

Spiritul și tradiția literaturii române moderne

Considerații generale

de Al. Philippide

În orice literatură, la un moment dat al dezvoltării sale, începe să se contureze o tradiție. Aș înțelege prin tradiție literară un ansamblu, mai mult sau mai puțin orînduit, de obișnuinți, de maniere, de deprinderi și, în acelaș timp, un mînunchi de modele și de exemple, consacrate printr-o lungă cultivare, așa dar un tezaur de valori clasice. Tradiția presupune deci oarecare trecere de timp și, în momentul în care începe să apară, o perioadă de dezvoltare deja săvîrșită.

Pe vremea cînd apar primele monumente valoroase ale perioadei sale moderne, adică după 1830, literatura română avea în urma ei mai bine de două secole de activitate bogată care formau un trainic fundament pentru începerea unei noi epoci de dezvoltare într-o ambianță de mare activitate patriotică și de învioreare națională, care pregăteau Unirea.

Literatura română pînă atunci avusese un caracter fie didactic, fie religios, fie istoric. Operele care aparțin literaturii române vechi trebuie considerate drept ceea ce sînt în cea mai mare măsură, adică scrieri culturale care au un scop de informație sau de edificare morală sau de învățătură religioasă. Din ele elementul artistic este, așadar, prin definiție, exclus sau, în orice caz, dacă există, are un rol secundar. Aceasta nu înseamnă bineînțeles că elementul artistic, însușirile de artă literară, lipsesc din cronici sau din lucrările de edificare religioasă. Se pot găsi desigur prilejuri de satisfacție estetică în ce privește precizia narațiunii, vigoarea stilului sau îndemînarea caracterizărilor, de exemplu în Cronica lui Ion Neculce, în culegerea lui de legende intitulată O samă de cuvinte, sau în Dîrlahiile lui Antim Ivireanul. Dar toate scrierile acestei perioade care îmbrățișează, în linii generale, secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, au îndeosebi un caracter și un interes cultural și abia într-o mică măsură unul literar. Satisfacția estetică pe vremea aceea o procurau mai ales, dacă nu chiar în chip exclusiv, cârțile populare, așa cum o procurau în toată Europa. Un element artistic propriu-zis exista în poezia populară. Pe temeiul folclorului avea să se producă mișcarea literară care va pregăti poezia română modernă.

Cînd e vorba de contribuția literaturii române vechi la formarea unei tradiții literare românești trebuie să ținem seama de un fapt important. Scrierile cronicarilor moldoveni și ale cronicarilor muntenii n-au fost tipărite decît începînd de pe la mijlocul secolului XIX (cronicarii moldoveni în Kogălniceanu,

Letopisețele Țării Moldaviei 1845—1852, cronicarii munteni în Magazin istoric pentru Dacia de Laurian și Bălcescu, 1845—1847). Excepție fac, desigur, lucrări cu conținut religios, cum ar fi Cazania lui Uarlaam, tipărită la Iași în 1642—43, și Psaltirea în versuri de Dosoftei tipărită în 1673. În asemenea împrejurări o tradiție literară era greu să se formeze. Cîrculația în manuscris a celor mai multe din scrierile acelor vremuri — cu excepția cărților de ritual religios dar care aveau o mai mică influență în ce privește un stil literar național — întîrzie desigur formarea acestui stil. Acest stil exista fără îndoială încă de pe atunci, de exemplu în poezia populară încă neadunată în culegeri scrise precum și la unii cronicari cu deosebit talent literar, de povestitor, că Ion Neculce.

Nu poate să surprindă deci faptul că tradiția literară românească începe să se arate abia către 1840—1850 cînd se tipăresc pentru prima oară cronicile și cînd poezia populară începe să fie culeasă și tipărită. Pentru a determina mai îndeaproape spiritul în care avea să se dezvolte literatura română modernă trebuie să ținem seama, în afară de acest fapt, și de vremea în care ea începe să se dezvolte.

Literatura română modernă se ivește tîrziu în ansamblul literaturii universale. Primele monumente literare vrednice de a fi socotite ca valoroase apar pe la mijlocul primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Începutul acesta are loc într-o epocă de prefacere a literaturii europene, epoca înnoirii romantice.

Născută într-o perioadă de romantism european, literatura română modernă a fost de la început lipsită de o influență clasică. Ea este una din puținele literaturi din Europa care nu și-au făcut stagiul clasic și s-au dezvoltat în plin romantism. Literatura română modernă ia naștere și își are perioada de creștere într-o epocă de mari răsturnări literare, în epoca în care romantismul reacționa împotriva tradiției clasice care timp de două secole stăpînise cu strășnicie literatura Europei. Faptul acesta este foarte important pentru că el a avut o influență hotărîtoare asupra conținutului, asupra stilului, asupra sensului general al literaturii române în tot cursul celor o sută și cincizeci de ani în care ea a acumulat etapele și a săvîrșit într-un timp scurt o evoluție de cîteva secole.

În momentul cînd apar primele monumente valoroase ale literaturii române moderne, adică în jurul anului 1840, în literatura europeană se înfăptuise o revoluție adîncă, revoluția romantică, nu deodată ci de-a lungul cîtorva decenii. Romantismul deșteptase gustul pentru folclor, pentru poezia populară, gust care în epoca clasică fusese puțin sau nu fusese deloc cultivat. Cercetarea poeziei poporului, studiul acestei poezii și cultivarea de către scriitori a temelor populare sînt consecințele imediate și necesare ale dragostei de literaturile naționale, fenomen care de asemeni caracterizează mișcarea romantică. Conștiința literară națională nu se arătase încă niciodată cu puterea cu care s-a arătat în perioada de înflorire a romantismului.

După cum se știe, punerea în valoare a poeziei populare începe în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai întîi în Anglia și în Germania (Reliques of Ancient English Poetry a lui Thomas Percy e din 1765, Volkslieder ale lui Herder sînt din 1778—79 și își capătă abia într-o ediție postumă din 1807 titlul celebru de Stimmen der Völker in Liedern.) Mișcarea de valorificare a poeziei populare are să continue pînă către mijlocul secolului al XIX-lea ca un fenomen extins asupra tuturor literaturilor. Ea nu avea să se stingă nici mai tîrziu. Ureau numai să observ că în perioada de care vorbim ea a beneficiat de cel mai mare entuziasm și de o puternică intensitate spirituală. Literatura română modernă, care începe să se dezvolte după 1830, este de la început și în chip adînc marcată de acest fenomen. Să nu ne grăbim totuși să explicăm aceasta numai prin ambianța epocii. Ideile de punere în valoare a folclorului erau dominante la acea epocă și făceau parte din atmosfera literară a vremii. Dar pe lîngă aceasta, și în

chiar mult mai hotărîtor, este faptul că scriitorii români din vremea aceea vedeau în poezia populară temelia sigură și trainică a unei creații poetice naționale, cu trăsături originale, care s-o poată deosebi de celelalte poezii și să servească, tocmai din cauza aceasta, luptei pentru înfăptuirea Unirii.

De la începutul ei literatura română modernă s-a dezvoltat sub îndemnul unei nevoi înfrigorate de-a exista, într-un timp grăbit și repezit, stimulată de grija cantității, nu de a calității. Fenomenul acesta, care se observă și la alte literaturi începătoare, a căpătat în România un caracter mai acut din pricină că vreme de câteva decenii, pînă după 1850, literatura română a fost o literatură subordonată. Era o vreme de renaștere națională. Literatura era considerată de către scriitori ca un instrument cultural și politic și nu ca un scop în sine. Era vremea în care Ion Heliade Rădulescu scria vorbele rămase celebre: „Nu e vremea de critică, copii; e vremea de scris și scrieți cît veți putea și cum veți putea”. (Asupra traducției lui Homer, 1837). Scriitorii, în perioada imediat anterioară Unirii, nu se gîndeau atîta să scrie frumos cît să scrie cu folos.

Cu toate acestea, încă de pe atunci, și mai ales la scriitorii moldoveni, apare grija scrisului frumos, grijă exprimată tocmai prin nevoia de a găsi, sau de-a întemeia o tradiție literară națională, un îndreptar estetic național al literaturii. Numai șapte ani după vorbele lui Heliade, Costache Negruzzi, într-o scrisoare din 1844, întreba: „Spune-mi, nu-ți place mai bine traducția lui Dosoftei, cu-nchieturi socotite, care nu te ostenește cînd o citești, nici are fraze mari, întortocheate și scâlciate?” Este vorba de un pasaj din Viețile Sfinților, traduse de Dosoftei; expresia subliniată este a lui Dosoftei însuși.

Grija scrisului frumos, tradiția compoziției artistice a unei proze menite să procure o emoție estetică, se înjghebează de pe atunci, o dată cu apariția povestirii și a nuvelei, aceasta înregistrînd chiar de la început o lucrare de desăvîrșită valoare cu nuvela istorică Alexandru Lăpușneanu de Costache Negruzzi apărută în 1840. Specia literară a povestirii avea să cunoască în literatura română o strălucire cu totul deosebită. Darul povestirii este fără nici o îndoială unul din caracterele adînci ale acestei literaturi și un element important al tradiției literare românești, cu rădăcini în firea populară.

Literatura română modernă, datorită legăturii ei cu poezia populară precum și cu monumentele literaturii vechi, reprezentate îndeosebi prin scrierile cronicarilor, a izbutit chiar de la început să asimileze influențele și să ajungă din urmă în mai puțin de un secol principalele literaturi europene care aveau în urma lor o perioadă de dezvoltare de șapte-opt secole, dintre care aproape două de disciplină clasică.

Un rol hotărîtor în formarea literaturii române moderne și în fixarea elementelor unei tradiții literare românești îl are Vasile Alecsandri. Un simț foarte ascuțit al valorii artistice a cuvîntului îl face pe Alecsandri, de la primele sale scrieri, să acorde expresiei toată atenția. Opera lui Alecsandri stă la temelie literaturii române moderne. Fără el dezvoltarea literaturii noastre de după 1850 este de negîndit. Alături de Costache Negruzzi, Alecsandri inaugurează cu povestirea Buchetiera din Florența (1840) proza literară artistică românească. În genul dramatic, cu instinct teatral și cu un meșteșug învățat de la aulorii comici francezi ai secolului al XIX-lea, de la Picard la Labiche și chiar mai tîrziu, la Augier, Alecsandri a dat cîteva comedii excelente. A pus bazele poemului dramatic românesc, specie literară care a prosperat în literatura română pînă în vremea noastră. Alecsandri a creat primele monumente valoroase ale poeziei române moderne. Expresia lui Alecsandri, forma sa literară este determinată de echilibru, de măsură și de armonie. Sensibilitatea poetică a lui Alecsandri se arată mai ales în fața spectacolelor naturii. Sentimentul naturii se îmbină foarte bine cu dragostea lui Alecsandri de poezia populară, căreia, după cum se știe, el cel

dintii i-a scos la iveală frumusețea literară, publicînd în 1852—1853 prima culegere de poezii populare, la care el desigur că a contribuit cu șlefuiți și îndreptări așa cum arată și titlul culegerii, *Balade adunate și îndreptate*.

Încă de pe atunci, literatura română modernă își capătă cu repeziciune și adîncime trăsăturile sale particulare, menite să alcătuiască fizionomia unei tradiții. Lipsită așa cum am mai spus, prin forța împrejurărilor istorice, de posibilitatea îndeplinirii unui stagiou clasic, literatura română veche n-a dus totuși, lipsă de personalități de mare întindere și adîncime, cu o solidă cultură clasică. Citez în primul rînd pe Miron Costin și pe Dimitrie Cantemir. Influența latină se vede la aceștia în stilul lor, în construcția frazei. De Neamul Moldovenilor, a lui Miron Costin și Istoria ieroglifică a lui Cantemir sînt monumente literare românești de cea mai solidă tradiție clasică latină.

Această tradiție avea să fie reluată în cultura română de pe la mijlocul secolului trecut. În proza măsurată, echilibrată și armonioasă a lui Alexandru Odobescu se găsesc toate însușirile stilului clasic. Pseudokineghetikos al lui Odobescu este un monument literar rezultat din ceea ce Saint-Evremond numea plăcerea conversației, pe care atîtea opere ale clasicismului francez și european de influență franceză au ilustrat-o. Rugat de un amic, autor al unui tratat de vîntătoare, să-i facă o prefață, Odobescu ajunge, conversînd, să scrie un lung eseu despre tema vîntoarei în literatură și în artă, din antichitate pînă în epoca modernă. Această lucrare ne transportă deodată în atmosfera de conversație erudită și senină a clasicismului — atmosfera lui Laokoon al lui Lessing. Literatura română, cu Pseudokineghetikos, îndeplinește etapa stagiului clasic pe care împrejurările istorice nu-i îngăduiseră s-o îndeplinească la timp, odată cu literaturile occidentale.

Această etapă clasică se potrivește foarte bine cu firea românească. Mai aproape de cerul plin de lumină al Mediteranei decît de negurile septentrionale, firea românească, echilibrată și serioasă, nu suferă de exagerarea sentimentelor și respinge paroxismul. Exaltarea cuvioasă a extazului, furia mistică, sînt fenomene străine de psihicul românesc. Poezia populară românească confirmă aceasta. Dorul, acel sentiment al cărui nume nu poate fi tradus exact în altă limbă și de care sînt pătrunse cele mai multe doine (termen și el fără echivalent exact în vreo limbă străină), dorul este un sentiment foarte terestru, fără nimic metafizic, un sentiment senin și sănătos, deloc extatic.

Dorul se referă întotdeauna la ceva de natură concretă sau la un țel precis și clar exprimat: dor de ducă, dor de iubit, dor de țară, dor de libertate. Este un sentiment care rămîne mereu în limitele realității sensibile; și, în sfîrșit, fapt important, dorul cuprinde în el o silă de singurătate și dorința de însoțire cu alți oameni.

Spuneam că literatura română modernă a luat ființă într-o epocă de romantism european, pe la 1830, deci, mai exact, într-o epocă în care romantismul german și romantismul englez, cu o înflorire maximă între 1790 și 1820, dăduseră deja operele lor reprezentative și cînd apăruse în urma acestora, dar cu o strălucire extraordinară și o fizionomie proprie deosebită, romantismul francez. Scriitorii români de pe la 1840, în primul rînd Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Grigore Alexandrescu, se dezvoltă deci tocmai pe vremea cînd radiațiile școlii romantice franceze se răspîndeau și pătrundeau în toată Europa, îndeosebi în literaturile care se iviseră mai tîrziu decît celelalte, așa cum era literatura română modernă. A fost o coincidență, dar desigur și o afinitate. Din toate școlile romantice europene, cea franceză se potrivea mai bine cu firea românească. E lucru cunoscut că în romantismul francez nu s-au uscat niciodată rădăcinile clasice, mai cu seamă în ce privește expresia. Victor Hugo continuă în odele lui „frumoasa dezordine“ a odelor lui Jean-Baptiste Rousseau, Lamartine moștenește

destul de la Parny, iar Baudelaire are o strictețe formală de cea mai pură tradiție raciniană, ca și Mallarmé, mai târziu, în Hérodiade. Apropiati prin fire și înclinație de literatura franceză, scriitorii și poeții din prima perioadă a literaturii române moderne erau toți, în ce privește firea și gustul, clasici. Un Alexandru Negruzzi, un Costache Negruzzi, aveau în cea mai mare măsură darul construcției, care este o virtute latină. Mai mult decât de o influență este vorba aici de o înrudire și de o simpatie, care apar în chip frapant în opera poetică a lui Alexandru Macedonski. Acesta a asimilat influența romantismului și a simbolismului francez și i-a dat o culoare românească și un sunet personal, influența fiind de fapt, aici, numai un imbold care a stimulat un mare talent autohton. Macedonski a dat exemplul unei înnoiri care nu pierde legătura cu tradiția, acest fel de înnoire fiind particular literaturii române.

Măsura, armonia, echilibrul sînt de la început însușiri ce devin în curînd tradiționale în literatura română modernă. Ele caracterizează Amintirile și Povestile lui Ion Creangă, la care darul povestirii continuă tradiția sfîtosului Ion Neculce.

Romantic prin fire, aproape unic din acest punct de vedere în literatura română, este Mihai Eminescu. Opera sa poetică corespunde admirabil celui fenomen psihic pe care Gérard de Nerval, el însuși profund romantic, l-a numit „împrăștierea visului în viața reală”. Contemporan cu simbolismul francez, care este o dezvoltare înnoitoare a romantismului, Eminescu inaugurează romantismul românesc, cu caractere deosebite de ale altor mișcări romantice. Aceste caractere sînt tocmai acelea care, pe vremea lui, între 1870 și 1880, se iveau ca niște însușiri fundamentale, cu aspecte de durabilitate, ale tradiției literare românești, printre ele fiind în primul rînd legătura cu folclorul și, deci, cu firea poporului, și în al doilea rînd, acele calități mediteraneene de echilibru, de măsură și de armonie de care am vorbit. E foarte semnificativ faptul că spre sfîrșitul scurtei sale vieți, Eminescu studiînd poezia latină, a tradus din Horațiu și a exprimat în Odă în metru antic o sensibilitate romantică într-o formă clasic pură.

Firea românească este prielnică darului povestirii. Ion Creangă este povestitorul român tip, cel mai aproape de firea populară. Tradiția noastră literară s-a construit în mare măsură pe acest dar. Povestitorii ocupă în literatura română un loc larg și sînt, pentru această literatură, reprezentativi. Tradiția povestirii atașante, care pornește de la Ion Neculce și trece prin Costache Negruzzi și Ion Creangă, își găsește în opera lui Mihail Sadoveanu o expresie perfectă. Darul povestirii se îmbină la Sadoveanu cu sentimentul naturii, alt element tradițional al literaturii române. Trebuie spus că acest sentiment al naturii are la scriitorii români, și deci la români în genere, un caracter puțin cam deosebit de ceea ce, de la Jean-Jacques Rousseau încoace, reprezintă el în dezvoltarea sensibilității literare europene din ultimele două sute de ani. Sentimentul naturii, de obicei, în Europa occidentală, cu o veche civilizație citadină datînd de pe vremea Romei imperiale, are un caracter de contemplație estetică, contemplație care provine dintr-o stare de saturație rafinată a unor oameni cu cultură veche, care se entuziasmează mai greu în fața frumuseților naturii și asta din cauză că între dinșii și natură ei au introdus, de multă vreme, meditația filozofică, sau din cauză că ei privesc și judecă frumusețea naturii cu ochi de excursioniști amatori de pitoresc. E destul, pentru a constata aceasta, să facem o comparație între un peisaj văzut de Rousseau și exprimat în vreun pasaj din Les rêveries d'un promeneur solitaire, un peisaj văzut cu exactitate și exprimat cu precizie de Flaubert și o pagină din Sadoveanu. La Sadoveanu natura e prezentă mereu, ea însoțește cu viața și mișcările ei viața și mișcările personajelor, mai mult decât atîta: natura ia parte la viața suflătească a foarte mulți oameni din povestirile lui

Sadoveanu, formînd un acompaniament al acțiunii povestite. Sentimentul naturii apare astfel despoiat de vreo atitudine estetică (deși exprimat într-un stil de-o mare frumusețe, cu o limpezime prin care se zăresc adîncimi de poezie). Sentimentul românesc al naturii (despre care s-ar putea scrie un studiu întreg) se naște dintr-o simplă și directă apropiere a omului de natură, dintr-o fraternitate cu natura pe care poporul român a simțit-o și a cultivat-o într-o milenară existență de cultură mult timp scrisă numai în inima lui. Poezia naturii de care e plină literatura română modernă exprimă acest fapt în chip constant și ea trebuie considerată ca una din caracteristicile fenomenului literar românesc.

Romanul, care se dezvoltă după alte norme decît acelea ale povestirii, deoarece în compoziția lui factorul principal nu este darul povestirii ci acela al construcției, a găsit în firea românească destule calități pentru ca să poată apărea în literatura română modernă. A găsit înainte de toate acel simț al proporției și al simetriei care face ca detaliile să contribuie la armonia întregului. Am remarcat deja prezența acestei calități în construcția perfectă a nuvelei istorice Alexandru Lăpușeanu de Costache Negruzzi. Ea se va ivi cu din ce în ce mai multă vigoare, începînd cu Ciocoi vechi și noi de Nicolae Filimon și culminînd în romanele lui Liviu Rebreanu, viguroasă personalitate de romancier prin vocație și studiu, talent epic de primul rang, care în Ion a dat imaginea satului românesc în adîncime iar în Răscoala, tablou vast al răscoalelor țărănești din 1907, a dat în chip incomparabil imaginea satului în mișcare.

Ar fi interesant de cercetat care sînt trăsăturile ce deosebesc romanul românesc de romanul altor literaturi și în ce măsură se potrivește el cu firea literaturii române. În general, eroul de roman românesc nu-și pune probleme de existență sufletească și nu cunoaște anxietatea metafizică. Excepțiile în privința aceasta, și mă gîndesc în primul rînd la toată opera lui Galaction, nu înfirmă generalitatea constatării. Conflictetele, în romanul românesc, izvorăsc de obicei din sentimente bine definite și primordiale. Totul se petrece lîngă pămînt, pasiunile au obiecte precise, aspirațiile nu se pierd în abstract sau în supraterestru. Sînt sentimente și aspirații sănătoase. Firea românului respinge ce e morbid și nelămurit. De asemenea, se poate afirma că, în chip obișnuit, romanul de analiză, strălucit reprezentat în Franța unde îi este și patria, se potrivește mai puțin cu firea literaturii românești, care nu are o predilecție pentru prezentarea seacă și lipsită de culoare a mișcărilor sufletului (tot așa cum nu are nici pentru speculațiile și discuțiile de idei care umplu zeci de pagini din multe romane germane, de la Wilhelm Meisters Lehrjahre de Goethe pînă la Doktor Faustus al lui Thomas Mann, și au adeseori un ton didactic și pedagogic, rece și potrivnic artei literare.)

Un element care apare (deși nu cu prea mare amploare) în literatura română modernă și care trebuie apreciat cu prudență pentru a evita generalizări de suprafață, este comicul. Caragiale a dat comicului violență și asprime. Risul său este usturător și efectul pieselor și schițelor sale nu are în literatura dramatică română un termen de comparație, din cauză că la nici un scriitor român nu s-a mai întîlnit acel spirit de inverșunată căutare și descoperire a slăbiciunilor ridicule pe care l-a avut Caragiale. Excepția aceasta, confirmă răspîndirea în literatura română modernă a unei tradiții de haz și de glumă pe care aș vedea-o pornind în bună parte de la Ion Creangă (și n-aș șovăi s-o văd înrădăcinată în comediile lui Alecsandri în care de altfel, așa cum s-a mai remarcat, sînt situații și figuri comice pe care Caragiale avea să le dezvolte cu sarcasm, mai tîrziu). Este în Amintirile și în Povestile lui Creangă un haz românesc, care e deosebit și de vorba de spirit franceză și de humorul englez. E o glumă lipsită de răutate, indulgentă, un rîs fără cruzime și tolerant, pornit spre zeflemeaua blajină mai mult decît spre satira aspră; în sfîrșit, este un comic bazat pe voie

bună, direct și puternic, fără întorsături subtile și fără întârzieri premeditate. Este și acesta un element tradițional al literaturii române.

În vâlmășagul de curențe care a dominat literatura europeană între 1920 și 1940, literatura română, ajunsă la conștiința de sine, a continuat să se dezvolte pe terenul său propriu, a respins influențele superficiale, a ignorat moda trecătoare sau n-a acordat acesteia decât un simplu interes de curiozitate, cu încercări repede începute și tot așa de repede terminate, și a cules din mișcarea literară străină numai ce i-a convenit, numai ce s-a potrivit cu firea națională.

Intr-o fire înclinată, așa cum este firea Românului, către concret și imediat, tendința de înnoire își află locul mai bine decât într-o fire înclinată către speculații metafizice. Căutarea, la noi, nu se pierde în incognoscibil și asta mai ales atunci când ea se manifestă cu scopul de a cunoaște. Firea proprie a literaturii române moderne avea să iasă foarte puternic în evidență tocmai în acea epocă de căutare și de înnoire artistică și literară de după primul război mondial.

Proza ajunge în acea vreme la o dezvoltare vastă și sigură. Prin firea ei fiind mai așezată și mai aproape de inteligibil și de rațional, proza a suferit mai puțin atragerile turburătoare ale înnoirii decât le-a suferit poezia.

Căutarea de sensuri și de forme noi, care avea să devină curență și aproape generală în poezia română de după 1920, începuse demult. Eminescu și Macedonski, fiecare în sensul său propriu, însemnaseră cu opera lor o etapă de înnoire a poeziei românești (și vorbim aici, bineînțeles, de caracterele generale ale acestei poezii). Tendința de înnoire apare cu o vigoare sporită după primul război mondial. În literatura română căutarea de forme noi s-a manifestat cu cunoașterea și cu prețuirea monumentelor trecutului. N-a fost așa dar o mișcare de răsturnare ci de construcție în continuare.

Faptul acesta îl ilustrează opera poetică a lui Tudor Arghezi. Puterea de înnoire a expresiei este, la Tudor Arghezi, o calitate principală a naturii sale. Expresia nouă se produce în chip firesc, cu o mare ușurință, prin asociații de tot felul. Este aci fenomenul rar și atât de interesant al cugetării prin imagini, fenomen care în proză apare cu aceeași intensitate la Ionel Teodoreanu. De la apariția primului său volum Cuvinte potrivite pînă astăzi, Arghezi și-a păstrat neatinsă această putere înnoitoare a expresiei. În chip cu totul șrapant și foarte potrivit cu spiritul și cu tradiția literaturii române, în creația poetică a lui Arghezi se simte foarte des legătura cu folclorul, în ton, în ritm, în atitudine, legătură care persistă și este vizibilă mereu în însăși acea potrivire nouă a cuvintelor pe care o exprimă titlul primului său volum de versuri. Lui Arghezi cuvintele i se par pline de înțelesuri încă nescoase la iveală. Poetul trebuie să le asocieze într-un fel nou și aceasta tocmai pentru ca să scoată din ele bogăția de sensuri păstrate într-o limbă delaoaltă veche și tinără așa cum este limba română. Poeților înoinți din alte literaturi cuvintele li se par, dimpotrivă, tocute de prea multă întrebuințare și ei vor să schimbe chiar sensul lor. Aici stă deosebirea profundă între felul de înnoire al poeziei românești și acela al altor poezii europene.

În împrejurări istorice, politice și sociale schimbate și care au adus cu ele o atenție mai mare acordată conținutului social, literatura română actuală, prin forța înclinării sale firești, rezultat al structurii psihice a poporului, dezvoltă în chip viguros și abundent construcția în continuare, potrivit unui procedeu care i-a devenit demult familiar și nelipsit.

Se poate afirma, în concluzie, că în cursul unei bogate, variate și chiar surprinzător de rezezi dezvoltări, literatura română și-a constituit un tezaur de valori clasice autohtone și acel ansamblu de obișnuințe și de maniere caracteristice care formează o tradiție. Tradiția aceasta o face să se distingă de pro-

Sadoveanu, formînd un acompaniament al acțiunii povestite. Sentimentul naturii apare astfel despoiat de vreo atitudine estetică (deși exprimat într-un stil de-o mare frumusețe, cu o limpezime prin care se zăresc adîncimi de poezie). Sentimentul românesc al naturii (despre care s-ar putea scrie un studiu întreg) se naște dintr-o simplă și directă apropiere a omului de natură, dintr-o fraternitate cu natura pe care poporul român a simțit-o și a cultivat-o într-o milenară existență de cultură mult timp scrisă numai în inima lui. Poezia naturii de care e plină literatura română modernă exprimă acest fapt în chip constant și ea trebuie considerată ca una din caracteristicile fenomenului literar românesc.

Romanul, care se dezvoltă după alte norme decît acelea ale povestirii, deoarece în compoziția lui factorul principal nu este darul povestirii ci acela al construcției, a găsit în firea românească destule calități pentru ca să poată apărea în literatura română modernă. A găsit înaintea de toate acel simț al proporției și al simetriei care face ca detaliile să contribuie la armonia întregului. Am remarcat deja prezența acestei calități în construcția perfectă a nuvelei istorice Alexandru Lăpușeanu de Costache Negruzzi. Ea se va ivi cu din ce în ce mai multă vigoare, începînd cu Ciocoi vechi și noi de Nicolae Filimon și culminînd în romanele lui Liviu Rebreanu, viguroasă personalitate de romancier prin vocație și studiu, talent epic de primul rang, care în Ion a dat imaginea satului românesc în adîncime iar în Răscoala, tablou vast al răscoalelor țărănești din 1907, a dat în chip incomparabil imaginea satului în mișcare.

Ar fi interesant de cercetat care sînt trăsăturile ce deosebesc romanul românesc de romanul altor literaturi și în ce măsură se potrivește el cu firea literaturii române. În general, eroul de roman românesc nu-și pune probleme de existență sufletească și nu cunoaște anxietatea metafizică. Excepțiile în privința aceasta, și mă gîndesc în primul rînd la toată opera lui Galaction, nu înfirmă generalitatea constatării. Conflictele, în romanul românesc, izvorăsc de obicei din sentimente bine definite și primordiale. Totul se petrece lîngă pămînt, pasiunile au obiecte precise, aspirațiile nu se pierd în abstract sau în supraterestru. Sînt sentimente și aspirații sănătoase. Firea românului respinge ce e morbid și nelămurit. De asemenea, se poate afirma că, în chip obișnuit, romanul de analiză, strălucit reprezentat în Franța unde îi este și patria, se potrivește mai puțin cu firea literaturii românești, care nu are o predilecție pentru prezentarea seacă și lipsită de culoare a mișcărilor sufletului (tot așa cum nu are nici pentru speculațiile și discuțiile de idei care umplu zeci de pagini din multe romane germane, de la Wilhelm Meisters Lehrjahre de Goethe pînă la Doktor Faustus al lui Thomas Mann, și au adeseori un ton didactic și pedagogic, rece și potrivnic artei literare.)

Un element care apare (deși nu cu prea mare amploare) în literatura română modernă și care trebuie apreciat cu prudență pentru a evita generalizări de suprafață, este comicul. Caragiale a dat comicului violență și asprime. Risul său este usturător și efectul pieselor și schițelor sale nu are în literatura dramatică română un termen de comparație, din cauză că la nici un scriitor român nu s-a mai întîlnit acel spirit de înverșunată căutare și descoperire a slăbiciunilor ridicule pe care l-a avut Caragiale. Excepția aceasta, confirmă răspîndirea în literatura română modernă a unei tradiții de haz și de glumă pe care aș vedea-o pornind în bună parte de la Ion Creangă (și n-aș șovăi s-o văd înrădăcinată în comediile lui Alecsandri în care de altfel, așa cum s-a mai remarcat, sînt situații și figuri comice pe care Caragiale avea să le dezvolte cu sarcasm, mai tîrziu). Este în Amintirile și în Poveștile lui Creangă un haz românesc, care e deosebit și de vorba de spirit franceză și de humorul englez. E o glumă lipsită de răutate, indulgentă, un rîs fără cruzime și tolerant, pornit spre zeflemeaua blajină mai mult decît spre satira aspră; în sfîrșit, este un comic bazat pe voie

bună, direct și puternic, fără întorsături subtile și fără întârzieri premeditate. Este și acesta un element tradițional al literaturii române.

În vâlmășagul de curențe care a dominat literatura europeană între 1920 și 1940, literatura română, ajunsă la conștiința de sine, a continuat să se dezvolte pe terenul său propriu, a respins influențele superficiale, a ignorat moda trecătoare sau n-a acordat acesteia decât un simplu interes de curiozitate, cu încercări repede începute și tot așa de repede terminate, și a cules din mișcarea literară străină numai ce i-a convenit, numai ce s-a potrivit cu firea națională.

Într-o fire înclinată, așa cum este firea Românului, către concret și imediat, tendința de înnoire își află locul mai bine decât într-o fire înclinată către speculații metafizice. Căutarea, la noi, nu se pierde în incognoscibil și asta mai ales atunci când ea se manifestă cu scopul de a cunoaște. Firea proprie a literaturii române moderne avea să iasă foarte puternic în evidență tocmai în acea epocă de căutare și de înnoire artistică și literară de după primul război mondial.

Proza ajunge în acea vreme la o dezvoltare vastă și sigură. Prin firea ei fiind mai așezată și mai aproape de inteligibil și de rațional, proza a suferit mai puțin atingerile turburătoare ale înnoirii decât le-a suferit poezia.

Căutarea de sensuri și de forme noi, care avea să devină curență și aproape generală în poezia română de după 1920, începuse demult. Eminescu și Macedonski, fiecare în sensul său propriu, însemnaseră cu opera lor o etapă de înnoire a poeziei românești (și vorbim aici, bineînțeles, de caracterele generale ale acestei poezii). Tendința de înnoire apare cu o vigoare sporită după primul război mondial. În literatura română căutarea de forme noi s-a manifestat cu cunoașterea și cu prețuirea monumentelor trecutului. N-a fost așa dar o mișcare de răsturnare ci de construcție în continuare.

Faptul acesta îl ilustrează opera poetică a lui Tudor Arghezi. Puterea de înnoire a expresiei este, la Tudor Arghezi, o calitate principală a naturii sale. Expresia nouă se produce în chip firesc, cu o mare ușurință, prin asociații de tot felul. Este aci fenomenul rar și atât de interesant al cugetării prin imagini, fenomen care în proză apare cu aceeași intensitate la Ionel Teodoreanu. De la apariția primului său volum Cuvinte potrivite pînă astăzi, Arghezi și-a păstrat neatinsă această putere înnoitoare a expresiei. În chip cu totul frapant și foarte potrivit cu spiritul și cu tradiția literaturii române, în creația poetică a lui Arghezi se simte foarte des legătura cu folclorul, în ton, în ritm, în atitudine, legătură care persistă și este vizibilă mereu în însăși acea potrivire nouă a cuvintelor pe care o exprimă titlul primului său volum de versuri. Lui Arghezi cuvintele i se par pline de înțelesuri încă nescoose la iveală. Poetul trebuie să le asocieze într-un fel nou și aceasta tocmai pentru ca să scoată din ele bogăția de sensuri păstrate într-o limbă de laolaltă veche și tinăvă așa cum este limba română. Poeților înoinți din alte literaturi cuvintele li se par, dimpotrivă, tocile de prea multă întrebuințare și ei vor să schimbe chiar sensul lor. Aici stă deosebirea profundă între felul de înnoire al poeziei românești și acela al altor poezii europene.

În împrejurări istorice, politice și sociale schimbate și care au adus cu ele o atenție mai mare acordată conținutului social, literatura română actuală, prin forța înclinării sale firești, rezultat al structurii psihice a poporului, dezvoltă în chip viguros și abundent construcția în continuare, potrivit unui procedeu care i-a devenit demult familiar și nelipsit.

Se poate afirma, în concluzie, că în cursul unei bogate, variate și chiar surprinzător de rezezi dezvoltări, literatura română și-a constituit un tezaur de valori clasice autohtone și acel ansamblu de obișnuințe și de maniere caracteristice care formează o tradiție. Tradiția aceasta o face să se distingă de pro-

ducția literară străină. Firea literaturii române este înclinată, în primul rînd, spre poezia lirică și spre povestire. Monumente trainice, dintre care am avut prilejul să menționez doar cîteva, confirmă acest lucru. Elementul liric și acela narativ nu exclud, desigur, nici observația realistă (povestirea chiar o implică în chip necesar, deși accesoriu) și nici puterea de construcție, fapt pe care de asemenea l-am constatat vorbind de Liviu Rebreanu. Construcția se potrivește de altfel, cu echilibrul, cu măsura, cu armonia, însușiri de care dă dovadă arta populară românească, stilizată cu un nativ rafinament și care sînt de asemenea caracteristice pentru producția literară românească în totalitatea ei și în ce are ea mai bun.

Literatura română, așa cum se dezvoltă astăzi, este deschisă oricînd înnoirii cu măsură, înnoirii necesare pornită din cerințe adînci, psihice, de cunoaștere și de explorare a zonelor mai puțin cercetate ale gândirii poetice, și ea este deschisă de asemenea lărgirii cîmpului de observație și întrebuintării a cît mai multe și mai variate mijloace de expresie. Ea se sprijină pe tradiția ei, susceptibilă mereu de îmbogățire, cu însușiri noi provenite din noi experiențe. Această tradiție trăiește fecund în adîncuri, călăuzește pe nesimțite și asigură literaturii române o valoare proprie în schimbul literar internațional.

Psalm de tinerețe

*Cu ochii, Doamne,-n turla-ți milostivă,
Dau tot ocol stîncoasei catedrale.
O crisantemă-ți tremură-n ogivă,
Luceafărul cu mia-i de petale.*

*Ți-aș mulțumi de darurile toate,
Plugar în brazda ghiersului săracă.
Slova s-a rupt și graiul nu mai poate
Cu bunătatea ta să se întreacă.*

*Aș încerca să-ți fac un spic mai strălucit
În snopi încinși cu fire de beteală.
Dar, Doamne, încă nu a izbutit
Să-mi încolțească boaba de cerneală.*

*Să-ți cînt aș vrea și-s tot neputincios.
În vis și cobza mi s-a destrămat.
Uită-te, Doamne, jos de tot, în jos.
Se roagă către tine cel îngenunchiat.*

(vechi manuscrise)

TUDOR ARGHEZI

Cercul se-nchide

de Maria Banuș

Cercul se-nchide.

*Ții minte cum nechezau sălbatecii mînji
și tropăiau departe
de mîngîietorul bot al părinților ?
Ții minte cum scuturau coama în vînt ?*

*Acum eu întind botul și dinții
ca un sucub hămesit
după apa neînceptută,
după zîmbetul fiilor,
după arcul grumazului lor încordat,
ridicat împotrivoă.*

*Și noaptea, neauzit,
m-apropii de pat,
îi ascult cum respiră,
ating umărul lor rotund ca o piatră de rîu,
care doarme adînc în albia noptii.*

*Și străveziile clipe trec,
mă mai chinuie-o vreme și mă înecă.
Dar în ultima clipă simt,
atingîndu-le umărul,
cum intru prin ei în iarba sălbatecă,
și iarăși ating stelele, frunza, marea...*

Oglinzi paralele

de Al. Andrițoiu

*Din mine cineva aruncă stele
cu mîna unei ample dărnicii,
din mine suflă cineva făclii
între aceste ceruri paralele.*

*De ordinul al sutelor de mii
Sar vișii lungi din flancurile mele,
demente, necurmăte și rebele,
plecînd din cărnuri către veșnicii.*

*Lăsați-le-n fluid ! Nu puneți ziduri
Că-atunci oglinzile vor prinde riduri
fărămițîndu-mă ca pe-un bolid !*

*Și-atunci, tu, nemurire, — o să te șpulberi
sub cer furat și prăbușit în pulberi
izbindu-mi, moartă, inima de-un zid.*

Al optzeci și doilea...

de Radu Tudoran

S-a împlinit mai bine de un an de când „Viața românească“ a publicat primele pagini ale unui manuscris devenit astăzi o carte, pe cale de apariție. Cartea, intitulată acum altfel, ră-

mîne tot relatarea unei călătorii în timp, peste spațiu, cum autorul o amănase atunci. Rîndurile care urmează cuprind sfîrșitul ei, ceea ce reprezintă o simetrie, dar și o concluzie.

Luni, 25 ianuarie. Prezențe feminine

Zi cu desăvîrșire goală, dacă nu țin seama că am stat la soare, de dimineață pînă cînd după prînz, cînd a început să se înoreze. Acum, spre seară, cerul are tendința să se acopere pe toată întinderea lui viorie, culoare care, cum am mai spus, de mult nu-mi inspiră încredere și iată de ce nu mai găsesc nici un elan în mine. Dacă aș avea capacitatea organică să dorm în neștire, aș dormi pînă s-ar limpezi iarăși cerul.

Nu se întîmplă nimic în afară; căutînd stăruitor, probabil aș găsi ceva în mine; n-am nici entuziasm, nici putere...

★

Porumbeii n-au plecat...

★

Amintirea „amazoanelor“, care au fost o prezență reală pe vas, în zilele dinaintea plecării, s-a estompat aproape în întregime; fotografiile folosite de ele atunci nu le mai păstrează urma, pașii lor pe coridoarele spălate în fiecare zi s-au șters de mult, o diră de parfum rămasă în închipuire a fost luată de furtună încă din primele săptămîni. Probabil însă fiecare și-o păstrează pe a lui, ca o amintire secretă și individuală, reînviind din gesturi care nu se uită sau dintr-o radiogramă.

Singura care trăiește printre noi, la vedere, este nevasta doctorului, bruna Mihaela, privindu-ne pudic, în impudic și hazardat costum de baie. E o fotografie făcută pe plajă, la Mamaia; evocîndu-se pe ea însăși, evocînd și vara noastră marină, apoi fiind unică și atît de departe, este de trei ori ispititoare. Toți o privesc pe furiș, probabil cu sentimentul adulterului. Ca mai totdeauna, soțul nu-și dă seama; altfel n-ar lăsa fotografia acolo, în cel mai bun loc de observație, deasupra biroului, între hublouri. Surprind pe cîte unul cum simulează că se uită afară; în realitate, ochii, puțin încrucișați, converg spre fotografie. E un adulter colectiv și interminabil.

Alături, altă amintire, un ursuleț de pîslă, suspendat cu elastic de lampa atîrnată în perete, înregistrează din clipa plecării toate mișcările vasului, și umbra lui se suprapune peste fotografie într-un ritm neîntrerupt, ca o mîngîiere continuă ; ca mai totdeauna, soțul nu observă, iar oaspeții lui nu conțin să calce, virtual, legile prieteniei...

Toate ritmurile organice ale omului, bătăile inimii și respirația, sînt aici accentuate și amplificate de ritmica binară a vaporului.

Și totuși mai stăruie o amintire feminină pe vapor, cea mai veche dintre toate iar pentru mulți cu desăvîrșire abstractă —, pentru cei care n-au luat parte la prima călătorie, de unde descinde imaginea transmisă de alții. Ea circulă pretutindeni aici, în libertate deplină și la îndemîna oricărei imaginații, putînd fi a tuturor, fiindcă n-a fost a nimănui și nimeni n-are dreptul s-o sechesteze și s-o apere.

În prima călătorie, la Wellington, o delegație de ihtiologi, oameni de știință din Noua Zeelandă, au obținut aprobarea să se îmbarce pe vasul nostru și să participe în scop de studiu la o parte din campanie, două săptămîni, mi se pare. Unul din ei era însoțit de secretarea lui, o femeie tînără și, după legendă, destul de frumoasă.

N-am văzut-o, dar o întîlnesc în multe ocazii, aproape în orice conversație ; nimeni n-a uitat-o. Aparatele de bănțierit s-au folosit atunci cu ardoare ; în două săptămîni s-au tocit mai multe lame decît în restul campaniei. Fierul de călcat n-a mai avut repaos ; s-au purtat cu precădere cămășile albe. Din sertare au fost scoase, și pulverizate, ape de colonia uitate. Concurența masculină s-a dus pe tăcute, dar cu multă înverșunare. S-a oftat mult, spune legenda, s-a făcut risipă de priviri lunguroase — totul amplificat de ritmul neostenit al oceanului.

Camera dușului nu are zăvor, nici altfel de încuietore ; e sau un ritual japonez, sau o scăpare din vedere. Între bărbați, neajunsul nu supără pe nimeni ; mai greu e pentru o femeie, nevoită să se dezbrace fără acoperire. Tînăra doamnă s-a bucurat de-o pază mai bună decît a tuturor zăvoarelor : suspiciunea și gelozia ; nimeni n-a putut să rămîna vreodată singur în fața ușii cu pricina.

După aproape un an, amintirile reînvie în fiecare zi, cu o nouă putere ; legendele sînt cu atît mai convingătoare, cu cît au mai multă vechime.

A dormit în cabina pe care astăzi o ocupă Țipă ; se spune că de atunci așternutul n-a mai fost schimbat niciodată...

Marti, 26. O singură aspirație

Aștept să se întîmple ceva, și cum singurul eveniment posibil mi se pare plecarea întîrziată a porumbeilor, în fiecare dimineață dau fuga să-i caut. A devenit o obsesie... N-au plecat nici astăzi. N-au plecat nici vasele poloneze, deși aflasem că au magaziile încărcate. N-au plecat nici celelalte vase ; le auzim vorbind prin radio, dar de văzut nu se vede nici unul în apele noastre ; abia dacă se zărește un catang și o dîră subțire de fum dincolo de orizontul acesta care ne desparte de lume. E atît de mare necunoscutul dincolo de bătaia vederii, iar lumea e atît de departe și uneori mi se pare așa de improbabilă, mai degrabă o amintire decît o realitate telurică, încît nu mă miră că n-au plecat porumbeii. Unde să se ducă și ce să-i mai cheme ?

Fiindcă am rămas iarăși singuri în această zonă, ca o consecință logică, de atîtea ori verificată, nu prindem pește. Ies traule descurajatoare, pește mărunt, ceva stavride și aproape deloc scrumbie.

Data întoarcerii iarăși se îndepărtează. Azi am privit oceanul cu ciudă ; deși s-a calmat, parcă ne poartă dușmănie.

Gerul e îmbăcosit de pîclă, soarele e fierbinte, dar ofilit și, bineînțeles, plutim în umezeală.

Sînt în jur vid fără dimensiune, care de data asta mă urmărește și în cabină, pătrunde în ființa mea, ca o paralizie, subție cerneala, încetează hîrtia. Găsesc gînduri, dar nu le pot scrie ; caietele, și cele complete, și cele goale, mi se par inutile. Există un singur esențial, anulînd orice altă aspirație ; nu mai doresc nici măcar bucuriile vieții și fericirea, ci numai să umplem magazinele.

Miercuri, 27. Diluări.

Hoinărim pe ocean...

Am „ros” harta între 21°—21°30' — și continuăm să scoatem pește în cantități așa de mici, încît, dacă am continua în același fel, ar trebui să mai rămînem pe aici patru sau chiar cinci luni.

Sînt cifre, și le raționăm, dar spiritul nu le admite. Trebuie să existe o soluție rezonabilă, o salvare, dincolo de ceea ce astăzi pare inadmisibil, dar și probabil.

În sfîrșit, seara, comandantul a hotărît să ne deplasăm mai spre nord cu un grad, unde pescuiesc pare-se cu succes alții, și acum (ora 21) sîntem în marș, spre acea zonă nouă, pe care iarăși o socotim a făgăduinții, așteptînd iarăși să ne dezamăgească.

Am stat două ore la soare după amiază. Căldură de cuptor, care mi-a stors kilograme de nădușeală, dar pe care am simțit-o făcînd bine mădulelor. Nu-i de-ajuns ; această bună stare fizică, rezerva de energie organică, mărește arderile lăuntrice, inalimentabile. Sînt îngrijorat și indispus de prelungirea călătoriei ; îmi pierd timpul — totul, chiar și oceanul, se diluează.

Joi, 28. „Unii” și „alții”.

Am mers, așadar, spre nord astă-noapte, am intrat într-o mare aglomerație de vase și rezultatul s-a văzut imediat : niciodată, nici chiar în Noua Zeelandă nu s-a pescuit așa de bine, nu s-au scos, într-o singură zi, cantitățile acestea uriașe.

Primul traul, dimineața, la care am lipsit, e drept că nu-i notabil. Al doilea, în schimb, la ora 12, cu multă greutate a izbutit să fie adus pe punte. La primele încercări s-a rupt gașa, de care era agățat cîrligul macaralei mari, și o clipă am avut impresia, în trosnete, că s-au rupt cablurile. S-a pus problema să se taie plasa, ca să cingă o parte din pește — mai bine așa decît să-l pierdem pe tot și să pierdem și traulul. Pînă la urmă s-a recurs la altă soluție : doi oameni au coborît pe jumătate în apă (legați cu parîme) și au dublat fundul sacului cu o plasă de sîrmă, aflată aici anume pentru asemenea cazuri. Intervenind și a doua macara mare, de care s-a legat plasa metalică, ea a izbutit pînă la urmă, dar cu mari eforturi, și în emoția generală, să se asocieze primei macarale, și pe punte a apărut sacul plin, îndesat, ca un monstru, de proporțiile uneia din cele mai mari balene ; erau acolo pe puțin 40 de tone...

Bucuria ar fi fost generală și deplină. Din păcate, comandantul socotește că e meritul lui, și-atunci strică bucuria multora, a mea mai cu seamă, care nu țin nici cu unii, nici cu alții, și regret că există aici „unii” și „alții”. Regret că există „alții” chiar și dincolo de limitele vasului nostru...

Tocmai se golea sacul în buncăr, când a venit Cornel, care fugise câteva clipe la stație, chemat de traulerul polonez „Tarpon“.

— Mă — i s-a adresat tardiv comandantul — să nu care cumva să le spui cât am prins! Spune și tu, oricui te întrebă, că am scos vreo douăzeci de tone!

Cornel, care este destul de feciorelnic, n-a găsit cu cale să mintă și a mărturisit plin de candoare :

— Acum, degeaba, că le-am spus!

— Cât le-ai spus?

— Cât am prins.

Ca și când ar trebui să ținem secret, ca și cum am fi între dușmani! Ca și când polonezii nu ne-ar fi dat informații ori de câte ori au putut!

— Dacă le spunem — a continuat comandantul, justificându-se, — vin toți peste noi!

Ca și când nu noi am fi venit peste ei astă-noapte!...

Zi ciudată ca peisaj: aproape „calm plat“; vântul abia adie și nu se formează nici o cută pe fața oceanului, netedă, ca apa într-un lighean; totuși vasul se balansează amplu, chiar supărător câteodată. O hulă de fund, insidioasă, crează valuri probabil mari, dar așa de distanțate, încît pantele lor, îndulcite pe zeci de metri, șterg impresia reliefurilor, pe care în schimb le simte vasul.

Nori de vreme bună, ca turmele de oi, buclăți, albi — iar la orizont alții, straturi diafane, marmoreate. Curenți învălmășiți și nestatornici schimbă culorile oceanului, de la alb lăptos pînă la cenușiu, fără nici un pic de albastru.

Puzderie de vapoare traulează în toate direcțiile, mișcîndu-se harnic. E atîta neastîmpăr și atîta aglomerație, că parcă ne-am afla la iarmaroc, dar un iarmaroc de proporții oceanice.

Vineri, 29. Încotro merg, încotro merge vaporul?

Astă-seară se împlinesc trei luni de când am plecat din Constanța. Nu-mi dau seama dacă e mult sau puțin, dacă au trecut greu sau ușor. Ceea ce e sigur, în sufletul meu s-au produs transformări importante. Dacă pe de o parte s-a așezat în mine oboseala solicitărilor, solicitările au trezit o seamă de resorturi uitate și nefolosite, datorită cărora acum mă simt mult mai tînăr decît în ziua plecării. Tot ce încerc să evoc din aceste ultime trei luni, dar mai cu seamă începutul călătoriei, care, după dezvoltări lente s-a fixat într-o imagine clară, cu granulația fină, mă emoționează, dîndu-mi un complex sufletesc de melancolie și vigoare. Aud sunînd în mine și în largul oceanului un imn al bucuriilor.

Zi de glorie pentru cer și pentru ocean, care s-au unit încăodată, ca la 1 ianuarie, pentru a o face strălucitoare. Vîntul bătea de la vest astă-dimineață. fenomen rar și aproape inexplicabil iarna, pe latitudinea aceasta; noi în orice caz îl întîlnim prima oară. Dar mai ciudat, de la prînz s-a rotit la sud, și tot de la sud bate și acum, seara.

M-am bucurat de soare cinci ceasuri, întins pe puntea etalon, și cu toate că în aceste clipe mintea nu-mi stă degeaba, am avut simțămîntul reconfortant că nu consum nimic din mine ci doar înmagazinez viață. Șopîrlele, care trăiesc în întuneric și umezeală, cum mi-am imaginat lumea insulelor Faeroe, știu

de ce ies la lumină primăvara și se răsucesc să le pîrjolească soarele. Acesta este cuvîntul potrivit : m-am răsucit, gemînd în adîncul meu de plăcere și am absorbit soarele cu lăcomie...

Toate astăzi, în mine, mi s-au părut regenerate ; mi-am regăsit utilitatea și am făcut planuri de lucru pentru mulți din anii care au să vină... Dar...

Dar treaba ne merge rău, cu deplină explicație.

Am stat la ancoră peste noapte, și cînd m-am oulcat, aseară, flota de traulere se vedea limpede spre vest, la 6—7 mile, neavînd, după toate semnele, intenția să se ducă altunde.

De dimineață, vasele dispăruseră, parcă înecate. Nu știu ce s-a întîmplat, și nici nu vreau să întreb ; ar însemna să irit pe cei care se comportă cu atîta stîngăcie. Întrebuințez cuvîntul cel mai nevinovat, dar nu cel mai potrivit. N-aș greși dacă aș spune ignorantă, încăpăținare, și mai mult chiar ; poate aș exagera dacă aș zice crimă. Dar am învîțat să mă rețin, de cînd am înțeles că revolta mea ar fi inoportună, ineficace și poate chiar nelegitimă. Fapt este că eram singuri : sau plecaseră vasele celelalte, și atunci nu știu de ce nu le-am urmat, sau plecaseră noi, și atunci nu știu de ce am părăsit o zonă care se arăta ieri așa de bogată.

Parcă spre a întări încă o dată constatările de mult verificate, n-am scos decît o căruță de pește în primul traul, iar în al doilea, o roabă.

Între timp, la orizont, spre sud, apăruseră vasele pierdute peste noapte ; veneau spre noi, aproape în formație.

I-am spus lui Șișu, care era negru de nemulțumire, deoarece împărtășește părerile mele :

— De ce ne-am îndepărtat ? Oare nu s-a dovedit destul de clar că ei nu pescuiesc la voia întîmplării ?

— Mergem acolo ! mi-a răspuns. L-am convins pe comandant.

În treizeci de minute eram în mijlocul escadrei. Am coborît la masă, convins că între timp se lansează traulul, convins mai ales că n-o să fie zadarnic. I-am și spus lui Rosmănică, biată victimă în toate aceste eșecuri :

— Să știi că de data asta scoatem pește ! De ce anume, ai să afli pe urmă.

N-am zăbovit jos decît douăzeci de minute, schimbînd cîte o vorbă cu unii și cu alții, căci în ceea ce privește masa, la prînz mîncăm mai mult decît frugal ; uneori doar un compot sau un ceai cu lapte. Cînd am urcat pe puntea etalon, în acest răstimp atît de scurt cerul se schimbase cu totul, pe neașteptate : nori nu denși, dar destul de întinși acopereau cerul, pe care îl lăsasem strălucitor mai adineauri ; capriciu meteorologic al tropicelor ! Spre mulțumirea mea, deși mă resemnasem, peste cîteva minute au început să se dilueze, iar după un sfert de oră nu se mai vedeau decît scame din ei, departe.

În schimb...

Scriind acestea mi-e teamă să nu fiu bănuț de vreo manie sau că încerc prin toate mijloacele să pipărez impresiile mele, cu gîndul că ar fi prea monotone și sărace.

Aș vrea să se știe că astăzi, vineri 29 ianuarie, ca și în zilele din urmă, paginile jurnalului nu mă interesează, nu mai visez să fac din ele o carte. Le scriu sec și în silă, neașteptînd nici o inspirație, supunîndu-mă doar unei vechi discipline. Nu mai doresc nimic decît să umplem magaziiile ; mă exasperează inutilul — rotirea inutilă a motoarelor, a generatorului, a uriașului vinci traul, banda inutilă a ecografului, munca inutilă a oamenilor, așteptarea fără limită, care, chiar dacă va fi fructuoasă la urmă, îți dă și ea, astăzi, sentimentul inutilului.

Ei bine... Vasele se duceau mai departe, spre nord, iar noi, fugind de ele ca de molimă, ne continuam drumul spre sud, distanțându-ne cu rapiditate. Abia după ce s-au așezat câteva mile între noi și ele am lansat traulul. Iar când l-am scos, ne-am ales cu vreo tonă de pește. Cred că în realitate era și mai puțin, dar nu vreau să greșesc în paguba celor care săvârșesc nechibzuința, ba încă și sistematic.

Abia pe seară, prin nu știu ce minune, ne-am pus în linie cu un vas care a mers așa cam o oră, apoi a virat traulul, sub ochii noștri.

— Gol!... Gol!... exclama ironic și satisfăcut comandantul, urmărind manevrele de ridicare.

Iar secundul îi ținea hangul. Spre surpriza lor, văzut clar prin binoclu, au scos o cantitate imensă: cinci „burți“, care ar fi echivalat cu trei burți ale sacului nostru, de un diametru mult mai mare. Prin „burți“ înțelegem acele gături ale sacului, devenite unități de măsură și născute din strânsarea unei părime, puse circular, din loc în loc, ca plasa, destul de subțire să nu se rupă sub presiunea tonelor.

A trecut de atunci o oră, și noi continuăm să remorcăm traulul, deși cred că ar fi trebuit să-l virăm numaidecât; exemplul de alături era concludent. Cred că procedăm așa numai din orgoliu, spre a nu lăsa impresia că ne luăm după alții. S-ar spune că nimeni nu cunoaște oceanul mai bine ca noi, care venim aici prima oară...

Duminică, 31. Sentimente schimbătoare

Aseară pe la ora 21, comandantul a venit în fumoar, unde nu mai intrase de multă vreme și s-a așezat în fața mea, urmărind o partidă de table. A vrut să fie comunicativ, s-a amestecat în joc, dând sfaturi ca un chibiț cumsecade. Însă, urmărindu-l pe furis mi-am dat seama că e doborât, deprimat, descurajat. Poate a înțeles, în sfârșit, că metodele lui sînt falimentare, că n-au izbutit să creeze decît animozitățile care există astăzi pe vas. I-am acordat, în sufletul meu, întreagă compasiunea, fiindcă nu pot purta pică oamenilor pe care îi văd doborâți. Controlîndu-mă apoi cu rigoare, a trebuit să convin că în izolarea aceasta prelungită, sentimentele mele și probabil ale multora, sînt foarte excitabile.

Am încercat să traulăm peste noapte, dar s-a lăsat ceață. Am mai mers așa vreo două ceasuri, dînd semnale, care continuă să pară lugubre în liniștea oceanului; pe urmă am renunțat și pînă la ziuă am stat la ancoră.

Astăzi, fără nici o ezitare, comandantul a intrat printre celelalte vase, și rezultatul, la primul traul, a fost 12—14 tone de scrumbie. Întreaga atmosferă s-a schimbat, dovedind încă o dată cît de mobile sînt sentimentele noastre. Cu ce ușurință trecem de la o stare la alta, și cît de mult iubim speranța. Acum privim cu simpatie pe cei din jur — sînt vreo 20 de vase — pe lângă unele trecem la mai puțin de 200 de metri. Două traulere au mers mult timp în dreapta, unul lângă altul și foarte aproape de noi, încît vedeam totul pe puntea lor, fără ajutorul binoculului. Pe urmă ne-au luat-o încet înainte și s-au îndepărtat puțin cîte puțin, fără să ne lase însă impresia că va veni ceva să ne despartă...

Porumbeii n-au mai plecat și cred că nici nu mai pleacă; a trecut prea mult timp de cînd sînt aici — s-au obișnuit. Uneori își iau zborul, se duc spre alte vase, trec pe deasupra lor, nu se așează, și se întorc la noi...

Nu știu ce-au să facă atunci când o să ne apropiem de uscat, când o să intrăm într-un port: au să plece, au să rămână? Nu mă pasionează existența lor, totuși meditez la ei, uneori cu exagerare, poate din aceeași vechi nevoie de-a avea un gând, în spațiul nostru, și pentru altceva decât pentru cei optzeci și unu de oameni.

Hulă grea toată ziua; balansul vasului uneori nu-i mai mic ca pe furtună, decât că se desfășoară mai lent, adică mai leneș sau poate mai majestos. Dar îți dă aceeași senzație de greutate în trup, aceeași impresie că ți se îndoaie oasele...

Miercuri, 3 februarie. Meteor lăuntric: depresiune

N-am notat aseară care a fost rezultatul ultimei traulări, și acum nu mai țin minte; cît despre alții, mai bine să nu-întreb, căci de la pesimiști la optimiști cifrele variază cu tonele.

S-a montat apoi un traul pelagic și s-au făcut încercări cu el toată noaptea. Nu merge și nimeni nu poate să dibuiască taina. Se spune însă că vor continua cercetările, ceea ce e lăudabil; poate într-o zi să facem un pas mai departe.

Comandantul s-a schimbat aproape inexplicabil; toate manifestările lui arată acum pondere și bune intenții.. Aseară s-a sfătuit îndelung cu Rosmănică, după ce deunăzi îi respinsese brutal intervențiile, legitime șiperate. Au discutat împreună asupra metodelor de lucru, asupra zonelor care trebuie cercetate. Mi se pare că intrăm în normal, măcar în ceea ce privește atmosfera pe navă; dar e imposibil ca de aici să nu tragem și celelalte foloase.

Zi caldă, calmă, plină de soare; vînt foarte slab de la nord, care încrețește așa de fin apa oceanului, că pare moartă. Din hula veche, pe cale de a se potoli, au mai rămas acele nesfîrșit de lungi coline de apă, care însă ne balansează, lent și amplu, cu un fel de lene animalică; oceanul se tolănește între continente, răpus de voluptate, și parcă nu mai are putere nici să răsuflă, necum să geamă. În afară, ziua e din cele mai luminoase, mai calme și mai bogate; în suflet simt valuri grele, frămîntîndu-mi simțămintele ca pe niște epave — mîhnirea, melancolia și iritarea. Nu-mi vine pe ocean nici o scrisoare...

La 11,30, pe cînd mergeam traulînd spre sud, la orizont, în prova noastră, și puțin în babord, a apărut „Galati”, mesagerul mincinos și simbolul dezamăgirii mele de astăzi. Ne-am întîlnit la ora 13, dar în convorbirea cu ei s-a hotărît să facem transbordarea alimentelor abia pe seară, ca să nu pierdem ziua de lucru; s-au îndepărtat cu toată viteza spre nord, apoi după 45 de minute au întors și au început să trauleze în fața noastră și în sens invers cu noi. Noi lansasem traulul mai înainte și ne-am continuat drumul vechi, așa că în curînd ne-am întîlnit din nou.

I-am privit de pe puntea compasului, și am simțit în suflet aceleași frămîntări de mai înainte. Totuși, dacă n-o fi nici o piedică, mă gîndesc ca diseară să mă duc în vizită la ei; îmi rămîn simpatici, și-i simt aproape de sufletul meu, deși îi cunosc destul de puțin. De ce le-aș păstra resentimente pentru o amărăciune a mea, prilejuită nu din vina lor? Aș putea să le reproșez — dar cui? — doar ușurința cu care ne-au informat deunăzi despre scrisori, ca apoi să dezamăgească pe atîția din noi.

E ora 23,30 în clipa de față ; luna nouă, în a treia ei zi, a apus de mult. Sîntem la ancoră la zece mile de coasta Africei, sub un cer cu constelațiile nespuse de clare și de luminoase. Aș sta afară să le privesc pînă dimineața, dar puntea, peretii, totul este plin de apă, de parcă ar fi plouat cu găleata.

Pe puntea de lucru, sub reflectoare, echipa de noapte repară traulul. În jur se văd vase, viu luminate, și așa cum se mișcă, ridicîndu-se aparent pînă la jumătatea cerului și căzînd apoi lent, datorită balansului nostru, pe care nu-l mai simt deși depășește 20 de grade, par și ele tot niște constelații.

Nu numai că porumbeii n-au plecat, cum mă așteptam, și stau aici ca la ei acasă... Ieri a venit altul, după inel tot în drum spre Spania. Nu l-am văzut : nostromul îl ține deocamdată în cabină, ca să-l aclimatizeze. Mi-e imposibil să-mi dau seama ce-l îndeamnă pe acest om la asemenea gesturi gingașe. S-ar putea să fie numai o deprindere veche, de acasă.

Ne scaldăm în muzică spaniolă, plină de melancolie, de legănare, de căldură și de patimă, și nu-i contrafăcută, fiindcă o emite Las Palmas, adică tot Spania.

Deși am ascultat-o prin difuzorul de pe puntea compasului, care servește la transmisul comenzilor și se aude de la sute de metri, deci e destul de violent și destul de metalic, nu m-a brutalizat, — am pus pe recepție numai un sfert de ureche, toropind și luînd din baia de sunete doar langoarea ; cred că o parte din neliniștea și nemulțumirea mea de ieri s-au topit atunci, dîndu-mi în schimb melancolii și doruri, cu care însă mă împac altfel.

Cît despre ureche, chiar dacă ai vrea să asculți cu întreaga ei capacitate, aceasta e de mult diminuată, sau amorțită, sau deformată de zgomotul motoarelor. Mai slab sau mai puternic, după locul unde te afli, le auzi întotdeauna ; trăiesc în huruitul lor de peste o sută de zile și desigur acea concentrație de explozii are să mă umărească pe uscat, atunci cînd în jurul meu va fi liniște ; atunci am să retrăiesc, sonor, călătoria.

Mai tîrziu, același post de radio a transmis muzică de Grieg, din *Peer Gynt*, care m-a fermecat la 16 sau 17 ani, cînd nu știam aproape nimic despre mine. Pe atunci am învățat-o pe dinafară, dar mai tîrziu am îndepărtat-o, pînîndu-mi-se de un romantism prea simplu față de cîte probleme începeam a-mi pune.

Abia acum doi sau trei ani am avut surpriza să o simt din nou ca în adolescență, și să găsesc, bunăoară în *Concertul pentru pian în la minor*, alt romanticism, înprospătat, plin de pasiune omenească, de gîndire și adîncime. Și cum nu de mult am fost în apele reci și posomorîte ale vikingilor, socotindu-l pe Grieg un descendent al acestora, am pus pe recepție încă un sfert de ureche, cînd i-am auzit numele. Am recunoscut, după atîția ani, bucățile de odinioară, pe care nu le mai ascultasem niciodată după aceea : *Dansul Anitrei*, apoi *Morgenstimmung*, dacă nu mă înșeală memoria. Mi-ar fi fost necaz să începă tocmai atunci ridicarea traulului, fiindcă s-ar fi întrerupt emisiunea. Dar nu s-a ridicat traulul și emisiunea a continuat, cu ceea ce așteptam îndeosebi spre a-mi regăsi, îmbogățite, amintirile naive din adolescență, acum maturizate, — cu sfîșietorul chiar și astăzi *Asestodt*, cu linul, tristul și dulcele *Solveigslied*, cîntat de nu știu

ce soprană, decent dramatică și suavă cu pasiune. Încă două bucăți, una cu cor, nu și-au găsit corespondență în amintire, m-au derutat, dar n-au fost mai puțin încântătoare, și astfel, când mă așteptam mai puțin, am avut o zi bogată. Așa se întâmplă, pare-se, cu bucuriile noastre mai totdeauna.

Cît despre dezaprobarea pe care exigenții ar arăta-o mărturisirilor mele, socotindu-le naive și puerile, trebuie să adaug, deși poate n-au să mă înțeleagă și au să mă dezaprobe în continuare, că viața pe ocean simplifică gusturile omului, întorcîndu-le spre bogata sinceritate a naturii.

Am un prieten, poet, care neizbutind remarcabil în nici unul din genurile directe, încearcă să reînvie incomprehensibilul abandonat acum mai bine de trei decenii; el așteaptă de la mine o viziune suprarealistă a oceanului, ceea ce s-ar putea obține, cu condiția să nu-l fi văzut niciodată. În muzică, pe care nu știu cît o gustă, prietenul meu nu admite decît ceea ce vine de la Boulez și de la Xenakis încoace, respingîndu-i și pe Schomburg sau pe Webern, înainte de a-i fi ascultat cum se ouvine. Nu crede că între două bucăți atonale sau dodecafonice, sau algebrice, sau „calculate electronic“, un preclasic descoperit cu atîta întârziere face bine inimii. Mărturisindu-i odată întoarcerea mea spre ceea ce mă tulburase în adolescență și începea să mă tulbure iarăși, chiar cu mai multă intensitate, el, zîmbind indulgent și puțin ironic, a găsit explicația în părul alb de la timpurile, care de sigur e un semn al scăderii. Dacă-i adevărat ce gîndește, atunci nu pot să fiu decît mulțumit, consolată, că părul alb înseamnă și bucurie.

Sîmbătă, 6. Fata Morgana

Se pare că de aici încolo dispăre scrumbia pretutindeni și atunci vom fi nevoiți să ne deplasăm spre ecuator, pe la coastele Ghanei, ca să căutăm alte soiuri. Se vorbește chiar și de sudul Africei, deși mă tem că nimeni n-ar lua inițiativa unei deplasări atît de costisitoare.

Comandantul de pe „Galați“ îmi spunea că la Dakar a stat de vorbă cu un comandant de trauler sovietic, în drum spre sud, și acesta l-a asigurat că ar umple vasul în 40 de zile dacă ar merge la Capetown.

S-ar putea oare ca pînă la urmă să ajungem acolo? Aș fi mulțumit să văd măcar țărîmul; sînt puțin amorf astăzi, totuși nu pot să uit că lumea aceea, mai degrabă a închipuirii, Capul Bunei Speranțe și Capetown mă atrag de multă vreme ca o „Fata Morgana“; le socotesc și astăzi între primele trei sau patru locuri pe care aș vrea să le văd, din toată lumea, și probabil „Fata Morgana“ au să rămînă.

Găsesc, întâmplător tocmai astăzi, parcă anume spre a-mi accentua apăsarea, copia reportajului pe care l-am trimis astă iarnă de la Reykjavik. Uit că este iarnă și astăzi, că mă bucur aici de o vară aproape personală și că ea ar trebui să-mi anuleze toate apăsările și nemulțumirile.

Reportajul nu este un gen pentru care să fi avut pasiune, de aceea l-am abandonat îndată ce mi-a venit la îndemînă. Totuși, dacă am socotit că trebuie să scriu informativ despre călătoria noastră, am făcut lucrul din toată inima, străduindu-mă în același timp să ocolesc banalul, fie și printr-o glumă. N-am să uit niciodată că paginile acelea au fost scrise în condițiuni neobișnuit de grele, chiar inimaginabile, în drumul de la Faeroe spre Islanda, pe furtună, în noaptea continuă, și că ultimele le-am terminat cînd intram în radă, la Reykjavik, cea mai uluitoare întîlnire cu țărîmul, pe care mi-aș fi închipuit-o vreo dată. Sînt și astăzi urmărit de imaginile halucinante sub care mi s-a înfățișat în noaptea albastră țărîmul Islandei. Iar eu, în loc să mă cufund în ele, după ce nu dormisem

toată noaptea, stăteam încă aplecat peste bietele mele pagini... Din cauza întinderii inacceptabile, am reținut în sertanul meu o bună parte din ele.

Cineva, care ar fi citit printre rînduri, ar fi înțeles starea mea de halucinație, și mi-ar fi acordat, poate, o bătaie de inimă, fiindcă scriam pentru inimile celor rămași în urmă, acasă. Dar rîndurile acelea n-au apărut — și, redus de împrejurări la rolul unui corespondent ocazional, care nu transmite nici măcar știri senzaționale, mă simt degradat față de cei câți ar fi putut să mă înțeleagă.

Joi, 11. Legături

Speranțele n-au fost înșelătoare și polonezii nu ne-au chemat de pomană...

Din patru traulere ale lor, a mai rămas doar unul pe aici, „Granik“, pe care l-am înflnit adesea, fără să-i acord o atenție deosebită; nu-i definisem individualitatea, și personalitatea, între vasele celelalte. Dar ei au fost totdeauna binevoitori cu noi și e limpede că ne-au căutat prietenia; mi se pare că le-am răspuns cu indiferență, sau scepticism; scepticism încă n-ar fi atât de grav, — mai degrabă a fost indiferență, cu totul de neadmis. Sintem așa de puțini pe multa întindere a oceanului!

Zilele trecute, „Granik“, care nu are medic pe bord, a cerut o consultație prin radio medicului nostru, pentru un om din echipaj; era o răceală cu complicații și cu manifestări suspecte. Au revenit de câteva ori, medicul a continuat să le dea sfaturi și astăzi omul este sănătos, vindecat de la distanță, ceea ce ar putea face subiect de literatură spectaculoasă, dacă n-ar fi fost folosit, și nu o singură dată.

Această mică întâmplare i-a legat și mai mult de noi. Comportarea lor de astăzi mi se pare de-o eleganță și de-un cavalerism aproape romantic. Ne-am deplasat spre ei astă-noapte, dar nu știu de ce, cu toate că nu aveam de străbătut decât 6 mile, am ajuns destul de târziu (sintem exact pe tropic acum) și primul traul l-am lansat abia la ora 8. Scos cînd s-a cuvenit, n-a adus cine știe ce: iarăși peste mărunt și puțin.

Spre prînz, „Granik“, care pescuise scrumbie în cantități mulțumitoare, s-a apropiat de noi și, cunoscîndu-ne necazul, ne-a invitat prin radio să-i urmăm, traulînd în urma lor.

Am avut mulțumirea să aud fluierul nostru salutîndu-i, cînd au trecut pe alături, ceea ce era un mic eveniment; comandantul este uneori zgîrcit cu asemenea manifestări.

Noi însă nu eram gata de lansare, iar ei s-au învîrtit în jur o oră, așteptîndu-ne, cu o bunăvoință care nu poate decât să emoționeze și să prilejuiască meditații optimiste. I-am urmat, în sfîrșit, și după două ore am ridicat traulul, cu 4—5 tone de pește, stavride și mărunțiș. „Granik“ a virat traulul abia peste o milă și jumătate; în acest spațiu au dat peste scrumbie... Nu pot să spun că au fost mai norocoși, ci mai răbdători.

La traulul următor, seara, mergînd iarăși în apropierea lor, fără să ne mai grăbim, am pescuit... 25 de tone, dintr-o dată, din care 80 la sută scrumbie. S-au întors, așadar, sau făgăduiesc să se întoarcă zilele bune.

Acum e ora 22; continuăm să traulăm în apropierea lor...

„Granik“, care simbolizează un echipaj, rămîne pentru mine una din întâmplările emoționante ale acestei călătorii, și ea va umple, probabil, în inima mea, unele goluri, făcînd-o să-și regăsească ritmul și întărindu-mi credința în generozitatea omenească.

Vineri, 12. Noapte luminoasă

Astă-noapte nu mi-a venit să închid ochii pînă tîrziu — simțeam activitatea pe vapor, după atîtea zile de lîncezeală. La ora 1, deși eram în pat și

citisem ziarlele din Dakar, cu „ultimele știri“ din 27 ianuarie, m-am îmbrăcat și m-am dus pe puntea de comandă.

Noaptea s-a dezvăluit pînă în depărtări, luminoasă, cu luna strălucind, deși a crescut abia ceva mai mult de jumătate. Cum mergeam spre sud-sud est, Crucea Sudului ar fi trebuit să fie deasupra orizontului, în prova-babord, dar nu se vedea, bolta fiind prea albă. Nu știu datorită cărei cauze, optice, astronomice sau subiective, — am observat și alte ori, — aici luna întinde pe apă o dîră mult mai lată decît pe marea noastră; poate oceanul are altă luminozitate, sau ochiul este receptiv în altfel. Un sfert de orizont în prova era argintat, și să nu fi fost valuri, ar fi reflectat cerul ca o imensă oglindă convexă. Oceanul, deși strălucitor, mi-a apărut pustiu; numai „Granik“, scăldat în lumini, mergea la 2—3 mile în urma noastră.

L-am găsit pe comandant sus, agîtîndu-se cu conștiințiozitate, deși ar fi fost în drept să doarmă la ora asta. Puțin mai înainte fusese o mică alarmă; atunci am simțit forfota care m-a făcut să ies din cabină. Părea că traulul s-a agățat iarăși; l-au tras în grabă, dar nu se întîmplase nimic, încît i-au dat iarăși drumul la apă. N-a fost virat decît spre ziuă, cu pește puțin, peste o tonă, însă de bună calitate, tai, — cărui polonezii îi spun „doradă“. Poate se face o confuzie în ceea ce privește această denumire, și inginerii nu pot să mă lămurească. Toți navigatorii singuratici, rățăitori în Atlantic, pomenesc de doradă, dar nu știu dacă e unul și același cu cel numit „tai“ de japonezi, nume care a rămas încetățenit pe nava noastră.

Abia după virarea traulului s-a dus comandantul la culcare... Iar la 9, azi dimineață, era din nou pe puntea de comandă; apoi a coborît la buncăr și n-a stat locului o clipă, pînă la ora 14...

Din încărcătura de aseară s-au congelat aproape 15 tone, deci aprecierile tuturor au fost bune. Încep să revină speranțele; avem altă stare de spirit.

După traulul de dimineață, care a adus și el vreo 4 tone, ne-am adunat la doctor, la o cafea, cu Marian, Țipă, Șișu, și iarăși am început să facem planuri optimiste: patruzeci și cinci de zile, cincizeci poate... Desigur, cînd vom intra într-o perioadă proastă, vom lungi termenul la șaptezeci, optzeci, nouăzeci sau o sută de zile și iarăși vom avea mutre de înmormîntare...

Duminecă, 14. Portul necunoscut

A fost o zi opacă, un cer pîcios prin care soarele a continuat să ardă, dar fără să strălucească. M-am simțit și eu la fel de opac, n-am avut tragere de inimă să întreprind nimic, n-am stat la soare, n-am făcut gimnastică. După un prînz cum nu se poate mai sumar, m-am culcat din nou și am dormit două ceasuri, apoi am lîncezit în cabină pînă seara.

„Granik“ se vede din cînd în cînd, apoi dispare la orizont, ca să revină după o vreme. Mai adineauri, ora 21, i-am văzut iarăși luminile. Este legat de noi, deoarece un om de la ei, care avea o fractură a tibiei, neglijată, infectată, în primejdie de a duce la osteomielită și gangrenă, a rămas aici, cu piciorul în ghips, în îngrijirea doctorului nostru și în subzistența noastră prietenească.

Îmi pare bine că ne-am făcut prieteni și avem pe cineva aproape, pe un ocean care continuă să rămînă pustiu; toate vasele de pescuit sînt acum dispersate, dovadă că peștele nu se găsește în masă.

Nici noi nu pescuim ca să ne satisfacă, deși nu se poate spune că stăm degeaba; lucrăm cu mai puțin din capacitatea vasului. Astăzi s-a scos ceva peste douăzeci de tone, din care poate jumătate, stavride mijlocii, se congelează.

În fiecare traul găsim 7—8 languste mari și frumoase, uneori chiar mai multe, care ar merita să fie congelate, dacă am ști sigur că nu-și pierd calitățile. Poate că am să fac pe cont propriu această operație, să iau cu mine câteva și să le duc prietenilor, dacă le-o place.

Peste șase zile se împlinesc două luni de navigație în largul oceanului și cuînd va trebui să intrăm într-un port pentru aprovizionare, sau în Dakar, sau în Las Palmas. Aș fi preferat să fie amîndouă, dar nu se poate. Astăzi s-a trimis o radiogramă în țară, redactată destul de concludent, cerînd să mi se fixeze portul din vreme, ca oamenii, de atîta timp fără știri de acasă, să poată anunța adresa, spre a primi corespondență. Dacă și de data asta se va proceda cu nepăsare, apoi cel vinovat merită toate blestemele. Nimeni nu-și arată tristețea și neliniștea, deși simțim toți cît e de greu să lipsești de acasă o sută de zile, plus altă sută care poate să urmeze, fără ca ai tăi să-ți trimită o scrisoare, sau, mai exact, fără ca scrisoarea să-ți ajungă.

Cerul nopții e senin și e lună plină. Oare de cîte ori are să ne mai prindă luna plină în aceste ape ?

Miercuri, 17. Nevoia de fericire

Am cerut cu stăruință direcției generale să nu intrăm la Dakar, ci în Canare, unde alimentele și toate celelalte sînt mult mai ieftine, după cum existau informații și după cum ne-au confirmat din plin marinarii de pe „Granik“, care obișnuit se aprovizionează acolo.

Astăzi, în sfîrșit, am primit răspunsul : să intrăm la Dakar, nu mai înainte de 1 martie. Nu știu de ce, dar probabil că există o rațiune, deși nimeni de aici nu poate să și-o imagineze.

Pentru mine, intrarea la Dakar, ca idee, nu-i o dezamăgire. E și acesta unul din porturile unde am visat să ajung odată, ca și la Casablanca și Capetown, poate din timpul războiului cînd aici s-au petrecut evenimente dramatice. Cred că peisajul, clima, viața sînt mai frumoase în Canare, totuși Dakar face mai mult parte din Africa, și e mai departe, iar depărtările m-au chemat totdeauna.

Oricum, sînt mulțumit că avem o destinație, sper certă de data asta, și vom primi corespondență, poate și pe cea din urmă, mult așteptată.

Eram pe puntea etalon, la soare, îndată după amiază, cu doctorul și cu Marian, cînd a venit Cornel să ne aducă știrea, recepționată proaspăt. Ne scăldam, în înțelesul aproape întreg al cuvîntului, simțindu-l pe tot trupul, în muzica spaniolă, din Canare, totdeauna orchestrată voluptuos, totdeauna plină de lumină și de sevă, chiar cînd e tristă sau languoasă.

Cu câteva clipe mai înainte, gîndindu-mă la cîntăreții aceia, ai bucuriei și soarelui, tocmai întrebam, rostind cu glas tare, pentru cei de lîngă mine, deși mă adresam mie însumi, puțin melancolizat de așteptări, puțin nedumerit de rostul meu aici, poate de rostul meu în viață :

— Oare or fi fericiți ?

Poate mă îndoiam de fericire în clipa aceea și, îmi dau seama acum, cu cîtă nedreptate ! Fiindcă îndată ce am întrevăzut puțința de a avea vești de acasă, m-am simțit altfel.

Am proclamat de multe ori, convins și sincer, plăcerea singurătății, nevoia de singurătate. Dar mă gîndeam la acea singurătate, în care oamenii sînt aproape ; sper că aparentul paradox poate fi dezlegat fără explicații.

Nu aștept vești, în sensul de informații, ci scrisori, adică dovezi grafice despre existența oamenilor la care mă gîndesc, mai des, mai rar, sau chiar și

numai câteodată. Între două rînduri venite de departe, închipuirea poate să clădească, să reconstituie, uneori fără greș, o viață întreagă.

Mergem deci la Dakar ; avem pînă atunci două săptămîni de așteptare și de speranțe...

Marți, 23. Martingală

Nu-mi dau seama de ce sînt mulțumit de mine astăzi, deși n-am făcut nici o treabă, decît că am stat la soare, cu mai multă sete și mai multă plăcere decît altădată. Și soarele, după ce s-a strecurat printre nori pînă înaintea prînzului, învingîndu-i și risipindu-i, a strălucit mai tare ca altădată. Și vîntul a fost mai cald și oceanul mai albastru.

Am stat pînă spre amurg pe puntea compasului, și astfel am prins acea culoare puțin ostenită, acea pace puțin melancolică a spațiului, cunoscută din după-amiezele de la mare...

Sînt mulțumit fiindcă mă simt sănătos peste orice așteptări, fiindcă îmi simt mintea trează, fiindcă pot să înțeleg cîte ceva despre oameni. Dar probabil, mai mult decît orice, mă mulțumește faptul că merge bine treaba.

Azi dimineață, după primul traul de 10 tone, vestitor al unei zile bune, ne-am adunat iarăși, după obiceiul statornicit în ultima vreme, doctorul cu Marian și cu mine, și am făcut din nou socoteli pe hîrtie. Marian, unul din cei mai inimoși oameni din cei optzeci și unu, e contabilul nostru, și ne încredem în cifrele lui, deoarece folosește, aproape cu manie, rigla de calcul a inginerului.

Ne-au crescut speranțele în raport cu tonajul din magazie. E de așteptat ca, dacă pescuitul merge tot așa, la 1 martie să ne apropiem de 600 de tone pește congelat, adică să avem aproape gata magazia mare (nr. 1). Magazia nr. 2 mai poate lua vreo 200 de tone, deci, cînd ajungem la ea, înseamnă că avem dreptul să visăm la plecare.

Față de „Galați“, care și-a început activitatea aici o dată cu noi, avem înaintea 350 de tone la cantitatea globală de pește pescuit, chit că o bună parte a scăzut la cîntar, pînă la o cincime, prefăcîndu-se în făină. În ceea ce mă privește, nu mă interesează să fim noi primii ; îmi împart sentimentele între amîndouă echipajele, deși mi-am petrecut patru luni între oamenii de pe „Constanța“. Mă interesează să ajungem cît mai repede în țară, ca să distilez impresiile de astăzi, îrvălmășite, nelîmpezi și obositoare, și ca să tînjesc, probabil, după o oră însorită, la tropicul lăsat în urmă.

Nu mai văzusem porumbeii de două zile ; eram convins că și-au regăsit „conștiința“ și au plecat în sfîrșit, după o întîrziere nescuzabilă. Li urmăream cu gîndul în drumul lor peste ocean, peste insule, peste continent, și-mi deveniseră iarăși simpatici, în amintire.

Dar nu ! Sînt aici, probabil domesticiți definitiv, tembeli și deneși. Și-au găsit un adăpost mai bun, pe unul din doriboturi. Într-un timp mai zburau în jurul vaporului ; credeam că se antrenează, ca într-o zi să-și reia drumul : adevărul este că zburau cînd se speriau de oameni. Astăzi nu se mai sperie de nimeni și nu mai zboară...

După atîtea îndoieli grele, însoțite uneori de revoltă sau de indignare, trebuie să-i recunosc, loial, comandantului, un merit însemnat : încăpățînarea. Lui îi datorăm o parte din zilele înfructuoase, dar tot lui o parte din zilele bune...

Sîntem singuri astăzi, singuri cu desăvîrșire, în aceeași zonă, în jurul tropicului, la 30 de mile de coasta africană. Toate vasele au fugit în clipa cînd

n-a mai fost pește. Noi am rămas, spre revolta multora, și a mea mai cu seamă, iar acum peștele a revenit, după nu mai știu câte zile de mizerie neagră, cu atât mai insuportabile cu cât oceanul, în jurul nostru, rămânea calm și albastru.

Aș fi curios să aflu cât se pricepe comandantul la jocul de ruletă, și cât la ihtiologie. În jocul cu peștele a aplicat, poate din întâmplare, metoda numită la cazinou „martingală“. Ea constă în a miza permanent pe soț sau fără, pe roșu sau negru, dublând miza de fiecare dată când pierzi; la un moment dat trebuie să câștigi, e imposibil ca bila să cadă la infinit pe aceeași culoare și atunci, cu „potul“ crescut în progresie geometrică îți acoperi toată paguba. La ruletă există totuși un risc: să atingi plafonul stabilit de bancă și să nu mai poți dubla; în acest caz, chiar dacă îți iese culoarea aleasă, câștigul rămâne mai mic decât pierderea.

Am jucat „martingală“ cu peștele. Care o fi raportul între câștig și pagubă?...

Dacă jurnalul meu este o narațiune, ea nu-i în nici un caz „făcută“; am relatat întâmplările, fără să urmăresc vreo regulă a genului. S-ar putea să aibă o gradație, venită de la sine, și chiar un nod dramatic, cum cer canoanele. Oricum, nodul dramatic îl simt, în mine și în cei care mă înconjoară. El trebuie căutat în întâmplările de ieri, de astăzi, din primele zile următoare. Sintem, sau ne apropiem de o culme a conflictului și a încordării. Îi rezum astfel datele:

De ce acum zece zile s-a telegrafiat în țară, cerându-se intrarea în port pentru aprovizionare? S-a spus că nu mai avem apă de băut și alimente și, pe deasupra, ne trebuie o anumită plasă pentru traul. Deci, o unealtă, fără de care nu ne putem continua mult timp pescuitul în condițiuni bune. S-a mai spus, și comandantul a iscălit, că echipajul e demoralizat în lipsa veștilor de acasă. Toate argumentele erau grave, și ministerul a ținut seama de ele, dovadă că a aprobat escala, fără întârziere. Iar noi, după ce am cerut-o, am abandonat-o pe neașteptate.

De ce astăzi se trece peste lipsa apei și a mâncării? De ce nu mai avem nevoie de plasă? Ce se întâmplă cu demoralizarea echipajului?

Dar aceste întrebări n-ar trebui să mi le pun eu, ci aceia care în clipa de față, departe de aici, privesc două telegrame atât de contradictorii. De ce nu își dau seama că una din ele este mincinoasă? Aștept judecata lor și dezlegarea conflictului. Până atunci simt un nod de ștreang, care ar putea să fie chiar nodul dramatic, strângându-mi grumazul.

Duminecă, 28. De partea echipajului.

Luna februarie se termină cu deprimare...

Cerul, înnorat ca și ieri, a început să se limpezească abia după amiază, dar era prea târziu să mai stau la soare, spre a șterge, în parte, umbra din inimă.

A burat puțin înaintea prânzului; departe de a fi ploaia pe care o așteptam acum câteva zile.

Printr-un noroc continuu, prindem pește în cantități mulțumitoare. Fiindcă urmărim s-o luăm înaintea „Galațiului“, într-o întrecere îndârjită, dar nedecarată și pe alocuri lipsită de loialitate, notez că astă noapte am depășit cantitatea declarată de ei chiar și la congelare. Mi se pare că-i un triumf fără glorie...

Nu s-a comunicat nimic echipajului despre anularea intrării la Dakar. Oamenii au aflat, pe ici, pe colo, câte unii, dar cei mai mulți pot crede că sînt numai zvonuri.

Aseară comitetul de cantină s-a întrunit ca să stabilească menu-ul pe luna viitoare. Cu ocazia aceasta cifrele privitoare la alimente au ieșit pe deplin

la lumină. Pe lângă faptul că nu mai aveam legume (doar ceapă, morcovi și foarte puțini cartofi) — chiar făina, carnea, orezul nu mai ajung decât pentru douăzeci și ceva de zile.

Aflînd situația, comandantul spune că „a fost indus în eroare“. Recunoaște că a făcut o greșală, dar refuză să revină asupra hotărîrii, pe motivul greu de transcris că „nu linge unde a scuipat“.

Secundul l-a rugat, cu multă înțelepciune, că măcar să telegrafieze la Dakar agentului, cerîndu-i să nu expedieze deocamdată la Gibraltar corespondența și plasa, „pentru orice eventualitate“. „Eventualitatea“ însemna, în termeni diplomatici, obligația de-a intra totuși în port, de voie; de nevoie, în ziua cînd, întîrziind peste toate prevederile, nimeni, nici chiar comandantul, n-ar mai avea ce să mănînce, în ziua cînd, pierzînd ultimul traul, ne-ar trebui plasa.

Și sugestia aceasta, atît de nevinovată, a fost respinsă, deși nu angaja la nimic și nu afecta decît o ambiție...

Necunoscutul agent din Dakar ne-a trimis o radiogramă neașteptată: cînd sosim și ce nevoi avem? Ar reieși că n-a primit din țară anularea intrării noastre. E drept că telegrama lui e datată 27 februarie, și ne-a venit cu întîrziere, deoarece pînă azi nu ne-a găsit stația de coastă. „Incidental“, ca să-l numesc astfel, arlică hotărîrea pripită a comandantului s-a întîmplat în ziua de 26. Poate pînă a doua zi n-a fost timp să ajungă telegrama din țară; poate, din prevedere, nici n-a fost expedită. În mod normal, cumpănind situația cu bun simț și cu bune intenții, la minister trebuie să se fi observat cît de illogic, de bizar, este refuzul comandantului de a intra în port, după ce, cu un număr de zile mai înainte, anunțase alarmat că nu mai avem nici de unele. Or, pentru cineva, aflat chiar departe și avînd multe treburi în mijlocul Bucureștiului, va fi limpede că între timp n-a putut să ne pice mană cerească.

În sfîrșit, telegrama de la Dakar i-a ajutat comandantului să iasă din impas, împăcînd și capra și varza, lăsînd calea deschisă spre o viitoare escală în portul speranțelor, fără să lase impresia că își calcă pe suflet. La drept vorbind, nu s-a schimbat nimic, ci ne-am asigurat doar o nădejde imaginară. Agentului i-am răspuns astfel: „Vă vom anunța în timp util data sosirii și nevoile noastre de aprovizionare“. Nu știu dacă aruncînd o ancoră în lună am fi avut, practic, un folos mai mare. Dar ce-am fi putut face altceva? Luna e singurul țarm pe care îl vedem cîteodată.

Marti, 2 martie. O compensație în ficțiune.

Totul decurge asemănător, de la o zi la alta; am intrat într-un fel de anestezie, care a eliminat de pe bond amintirea momentelor grele și teama că ele ar putea să revină.

De cîtva timp mi-a revenit, la început nebuloasă, ideea că vechea călătorie proiectată de mine acum douăzeci de ani, ar putea fi readusă în imaginație. Poate este un reflex de apărare; caut ceva în mine, mă întorc la speranțe vechi și abandonate, ca să trec mai ușor peste irealizarea de astăzi. Fac iarăși planuri în minte, și nu mi se par de loc amăgitoare, poate fiindcă am puterea de a crede în ficțiune. Mă și gîndesc unde și cum s-ar putea construi un vas de 40—50 de tone (începe să fie confortabil), un moto-velier de data asta — începe să fie prudent, și se potrivește mai bine cu vârsta cînd nu mai poți irosi zilele. Pe un asemenea vas, cu înlesniri moderne, călătoria ar fi sigură și neistovitoare. În doi ani, după un itinerariu aproximativ (nici măcar nu l-am urmărit pe hartă) s-ar putea atinge toate punctele de pe glob, citate în geografie și în cultura omenească, dîndu-se roată tuturor continentelor. Desigur ar trebui folosită

cu chibzuință trecerea dintr-o emisferă în alta, așa fel ca tot timpul să întâlnești numai anotimpurile frumoase.

Echipajul ? Cred că vreo zece oameni. Dar cine ?...

Las nerezolvată alcătuirea echipajului, ca să visez mai departe.

Am luat puține cărți cu mine, cum am mai spus, socotind să nu mă las ispitit de lecturi, când aveam atâtea de văzut. N-am terminat oceanul, dar nu mai pot să-l descifrez ; sper ca imaginile lui, câte una pe clipă, mi s'într-o zi, să se dezvolteze mai târziu.

Deocamdată, cu planurile și cu speranțele domolite, citesc tot ce se găsește pe vapor, întorcându-mă la cărți ca la niște prieteni din trecut. Constat că mai țin minte alfabetul, iar pagina tipărită nu mi se refuză și nu mă pedepsește pentru ingratitudea de a fi crezut că, măcar o vreme, o pot părăsi.

Am terminat azi „Memoriile“ lui Berlioz, găsite cu surpriză în biblioteca vaporului. Pasiunea pentru această lectură neașteptată m-a făcut să uit un timp necazurile noastre și mi-a amintit că există leacuri pentru orice boală.

Cunoșteam câte ceva din muzica lui Berlioz ; nu-i cunoșteam decât foarte puțin viața și mai ales intimitățile, pe care le dezvăluie cu o indiscreție stânjenitoare câteodată. M-a uimit, în ignoranța mea de până acum, înclinarea lui spre aventura marină, și fiindcă mă aflu în plină aventură marină eu însumi, nu regret aventura de la șaptesprezece ani, când am fugit de la școală, unde eram intern, sub disciplină și pază severă, spre a veni la București să ascult „Damnatiunea lui Faust“.

Pe vremea aceea cred că visam timid și neclar să devin șef de orchestră, dar nu știam măcar unde se poate învăța această artă gigantică. L-am urmărit mut și încremenit pe Enescu, dirijând partitura în primă audiție integrală, și nu-mi amintesc dacă am înțeles și mi-a plăcut muzica, în afară de spectaculosul „Marș al lui Rákoczi“, o inspirată șmecherie orchestrală, fie și pentru acel pianissimo inițial care într-un fel violează ideea și surprinde pe oricine. În schimb e sigur că am iubit dirijorul, singurul om căruia odată aș fi vrut să-i sărut mâna. Concertul și Berlioz or fi fost atunci o dezamăgire, mai ales că exista primejdia de a le plăti cu carceră, urecheală și notă rea la purtare. Un cor, în culise, a intrat anapoda, un corn a sunat strâmb ; simțind crisparea Dumnezeuului pe care îl trădau materia și muritorii, am înțeles că arta dirijorului e un calvar continuu. Din locul meu, în ultimul rând de scaune, m-am prosternat lui și am zis : „Iartă, Doamne, și nu-ți întoarce inima de la noi, pentru păcatul unuia !“ El și-a pus crucea, bătând mai departe măsura, pentru publicul Ateneului, când totul în el, știu, ar fi vrut să trimeată în infern alămurile nemernice, spre a fi topite în aceleași cazne cu trădătorii.

Muzicienii, muzicologii și profesorii să nu mă certe pentru ceea ce ar putea fi nescolastic și chiar aberant în părerile mele, din pagina aceasta, din pagini trecute, sau care au să vină. Aici sînt reproduse gândurile unui tînăr nu prea dus la biserică, deci necunoscător al canoanelor. Am vrut să învăț muzică într-o vreme ; n-am izbutit și nu m-am mai ocupat de ea după aceea, decât ascultînd-o, când am avut prilejul, și înțelegînd-o cît mi-a stat în putere. Am descoperit pe drum o altă muzică, aceea din mine, cum o au oamenii, resfrîntă din semenii lor și din natură ; mă străduiesc s-o pun pe hîrtie, în alfabetul mai simplu al vorbirii. Orchestra mea e mult mai nedisciplinată decât Filarmonica de pe vremuri ; am în schimb privilegiul că nu-mi cunoaște nimeni calvarul...

Ora 18,45. De-aș putea să-mi întipăresc în ochi crepusculul, așa cum îl văd pe hublouri, drept în față, în cele două cadre circulare, dînd două imagini juxtapuse, parcă într-o intenție stereoscopică, spre a preciza adîncimile peisajului.

Oceanul, cerneală și smoală; e înfricoșător și în același timp fascinant, ca drumul spre un infern unde suferința și groaza ar fi răsplătite de priveliști și desfătări necunoscute imaginației, ascunse de religie credincioșilor, necunoscute nici de Dante, cu oricâtă inspirație și cu oricâtă luciditate ar fi explorat el lumea cealaltă.

Se văd creste înspumate, și ele ar putea fi bornele acestei autostrăzi diabolice, atât cât se cuvine de ireale, fiindcă în mijlocul smoalei, albul, deși presupus, nu se distinge.

Orizontul, întrerupt de cercul hublourilor pare că s-ar duce la nesfârșit, în linie dreaptă, dezmințind sfericitatea planetei; deasupra e marcat de o dîră îngustă, densă, un nor tras cu rigla în cerneală de sepia, atât de concentrată că în negrul ei sclipește albastrul. Mai sus văd o flacără statică, asemănătoare, spre a rămîne în cadrul viziunii inițiale, cu focul infernului, care arde fără să mistuie. Din ea se ridică obișnuitele culori derivate, portocaliul, apoi galbenul, clare și proaspete și mai sus li se adaugă, nu murdar, cenușiul. Iar deasupra se desfășoară largul careului, încă albastru la această oră de seară.

Adaug onest impresiile de mai sus la fișa mea psihologică. Sînt fericit în cel mai extins înțeles al cuvîntului, fericit în mintea mea, în trup și în inimă, pentru această clipă a serii, care știu că va rămîne ea însăși, și dacă ar fi numai ea, suferințele, nemulțumirile, așteptarea, tot sînt plătite, cu generozitate, într-o monedă neprețuită. E în peisajul de astă seară un „al optzeci și doilea“ unic, capabil să înlocuiască, măcar acum, orice lipsă.

Iubesc echipajul și mă gîndesc la el cu recunoștință, iubesc vaporul cu zgâlțîielile lui uneori brutale, iubesc motoarele, cu hurelul lor asurzitor și continuu. Totul în jur îmi face bine. Îl iubesc chiar și pe comandant și-i sînt recunoscător, lui mai cu seamă, că ne-a rătăcit într-o zonă neprielnică; dacă n-am fi fost aici, poate n-aș fi văzut această priveliște.

Întorcîndu-mă la impresiile lecturii, mă întreb dacă pasiunea lui Berlioz pentru călătorie se vede în muzică; n-am băgat de seamă. Dar muzica sugerează prea des altceva decît a simțit și a vrut compozitorul, în afară de cazul simplu că e onomatopeică. Înora auz că le trezește imagini. N-am cunoscut cazul decît o dată, în vis, cînd o muzică, venită de nu știu unde, aritmică și percutantă, m-a dus într-un laborator cu retorte, alambicuri, eprubete, recipiente și instrumente de sticlă, balansîndu-se și ciocnindu-se între ele. Visul își găsește ușor explicația, dacă am să precizez că el a survenit chiar în călătoria noastră, pe o noapte de furtună în nordul Atlanticului.

În stare de veghe, muzica nu-mi trezește decît sentimente și n-am nevoie de altceva peste ele. Sînt rezistent la imagini, afară de cazul că le produce propria-mi închipuire. Nici chiar faimoasele „Tablouri dintr-o expoziție“, muzică evident picturală, nu m-au făcut să văd subiectele notate în capul partiturii; bunăoară, „Poarta mare din Kiev“ a rămas invizibilă pentru mine, deși aș fi putut să mi-o evoc, dar pe altă cale, și neapărat în tăcere. Muzica dedicată ei mi-a trezit sentimentul grandoarei...

Înceind paranteza, într-o seară de efervescență, mă întorc la Berlioz, a cărui carte mi-a lăsat nu o singură nedumerire. A fost el un artist sau un artist-spadasin? Creația trebuie apărută cu arma în mîină? Nu învinge ea cu puterea ei, mai durabilă decît omul? Dacă nu mă înșeală memoria, singurul meu secretar și aliat la această oră, la moartea lui Stendhal, „Roșul și Negrul“ era răspîndit

doar într-o sută de exemplare. „L'éducation sentimentale“ a lui Flaubert, a însemnat o cădere la apariția ei, și a trebuit să treacă aproape un secol de atunci, cu trei încălcări ale pământului Franței, de la 1870 la 1940, în trei războaie din ce în ce mai cumplite, spre a i se da prețuirea întregă.

Nu-i oare penibil capitolul final din „Memorii“, unde Berlioz revine pasiunea pentru doamna E.F., o umbră din tinerețe? E aici o pasiune sublimă, ca în acele legende de dragoste care nu mor nici în veacuri, sau e numai senilitate?

Dacă greșesc și fac o împietate exprimându-mi nu altceva decât nedumirea, sper să mi se ierte; n-am s-o elimin în viitor, ca să nu denaturez fișa de față, căreia vreau să-i asigur sinceritatea. N-ar fi exclus ca, în condițiile noastre, puțința înțelegerii să fi căpătat o altă optică, numită, firesc, oceanică.

Duminică, 7. Exotism

A venit, cred, primăvara acasă, încă un motiv să mă simt fără rost aici, în a treia lună de vară, asemănătoare cu celelalte, și căreia, când știu că la noi câmpul începe să înverzească, nu-i mai găsesc justificarea inițială.

Întârzierea, cu zilele care nu mai aduc nimic nou, poate rămâne interesantă numai prin ceea ce prelungește vieții pe ocean ar însemna o performanță, mai înfrântă sufletească.

În clipa când mă dedic realității apropiate, îmi dau iarăși seama că viața noastră aici nu-i ușoară, deși oceanul ne cruță în continuare. Pe lângă lipsa veștilor de acasă, pe lângă toate câte ne lipsesc, împuținarea alimentelor a început să se simtă nu doar ca o îngrijorare, ci chiar în consecințe organice. O simt eu, care mănânc puțin; alții o simt desigur mai de mult și mai tiranic, fiindcă au de făcut eforturi fizice incomparabile cu ale mele. Îmi lipsesc fructele și legumele, și în sfârșit orice altceva ar putea să mă scoată din monotonia meselor noastre, care seamănă una cu alta: pește (avem toți oiroare de el), ceva carne (fără nici un gust), ouă din când în când, un măr la câteva zile, orez fiert, brânză câteodată, gem de prune, foarte rar, „ceai“ de zahăr ars, și atât. Am uitat cartofii, care se vor sfârși repede, cum se vor sfârși toate, pe rând...

Cel mai mult însă continuă să mă apese renunțarea de a intra la Dakar, pentru mine așa de regretabilă. De când s-a luat această hotărâre ciudată, nu-mi pot reveni, deși am rămas sociabil cu oamenii care nu-mi sînt antipatici, deși rîd și adesea par bine dispus. Regretul îl duc cu mine, și mă roade, și-are să mă roadă mult timp, poate ani, și poate chiar după ce întîmplarea ar face să ajung acolo altădată.

Renunțînd la pământul Africii, nu mai doresc decît să ne întoarcem acasă, și aceasta rămînîndu-mi singura așteptare astăzi, nu-mi mai vine nici să mă apropiu de paginile albe. Măcar dacă le-aș putea socoti o corvoadă vitală, cum le-am socotit totdeauna când scriam o carte. Acum prezența lor nu mă mai apasă, nu-mi dă neliniștea aceea așa de chinuitoare și așa de productivă câteodată. Le privesc cu indiferență; dacă mai scriu aici, impresii tocite, gânduri forțate, nu socotesc că-mi îndeplinesc o datorie față de mine însumi, ci marchez pe o pagină, două, trei, patru, încă o zi din cele câte au mai rămas pînă să plecăm spre casă. Cîte?

Uneori în literatura mea am fost învinuit de exotism, chiar atunci cînd cadrul întîmplărilor era neexotic. Poate se simțea, în sufletele personajelor nevoia, care pornea din mine, de a-și lărgi orizontul. E o vină?

Între ciori, privighetoarea e o exotică. O femeie cu picioare lungi, elansată, care nu transformă în osînză cuprinsul blidului de pe masă, e exotică între seme-

nele ei îndesate și grase. Un om care privește departe, peste linia orizontului, e exotic pentru cei închiși între zidurile cetății. Au fost exotici descoperitorii pământului, și cercetătorii astrilor. Ce sînt cuceritorii cosmosului ?

Aici exoticul geografic ne înconjoară pînă la sufocare — și niciodată nu m-am simțit mai al peisajului de acasă. Îl regălesc în privirile, în vorbele, în tăcerile celor optzeci de oameni. Sîntem la coasta Africii și rămînem ai țării noastre. În mijlocul lui, apăsător, sufocant cum spuneam adineauri, exoticul rămîne un anacronism. Aș vrea să nu se mai vorbească despre el ; azi nimeni nu mai poate să-l definească, decît forțat, fals, sau scolastic.

De două seri e lună nouă. Ultima oară cînd i-am văzut seceră subțire ieșind din laminorul cerului tropical, nu era nici o stea pe aproape, nici o scînteie, și bolta mi s-a părut amuțită de admirație pentru propria ei minune. Țin minte clipa, poate datorită unei stări sufletești din seara aceea : „Galați“ tocmai venise de la Dakar, iar eu nu aveam nici o scrisoare. Aveam numai luna, care este a tuturor... Dar pe atunci era mai cald afară, oceanul mai albastru și mai luminos. Acum parcă se apropie toamna, cel mai vechi reper al tristeților mele. Și totuși, tristeți, bucurii, deprimări, speranțe — toate se împletesc într-un fel care mă fac să nu regret nici o clipă că am plecat în călătoria atlantică. Probabil am să regret cînd se va sfîrși. Probabil o să am adesea nostalgia ei, cum o am pe a lunii noi de rîndul trecut, sau, ducîndu-mă ceva mai departe în urmă, pe a zilelor luminoase care m-au întîmpinat aici în sud. A le uita înseamnă a nu mai fi.

Luni, 8. Modestie și orgoliu

Am împlinit azi, în ocean, 55 de ani, existență care trebuie să te pună pe gînduri ; ciudat, nu m-am simțit îmbătrînind, ca în toți anii din urmă. Aici, departe de casă și de privirea societății, vîrsta mi se pare o ficțiune. Și mă simt tînăr, ca și cînd aș fi dezlegat de ceea ce reprezintă, concret, cifra anilor.

Am făcut de cîteva zile, printre unii și alții, propagandă spre a se înțelege că nu socotesc potrivit și nu vreau să-mi sărbătoresc aniversarea ; nu-i nici atmosfera cea mai bună, nu se mai găsește nimic de băut. Ultimul strop de alcool (pur !) pe care l-am dibuit ieri, dar n-am să spun la cine, l-am băut aseară, făcînd din el o mixtură destul de plăcută cînd se răcește bine — și gheață, ce-i drept, avem totdeauna. Are darul această băutură de vremuri grele că te înfierbîntă fără întîrziere, făcîndu-te să sporovăiești cu însuflețire, dar peste noapte îți dă dureri de cap, necaz verificat în mai multe rînduri. Nimic nu-i gratis pe lume !

Cu toate rezervele manifestate sau exprimate de mine, bucătarul a făcut totuși tradiționalul tort de aniversare. M-am uitat strîmb la cifra 55, scrisă cu cofeturi, apoi l-am împărțit tuturor, fără ca eu să mă ating de el, fiindcă nu mă dau în vînt după astfel de dulciuri și fiindcă mi s-ar fi părut, cred, că îmi mănînc propria colivă, ceea ce ar fi însemnat cinism și cruzime, transformabile mai tîrziu în melancolie.

Puțin înainte de prînz, comandantul a venit în cabină, să mă felicite ; m-am simțit stînjinit, dar m-am purtat cuviincios și i-am mulțumit. Pe urmă, cum e obiceiul, m-a felicitat și prin stația de amplificare, în numele echipajului.

Cîteva strîngerii de mîna, — și cu asta s-a sfîrșit și ziua de astăzi.

Am 55 de ani prin urmare ; oricît m-aș simți de sănătos și de, hai să zicem, tînăr, contabilicește mi-a mai rămas foarte puțin din viață, gîndindu-mă la viața validă și lucidă, nu la o eventuală longevitate mizerabilă.

Oricât aş vrea să fiu de optimist, îmi dau seama limpede că îmi sînt dator, pînă astăzi, mai mult de jumătate din ceea ce aş fi fost obligat şi aş fi fost în stare să împlinesc în viaţă. Probabil tristeţea mea tîrzie va fi neîmplinirea ; ceea ce n-ai făcut la anii potriviţi, nu mai poţi să faci niciodată.

Să încerc măcar o încheiere onorabilă...

Cerul n-a fost de partea mea astăzi ; a adus nori cenuşii, din care s-a scuturat frig, dînd impresia că se duce vara, împreună cu anii. Vîntul bate tot tare, de la nord, oceanul este tot ursuz ; după amiază s-a înseninat puţin, dar era prea tîrziu să ies la soare şi mă simţeam obosit ; m-am întors în cabină, cu sentimentul neliniştitor că mă pierd pe mine însumi într-un haos mic, unde nici măcar nu pot să mă mişc.

Pot mărturisi cu prilejul unei aniversări respectabile, şi mai ales cu alianţa oceanului, după o încercare atît de îndelungată, că sînt, că vreau să fiu un om modest în toate manifestările mele exterioare ; este, cred, o condiţie ca să poţi înţelege oamenii. Dar modestia mea, cum spuneam cuiva, odată, este generată şi hrănită de un mare orgoliu, într-o accepţiune a cuvîntului din care scad, de la început, vanitatea şi trufia. Îl ascund nu din sfătnicie, ci din pudoare, şi poate, dintr-un al doilea orgoliu, care îl patronează pe primul.

N-am dreptul deci, şi nici nu vreau, şi nici nu mi-ar place să constat orgoliul altora, atunci cînd el nu se confundă cu îngîmfarea ; omul trebuie să creadă în alţii, dar trebuie să creadă mai întîi în el însuşi, spre a-şi revendica, între semenii, locul care i se cuvine.

Acum un număr de zile, cu prilejul uneia din injecţiile antitetanos, i-am reproşat doctorului în glumă, o întepătură cam dureroasă, datorită poate atingerii unui firisor de nerv. La care, cu toată simpatia dintre noi, cu toată deferenţa de atîtea ori arătată anilor mei, mi-a răspuns, făcîndu-se roşu la faţă :

— Nu vă dau voie să vă amestecaţi în meseria mea !

Bineînţeles că nu-i port pică pentru o izbucnire fără justificare. Omul e orgolios pe ştiinţa lui, şi se apără fără să se întrebe, echivalentul cîtor studii de medicină e necesar, între altele, pentru a scrie o singură pagină, recunosc nu oricare, o anumită pagină, poate chiar cea de faţă.

Întîmplarea îmi dă, cu întîrziere, prilejul unei scurte reflecţii, pe mîgînea orgoliului şi modestiei noastre. În meseria mea — care nu-i o meserie ci un martiriu al spiritului mai lung decît, în trup, patimile sfinţilor — cîţi nu s-au amestecat, cu importanţă, dar uneori fără competenţă, şi, mai grav, fără onestitate ? Am zîmbit — şi n-am protestat. Să se ştie iară : nu din sfială, ci din orgoliu ! Atunci cum îmi revendic locul în viaţă ? Prin aşteptare... Zîmbetul îmi este martor.

Marti, 9. Oamenii noştri !

Fără ca pînă acum să fi fost absent la ceea ce se întîmplă în jurul meu, abia aseară mi-am dat seama, dintr-o dată, că oamenii sînt istoviţi. Privirile multora, care mi-au arătat şi-mi arată simpatie, trec pe lîngă mine, nu fiindcă s-ar feri să se uite în ochii mei, ci fiindcă nu mă mai văd ; poate caută o oază, prin pereţii de fier, cu neliniştea călătorilor rătăciţi în deşert. Le-aş arăta drumul, să ajungă la hrană şi apă, dar nu-l cunosc nici eu. Apa fabricată de „Atlas“ nu satură ; carnea, de prea multă vreme congelată, unora le face rău şi nimeni nu ştie pînă cînd va trebui să rabde. Nimeni nu le-a dat o lămurire, nimeni nu le spune o vorbă de îmbărbătare ; comandantul, aşa de guraliv de felul lui, acum tace mîlc.

Oamenii noştri ! Optzeci şi unu, optzeci, şaptezeci şi nouă, şaptezeci şi opt, şi şapte, şi şase, şi cinci... Mai sîrguincioşi, sau mai delăsători, mai vrednici sau

mai leneși, mai cumsecade sau mai păcătoși, toți participă la un efort prelungit, și nici cei care încearcă să se menajeze nu sînt scutiți de el. Că aleg mai puțin pește decît vecinii lor, că îl pun mai alene în cutii, că se mișcă mai greu, toți suportă umezeala și gerul de la congelare.

Florin Vasiu a făcut pneumonie și zace la pat. Rudenco, nu unul dintre cei mai vrednici, dar care stă același număr de ore cu echipa sub punte, în altă lumină și-n altă temperatură decît afară, a făcut un puseu arterial; aseară, cînd să intre în tură, tensiunea i s-a ridicat la 23. Acum e imobilizat.

Șapte oameni în prezent nu sînt buni de lucru, sau sînt lăsați să lucreze cu precauțiuni — și poate or mai fi și alții cărora le dă tîrcoale boala sau sfinșeala.

Starea psihică a multora se clatină; ei se străduiesc să se învingă, să se stăpînească, dar e ușor să-ți dai seama că sînt gata să izbucnească. Probabil nici starea mea n-o fi nealterată; mă cercetez, ba chiar mă suspectez, și nu mi se pare că aș avea manifestări anormale, sau mai anormale decît în mod obișnuit; ar trebui însă să aflu care-i părerea altora...

Ducîndu-se aseară la comandant să-i comunice numărul crescînd al bolnavilor, doctorul l-a găsit jucînd cărți, nevinovat, cu Ștefănică, omul care, deferent, i-a rămas mai aproape...

După încă o zi care se terminase îngrijorător, comandantul a manifestat, în sfinșit, o anumită neliniște:

— Dar cum îți explici? Care să fie cauza? Ce-i de făcut?

Ștefănică a intervenit:

— ...lipsa de știri de acasă... Prea mult timp de cînd n-am intrat în port.

— Ce propui, doctore? a întrebat comandantul.

Poate aștepta ca doctorul să confirme părerea lui Ștefănică, foarte întemeiată, și să propună intrarea grabnică în port, legată și de scrisori, și de alimente, și de atîtea altele. În felul acesta s-ar fi văzut absolvit de o greșală, de vechea și pripita lui hotărîre, care ne costă atît pe fiecare.

Doctorul n-a vrut să scoată castanele din foc pentru el și a ridicat din umeri.

— O să mai vorbim mâine, a încheiat comandantul.

Astăzi, însă, la începutul zilei, lucrurile s-au schimbat în bine.

Încă de aseară ne-am deplasat puțin mai la sud și mai aproape de țarm. Avem aici o hartă de pescuit, de care pînă acum n-a ținut seama nimeni. În locul unde am venit acum, pe hartă e însemnată o zonă triunghiulară, de mai multe mile, unde se găsește tai, pește mai puțin nomad decît alții, după cum se spune, nu știi cu cîtă seriozitate. Dar adevărul este că noaptea, după o traulare de numai 45 de minute, am scos vreo două tone de tai mare, cel mai scump din toate soiurile care pot fi prinse în aceste ape.

Traulul următor, tot noaptea, a mai scos trei tone; cel de dimineață, 4—5, la 10 încă 4 tone... Pe urmă însă traulul s-a agățat în corali, iar repararea plasei a durat pînă după amiază, cînd s-a lansat iarăși.

La 18,45, deși ar fi trebuit să fie scos mai de vreme cu o jumătate de oră, traulul s-a agățat încă o dată și temeinic de data asta, a doua oară într-o zi. Manevra n-a fost promptă, sau situația n-avea ieșire; fapt este că un cablu s-a rupt, spectaculos, scoțînd scînteii ca de trăznet; putea să fie și primejdios.

Sus n-au ajuns decît rămășițele traulului, aducînd, de necrezut, și 5 tone de tai.

Deși ne aflam în cartul secundului, pe puntea de comandă rămăsese în continuare micul comandant, a cărui datorie se terminase la ora 16. Încă de la acea oră, Rosmănică i-a cerut să procedeze la ridicarea traulului. Astăzi s-au făcut traulări scurte, care s-au dovedit foarte potrivite pentru lucrul la conge-

lare ; este de preferat să se scoată pește mai puțin, dar mai des, ca să nu zacă în buncăr pînă se înmoaie, și apoi să fie aruncat la făină.

Stăpîn vremelic al vaporului, micul comandant, deprins cu programul vechi, a refuzat, sub cuvînt că nu primise dispozițiuni noi. Astfel am intrat pe stînci și am pierdut traulul...

Dar unde era comandantul, care nu s-a arătat de loc cu prilejul acestui accident ? Și trebuie spus că mult timp, luptîndu-se cu cablurile agățate, vaporul s-a zgîlțit de ai fi spus că o să se rupă în două.

Dar unde era secundul, la ora lui de cart ?

Apoi, după cum spune doctorul, „fuseră chifteaua“, încă de la ora 13, cel mai nepotrivit timp de băutură, chiar pentru un om fără treabă...

Într-o comunitate de optzeci de oameni și după luni de trai împreună, se naște un limbaj propriu împrejurărilor, cuvinte și expresii neîntîlnite aiurea, care se pot răspîndi mai departe, după cum pot să și piară. Avem și noi vocabularul nostru, neconsemnat în aceste pagini, fiindcă nu știu cît e de viabil și nu am intenția să fac filologie. „A fura chifteaua“ este însă o expresie care merită puțină oprire. A născocit-o doctorul, fără să știe cum, spontan prin urmare, și fără s-o poată explica logic. Expresia nu se traduce, în schimb sugerează, și, după intuiția mea sugerează în primul rînd hămesiala. Inițial ați poți închipui un cîine flămînd, dînd buzna în bucătărie și înhățînd chifteaua din tigaie, nemaiținînd seama că își frige gîtlejul, ceea ce la cîini se spune că ar aduce turbarea.

Raportată la om și în accepțiunea noastră, „a fura chifteaua“ înseamnă a te îmbăta grabnic, adică hămesit, și totdeodată nelegitim sau clandestin, pe neașteptate și pe furis. Mai mult ce-aș putea să spun ?

Mirarea este că s-a mai găsit ceva de băut : o sticlă de whisky, a nu știu cui. Fapt rămîne că a fost văzută circulînd, urcînd scările de la o punte de jos, străbătînd coridorul și intrînd pe ușă la secund...

La ora 20,30, fără să mai ceară încuviințarea sau sfatul cuiva, — nici n-avea cui să-l ceară, — Mircea Stănescu, intrat în cart la ora 20, a ancorat în apropierea zonei unde am pescuit azi.

Pînă acum, ora 22, n-avem nici comandant, nici secund...

Poate mai tîrziu, cînd s-o trezi, comandantul cel mare o să se ducă sus și o să întrebe cu gravitate, repetînd anecdota comandantului mic :

— Ce drum avem ?

N-avem nici un drum.

Miercuri, 10. Coasta Africii.

Trec zilele, cu aceeași ușurință cu care cad filele calendarului ; și totuși, luate la un loc sînt apăsătoare. Nu mi-a fost greu să trec peste ianuarie, peste februarie ; dar acum, gîndindu-mă la ziua sosirii aici, la noaptea de Anul nou, la întîlnirea cu „Galați“, apoi mai tîrziu, cu „Granik“, toate mi se par îngrozitor de departe în urmă.

Azi după amiază, am văzut, limpede, coasta Africii, la 16 mile. Era o faleză lineară, împădurită — nu mi-am dat seama cu ce copaci — poate palmieri, ca să fie cum spune geografia. La nordul ei se deschidea un golf, țărnul dispărea departe în fund, și-apoi apărea iar.

Aș fi vrut să fim mai aproape, măcar la o milă... Simțămîntul de nostalgie pe care mi l-au dat aceste țărături s-a unit cu unul de dezamăgire, de amărăciune și în sfîrșit de revoltă. Să fii aici optzeci de zile și să nu vezi nimic tîin ceea ce ai visat începînd de la vîrsta copilăriei !

Nu sînt țărături noi ; le-au cercetat mii de oameni, le-au străbătut milioane. Pentru mine însemnau însă o descoperire, și mi se pare că plec de-aici învins, ca primii exploratori, care n-au putut să ajungă la izvoarele Nilului...

Joi, 11. Declarații de dragoste.

Or fi zile frumoase în țară ? Ce înseamnă acolo martie ? Poate să fie plumb, poate să fie azur... Mi s-a încurcat în minte valoarea anotimpurilor. Spun „martie“, mă uit pe cer și gîndesc : nu se poate !

Aici, la prînz e insuportabil de stat la soare. Oceanul a devenit de un albastru pur ; numai alizeul continuă să bată, mai de la nord, mai de la nord-est, aducînd o răcoare uneori aspră...

Navigăm spre sud de aseară, într-o legătură înduioșătoare cu „Galați“ ; ei merg în fața noastră, și ne facem declarații de dragoste : sîntem și noi, ca și ei, la ananghie.

Văzînd că treburile s-au încurcat, comandantul nostru i-a cerut celui alt comandant să se alieze („să ne strîngem forțele!“ — mai lipsea să spună) și să colaborăm („pentru binele patriei!“).

Am mers toată ziua spre sud, traufînd cînd mai spre coastă, cînd mai spre larg, pe diferite adîncimi, și am scos cantități mizere de pește, din care s-au ales totuși patru tone congelate.

Seara, nimerindu-se un traul mai „bogat“, 4 tone la care ne uitam cu dispreț în zilele bune, s-a hotărît, bănuiesc, să rămînem pe zona asta, fiindcă după cîte vîd am întors și acum mergem spre nord. Dar sînt sigur că mai mult de cîteva tone n-o să scoatem. E limpede că peștele s-a risipit. Unii spun că scumbia a plecat spre nord ; se poate. Alții, că trebuie să apară sardina ; se poate. Cîte unele, răzlete, exemplare mari, de 25—30 cm, au și început să cadă.

Cred că mîine o să mergem din nou spre sud ; încetul cu încetul ne apropiem de Dakar, unde ne așteaptă corespondența, pe care cred că n-o s-o luăm nici de data asta, afară de cazul cînd...

Cu apa ne descurcăm, deoarece bem ce ne tîă, în cantități suficiente, „Atlasul“. Ieri, comandantul a consemnat în jurnalul de bord că... „s-au adăugat 5 tone de apă distilată peste cea aflată în tanc“. Nu știu ce înseamnă mistificarea asta copilărească, și cui se adresează. După scripte, după cantitățile înregistrate, după consumul zilnic, se poate vedea că de mult se terminase apa potabilă din tancuri.

Și cu alimentele ne-am descurca, de bine de rău, reducînd porțiile și mulțumindu-ne cu peștele din ocean. Ceva însă nu se poate reduce, și nu ne iartă : nu mai avem motorină decît pînă la 1 aprilie.

Deci, dacă nu se hotărăște ca la sfîrșitul lunii să plecăm spre casă, atunci n-avem încotro și trebuie să intrăm la Dakar, că i-o place sau nu comandantului...

Am stat la soare două ceasuri și jumătate, înainte de prînz, pe puntea ancorelor, la adăpost de vînt ; e înnăbușitor. După amiază n-am mai putut reveni ; am căzut în pat și am adormit. O jumătate de oră de gimnastică după aceea, făcută „în dușmănie“, a izbutit să mă pună pe picioare. Trebuie să lupt zilnic și înlîrjit cu delăsarea organismului ; altminteri mi se înmoaie încheieturile. Oricît aş alenga, de colo pînă colo, locul pe vapor e prea mic pentru a satisface nevoia de mișcare a omului. Simt, în tot trupul, lipsa spațiului de străbătut cu piciorul. E un fel de sete cu adîncimi telurice, pe care cred că n-o poate satisface pe deplin decît pămîntul...

Luna, în creștere, va fi curînd plină. Cred însă că pe următoarea am s-o vîd în țară. Și de pe acum o privesc altfel pe cea de aici, în dorul celeilalte, cunoscute din copilărie, prietenă bună în toți anii care au urmat după aceea.

Dacă nu m-aș simți istovit, dacă n-aș avea atâtea incertitudini, dacă vorbele nu mi s-ar părea mici față de zile, aș scrie o pagină despre lună, rezumând clipele când ea s-a amestecat în nopțile mele de așteptări și vis, aruncând asupra lor lumina ei tulburătoare.

Nu pot decât s-o privesc în tăcere.

Vineri, 12. Felurite operații

Viața este din ce în ce mai grea, starea de spirit a oamenilor din ce în ce mai sumbră, într-o progresie fatală, care devenind și ea rutină, poate nici n-ar mai trebui notată. O diagramă, o linie ascendentă, către insuportabil, ar fi mai clară și mai vorbitoare, deși insuportabilul se va muta într-una în sus, treaptă cu treaptă și nu va fi atins niciodată.

Acum citeva zile, pe baza unui raport mai vechi al lui Țipă, sau a mai multor rapoarte, rămase pînă în prezent fără nici o urmare, comandantul l-a schimbat pe loc, din funcția de șef de tură la prelucrare pe — am să-i spun „Cutare“ — personaj asupra căruia se cuvine să mă opresc o clipă și care ar fi trebuit probabil schimbat de mai multă vreme. E drept că nu face rău nimănui, dar nu face nici bine. Funcția îl obligă să organizeze lucrul echipei sale, să-l stimuleze — așa mai departe, cum știe oricine; Cutare nu organizează lucrul, nu-și stimulează echipa, nici nu-i pune frînă. Dacă-i prezent, nu încurcă pe nimeni; dacă ar lipsi, n-ar fi nici o nenorocire.

Are să se mire aflîndu-mi opinia, fiindcă mi-a arătat și i-am arătat simpatie — și, ce e ciudat, îi port simpatie în continuare; în tot ce se întîmplă nu are nici o vină — locul lui era în altă parte, bunăoară, profesor la o școală, dar dacă ar fi avut pregătire.

Nu știi ce pregătire o fi avînd; pentru funcția lui nu se cere calificare. În Noua Zeelandă, se prezenta vizitatorilor și mai ales vizitatoarelor drept inginer, după cum spun oamenii. Înseamnă că are cel puțin o aspirație, chit că nu vîd cum ar fi realizabilă.

Deocamdată se plimbă gînditor pe punte în orele libere, cu fruntea înaltă și palidă, cu ochii departe, și dacă n-ar avea atîrnat de gît un aparat de radio cu tranzistori, ca o talangă, dacă n-ar asculta muzica ușoară din Las Palmas, ai crede că filozofează. Are de altfel și mersul gînditor, cu pașii rari și legănați, ca de cocostîrc, care poate fi luat drept filozof între păsări.

Am uitat să spun înainte de toate că e foarte tînăr, 29 de ani, și atît de înalt că nu-și poate ține dreaptă șira spinării. Deoarece nu duce poveri pe umeri, ai crede că-l îngreunează o gîndire profundă și continuă.

— Ce mai faci? îl întreb cîteodată.

— Studiez! îmi răspunde el atunci, grav, și cu privirea departe.

În fața unui astfel de răspuns scurt și definitiv, ca o exclamație, n-am îndrăznit să-l întreb niciodată ce studiază. Am întrebat pe alții:

— Ce studiază Cutare?

N-am aflat; e o taină. De văzut nu l-a văzut nimeni studiind decât aparatul de radio...

De două zile, așadar, Cutare, nu mai e șef de tură, dar se pare că retrogradarea nu-l afectează. Nu-i mai puțin gînditor, mai puțin împovărat, mai puțin palid. Și cred că nici nu studiază mai fără spor decât înainte.

Am spus însă greșit că schimbarea s-a făcut pe baza unui raport al lui Țipă. Raportul, sau rapoartele acelea, neluate în seamă, au fost numai o coincidență. Comandantul a intervenit, în fine, cînd s-a ciocnit personal de atitudinea filozofică a tînărului în cauză. Că înlocuitorul lui o fi mai bun, rămîne de văzut; poate s-ar fi găsit altul, chiar alții, asupra cărora să nu se pună semne de întrebare...

Am coborît astă noapte spre sud, astfel că dimineața ne-a găsit în jur de latitudinea 19, și foarte aproape de coastă, la mai puțin de 9 mile. În cursul zilei ne-am apropiat chiar la 4... Apa oceanului este de un verde decolorat, mîlos, ca în fața Sulinei, și nu-i de mirare, deoarece ne aflăm la vărsarea Senegalului, fluviul african care și de data asta rămîne al hărții, al geografiei și al închipirii... O să navig pe el într-o noapte, și dacă visul nu m-o duce chiar la izvoare, am să văd măcar orizontul Saharei...

Fiindcă nu mergem la uscat, în sfîrșit, vine uscatul la noi. Vîntul cald, de la nord-est, aduce asupra noastră un element nou în aer, ceva care ar părea o ceață lăptoasă; e praf, nisip din deșert, vestitul armatan, dar într-o formă suportabilă. Această materie fină, din fericire nu foarte compactă, se depune pe punte, îmbrăcînd-o într-o pînză subțire, cenușie, intră pretutindeni, fără s-o poți depista dintr-odată, o simți pe piele, dezagreabilă, scîrție în dinți enervantă.

Valurile s-au calmat, și cum praful din aer reduce vizibilitatea la ceva mai mult de o milă, oceanul pare o baltă ale cărei țărături se bănuiesc în ceață. Culoarea de apă stătută întărește impresia, pînă la a te face să crezi în ea ca într-o realitate. Și, spre a o întări și mai mult, stoluri de pescăruși, în grupuri aglomerate și întinse, de măsurat cu mila pătrată, plutesc leneși pe apă, lăsîndu-se în voia ei, ca niște găște domestice, sau ca păsările de baltă.

Dacă nu-i de ajuns, la toate se adaugă libelulele, care au invadat astăzi puntea compasului, apoi puzderie de musculițe și nu mai știu cîte feluri de găze, plus antipaticele și așa de cunoscutele muște casnice.

Am urmărit cu interes toate aceste fenomene, chiar și pe cele dezagreabile, fiindcă îmi dau sentimentul unei schimbări iminente în viața noastră. Apropierea de țarm, întîmplătoare, ne face să credem că va urma și debarcarea. Băieții au început să se tundă, să se dichisească; n-avem frizer, ne tundem unii pe alții. Verbul, în forma întrebuintată, e o exagerare; eu unul, de pildă, n-am tuns pe nimeni, fiindcă n-am exercițiu, ceea ce nu-i și-o pagubă. Cîtiva s-au specializat, și nu știu cum se face de au chiar și scule, personale, pe lîngă cele din zestrea vaporului. Celui care mă tunde pe mine, la mari intervale, Pușcașu, din categoria tinerilor capabili să mănînce jeratic la un îndemn onorabil, am să-i închin, cînd mi-o veni la îndemînă, o pagină — și mai sigur, am să-i păstrez un loc bun în amintirea călătoriei... Ca și atîtor altora, mai vîrstnici sau mai tineri, de pe lunga listă a echipajului, cărora nu le-am pomenit nici măcar numele, dar care vor fi simțit, sper, ce aproape mi-au fost de inimă. Să-și amintească, drept mărturie, privirile mele.

Plutește în aer impresia că ne îndreptăm spre Dakar și vom debarca zilele următoare. Uscatul, deși invizibil, se simte în toate, și toate ne amăgesc și ne fascinează.

Cred însă că rămînem cu această fierbere, pentru rest făcîndu-ne speranțe zadarnice.

Armatanul, nu violent, dar sîcîitor, continuă să bată și astăzi. Se depune alt praf pe punți, iar cel de ieri, înmuiat în umezeala de peste noapte, lasă dîre de mîl subțire; la o scară redusă, punțile par cîmpuri terasate, cu arabescurile pe care le desenează în țărînă o ploaie de vară, impetuoasă. Iar oceanul, privit printre gene, îmbrăcat în nisipul statornic și mai compact astăzi, pare și el un cîmp, dar pe secetă, o bucată de pustă unde praful stîrnit de întoarcerea carelor și vitelor, seara, nu se liniștește uneori nici pînă a doua zi dimineața.

„Galați“ nu se vede, și legătura cu ei a devenit sporadică, de unde fusese vorba ca stațiile de radio să rămîină deschise tot timpul, ca unul să-l poată chema

pe celălalt la orice oră din zi și din noapte. Bune intenții efemere, cu viață mai scurtă decât a libelulelor decolate în masă pe puntea compasului.

Au apărut în schimb alte vase — ies ca din ceață, tăcute și fantomatice — toate cu radarul în funcțiune, toate parcă nedumerite, toate mirându-se să descopere în jurul lor și pe alții.

Ce-or fi căutând aici? A pescui în zona aceasta, astăzi, înseamnă numai pagubă.

Am supraestimat producția noastră de ieri: s-au congelat numai 7 tone. Platoul pe care ne mișcăm acum neavînd o întindere prea mare, s-a încercat de câteva ori să mergem în arc de cerc, schimbînd lent direcția și ajungînd pînă la 180 de grade. Rezultatele n-au fost mulțumitoare; se răstoarnă panourile, pare-se, iar de scos, nu s-a scos ceva mai de ispravă. Renunțîndu-se la această metodă, acum traulăm în linie dreaptă, dar pe distanțe mai mici decât zilele celedalte.

Luni, 15. Unul care fluieră.

Praful adus de vînt, îndesîndu-se, a devenit astăzi foarte greu suportabil. Curiozitatea a fost satisfăcută, pitorescul armatanului s-a epuizat; a rămas numai pacostea.

Se depune pe punți, albîndu-le, scîrțîie în dinți, usucă pielea... E prea fin să-l rețină filtrele heit-presului, așa că intră și în cabine, invizibil și invincibil, ca o molimă africană.

Tocmai astăzi, la nu știu ce post de radio s-a auzit că francezii au făcut recent experiențe atomice în Sahara... Oricît de puțin probabil ar fi să nu se fi dat avertismente clare asupra zonelor primejduite, închipuirea lucrează, făcînd să ți se strîngă pielea. Dar, la urma urmelor, de ce-ar fi numai închipuire?

Purtarea unora devine din ce în ce mai bizară. Cel mai vîrstnic dintre ofițerii mecanici a căzut în mania nervoasă a fluierului. Datorită zgomotului asurzitor din sala mașinilor, oamenii nu se pot auzi între ei, nici de la un pas distanță, oricît ar ridica glasul. De înțeles, cum spuneam altădată, se înțeleg prin semne și prin rutină. Dar ca să se cheme unul pe altul, cînd sînt mai departe, folosesc un fluier de gură, aflat în echipamentul fiecăruia. Numai că omul amintit fluieră încontinuu.

Avertizat de această manie, l-am spionat astăzi din capul scării, mai mult de un sfert de oră, cît am suportat îngrozitoarele trăznete ale motoarelor. Într-adevăr, omul fluieră, fără nevoie, așa, ca să fluiera; nu încontinuu, ci cu pauze, ca să-și odihnească plămîni.

Mai acum cîtăva vreme, într-o noapte, tot el, avînd de partener pe cel mai vîrstnic dintre frigotehniști, om potolit, cel puțin în aparență, și oricum foarte cumsecade, și foarte simpatic, jucau fotbal cu o cutie de conserve, pe coridorul de la careul marinarilor. Coridorul are sub un metru lățime, în schimb e lung ca o popicărie. Postați unul la un cap, altul la celălalt, jucătorii își trimiteau unul altuia cutia, cu lovituri de picior înversunate, făcînd-o să sune infernal și trezînd din somn pe cei care au cabinele în apropiere.

Trebuie să spun că amîndoi sînt, ca vîrstă, în pragul celui de al șaselea deceniu... Curenți galvanici!

Marti, 16. Inventarieri.

A spune că rabl de foame ar însemna să exagerez, fiindcă mă mulțumesc cu te miri ce și-apoi închei masa cu o țigară. Dar astăzi la prînz am băut doar o cană ou lapte, cu gemul care se dă ca desert în ultima vreme — lapte, bine

înțeles, din resurse personale ; de mult nu mai există la cambuză nici de leac, nici pentru bolnavii din infirmerie.

La ora 17 mi s-a făcut foame, o foame din acelea care te surprinde, îți dă slăbiciune și face să-ți tremure mâna ; adevărat că îți simți tremurul până în vârful stiloului. Și e prima oară când, adineauri, ducându-mă la oficiu, n-am găsit nici o coajă de pâine.

Mai avem făină, se face pâine, dar, după cum constat, dispăre cu repezi- ciune ; nu mai poate fi lăsată la vedere.

Una din preocupările multora, în ultima vreme, mai ales a celor cu funcții legate de hrana oamenilor, este să cerceteze și iarăși să cerceteze scriptele și cambuza, poate în nădejdea că vor descoperi o rezervă scăpată din vedere.

După încă o minuțioasă inventariere făcută azi dimineață în cambuză, secundul a ajuns la concluzia că, orice echilibristică alimentară ne-am impune, n-o mai putem întinde decât zece zile. În acest sens i-a înaintat comandantului raport scris, atrăgându-i atenția că până la 26 martie trebuie să intrăm în port pentru aprovizionare.

Au trecut de atunci șapte ore și încă nu se știe nimic : a citit comandantul hârtia ? Iar dacă a citit-o s-a *gîndit* la vreo hotărîre ? Vrea s-o amîne pentru ultima zi, pentru ultima oră ? Sau speră să se întîmple cu noi vreo minune ?

S-a dat aer rece în cabine. Poate că era nevoie, dar mie mi se pare puțin cam aspră atmosfera, ca în zilele de toamnă când n-a pornit caloriferul și stai zgribulit pe lângă un radiator electric. Termometrul nu arată mai puțin de 24 de grade în cabină, temperatură convenabilă pentru oricine, și totuși mi-e puțin frig ; nu mă săturasem de căldură.

Amurg ca de toamnă, cu cerul vînat, cu oceanul cenușiu... Hotărît, e frig în cabină.

Astăzi nu am stat la soare, fiindcă... fiindcă nu e ; abia îți mai zărești, palid, prin norul de nisip care se îngroașă de la oră la oră. Nici n-am ieșit pe punte pînă mai adineauri, când m-a izbit aerul cald de afară, după cum m-a izbit și praful care usucă nările.

Pe lângă musculițele și gîzele de toate felurile, văzduhul e invadat, îngroșat, pînă la vîscozitate, le libelule. Sînt de două ori mai mari decât cele cunoscute la noi și zboară în stoluri pe deasupra vaporului, învîrtindu-se în jurul coșului, al catangelor, de parcă am fi nu pe ocean, ci în deltă sau în lagune.

Aș vrea să plecăm cît mai repede în altă zonă ; prezența prafului și-a atîtor gîze face atmosfera nu numai neconfortabilă, ci și insalubră. După atîtea luni de puritate marină, parcă vezi plutind în aer molimele tropicale.

Ieri după amiază, din dîra opacă pe care soarele plin de praf o întindea pe oceanul la fel de prăfuit, se nășteau scipiri ciudate între valuri, de parcă se lupta ceva dedesubt, încercînd să iasă la lumină, niște vietăți cînd argintii, cînd albastre. Mai tîrziu, aceste scipiri, din ce în ce mai neliniștite, s-au înmulțit, pînă ce, contopindu-se, au dat o singură pată, parcă de petrol efervescent aruncat peste ape ; ar fi lipsit un chibrit și imaginația, ca să incendiezi oceanul și flacăra, imensă, să se răstoarne asupra Africei.

De cînd am coborît mai la sud, în locul postului de radio din Canare prindem Dakarul, cu multă claritate. De la un capăt la altul al emisiunilor se simte influența franceză. Dacă se aude muzică băștinașă oîteodată — departe de a fi exploziva muzică „neagră” — nu se aude aproape deloc limba senegaleză, ci mai mult franceza, puțin asprită, dar foarte clară, pronunțată ca la lectie.

Iar încolo, muzică ușoară — de dans, de distracție, de beție, de dragoste — franțuzească, în valuri. Aceiași cântăreți cunoscuți la noi, începînd cu Aznavour, și terminînd... tot cu Aznavour, care-i armean înainte de toate, și chiar puțin român, după cum se spune. Și această muzică e un fel de „esperanto“, care micșorează distanțele între continente, unifică gusturile și, într-un fel, dărîmă hotarele, dovadă că a dărîmat și hotarele izolării noastre și ne-a găsit în mijlocul oceanului.

Chiar în clipa asta aud, în difuzorul de pe coridor, cîntecele pe care le auzeam acasă, țîșnind simultan pe nu mai știu cîte ferestre ale blocului din față. Am o clipă de amețelă... Unde mă aflu ?

Miercuri, 17. Binecuvîntata mică furtună.

Azi am atins treapta cea mai de jos a neîmplinirii: s-a congelat numai o tonă !

Am traulat prin aceleași locuri dubioase de ieri, în praful armatanului, scoțînd ierburi în stoguri. Pe deasupra, îndată după prînz s-a agățat traulul. După o ultimă încercare, la fel de infructuoasă, am pus capul la nord și mergem cu mare viteză spre locurile de unde am plecat acum cîteva zile, de rău, nu de bine. Poate comandantul, devenit mistic și superstițios, crede că am plătit aici destul durerilor rele, ca să primim răsplata dincolo ; altfel înapoierea într-o zonă de unde am plecat cu coada între picioare, nu are nici o rațiune.

Dacă într-o săptămîină nu vom scoate-o la capăt, va fi nevoie să ne aducă încă o dată pe aici, în drumul spre Dakar, care va fi Golgota lui, rămîinîndu-i norocul să nu-și poarte singur crucea în spinare.

E ora 21,30 ; vasul tanghează destul de adînc, cu toată încărcătura care acum îl face mai puțin sensibil la valuri. Nu mi-am dat seama cînd s-a montat oceanul ; după amiază avea o față destul de blajină. Dar legănarea aceasta, din cînd în cînd violentă, trosnetele de sub chilă, izbitorile valurilor în bordaje, terminate cu un fel de șuier prelung, asemănător cu cel scos în curbe de roatele trenului — toate acestea, care rup puțin monotonia zilelor, îmi fac bine, în trup și în suflet mai cu seamă.

În sfîrșit, pot spune că este puțină furtună și afară, nu doar în mine.

Joi, 18. Tensiuni care cresc, tensiuni care scad

Am mers spre nord toată noaptea, cu amîndouă motoarele, dar, poate din cauza valurilor montate, pe care le primim drept din față, pînă în zori n-am ajuns decît puțin dincolo de latitudinea 20. Deajuns însă ca atmosfera să se fi limpezit. Oceanul e iarăși albastru, cerul strălucitor, aerul curat, ca după ploaie. Bate vînt tare de la nord, alungînd amintirea armatanului. Valuri scurte lovesc în etravă și ajung uneori, fărîmate, pe puntea ancorelor, spălînd nisipul Saharei — tot ce ne-a spus și ne-a dat Africa.

N-am pescuit mai nimic toată ziua, dar, adunînd cu țîrîta, la miezul nopții am atins, la congelare, 699 — să-i zicem 700 de tone. Ne mai lipsesc 150 ! În timp, o veșnicie.

O întrebare grea astăzi este, ce să cred despre oamenii noștri, cum să-i înțeleg, ce atitudine să iau față de ei în mine însumi.

Dacă am să recitesc paginile din urmă, am să dau, desigur, de multe contradicții ; pe unele mi le și amintesc — pe nici una n-am s-o neg. Într-o zi am crezut ceva despre unul, a doua zi sau mai tîrziu, am crezut altceva. De la un

timp mi-am propus să nu trag concluzii decât la sfârșit. Firea însă nu-mi îngăduie să aștept calm și nepăsător sedimentarea impresiilor neclare. Poate concluziile, asupra fiecăruia, ar putea să le trag chiar astăzi, și simt acest îndemn; totuși, nici o surpriză n-ar trebui să mă mai mire. În mulți din jurul meu este câte ceva de descoperit.

Comandantul, în derută, l-a chemat pe Țipă, să se consulte, ceea ce nu-mi amintesc să mai fi făcut, decât la începutul campaniei. E multă vreme de când el se conduce după capul lui; sper să fi notat toate acestea la timpul lor. Țipă însuși, a spus de multe ori că se simte scos din treabă.

Doctorul l-a întrebat azi, cu mirare:

— Ce, comandantul a început să-ți ceară părerea?

La care, Țipă a răspuns, cu calmul lui imperturbabil, trăgându-se, după cum era obiceiul, de prohabul pantalonilor:

— Când a fost nevoie, totdeauna ne-am sfătuit!

Se apropie data întoarcerii — se șteng patimile, se toarnă apă în vin... „De ce să ne lucrăm unul pe altul? Hai de să ne dăm mina, să uităm neînțelegerile și să mergem uniți!”

Vineri, 19. Totul va fi bine

Același vânt de nord, tare, aceleași gânduri, aceleași întrebări în minte, aceleași nedumeriri, iar în suflet aceeași amărăciune... Și-ar fi așa de simplu să nu mă mai gândesc la alții, să ignor tot ce mă contrariază, să mă bucur în liniște de ocean, de cer și de soare!

Am mers iarăși astăzi noapte spre nord, cu amândouă motoarele, și am ajuns dincolo de paralela 21; traulind la întâmplare — de fapt urmăream să ne întorcem și să pescuim pe tropice — am scos, pe neașteptate, 10 tone.

Pe la ora 8, în careu erau Șișu, Țipă și Rosmănică, într-o strașnică tovarășie cu comandantul. Au uitat toți ce spuneau despre el deunăzi.

Șișu chiar, care de multe ori s-a enervat (inutil) și și-a propus (teoretic) să-l combată, criticându-i metodele empirice și refuzul colaborării, acum și-a schimbat părerea.

— Orice-ai zice, îl laudă, alt comandant care să se priceapă la pescuit ca el, nu e!

Nu-l întreb cu cine a făcut comparație, mai ales că la începutul frazei apologetice plasează pe acel „ori ce-ai zice”, involuntar semn de dubiu.

Da, se apropie întoarcerea în țară. De ce să ne arătăm dezbinăți și să ne dezvăluim păcatele?... Totul e bine când se sfârșește bine!

Firește, după izbînda de dimineață, care ne-a făcut din nou optimiști și ne-a înmuiat inimile pînă la a recunoaște în noroc meritul comandantului, nu ne-am mai dus spre nord, ci am traulat în aceeași zonă, cu rezultate care amintesc zilele cele mai bune.

E singura noastră salvare: să terminăm cât mai repede și să pornim spre Gibraltar; altfel, se termină chiar și pîinea, nepusă pînă acum la socoteală. S-a pus la socoteală făina, din care mai avem, într-adevăr, pentru cincisprezece zile. Nimeni nu s-a gîndit la un accesoriu de volum minim; drojdia de bere. N-am aflat limpede; s-a sfârșit, sau nu mai e bună? Din toate cîte privesc mîncarea, se face o taină.

Dar dacă apucăm șapte zile la fel de bune, ca în prevestirea din Biblie, după cum am avut de șapte ori cîte șapte zile rele, apoi putem să plecăm, cu magaziile pline.

S-a pescuit și astăzi destul de bine, atît ca să avem din ce depozita pînă la noapte cantitatea de 30 de tone. N-o să izbutim însă; spre ziuă s-a întrerupt

congelarea mai multe ore, pentru operația periodică a dezghețării dulapurilor. Oricum, perspectivele rămân bune, și ideea de a termina pînă joi nu-i o utopie.

Nu mai am putere să scriu, iarăși mă simt slăbit, de foame, de hrana neconvenabilă pe care organismul o refuză cu silă. A, știu, mănînci orice, la disperare, chiar și cadavre, ca naufragiații de pe faimoasa plută a „Meduzei“, care și-au trăit drama nu prea departe, la sud de apele unde ne aflăm astăzi. Noi însă n-am naufragiat și avem la dispoziție 1300 de lire sterline, să fi cumpărat de toate, cu îndestulare, chiar și băutura.

Cerul este pîcios, cu nori subțiri și destrămați; oceanul calm, sub un vînt potolit de la nord-est. Cu toată slăbiciunea am stat la soare, ba chiar am făcut și gimnastică, și iarăși mă simt sănătos, din tălpi pînă în creștet, în toate dimensiunile corporale, ceea ce îmi dovedește încă odată că soarele e o hrană.

Un cargou a trecut astăzi pe lângă noi, mergînd spre sud, doar la o milă depărtare, ceea ce, între orizonturile îndepărtate înseamnă foarte aproape. Încolo, afară de noi și de „Galați“, care se ține la oarecare distanță, avînd parcă o supărare, n-a mai fost nimeni în tot oceanul.

Luni, 22. Annabel Lee

Cele ce se întîmplă pe vas nu mă mai interesează decît în măsura în care condiționează plecarea spre casă. De altfel, nici nu se mai întîmplă fapte demne de relevat, sau nu mai au puterea să-mi trezească atenția, sau, în sfîrșit, interesul și atenția mea sînt epuizate.

Ne învîrtim prin aceleași locuri și după același program, prea puțin diferit de la o zi la alta. Dar azi a intervenit o schimbare, substanțială și demoralizantă: n-am mai prins pește, așa, pe neașteptate, cum tot pe neașteptate, de alaltăieri căzusem pe o zonă bogată. Greșeala noastră este că uităm să așteptăm neașteptatul; unii tot mai cred că neașteptatul, cînd e bun, vine prin iscusița comandantului, fără să se întrebe de ce nu-l evită pe cel rău, ca să avem în șir zile glorioase.

Cerul a fost acoperit, cu nori subțiri, prin care soarele s-a arătat fără putere. Am făcut plajă cum aș fi luat o doctorie, de teama unor zile rele, care s-ar putea să vină. La prînz am renunțat — bătea vîntul rece și simțeam că are să-mi înghețe spinarea.

Seara am aruncat ancora, deși n-ar fi stricat să se mai trauleze, ca să oîrpim ceva din deficitul zilei.

O încercare de a ne remonta cu alcool n-a dat rezultatul sperat și n-a răsplătit eforturile de a găsi materia primă. Am mai dibuit o litră de spirt, la cineva căruia îi voi purta multă recunoștință, și, întreindu-l cu apă, am obținut trei sferturi de amăgeală, băutura căreia i se spunea basamac prin locurile copilăriei mele. Aici îi spunem, ca la bar, „Make me happy“. Dar sub noul nume nu este mai bună.

Am invitat doi prieteni la mine în cabină, după masa de seară. Dintr-o rea inspirație, am stricat și seara, și băutura. Primul a plecat, după o jumătate de oră, mai cătrănit decît la venire... Vina e a mea — de ce-aș ocoli adevărul? Ușor euforic, și sentimentalizat pe o anumită strună, am ținut neapărat să le citesc, cu proasta mea dicțiune, „Annabel Lee“ a lui Poe.

Al doilea s-a ridicat și el cinci minute după aceea, și așa s-a terminat seara, fără să fi înțeles de ce trebuia să le citesc poezia.

Greșim, și nu învățăm minte — continuăm să credem că emoțiile noastre sînt și ale celorlalți.

Annabel Lee este o floare ciudată și firavă, care se stinge numai ce-a atins-o boarea rece de vânt „pe țărmul mării viorii“... Cum să ți-o închipui altfel decât făcută fărâme sub o atingere bărbătească ?

Iar oaspeții mei, cărora le-o propuneam la ora aceea, egală cu neliniștitorul miez al nopții în casele noastre îndepărtate... În legănarea vasului și-n trepidația motoarelor, transmisă prin podea în toată anatomia, oaspeții mei aveau, cu siguranță, vise mult prea carnale spre a admite boarea de vânt pur care este impalpabila Annabel Lee.

Miercuri, 24. Unison

„Galați“ e în apropiere, ceea ce face pe superstițioși să spună că au venit cu ghinionul ; e adevărat că am pescuit puțin astăzi, sub 20 de tone, care nu pot să ne satisfacă, în încordarea dinaintea plecării.

Comandantul se plimbă nervos pe pasarelă, când „Galați“ trece prin bordurile noastre. La vechea teamă de abordaj s-a adăugat, simt, teama că ei ar putea să fie gata mai repede decât noi, să ne-o ia înaintea în ceasul din urmă și să ajungă primii acasă. Îi privesc de departe și mi se pare că măsoară din ochi bondul lor liber, ca să deducă încărcătura.

Cer noros, oceanul vînat ; am impresia că a venit toamna, și nu-mi pot imagina o primăvară în față. Fac sforțări, o vînt, în sfîrșit, cu dificultate, dar pierie îndată...

Nerăbdare, neliniște...

Cîteodată cad pe gânduri, cu tristețe.

După o zi nemulțumitoare, seara mergem spre coastă, „să facem punctul“ cu ajutorul radarului...

Aș avea și eu nevoie !

Joi, 25. Înaintea sfîrșitului

Încep, sper, ultimul caiet în călătoria noastră. Aproape că nu mai sînt în stare să notez, nici sumar, impresiile și evenimentele, deși ele continuă să se deruleze, cu vechea aglomerare și intensitate.

După trei zile înnorate ca toamna, astăzi cerul s-a arătat limpede și strălucitor, încă din primele clipe ale dimineții. E drept că ne-am și deplasat mai la nord peste noapte ; sîntem acum pe paralela 23°50', și am nimerit o zonă bogată în pește.

Primul traul a adus 10—12 tone, după ce la congelare nu se mai lucra de la miezul nopții.

Al doilea, peste 30 de tone, scrumbie și stavride mare, un „tun“ care amintește de zilele cele mai bune.

Nu s-a mai lansat traulul la prînz și norocul este că ultimul, seara, a adus și el 20—25 tone ; altfel congelarea ar fi stat degeaba toată noaptea, iar noi am fi scrîșnit din dinți, cu o enervare zadarnică...

Da, totul e bine cînd se termină bine !

Numai că s-ar fi putut termina și rău, și-atunci n-am înțeles imprudenta, nesocotința : mai bine să fie mai mult decât să lipsească. Nu înțeleg de ce nu s-a traulat de la 11 la 18... Am fi avut o cantitate proaspătă, iar peștele vechi, care a fost păstrat pînă seara (Dumnezeu știe în ce stare !) ar fi mers la făină degreabă.

Dar, în sfîrșit, bine că s-a terminat bine !

Acum congelarea are de lucru toată noaptea. Măine spre prînz, dacă primul traul nu ne-o dezamăgi, putem să atingem faimoasele 850 de tone. Se pare, după ultimele socoteli, că pe deasupra am mai avea loc pentru încă 30—40 de tone...

Am stat la soare mai mult ca niciodată, cu un fel de nesat, la gîndul că în țară poate o să găsim vreme rece și arîță... Pe drum, Mediterana poate să fie zbîrlită; nu mai vorbesc de Egee; cît despre Marea Neagră...

Doresc să plecăm, fiindcă lipsa legăturii cu oamenii de acasă roade ceva în inimă, lasă o rană, sau o arsură, care doare și ustură, fiindcă suportul anatomic al inimilor noastre se clatină... Nu se mai poate trăi mult cu mîncarea pe care o avem astăzi: carne putredă, și cartofi cîteodată. Ziua cartofilor, o dată pe săptămînă, e noua mea duminecă.

A lipsit o escală... Cu ea m-aș fi simțit în stare să rămîn în continuare... Cît?... Pînă la escafa cealaltă.

Vineri, 26. Comedie.

Sîntem în aceeași zonă de ieri, și prindem pește mai mult ca niciodată, mai mult decît avem nevoie, traulînd numai de trei ori, în ape care, la spartul tîr-gului, au trecut de partea noastră și ne dau tot ce au, cu generozitate și fără nici o rezervă. Pescuitul pare acum o joacă, iar zilele noastre pierdute, dacă nu le uităm, par fără explicație. Ai crede că în ocean e acum mai mult pește decît apă.

Bate vîntul de la nord-est, mai tare astăzi; oceanul e puțin montat, dar balansul a devenit altfel, mai calm, mai echilibrat, fiindcă magaziiile sînt pline; mai putem să înghesum 25—30 de tone — și gata!

Măine, probabil plecăm; ar fi și timpul, a fost de mult timpul, și l-am dus gol în spate.

„Galați“ ne-a jucat un renghi de mare clasă; mai bine zis i l-a jucat comandantului și celor care or împărtăși ambițiile lui, mai în ascuns, mai pe față.

N-a fost între noi o întrecere, ci o competiție neloială, fiindcă i-am miștit adesea, dîndu-le cifre inexacte, așa cum am notat de atîtea ori.

Acum i-am chemat aici, — i-am mai chemat, e drept, și altădată. Atunci credeam că erau crize de generozitate; acum cred că au fost gesturi abile, ca să nu fim acuzați de un război pe față.

Și „Galați“ ne-a jucat renghiul, reprobabil, dar cu artă...

De mult timp se plîng că le merge prost treaba; ațesea Cornel, confidentul lor prin radio, îmi spunea, căinîndu-i: „Sînt într-o situație disperată!“

Ne-au mai anunțat, că printr-o încărcare defectuoasă, n-au să poată băga în magazii mai mult de 800 sau 820 de tone, că vor fi nevoiți să plece fără să fi atins cifra minimă a planului.

Chiar ieri după amiază, discutînd cu Șișu, Țipă, Rosmănică și Marian vaiele lor destul de bizare, am spus, cu o intuiție spontană:

— Și dacă au rezerve nedeclarate?

— Cum asta?

— Iată cum: dacă de o lună încoace, să zicem, pun în fiecare zi o tonă sau două deoparte, adică nu le trec în registru și nu le declară, iar la sfîrșit le scot la lumină, de-odată?

— Nu se poate! a ripostat Țipă. Se încurcă, nu merge treaba așa...

Discuția s-a lungit; le-am explicat cum s-ar putea face ca să nu iasă nici o încurcătură; pentru asta nu era nevoie de cine știe cîtă imaginație.

Au clătinat din cap, cu îndoială și — vai! — cu naivitate.

Căci astăzi, iată bomba care, venind prin eter, a explodat la stația de radio: în ultimele 24 de ore, „Galați“ a congelat 54 de tone! Oricine știe că așa ceva

nu-i posibil, cifra depășind aproape de două ori capacitatea de congelare a instalațiilor. Rezervele nedeclarate ies acum la iveală, masiv, fără abilitate.

La noi, după un timp de ameteală, datorită exploziei neașteptate, s-a dezmeticit toată lumea, iar comandantul este albastru la față.

În vreme ce noi răbdăm de foame și ne chinuiam fără vești de acasă, navigând mândri cu 50—60 de tone înaintea celorlalți și cu zeci de tone mai multă făină decât ei, „Galați“ ne lucra pe tăcute, cu dibăcie de calfe. „Va să zică — și-or fi zis ei, căci doar nu era greu să bănuiești intențiile noastre! — nu intrați la Dakar, ca să nu vă ajungem din urmă? Dar noi am intrat, am pierdut patru-cinci zile, și v-am mai adus și mâncare! Bine!“

Astfel, într-o singură zi, „Galați“ ne-a ajuns din urmă, ba s-a dovedit că aveau destul loc în magazie peste cele 800 tone de mizerie, dovadă cifrele raportate astăzi în țară.

Iar la făină declară că ar fi făcut 15 tone în 24 de ore, când fabrica nu poate produce, cu debitul maxim, decât 7!

„Cred însă că surpriza nu se limitează la atât; cred că ne mai pregătesc și pentru mine o „lovitură“. Un minimum de prudență sau de decență, îi obliga să nu lanseze dintr-odată toată „economia“.

A intervenit un neprevăzut, după definiția lui întreață, fiindcă nu-l aștepta nimeni, nici nu-l bănuia, nici nu putea să-l întrevadă. Speriat că „Galați“ ne pregătește încă o surpriză, comandantul a hotărât brusc să plecăm numai-decît spre țară, cum se spune, pe nepusă masă.

La ora 19, eram în cabină, când a venit să-mi anunțe evenimentul, cu o mutră de sărbătoare:

— Plecăm în clipa asta! Ascultați fluierul! O să sune un minut; salutăm zona!

Într-adevăr, fluierul a sunat îndelung, în timp ce porneam spre nord, cu valuri îndesate din prova.

Am așteptat cu o nerăbdare dureroasă clipa de față, și acum, nu înțeleg, nu știu ce se întâmplă cu mine; mă nedumerește, mă buimăcește, dar nu mă emoționează. Nu cred că-i adevărat — se pune la cale o comedie.

Nu mă înșelasem; după fierberea stîrnită pretutindeni de fluierul neașteptat al vaporului, a urmat dezmeticirea și apoi dezamăgirile. Plecarea era trucată, și fluierul, care ar fi trebuit să-mi sfîșie inima, de bucurie și de durere, a fost o farsă!

Urmează că mine să ne oprim și să mai traulăm, ca să facem încă vreo 15—17 tone care au loc în tancul de nadă vie, un compartiment tainic, nefolosit în această campanie.

Dar dacă nu găsim pește, sau găsim oîte 2—3 tone?... Nu era mai cuminte să stăm pînă mine dimineață într-o zonă care s-a dovedit bună?... Ca să nu repet ce cuminte ar fi fost să fi traulat azi după amiază!

„Galați“ nu se știe ce face... Au plecat de aici, spunînd că merg spre coastă, ca să stea în ancoră; urmează să mai trauzeze mine dimineață. Dar prea au dispărut tainic! Înțeleg spaima comandantului; n-ar fi de mirare ca ei să fie acum pe drum, cu toată viteza, și mine să aibă o sută de mile în fața noastră...

Oricum, se cheamă că am plecat, cel puțin teoretic. Temîndu-se că a pierdut competiția, comandantul s-a grăbit să-și asigure măcar întîietatea plecării...

Este ora 22, mergem spre nord, și vaporul, îngreuiat mult, lovește surd, masiv, în valurile care vin din față.

Așa dar s-a terminat coșmarul, fie și teoretic... Am să-l regret, tot așa cum am să regret tropicul, și lipsa mîncării, și tot ce m-a contrariat, de la mine sau

de la alții, cum am să regret necazurile și armatanul și câte s-au adunat în inima mea în aceste aproape trei luni de când am sosit la coasta Africei.

Și soarele, și cerul albastru...

Am prevăzut că are să fie așa, cu toată nerăbdarea de a ajunge acasă, cu toată istovirea, revolta și altele... Sînt trist — cui i-ar veni să creadă ?

Au să mai fie oare vreodată toate câte m-au zdrobit și mi-au dat viață ?

Dar chiar dacă n-ar mai fi, le am prea bine împlîntate în suflet, și n-au să se steangă... Am hrană de dat nostalgiilor pentru mulți ani, pentru toți poate...

Îmi vine să spun, și scriu, deși aș vrea să nu-mi aflu nimeni slăbiciunea : Mă despart greu de voi, ocean sterp și coastă a Africei, invizibilă, deci și tu steapă, care, în stîrpiciumea voastră v-ați înșămîntat atît de puternic în inima mea păcătoasă !

Sîmbătă, 27. Urmările comediei

Venit aici pentru a scoate altceva decît un jurnal de călătorie, pentru a mă confrunta pe mine însumi cu visurile și năzuințele mele din altă vreme, pentru a scrie o *carte* despre ocean și despre oameni, mă întreb azi cu nedumerire, cu amărăciune și descurajare, ce înțeles au să aibă aceste pagini ? A spune tot e un act de salubritate, dar atunci rolul meu e al gunoierului...

Încerc să mă consolez : noaptea, cînd se mătură străzile, pe cer stelele sînt tot frumoase.

Am plecat aseară, după ce am și salutat solemn cu fluierul, iar astă seară ne întorcem spre vechea zonă. Comandantul, aflu acum, a luat hotărîrea de ieri fără să se consulte cu nimeni, desigur fără să judece urmările — și probabil într-un moment de euforie.

Iată faptele, în succesiunea lor, începînd de aseară :

Îndată ce am pornit la drum, s-a expediat o radiogramă la minister : „În conformitate cu dispoziția dumneavoastră (numărul cutare) azi 26 martie ora 20 GMT ((timpul mediu Greenwich), am plecat spre țară. Avem circa 850 tone pește congelat, cca 200 tone de făină, cca... nu știu cît ulei de pește...”

Azi dimineață, după ce parcursesem 60—70 de mile (comandantul spune 90) am făcut un rondou de 180 de grade și am lansat traulul, mergînd înapoi, spre zona de unde, zgomotos și solemn, plecasem aseară. După două ore, am scos o tonă și jumătate de pește, numai una bună pentru congelare.

Ne-am continuat drumul spre sud ; al doilea traul a scos cam trei tone.

Între timp, a venit de la minister următoarea radiogramă :

„Răspundeți dacă aveți plin și tancul de nadă vie“.

S-a răspuns fără întîrziere :

„Nu, dar îl umplem în drum, cercetînd zona spre nord“. (Textul aproximativ, exactă ideea).

Puțin mai tîrziu, Cornel a interceptat o radiogramă pornită de pe „Galați“, care între altele, spunea :

„Nu înțelegem de ce „Constanța“ a anunțat plecarea, cînd în realitate se află încă pe zonă“.

Cred că, într-adevăr, ne aflăm destul de aproape de ei. M-am întrebat ce-i privește soarta noastră. Nu sînt puși aici nici să ne păzească pe noi, nici să păzească oceanul. Erau enervați, desigur, că recusesem la o înșelătorie, ca să ne marcăm plecarea înaintea lor, ceea ce, de altfel, n-ar avea nici o importanță în judecarea întîietății, importantă fiind nu *plecarea*, ci *sosirea*.

Totuși, ministerul s-a sesizat de vorba lor, și după amiază ne-a venit o altă radiogramă :

„După cum ne informează „Galați“, încă n-ați părăsit zona. Rămâneți pe loc pînă la completarea tancului de nadă vie. Raportați zilnic producția. Nu plecați fără aprobarea Direcției Generale...”

Seara, după al treilea traul care a scos 4—5 tone, în timp ce ne apropiasem destul de mult de vechea zonă, am stat în derivă vreo oră, ca să se hotărască răspunsul la această telegramă. În sfîrșit, s-a ales unul : „Sîntem plecați de pe zonă...”

Acum ne continuăm drumul spre nord, cu intenția de a mai traula mîine în locul unde om ajunge...

Pe vechea zonă, „Galați“ a scos de dimineată 5 tone de stavride, iar la prînz 20 de tone ; mai departe nu știu ce-au făcut și nici nu interesează. Cantitatea de mai sus era îndestulătoare pentru noi ca să completăm tot ce ar mai fi fost nevoie. Dacă rămîneam acolo pînă azi la prînz, n-am mai fi dat naștere la acest schimb de telegrame, la pîra pornită de pe „Galați“, și am fi fost acum pe drum, cu toată viteza, fără obligația de a mai traula mîine, deci de a ne întoarce, de a pierde iarăși o parte din milele parcurse peste noapte.

Între alte proverbe, copiate migălos în caietul de caligrafie, pe vremea primilor ani de școală, este unul, cunoscut de toată lumea : „Unde nu-i cap, vai de picioare !“. Nu l-am mai scris niciodată după vîrsta copilăriei. Nu credeam că am să-i găsesc toamă acum o aplicare atît de bună.

Duminecă, 28. Urmările urmărilor

Plătim greu nesocotința de a fi plecat cu 15—16 ore prea devreme...

Am mers spre nord chipurile, traulînd aproape încontinuu, fiindcă de data asta vîntul, cam de la vest și nu prea tare, nu ne pune o piedică serioasă. Dar din trei traulu se ales pentru congelare decît două tone. Seara, cîtva timp am crezut că sîntem scoși din încurcătură și am scăpat de chinul trenării ; a ieșit un sac de peste 15 tone, cam atît cît aveam nevoie să completăm tancul de nadă vie. O mare fierbere a cuprins întreg vaporul ; toți oamenii au ieșit pe punte, ca la sîrbătoare. Pescarii de la manevra traulului, slăbind macaraua, se avîntau prin aer, agățați de cabluri, în figuri acrobatiche, cum nu i-am văzut niciodată ; un timp puntea de lucru mi-a părut o arenă de circ, cu elefantul dresat să stea pe-o coastă — era traulul cu ultima noastră pradă — cu saltimbancii întrecîndu-se în figurile cele mai năstrușnice și primejdioase, pentru un ultim spectacol. Bravul meu frigatehnist (care mi-a dat o sticlă de whisky într-un moment de mare nevoie), cel cu jocul de fotbal pe coridoare, chiuia de bucurie, iar partenerul lui, ofițerul mecanic, ieșit pe punte doar în ismene, sufla cu toată puterea în fluier...

A urmat repede o trezire amară : majoritatea peștelui era dragon, care-i otrăvitor și nu poate fi folosit la congelare. Din tot, dacă se vor alege 5—6 tone de stavride și de scrumbie... Au amuțit chiotele, au încremenit saltimbancii, iar elefantul desumflat, a curs în buncăr, de unde va fi trimis la fabrica de făină.

Sîntem nevoiți să traulăm și mîine, pierzînd zeci, sute de mile — și cine știe cîte alte zile... Pentru că am vrut să cîștigăm cîteva ore !

Azi am primit o nouă radiogramă care repetă și precizează să nu plecăm înainte de a încărca tancul de nadă vie, și fără aprobarea Direcției Generale.

I s-a răspuns cu argumente puerile : că nu mai avem mîncare decît pentru... patru zile. Cifre scoase din buzunar, în care îmi închipui că la minister nu mai crede nimeni. Patru zile sau patruzeci, e tot una ; luîndu-se după o telegramă mai veche, expediată de aici la 26 februarie, de mult ar fi trebuit să murim de foame.

Ieri, aud că am sunat o altă alarmă, anunțând că nu mai avem motorină decât pentru câteva zile. Nici acestui strigăt de ultimă oră nu i s-a dat importanță; se pare că pînă acum n-a venit nici un răspuns, deși, ca idee, alarma e gravă. Toate pot fi subțiate, mîncarea și apa, nervii oamenilor, dar nu hrana motoarelor.

Nu cunosc și nu pot să aflu clar nici unul din adevăruri; peste toate plutesc taine. Dacă ar fi să dau crezare șefului mecanic, care vorbește evaziv și care după o scurtă lună de miere este iarăși în conflict ascuns cu puntea de comandă, nu mai avem motorină nici pentru câteva zile. De fapt *nu mai avem de loc*, fiindcă am intrat în stocul de rezervă, intangibil după regulamentele internaționale de protecție a vieții pe mare. Ce ne-am face dacă în drum spre Gibraltar am întâlni furtună, și am fi obligați să ținem la capă mai multe zile?...

În cazul cînd căpetenia portului unde urmează să intrăm ar afla adevărul, că am venit pe drum folosind rezerva de combustibil, ne-ar aplica amenzi usturătoare. Și, în mod nedrept, nu le-ar plăti comandantul.

Toată lumea, probabil și eu, e îngrozitor de nervoasă. Sîntem încărcăți de curenți galvanici, și dacă ne-am atinge unul de altul, dacă ne-am atinge cu cei de pe „Galați“ mai cu seamă, ar ieși fulgere și furtună.

Ziua în schimb este pură și caldă; de dimineață s-au plimbat cîtiva nori pe cer, dar pe la ora 10 au început să se risipească, și apoi pînă seara nu s-a mai văzut nici măcar o scamă. Și oceanul, și cerul, foarte albastre.

Nici o navă în zări...

Dacă uiți necazurile, e ca într-o poveste prelungă, calmă și pastelată.

După două zile de marș simultan, abia ne apropiem de paralela 25. Pînă la Gibraltar rămîn puțin sub o mie de mile. E demoralizant, cînd te gîndești că tot drumul l-am fi putut face în patru zile.

Luni, 29. Baie de lumină.

M-am trezit înainte de ora 4 și m-am uitat pe hublouri; în întunericul destrămat premergător zorilor am zărit lumini spre coastă... Era un far, clipind speriat și cam rece. (L-am identificat mai tîrziu, farul de la capul Bojador, pe unde am trecut acum trei luni de zile).

Apoi erau două vase mici, mergînd repede spre sud, unul după altul, parcă spre a nu se rătăci, parcă temîndu-se de singurătate. Deasupra lor tocmai răsărea luna, spre sfîrșitul ultimului pătrar, o seceră tare îngustă, la început estompată, de un violet palid, pînă ce a prins strălucire și a devenit de aur pe cerul vînat dinspre dimineață.

Acolo era și Africa, pe care am avut-o mereu aproape, și n-am văzut-o decât de departe...

A început să se ridice lumină, îndată, peste acest peisaj enigmatic, jumătate al privirii, jumătate al imaginației. Nu mi-am dat seama dacă s-a colorat întâi cerul și pe urmă oceanul; poate amîndouă deodată. Dar, în vreme ce apa căpăta culori reci, pe cer s-a ivit un albastru atît de limpede, de curat și de cald, cum nu-l poți întîlni decât în visele copilăriei.

E de neînțeles cum aceste zori fermecate se întindeau într-o parte și-n alta, pe o arie de nouăzeci de grade, ocupînd un sfert din orizontul oceanic, ca pe latitudinile nordice. Nici n-aș fi știut unde o să răsară soarele dacă n-aș fi cunoscut drumul vaporului; mergeam spre nord-est, deci răsăritul era în jumătate la dreaptă. Pe urmă s-au împurpurat cei cîtiva nori alungați în straturi distanțate, deasupra zării, nori gingași, neamenințînd pe nimeni, nici pe noi, nici oceanul,

nici cerul, ci puși acolo ca un decor, spre a îmbogăți peisajul și-a da puțința să se nască încă o culoare. Fiindcă și purpuriul lor era la fel de pastelat, de curat și cald ca albastrul vestitor al luminii.

Am așteptat cu răbdare răsăritul soarelui, și după ce el a ieșit din valuri, mai mare peste toate și decît întreaga lume, am socotit încheiată feeria și m-am întors la grijile zilei.

Sînt un martor inoportun, îmi recunosc calitatea dezagreabilă, dar ce pot face? Asupra mea nu apasă nici un blestem, spre a-mi scoate ochii ca Oedip, să mă cufund într-o noapte moartă.

În discuțiile despre „Galați“, care sînt inevitabile, orice aș spune, orice presupunere aș face, secundul izbucnește, mestecînd găluște în gură, gata să se înece, roșu la față :

— Iar le dați dreptate !

Azi am fost nevoit să-l lămuresc, mai exact să-l pun la punct cu oarecare vehemență, fiindcă îmi exprimasem doar o nedumerire, nici gînd să le fi dat dreptate celorlalți.

De aseară navigăm întins, dar, avînd curentul în față, nu facem mai mult de 9 mile pe oră...

În cursul zilei am străbătut canalul dintre coasta Africei și Insulele Canare. Coasta Africei am văzut-o la un timp, o fîșie joasă de uscat auriu, care parcă aburea — vin căldurile în Sahara. Canarele au rămas în necunoscut și nu pot decît să fiu mîhnit de acest nenoroc. Nu lungeam de loc drumul dacă am fi trecut în vederea lor ; aș fi avut mîngîierea că duc spre ele măcar o imagine fugară, care era totuși o concretizare. E drept oare să rămînă abstracte, pe hartă, după ce trei luni am trăit real în preajma lor ? Dacă nu le-aș fi auzit muzica, aș putea crede că s-au scufundat între timp.

Ziua saturată de soare. Oceanul nu s-a decolorat totuși, în atîta lumină ; e curat și, cu multă precizie, albastru... Dar dacă soarele ar mai avea încă o rază, pe lîngă toate, s-ar inflama atmosfera, calcinînd viețuitoarele — optzeci și unu de oameni ai noștri, cu optzeci și unu de milioane de păsări cîte or fi între o zare și alta...

Marți, 30. Ultimul traul

Scriu în continuare, dar cum a trecut miezul nopții, mi-am amintit că a început o altă zi, a o sută cincizeci și noua pentru mine, socotind din dimineața cînd am plecat de acasă.

Au apărut puzderie de pescadoare, într-un bord și altul. Acum cinci minute am ancorat, pe neașteptate. E ora 0,20. Cu treizeci de minute mai înainte, comandantul l-a chemat pe Rosmănică, și i-a spus să se pregătească pentru lansarea traulului...

Dar dacă am ancorat, înseamnă că vom traula abia mîine dimineață. Aveam dreptate : cum să-mi formeze sentimentul că am plecat spre casă, cînd stăm pe loc o noapte întreagă ?

Am depășit capul Yubi, și iarăși n-am văzut decît farul, clipind, și transmitîndu-mi abia acum, la întoarcere, în alfabetul lui enigmatic, o istorie aproape uitată. Am aici amintirea unui prieten din gînd, mort de mult, dar care mi-a rămas unul din oamenii cei mai iubiți. Să fi fost prin 1930, un an mai de vreme, unul mai tîrziu, pe cînd Franța deschidea linia aeriană poștală spre America de Sud... La Capul Yubi, lîngă un fort bătut de nisip, într-o cocioabă făcută

din te miri ce, trăiau trei oameni, doi mecanici de avion și șeful lor, aviator încă tânăr în acel timp. Era o bază improvizată aici, unde avioanele poștale se aprovizionau și primeau îngrijiri, înainte de a-și continua zborul peste nisip. Multe se pierdeau, în deșert sau pe ocean, ceea ce omul acela ne-a povestit. Pe atunci, la capul Yubi el scria o carte despre zborurile lungi, și dacă nu mă înșel a fost chiar prima carte a lui. Ea s-a intitulat „Courier Sud“, iar autorul ei, încă necunoscut, se numea Antoine de Saint-Exupéry...

Am privit farul, clipind. Tot pe aici am stat o noapte la ancoră, când veneam din nord spre Canare. Și-atunci erau vase, iar dincolo de ele se simțea coasta Africii, primul continent, după Europa, despre care am învățat la geografie. Timpul când învățam geografie este în viața asta, dar, ciudat, venirea noastră la coasta Africii mi se pare că a fost în altă viață.

Proverbul din caietul de caligrafie, transcris seara, la ora 22: lăcomia strică omenia!

Făcusem pînă seara 15 tone pentru tancul de nadă vie; ar mai fi încăput 4, de care ne puteam lipsi la nevoie — și era nevoie, fiindcă sîntem în mare întîrziere.

Am traulat de trei ori, scurt, dimineța, printre pescadoare mici, pesemne spaniole, ieșite la sardină. În primul traul s-au scos 4—5 tone, în celelalte cîte una. Cu chiu cu vai, cu ce mai aveam dinainte în acel tanc de pomină, ajungeam la 15 tone. Ce mai însemnau încă 4, pe lîngă totalul de 870, bine scrise în registre, bine puse în magaziiile vasului? Nu mai vorbesc de economiile știute numai de unii! (Cîntărindu-se peștele la descărcare, s-au găsit într-adevăr 940 de tone, ceea ce mi-a umplut inima de bucurie, iar mintea de nedumerire).

Pentru 4 tone, am mai lansat traulul o dată, spre seară, din nesocotință și lăcomie; zona era necunoscută și ecograful arăta un fund să te sperie. Plasa s-a agățat după mai puțin de o oră și a fost scoasă bucățele. Cu asta cred că s-a terminat: nu mai avem nici un traul în stare bună...

Astfel, campania noastră s-a încheiat abia astă seară, fără solemnitate, sau ca la o solemnitate mortuară, în pînțitul plasei sfîșiate, și fără să mai sune fluerul... Dar magaziiile sînt pline! Bunii, cinstiții, răbdătorii noștri oameni și-au făcut datoria, cu o trudă pe care o cunosc, fiindcă, deși nu le-am fost de nici un ajutor, o port în mine și o voi purta pînă ce voi transcrie ultima filă...

Miercuri, 31. Privire în urmă

Marș spre nord, cu toate din față: valurile, curentul și vîntul. Înaintăm greoi; mă tem că pînă mîine seară n-o să ajungem... Se știe unde: la Gibraltar, să scoatem pîine și apă din stîncă.

S-a răcorit de ieri pînă astăzi; temperatura aerului a coborît la 17 grade. Vîntul, rece și violent, răscolește toate vechile adăposturi; nu mai ai unde să te ascunzi de el. Altfel, știu că ar fi cald; mă simt ca împiedecat, nu-mi găsesc rostul, fiindcă am pierdut soarele de la tropice.

La noapte cred că trecem de Casablanca; n-am fi văzut-o, chiar dacă o depășeam ziua. Dar o văd cu închipuirea, albă, strălucind în soare, reflectată în apa oceanului, care mi-o restituie de la sute de mile, printr-o înțelegere parafată secret între el și mine.

Am depășit nodul dramatic — tensiunea scade; vom avea pîine și apă și vești de acasă. E ciudat: nu le simt nevoia, nu mă emoționează.

La cererea doctorului, ascultată cu multă întîrziere, s-a aruncat în ocean carnea congelată. Cred că n-au s-o mănînce nici măcar rechinii...

Am stat trei luni în sud și nu se poate spune că am avut o vreme proastă. Cum am plecat noi de acolo, oceanul s-a schimbat ca prin farmec. „Galați“ ne anunță astăzi că lucrează greu, că se luptă cu furtuna.

Dacă mă gândesc la gemetele lor din nord, sau chiar de mai târziu, când coborau spre Azore și ne anunțau „că echipajul e speriat și descurajat“, încep să-i cred pe cei de aici, care-i cunosc mai bine. Au acolo un specialist, se spune, capabil să fabrice uragane, spre a-și arăta suferințele și bravura.

Dar poate s-o fi schimbat într-adevăr vremea și o fi furtună.

Am început o altfel de activitate pe vas, dăstul de febrilă, și ea marchează definitiv sfârșitul campaniei. Se curăță de rugină puntea și suprastructurile, se pun petice de minium de plumb, înainte de a se da vopseaua finală. Pretutindeni tablăria este tărcată cu roșu; rîcîitul și ciocănitul se aud toată ziua.

Se ouăță și se bagă la magazie uneltele de pescuit. Azi s-au uns cu vase-lină cablurile traulului. Nu-mi vine să cred că s-a sfârșit.

Am privit de la comanda vinciului puntea de lucru, și mi-au venit în gînd zilele, care acum mi se par tare îndepărtate, cînd urmăream cu emoție, cu nerăbdare, cu teamă înfășurarea acestor cabluri pe tamburii mai înalți decît statura omului. Cîte speranțe, cîte dezamăgiri ne aduceau ele din fundul oceanului! Toate din urmă, dezamăgiri și speranțe, s-au concentrat astăzi, parcă, în aceste cabluri care, refuzînd tamburii mi se strîng pe inimă.

Uneltele trec la odihnă... Nu se mai adună stoluri de cormorani la pupa vaporului. Mergem cu toată viteza, lăsînd un siaj lung în urmă. La capătul lui, spre zare, sîntem parcă tot noi — imaginea noastră, care nu vrea să piară. O vor șterge valurile la noapte; mîine va răsări iarăși, odată cu soarele, și mereu vom fi acolo, vaporul, cu optzeci și unu de oameni, așteptîndu-l pe al optzeci și doilea...

Joi, 1 aprilie. Ziua purificării

Am intrat în a șasea lună a călătoriei și se împlinesc o sută patru zile de cînd am părăsit ultima oară un țărîm locuit de oameni. Am zărit uneori, în acest răstimp oit o viață, coasta Africei, am simțit praful adus de vînt din Sahara, am întîlnit apa mîloasă a Senegalului, dar o sută patru zile, etapă de navigație ca pe vremea descoperirilor geografice, am fost numai noi și oceanul.

Diseară, la Gibraltar, vom întîlni din nou uscatul, și oamenii...

Întrepru aici transcrierea însemnărilor care continuă, cu o conștiinciozitate obosită, pînă în ziua de 12 aprilie, cînd am ajuns la Dunăre. Mă voi întoarce la ele, pentru o ultimă filă, și ea va fi încheierea, ultima zi în ocean, cartea avînd alt sfârșit decît călătoria.

Douăsprezece zile au însemnat o scurtă escală la Gibraltar, apoi drumul de înapoiere, sub ploaie, vînt și furtună. Nu-l mai redau; era frig și nu s-a văzut soarele. Oamenii vopseau vaporul.

Cît despre Gibraltar, escała atît timp așteptată, n-a avut puterea să le înlocuiască pe celelalte. Condeiful și totul în mine refuză să-l scrie. Am vrut să cumpăr cărți; această cetate străveche, care a rămas astăzi o însemnată încrucisare de drumuri marine, nu are nici o librărie... Lectură, în restul drumului, au fost scrisorile: patruzeci și cinci, primite cînd nu mai aveam decît prea puțină nevoie de ele; multe au rămas nedeschise pînă la sfârșit, nici nu știu de la cine-s. În ocean, fiecare din ele ar fi fost o istorie...

Există la Gibraltar, pe înălțimi, deasupra orașului, ruinele unui castel maur; nu-mi plac ruinele...

Există un cimitir și am făcut drumul pînă acolo, fiindcă se numește Trafalgar, deci l-am crezut istoric. Nu mă așteptam să găsesc mormîntul lui Nelson, deoarece știam că rămășițele marelui amiral odihnesc în altă parte. Speram să găsesc pe despezi numele secunzilor lui. Erau cîțiva, răpuși în bătălia de la Trafalgar; restul — civili din populația și administrația britanică, morți în pace.

Am văzut, în schimb, făcînd acest drum, un copac înflorit. L-am contemplat îndelung, parcă sub fascinație, și datorită lui mi-am dat seama că am să regăsesc pe uscat tot ce lăsasem. Nu; am simțit așa, cînd mergînd spre oraș, prima oară după ce debarcasem, am văzut în marginea trotuarului primul fir de iarbă. M-am oprit, l-am smuls și l-am ținut multă vreme în palmă...

Gibraltarul nu-i un oraș, ci un Țarmaroc, cu negustori care te trag de mîneca hainei. Cine a vrut a găsit carpete; n-am găsit nimic care să-mi placă. A doua noastră seară acolo, puțin înainte plecării, după ce irosisem, nu prea știu pe ce, toți banii, m-am simțit liber și, împreună cu Marian și cu doctorul, ne-am întors la vapor, ușori, fără griji și veseli ca pițigoi...

Dispăruse un porumbel din cei doi care atît timp fuseseră oaspeții noștri. La Gibraltar a plecat și al doilea... Unde o fi stat ascuns primul, unde s-o fi dus o zi celălalt? Cînd ridicam ancora, erau amîndoi, în ușa bucătăriei, și acolo au rămas pînă la sfîrșit, astfel că au ajuns în România, noua lor patrie...

Nu încerc să dezleg miracolul, ca să nu-i dezvălui vreo simplitate. Pe unde or fi umblat, cum ne-au regăsit, ce i-a făcut să se întoarcă? Retrag ce am spus rău de ei altădată. Le recunosc emoționat o însușire nebănuită: fidelitatea!

A fost o furtună aproape tot drumul, cu vîntul numai din prova: și în Mediterană, și în Egee, și în Marea Neagră. Sub nori grei ca de toamnă, ceva paralel cu vîntul m-a împins tot timpul în urmă. Știu ce; e scris în ultima pagină de jurnal, în Atlantic, pe care îndată o voi transcrie.

Dar mai întîi am să amintesc dimineața cînd am ajuns în fața Sulinei, în a o sută șazeci și șaptea zi împlinită de la plecare.

Se potolea furtuna pe mare, creștea aceea din inimi. În față se afla pămîntul de unde, odată cu viața, vin toate ale mele, și-am simțit — cum îmi închipuisem într-o noapte, pe la insulele Faeroe — nevoia să pătrund în el, adînc și cu nesat, ca să mă regăsesc pe mine.

Privind pe hublouri, în așteptarea pilotinei, am întrebat pe cineva, aflat alături, un prieten, care de o oră stătea ca și mine, împietrit, palid, cu ochii asupra țărmlui:

— Ai menge, răcă ar trebui să ne întoarcem chiar acum și să plecăm într-o nouă călătorie?

Mi-a răspuns gîtuit și stins, cum și-ar fi dat ultima răsufare:

— Nu.

Și a rămas cu ochii spre țarm, mai împietrit, mai palid.

Mi-am adus aminte cum în Mediterană ne-am încrucișat, în afara vederii, cu unul din marile noastre cargouri și am avut o lungă, o caldă convorbire prin radio, cu comandantul, care acum cîțiva ani a făcut ocolul pămîntului. Nu-l cunosc, nu l-am văzut niciodată pe acest tînăr Neguț, dar i-am ascultat cu emoție declarația de dragoste. Aș face cu el ocolul pămîntului, dacă ar fi să mai plece odată, și știu că ne-am înțelege și am fi prieteni, din prima, pînă la ultima zi de navigație. Spunînd acestea reabilitez, în sufletul meu mai cu seamă, noblețea celui care cunoaște marea, o înfruntă și o iubește.

Întrebarea de mai înainte nu se adresa decît din greșeală prietenului de lîngă mine; rostită cu glas tare, era o cruzime. În intenție, mi-o adresam mie. Iar eu, gîndindu-mă la plecare mi-am răspuns:

— Nu azi ; mâine !

Aici e un sfârșit, după cronologie. Sfârșitul esențial, încheierea confruntărilor, se află cu douăsprezece zile în urmă, așa cum l-am scris, în seara de 1 aprilie :

Peste câteva ceasuri drumul nostru de întoarcere se întâlnește cu cel de la plecare. De la 6 noiembrie când am trecut pe aici prima oară, pînă astăzi, a fost numai oceanul. Acum îl văd ultima oară, în călătoria noastră, de aceea îl privesc cu un nesaț trist, întrebîndu-mă dacă are o enigmă și dacă am dezlegat-o.

Poate că da — e o enigmă simplă : oceanul aparține tuturor cum nimic pe lumea asta nu poate să aparțină mai bine și mai deplin, fără granițe, cui vine să-l caute...

Niciodată parcă, pînă astăzi, nu l-am simțit mai al nostru, și mai al altora, și parcă niciodată, în zeci de zile, n-a avut o desfășurare atît de autoritară, de invincibilă, de deplină.

Priveliștea lui, cînd soarele începuse să coboare, era grandioasă ; scriu cuvîntul care îmi place mai puțin, dar care se potrivește cel mai bine : un ocean fără limite, fiindcă îl știu acum dincolo de orizont, și îl știu pînă la durere — grandios, curat, proaspăt, născut din nou pentru fiecare privire nouă, de un albastru fără fund, cu coame albe, cu valuri solemne și implacabile, ritmate cu cronometrul. În ultimul nostru amung, oceanul mășăluiește, ca o mare armată, parcurgînd o mare etapă, pe un front fără margini, spre un cîmp de bătălie pe care nu-l va întîlni niciodată, fiindcă toate celelalte armate se vor da înlături.

Sînt orgolios de puterea lui, ca și cînd am fi făcut alianță. L-am cunoscut, nu l-am cunoscut ? Doar el să întrebe !

Sînt orgolios că, în puterea lui neînfrînată de timp și de spațiu, îmi rămîne prieten...

Am privit mult timp etrava, cum se afunda calm, ca să se ridice apoi domol și totuși cu fermitate, în vreme ce fierul vibra, în toată enorma lui masă. Senzația fizică a acestei legănări, robustă, amplă și fermă se răsfrînge în suflet, cu o dorință de fericire și bucurie, pe care le simți aproape, cum le-am simțit de atîtea ori în mijlocul oceanului, fără să știi dacă vin de pe apă sau sînt acolo, pe uscatul încotro merge etrava...

Odată cu întunericul intrăm în strîmtoare ; am încheiat și am dezlegat parabola care de la cercul polar ne-a adus la tropic. Abia acum am sentimentul că mergem spre casă, astă seară, cînd am întîlnit drumul vechi din noiembrie, drumul lui Pytheas și de-atîtea ori al lui Nelson, dar, dintre toți al celui mai drag mie, al bătrînului Josuah Slocum.

Aici, oceanul are să mă aștepte. Și dacă n-am să mai vin niciodată, oîntîva vîntul o să-mi poarte peste el cenușa sau fluviile și mările au să-mi aducă lutul.

— Sfârșit —

Litanie

de **Damian Necula**

*Tăiași în mine carnea unui râu
Trup alungit nostalgic către fluviu,
Și brațele de care sînt lovit
Să îmi culeagă din adînc rărunchii.*

*Icoană în priveghi — întors portret
Peste blestemul sîngelui sihastru
Am să vă știu nopțile-n urechi
Din lutul adîncit al meu de castru.*

*Sub ochiul vostru — geam opac de lună —
Din munte vor veni atîtea ape
Că n-o să știți nici cînd ce fortăreață
Ați pus în mine să se sape.*

E f i g i e

de Florența Albu

*Amurgul moare-n sânge :
e o iubire și-o corrida
victorioase-asemenea
în moarte.*

*Nu-mi treceți sub ferestre
cu țipătul victoriei pe buze ;
el mi-amintește-nfrîngerea-pereche
victoriei strigate.*

*Lăsați-mă tăcerii
în care își ațîță rănila
înfrîntul.*

*Voi bucurați-vă și treceți.
Alaiul vostru roșu prelungeste
amurgul, într-un sânge orgiac*

*Sîngele celălalt
ascunde-n noapte
obrazul vechi și visător al morții.*

Foaia de parcurs

de Tudor Ursu

— Ce e Dincule? ce-i cu tine așa de dimineață?

Cel întrebat închise ușa și veni să se sprijine în coate, pe bara care despărțea câteva birouri de restul încăperii, unde stăteau deobicei șoferii. În cameră nu erau decât ei doi. Panait, șeful garajului, care începuse să scrie ceva într-un registru și Dincu, așteptându-l să termine. Când văzu că celălalt închide scările dungate, tînărul începu pe un ton rugător dar cu o nuanță de hotărîre:

— Nea Panaite... vreau să plec la drum.

Panait se uită dintr-o parte la el, măsurîndu-l din ochi. Se gîndea că îi stă bine, așa înalt cum e, în combinezonul albastru, strîns pe talie și cu semnele bazei scrise cu alb, pe buzunarul din dreapta, de sus. Se uită și la șapca mică de doc, dată puțin șmecherește pe spate...

— Și... zici că vrei să pleci?... și s-a făcut de șosea întinsă.

— Păi spune și dumneata, începu Dincu, de un an de zile mă învărtesc în jurul garajului. Mașina e nouă, eu am carnetul întreg, de ce să mă uit mereu la roțile din spate ale altuia...

Nu își dădea seama la ce se gîndește Panait, care se apropiase și așeza un teanc de foi, bătuindu-le mereu cu muchea, de fața netedă a biroului. Se lămurii, abia cînd celălalt i le întinse și-i spuse scurt:

— Alege-ți!

Le luă și se așază cu ele în brațe pe o bancă, alături. Îi tremurau minile pe foile care se deslipeau greu. Citea nume de localități și imagina drumuri descoperite și acoperite de întoarcerea foilor. Cînd le termină de frunzărit își dădu seama cît de greu era să aleagă. Le-ar fi luat pe toate, dar știa că nu poate face decât un drum și nu se putea fixa. Ridică ochii nedumerit de propria lui nehotărîre la Panait, care îl privea zîmbind, sprijinit și el în coate pe aceeași bară.

— Ai timp, îi spuse acesta uitîndu-se la ceas, mai ia-le odată la rînd și plecă să se așeze la unul din birouri.

Nu mai știe cît a stat acolo pe bancă, lui i s-a părut puțin, dar la sfîrșit, cînd i-a întins restul de foi lui Panait, își simțea picioarele amorțite. Oprise una, pe care o citise de cel puțin zece ori. Tot de aștea ori, parcursese cu gîndul, bucățile de drum dintre locurile unde trebuia să se oprească să descarce. Cîteva le cunoștea din auzite, pe altele de loc. Erau răspîndite departe, sus, înspre munte. Dar ce îi plăcea mai mult era încărcătura. La plecare, așezase baloturile cu grijă, în ordinea în care trebuiau date jos. Primele lîngă oblonul din spate, ultimele lîngă cabină. Pusese la îndemîină și cele două valuri mari de material

pentru cortină și acoperise totul cu prelata. Ar fi vrut să vadă ce este în fiecare balot. „Costume și recuzită de teatru”. Suna prea sec, prea simplu pe hârtie. Fiecare ce a cerut. Dar ce au cerut? Să vadă culorile, croiala costumelor, să le recunoască... poate sînt și măști acolo... Să le vadă și pe acelea, vesele sau triste, cum le vedea întotdeauna desenate pe programe.

Depăși o căruță și se aplecă spre dreapta peste locul gol de lângă el, să-i spună ceva omului adormit cu hățurile în mîna. Reluă apoi în priviri, fișia de asfalt a șoselei care alerga grăbită să intre sub botul mașinei. Se rezemă mai bine în pernă și apăsă pe accelerator. Acul de la kilometraj răspunde săltînd tremurat. Opri apoi mașina frînînd lung. Îi dădu ocol încercînd cauciucurile cu virful pantofului și se opri lângă ușa deschisă.

— Vezi, își spuse, am accelerat pentru că am vrut eu și am oprit tot pentru că eu am vrut.

Mai făcuse același lucru la cîțiva kilometri înainte și acum la fel, numai din dorința de a-și dovedi lui însuși că el este acela care hotărăște singur asupra lui.

Se sui la volan și plecă mai departe. Fluiera o melodie pe care nu o mai fluierase niciodată și pe care nu știa dacă a învățat-o de la cineva, sau acum o aude pentru prima dată. Dacă în clipa aceea, din aripile mici ale mașinii ar fi crescut altele mari, întinse și mașina ar fi început să se ridice, nu s-ar fi mirat.

Conducea încet, încercînd să ocolească șanțurile și gropile făcute de tractoare. Drumul, săpat în mal, se strecura sub dunga pădurii coborînd fără grabă spre văile care se bănuiau prin ceață. Stinse farurile. Se luminase bine, dar ceața stăruia încă. Știa undeva, deasupra lui, soarele, care o făcea străvezie împrumutîndu-i din strălucire ca s-o topească. Dădu drumul la ștergătoare. Porniră smucit, apoi continuară să bîzîie încet. Picăturile adunate pe luciul dinafară al parbrizului se întinseră în arcuri umede sub apăsarea cauciucului, dar geamul rămase ușor aburit pe dinăuntru. Șterse cu dosul palmei un pătrat, atît cît îi trebuia și coborî geamul de la ușa lui. De afară năvăli aerul rece al dimineții și mirosul puternic de rășină al trunchiurilor descojite. Se uită la cel de lângă el care moțăise pînă acum cu bărbia în piept și care, simțind aerul proaspăt, se zgribuli și își ridică gulerul de la scurta țărănească. Îl luase din fața gaterelor. Stătea așteptîndu-l, așezat pe un buștean, cu doi saci legați la gură ca desagile, alături, și în mîna cu o plasă plină de pachete. Fără să spună un cuvînt, ocolise mașina aruncînd din mers sacii sus pe prelată și se urcase pe partea cealaltă. Instalat pe pernă, pusese plasa între el și ușa, încuind-o cu gesturi de călător obișnuit. După ce s-a cuibărit bine, zîbind știrb și numărînd în aer niște bani imaginari, completase scurt și liniștitor: „Este!” Apoi ca și cum s-ar fi scos din priză adormise.

Dincu a crezut că e vreun muncitor care se duce acasă și l-a lăsat în pace, gîndindu-se, totuși, că ar fi putut măcar să-și răzuie cu ceva noroiul de pe bocanci, pe care îl storcoșea acum, întinzîndu-l pe preșul de cauciuc. Îl auzi foșnind hîrțile din plasă și după puțin, lângă noroiul bocancilor, începură să cadă coji mărunte de ouă, iar mai tîrziu firimituri de franzelă. Nu se mai putu stăpîni și întoarse privirea spre el vrînd să-i zică ceva, dar individul molfăia liniștit uitîndu-se înainte prin parbriz. Coborîseră mult și intraseră pe șoseaua principală, oînd cel de alături, scuturîndu-și de resturi, pulpanele hainei și pantalonii, chicoti scurt.

— Hihihi ce trist ești !?!?!?

Avea o voce subțire, zgâriată, care l-ar fi enervat pe Dincu și dacă ar fi spus altceva mai bun. Vru să-i spună că e prost, dar își dădu seama că individul avea dreptate.

— Și știi și de ce — chicoti celălalt din nou. Așteptai să te primească la venire cu muzică și nici nu te-au luat în seamă. Dacă nu te certai cu magazinerul, era cât p-aci să-ți pună marfa în șopronul ăla putrezit. Am văzut eu cum strângeai din fălci când au aruncat balotul peste pinzele alea vechi de gater, date la scădere. Hihih! Când ai tăiat din catifea și le-ai dat-o făceai cîrcei la inimă. Au mototolit-o și au pus-o pe lada de scule. Ce le trebuie lor chestii d-astea? Nu găseai și tu altceva mai bun să le aduci?

Dincu strângea volanul în mâini și se gîndea, că dacă ar fi ușa cealaltă deschisă și i-ar propti dobitocului un picior în șold și i-ar face vînt, cum alunecă plasticul de la pernă, l-ar trimite tocmai în șanț. Atunci să-l mai audă: Hihih!

— Hai, nu mai fi trist! mai bine ia de aici o gură.

Lîngă mîna lui Dincu, gîtul umed al unei sticle pe care mai rămăseseră cîteva solzi din dopul de cocean, se mișca în sus și în jos, urmînd cu cîteva clipe mai tîrziu, mișcările cabinei. Cu tot geamul deschis, mirosul de șimbure de prună răzbi. Dincu se uită cu coada ochiului la lichidul gălbui care clipocea strîns în cercul puțin mai larg de sub locul dopului. Prima dorință a fost să izbească sticla și mîna întinsă, simțind că s-ar descărca de toți nervii adunați, la auzul pocnetului și zdrăngănitului de cioburi, dar încet, mîna i se desprinsese de volan și apucă strîns luciul rotund, sub degetele celuiălalt și cu privirea mereu înainte bău, aproape fără să înghită.

— Oho! d-ai place!

Auzi aprecierea celui de alături, dar nu se uită.

— Eh! La toți ne place! Le aduc ăstora, o dată pe săptămînă, cîte două damigene de 110. Le-ai văzut. Sînt în saci. Într-o zi se golesc. Magazinerul mi-e cumnat, ține pe soră-mea. La el trag. El te ascunde, el o vinde. Eu sînt musafir. Hihih! și să vezi ce bine mă primește...

Nu mai știe dacă a terminat sticla sau a mai rămas de un deget pe fund. Cam de atunci nu mai știe nimic. S-a trezit de răcoarea nopții în mînginea unui sat. A coborît din cabină și s-a uitat la casele adormite în întuneric. Era senin. Luna apusese sau nu răsărise deloc. Se vedeau cîteva lumini undeva peste ulițe, probabil la Sfat. Se sprijini de aripă și-și aprinse o țigară. Nu știa unde e, în ce sat. Își aducea aminte că a lăsat șoseaua și a intrat pe un drum lateral. A mers mult, mult de tot pe el. S-a încrucișat cu un tractor... Parcă l-a înjurat tractoristul... Pipăi cu mîna lungul aripei. Simți zgîrietura de la un capăt la altul și zimții neregulați ai vopselei sărite. Nu se mira de dispariția șmecherului cu țuca. El făcuse să vină pînă aici. El oprise, sau nu mai putuse el să conducă mai departe. Nu știa nici nu-l interesa. Ocoli mașina, controlă încărcătura și se sui la volan. Sprijinit în perna din spate, rezemă capul și stătu așa un timp.

Era acum, poate mai trist ca la început. Se simțea ca și cum ar fi mers încet, singur, cu capul descoperit prin ploaie, în urma unui mort. Din cînd în cînd i se părea că aude nîsul și comentariile țucarului „Hihih! Știi cine-i acolo? Hihih! Ai omorît timpul. Erai beat și l-ai strivit în goana mașinii“.

Porni motorul, viră greu pe locul îngust și începu să caute cu farurile drumul de întoarcere.

Frînă în fața barierei care tăia drumul și pe care era bătută în două cuie o bucată de placaj. Scrisă cu vopsea scursă pe la colțul literelor, placa îi explica oprirea. „Șantier în lucru“. Coborî, își întinse încheieturile amortite și se uită

în lungul șoselei. Netea ca în palmă drumul se pierdea în jocul de ape al căldurii. Totul părea adormit. Nici o mișcare nu însuflețea tabloul.

— Măi nene, care ești pe-aici? strigă Dincu în speranța că va fi auzit de cineva.

De după baraca montată puțin mai departe, apăru un muncitor, îmbrăcat jumătate în salopetă, jumătate țărănește, ca cei de la drumuri. Venea alene, ca unul care nu are altceva mai bun de făcut. Dincu îi făcu semn să se grăbească și urcă la volan, dar omul se opri de partea cealaltă a barierei și în loc s-o ridice, îi făcu semn să întoarcă și-i arătă o anumită direcție, tăind aerul cu palma. Dincu nu înțelegea semnele și nici nu-l auzea. Opri motorul și coborî din nou.

— Ce s-a întâmplat?

— Păi nu pe aici, începu celălalt să-i explice. Întorci și o iei pe drumul spre Tarnița, peste Crestișor. Îi însiră în continuare câteva localități, pe care Dincu le urmărea făcînd socoteala kilometrilor în gând, apoi încheie cu părere de rău dar destul de hotărît, pe acolo ajungi, pe aici, vezi și dumneata, nu se poate.

— Cred că glumești, începu cu oarecare speranță Dincu. Ca să merg pe unde spui trebuie să pierd un sfert din viață sau să mă las pagubaș. Hai zău, ridică bariera și dădu să plece.

— Nu mi-e a glumă deloc, răspuse celălalt. Nu se poate!

— Cum să nu se poată, măi omule? Mi s-a spus că drumul e bun, că există un șantier de întreținere tocmai ca să putem merge mai ușor.

— Asta... cam așa e... răspuse omul scărpinîndu-se în cap, da'... nu se poate!

— Ia ascultă, îți bați joc de mine? ce dracu!?! se răsti Dincu, enervat, la el. Explică-mi să înțeleg sau dă-mi drumu! O ții una și bună, „Nu se poate“.

— Degeaba te superi pe mine, spuse omul. Apoi după câteva clipe de gîndire arlăugă temător dar cu oarecare speranță pentru cel din fata lui. Stii ce? du-te și vorbește cu șefu'... poate...

— Care șef?

— N-ai auzit de el? se miră pázitorul, șeful de șantier, Marin Băcanu. Dincu ridică din umeri și mai întrebă plecînd spre baracă:

— E la birouri?

— Mergi pe coridor pînă la capăt și scrie pe ușă.

În baracă era răcoare și curățenie. De afară i se părea mică, dar acum îl miră mulțimea de uși, fiecare cu eticheta ei scrisă îngrijit cu litere de tipar. Auzea tăcînit de mașină de scris și voci care discutau aprins.

Nimeri biroul, dar dădu întîi peste secretară, care întreruptă din lucrul ei, îi făcu semn să aștepte. Își luă șapca în mînă și rămase în picioare, lîngă ușă, urmărind cu ochii liniile multicolore ale graficelor care umpleau pereții. În sfîrșit, ca scăpați din praștie, din biroul șefului ieșiră patru inși, congestionați la față de parcă stătuseră ațrînați cu capul în jos. La semnul secretarei, Dincu intră.

— Dumneata? ăi întîmpină șeful.

— Eu? Vreau să trec!

— Și de ce nu treci? răspuse sec cel de la birou.

Dincu uluît, vorbi abia după câteva secunde:

— Cum să trec? omul, paznicul dumneavoastră nu-mi dă voie.

— Și ce transporti dumneata?

Pe Dincu îl miră întrebarea, dar răspuse:

— Recuzită de teatru, costume, material de cortine...

Fața buhăită a celui alt făcu o strâmbătură; el spuse, zâmbind binevoitor:

— Da! De ce să nu meargă? De ce să nu treci... — Trimite-l p-ăla la mine! și deschise un dosar voind să arate că audiența a luat sfârșit.

Leși de acolo gândind la întvederea avută și strigă de departe paznicului:

— Te cheamă șeful.

Acesta veni în fugă spre birouri aranjându-și în grabă ținuta.

Dincu se sui în cabină, porni motorul, trase mașina cu botul lângă barieră și așteptă. După puțin, îl văzu pe cel care plecase, întorcându-se, de data asta fără să mai alerge. Ajuns în fața lui, făcu un semn de neputință cu mâinile înlături și se opri.

Dincu scoase capul pe geam și-i strigă furios.

— Ce s-a mai întâmplat? ridică dracu' bariera aia!!!

Auzi doar atât:

— Nu se poate!

Simți că îl apucă nebunia. Sări jos și se repezi cu pumnii strânși spre barieră.

— Ce aveți mă!?! Ați înnebunit?? Dați-mi drumu'! Nu ți-a spus să-mi dai drumu'? De ce nu deschizi?

Celălalt se dădu doi pași înapoi și vorbi uitându-se temător spre baracă:

— Vorbește mai încet că te-aude! Așa ți-o fi spus dumitale, da' eu mi-am aprins paie-n cap că te-am trimis la el.

Dincu se repezi spre baracă.

— Un'-te duci, c-a plecat!

Într-adevăr, o mașină mică trecu podețul de peste șanț și viră în direcție opusă.

— Lasă-mă să-l ajung din urmă. Îl ajung cu a mea.

— De ce nu înțelegi dumneata ce trebuie să înțelegi? încercă să-l potolească paznicul. Crezi că dacă ți-aș da voie, și l-ai ajunge din urmă, ce-ai face? Te-ar trimite să mă pui pe mine pe drumuri. Dumitale ți-ar spune una și mie alta. Așa face el când nu vrea.

— Dar șefu', șefu' ăsta al dumitale n-are subșef? Poate pot vorbi cu el. O fi vreunul mai înțelegător.

— De ce nu-nțelegi omu' lu' Dumnezeu? Pînă acum făceai o bucată de drum, o să-ți spună la fel. Dar văzînd figura îndîrjită a lui Dincu, ardăgă mai mult de formă: — Tehnicianul șef... vezi... du-te la el, are biroul alături.

Dincu alergă pînă la baracă și intră fără să bată. Tehnicianul șef, care mînca liniștit un sendvici, se ridică brusc în picioare, ascunzînd bucata rămasă sub tăblia biroului. Văzînd cine a intrat, se reazează și mai mușcă o dată din feliile suprapuse. Dincu așteptă să termine de mestecat și vru să înceapă să-i explice, dar celălalt i-o luă înainte.

— Vedeți... știți... sînt situații... și... situații. A dumneavoastră... numai șeful o poate rezolva, pentru că... adică, ce să vă mai explic, eu, dumneavoastră... sînteți un om care înțelege...

— Șeful a plecat. Dumneavoastră îi țineți locul... îl întrerupse Dincu, dar fu întrerupt la rîndul lui de celălalt, care întrebă devenind dintr-o dată interesat și grăbit.

— L-ați văzut dumneavoastră? A luat mașina, adică a plecat cu mașina?

— Acum cinci minute, cu mașina, întrezări Dincu o vagă speranță.

Tehnicianul șef începu să-și strîngă lucrurile de pe birouri și încuindu-l se ridică.

— Aaa!!!... cu atât mai mult. Își căuta fără să se uite, cu mîna întinsă înlături, șapca atîrnată în cuier. O nimeri pînă la urmă și o aranjă pe cap

cu o deosebită satisfacție continuînd : dacă dînsul lipsește și a dat o dispozițiune... știți... eu,... dumneavoastră... trebuie să înțelegeți...

Dincu nu-l mai ascultă. Ieși fără să mai închidă ușa în urmă și se îndreptă încet spre mașină. Îl găsi pe paznic așezat pe marginea șanțului. Se așeză și el alături și își aprinse o țigară. Se uită un timp la funcționăria care părăsea baraca după plecarea tehnicianului șef...

— Fii bun, te rog, și spune-mi, se întoarse el către paznic, care îl privea cu compătimire, șeful ăsta al dumitale n-are și el un șef ?

— Ba are, răspunse omul, cum să n-aibă...

— Dacă are, îl întrerupse cu ciudă Dincu, de ce dracu îl ține aici ? de ce nu-l... dar nu-și imaginează imediat o soluție și îi fu lehamite să găsească una. Paznicul își aprinse o țigară de la țigara lui și vorbi uitîndu-se undeva peste cîmp.

— Ce-i al lui, e-al lui ! lucrează bine. Știi cum era drumu' ăsta cînd a venit el ? Numai gropi și uite-l acum ! Mergi pe el uns.

Lui Dincu îi veni să rîdă. „Cine dracu merge pe el ? șeful în inspectie și funcționarii cînd pleacă acasă“. Dintr-odată își aminti că venind, văzuse departe în fața lui, o mașină pe care nu o găsisese la barieră. A trecut, se gîndi el și îl luă din scurt pe cel de alături :

— Uite ce e, și să nu încerci s-o întorci. În fața mea a fost o mașină ; de zburat n-a zburat, în pămînt n-a intrat și nici n-am văzut-o trecînd înapoi, înseamnă că i-ați dat drumu. Spune drept ! și îl întoarse, cam brutal pe paznic cu fața spre el. Spune !

— Stai să vezi... începu acesta cu jumătate de gură, a venit și a vorbit cu șefu'... și p-ormă... ăla... căra „dobe“.

— Ce căra ? întrebă Dincu fiind sigur că n-a auzit bine.

— „Dobe“ ! „Dobe și Trîmbiți“... da' ce te uiti așa la mine ?

„Dobe și trîmbiți“... Dincu se ridică greoi și porni spre barieră. O clipă se gîndi să intre cu mașina în ea s-o facă țandări, dar era destul de solidă și în clipa următoare își văzu mașina cu masca și radiatorul strivite în bîrna groasă de lemn. Se sui în cabină, întoarse și plecă.

Ploua mărunț, mocănește, de parcă ar fi fost toamnă. Farurile luminau cu fășia lor la viraje, trunchiurile brazilor, apoi se înfingeau iar în întunericul drumului, desenate precis de bura mărunță. Din cînd în cînd, cite o sălbăticiune, mai întotdeauna de nerecunoscut, țîșnea traversînd drumul, sau alerga timp de cîteva clipe pe marginea lui, ca să dispară din nou în pădure. Îi plăcea să meargă și noaptea, cînd totul capătă alte conture, alte nuanțe. În cabină, luminile ascunse puțin verzui, ale aparatelor de bord, îl făceau să se creadă uneori într-un avion rachetă. Afară, prin cîmpuri sau în satele adormite în veghea luminilor mici de pe uliți sau de la porți, casele, pomii, se închideau în întuneric vrînd parcă fiecare să păstreze secretul viselor din somn.

Îi plăceau aparițiile oamenilor în faruri. Unii pe biciclete, pedalînd clătinat, alții pe jos, călcînd cu deprindere marginea asfaltului, sau la vreo poartă. bănuiala unei perechi îmbrățișate. Le aduna siluetele, îi lua pe toți cu el și pînă la următoarea așezare, unde apăreau alții, căuta să le bănuiască drumurile sau gîndurile.

Luă piciorul de pe accelerator și mașina își încetini mersul. În marginea șoselei, venite pe un drumeag din pădure, două momii își agitau brațele. Trase lîngă ele și frînă. Se aplecă și deschise ușa din dreapta. În cadrul ei momiile se deslușiră în chipurile a două femei. Una bătrîna, alta tînără. Prima, înfășurată într-o broboadă neagră, cu o glugă de nailon deasupra, de pe care se scurgea

apa, iar a doua, ținea cu mâinile strâns sub bărbie un trenți pe care-l pusese pe cap. Orbite de lumina farurilor tăceau așteptând să-i deslușească fața. Vorbi pînă la urmă cea tînără cu glas rugător :

— Fii bun, te rog, mama a pierdut cursa. Ia-o pînă la oraș.

Ajutată din spate de fiică-sa și dinăuntru de el, bătrîna reuși să se ridice pe scara înaltă pentru ea, apoi se așeză pe pernă. Luă de la față plasa în care era o sticlă cu lapte și potrivindu-și broboada, începu să-i spună pe îndelete celei de jos, de unde să ia porumb pentru găini, ce să toace la rațe, cum să închidă vițelul...

Dincu o aștepta, zîmbind, să termine. Începu și fata să ridă uitîndu-se la el.

— Hai mamă, lasă, că nu pleci peste lume. Diseară sau mâine vii înapoi.

Ușa s-a trîntit și s-a mai văzut mîna fetei mișcîndu-se în dreptul geamului, apoi totul a reintrat în normal, zgomotul motorului, al ștergătoarelor și al ploii.

Încercă să fluiere un cîntec, dar melodia nu se lega. Poate dacă ar fi fost fata în locul maică-si... și chiar, de ce n-a plecat fata și a plecat maică-sa? Avea ochii negri și-i luceau ca la pisică...

— Uite c-au ajuns la Rîpa Caprii. Au ajuns cu tăiatul la Rîpa Caprii, explica bătrîna, uitîndu-se puțin înapoi, pe geam, în întuneric. Da' n-o să taie! S-a-nvoit Sfatu' cu I.F.E.T.-u' și-o s-o ocolească. O s-o ocolească pe departe. E o rîpă făcută din viituri, care cade pe-o poiană mică, loc de zece trunchiuri. Na, c-am uitat cum îi zicea înainte. Cum îi zicea, dumnezeule? poate nu-i zicea în nici un fel. Numele ăsta și l-a căpătat în război, adică la sfîrșit. Era pe aici, un pădurar, unu' Petre Șchiopu'. Rămăsese singur că era șchiop. Îl rupsese de tînăr un mistreț. De stîngu era, de stîngu că venea la mine și-mi spunea mereu că-mi calcă pragu cu dreptu' da mîntea, că peste tot călca cu dreptu-nainte. S-a bătut cu patru nemți în poiana asta și i-a pușcat pe toți, da și ăia l-au ciuruit. Cînd l-a găsit Fira, cumnată-mea, mustea peste tot de sînge. Doamne! ce-a fost atunci! Peste împletitura broboadei, bătrîna își făcu la repezeală o cruce mică. Și cum l-au găsit!!! Avea el o capră de cerb la care-i ducea iarna fin în pădure, și o învățase așa... umbla munții după el. A venit capra la noi între curți și nu s-a sfiit nici de cîini, i-a luat haită după ea și i-a dus în poiană. De-atîta urlet și chelălăit de goană, s-au dus femeile acolo... Le-a murit în brațe. Oamenii spun că și acum vine capra la rîpă. Poate n-o mai fi aia că e atîta timp d-atunci, da' și-o fi învățat puii. Cînd s-a întors al meu, i-a cioplit troiță, că cioplește frumos. Acum asta mai face, cioplește, de tăiat nu mai taie că-i bătrîn, l-a ajuns pensia. Și-a făcut un șopron și stă acolo și cioplește. Cioplește în lemn și mă vicăle pe mine la cap. Dumnezeule, că cicălitor mai e! Toc, toc, toc, lemnu', toc, toc, toc, vorba. N-am loc de el. De trei zile e dus la oraș, la fata a mare, am dat-o după un contabil, să vezi ce casă are și ce mobilă cioplită de moșu. Ce-o fi făcut acolo trei zile nu mă pricep. Aseară la rată, în loc să vie, a trimis vorbă să mă duc eu la el cu bani, c-a găsit butelie pentru asta mică. Aragaz i-am luat în vară, că trebuie s-o mărit și pe ea, da aș vrea să rămînă în casă. Privi cîteva clipe pe furiș profilul lui Dincu, în semiîntunericul cabinei, apoi continuă cu alt ton: Are și meserie bună fata. E profesoară la ăi mici. Și ce lemn de mobilă i-am pregătît. Dacă mă duc eu, acum, am zis să-i iau și-un radio și cearcaefuri...

Dincu simțise schimbarea din vocea bătrînei și încercă s-o întrerupă din inventarierea zestrei :

— Păi ai atîția bani la dumneata ?

— Am! se fâli ea. O mie cinci sute ale noastre, două mii ale ei, și-o să mai adunăm. Au tăcut amîndoi. Între două viraje Dincu încerca să-i vadă fața, dar bătrîna se ținea cu amîndouă mîinile de marginea geamului și privea în bezna de afară. După un timp, o auzi rugîndu-l încet :

— Oprește te rog nițeluș, doar un pic.

Trase pe dreapta, și opri. Bătrîna agăță cu amîndouă mîinile clanța, reuși să deschidă ușa, și coborî grăbită.

Dincu îi auzi primii pași în noroi apoi se gîndi la ea, la măritișul fetei. Pe față nici nu știa cum o cheamă și din imaginea umbrelor pe conturul feții nu îi rămăsese nimic. Păstra doar strălucirea ochilor și nu-și dădea seama de ce, i se părea de ajuns. Era convins că întîlnind-o undeva, în altă parte, chiar peste ani, ar fi recunoscut-o. Cine știe cu cine dracu vrea s-o mărite de-i face atîta zestre. Probabil că nu s-au hotărît încă. Nu-i plăcuse deloc tonul babei, acum o făcea babă, cînd i-a vorbit de zestre. Parcă avea ceva de vînzare și își lăuda marfa. O s-o mărite și pe asta cu vreunu ca să aibă cu ce să se laude, sau pînă la urmă cu cine s-o nimeri, să nu rămînă nemăritată. Numai că după cum îi păruse lui, fata asta n-o să se lase măritată de alții. Nu putea ști, dar așa ar fi vrut să fie. Eeee! îl cam întîrzie bătrîna. Aprinse faza mare și clacsonă scurt de cîteva ori. În faruri apăru din nou ploaia măruntă, în care o săritură de fag își spăla frunzele. Pe mînginea drumului, foi mari de brustur luceau clătînîndu-se. Începuse vîntul, sau poate, pentru că aproape ieșiseră din pădure, se făcea simțit. Îi plăcea jetul de lumină albă, puternică, care se înfîgea în golurile de umbră și îl urmărea pînă în adîncul întunericului, unde vîntul se lupta pierzînd și cîștigînd în fiecare clipă. Clacsonă din nou dar sunetul strident în liniște, i se păru fără noimă, fără răspuns, pierzîndu-se inutil printre pomi și frunze. Și deodată, avu siguranța că așteaptă degeaba, că bătrîna nu se va mai întoarce niciodată. Îi revăzu chipul așa cum era cînd s-a rîdat jos din mașină : rugător, puțin înspăimîntat, ca al unui copil care te-a mințit și îi era frică să nu-l prinzi cu minciuna înainte ca să poată fugi. Plecase de frică. Își aminti și de tăcerea care a urmat după ce-i spusese cîți bani are la ea. Îi fusese teamă că el, da, el, are s-o jefuiască. Îl apucă o furie pe care nu și-o putea stăpîni. Cum dracu a putut scorpia asta bătrîna să-și închipuie așa ceva? Sări jos, ocoli mașina în fugă, dar se opri ca izbit de zidul de întuneric. Așteptă puțin să-și obișnuiască ochii, apoi întinzînd mîinile înainte, băjbii un pas. La al doilea, se împiedecă de o rădăcină și se opri. Încercă să se stăpînească și dînd vocii un ton cît mai natural, vorbi în beznă :

— Hai odată, măi femeie, că e tîrziu ! Unde ești ? M-auzi ? Hai să mergem ! Dar nu-i răspunse nimeni.

Înaintă orbecăind pas după pas. Intrase probabil într-o poiană năpădită de brusturi în care mergea ca printr-o apă ridicînd picioarele. Se opri cînd prima cracă îl izbi în față lipindu-i frunzele ude de obraji. Auzi departe, în dreapta, foșnet de frunze și rupturi de crengi.

— Un'te te duci, făăăă ! Întoarce-te dracului înapoi că nu te jefuiește nimeni. Ai înnebunit... Crezi că are cineva nevoie de banii tăi ? Tu auzi ? Vino înapoi la mașină !

Începu să înjure și rupse pînă la urmă creanga în care se încurcase. Așteptă cîteva minute ascultînd, crezînd mereu că aude pași care se apropie, dar în afară de răpăitul monoton pe frunzele mari și din cînd în cînd picuri grei prelinși de pe ramuri, nu mișca nimic.

— Măi femeie, făptura lui Dumnezeu, vino-ncoa' ! Înțelege ! Trimeata cuvintele în masa neagră, compactă, care îl înconjura. Avu la un moment dat senzația că se roagă unui zeu al întunericului de pe altă lume, dar dorea, dorea din tot sufletul lui s-o convingă pe bătrîna să se întoarcă.

Știa că bătrîna e undeva, undeva pe acolo, lingă el, și nu poate face nimic.

Aștepta degeaba. Se întoarse și văzu farurile mașinii singure, luminînd undeva înainte. Plecă încet spre ele, oprindu-se din cînd în cînd să asculte.

Ultima dată, înainte de a trece de șant parcă a auzit ceva ce i s-a părut lui că seamănă a mers, dar tot așa de bine putea fi vreo sălbătăciune speriată.

Ajuns la mașină, se sui sus și închise amândouă ușile. Tremurând tot, luă o bluză și o perche de pantaloni uscați și se schimbă. Abia când începu să-și întindă hainele ude, observă lipsa plasei cu sticla și pachetul. Rămas cu cămașa întinsă în amândouă mâinile ca și cum ar fi vrut s-o arate cuiva, își aminti că văzuse plasa pe mâna bătrinei când trăsese de clanță. Făcu ghemotoc rufa udă și o izbi cu putere de perna rămasă liberă. Ar mai fi așteptat-o mult, oricât, poate pînă s-ar fi luminat și ar fi putut s-o găsească, sau ar fi ieșit ea, la șosea, dar nu știa cît timp are înainte. Porni motorul, claxonă încă o dată, prelung, ca de rămas-bun și plecă încet, tot așteptînd să audă vreun strigăt din urmă.

Ieșise din orașelul așezat ca o poartă la intrarea muntelui. Șoseaua, strînsă între riul domolit de revărsarea văii și calea ferată, dură, ridicată pe talazul ei, șerpuia prelung, îndoită de oîte o movilă mai puternică. La un moment dat, sugrumată, coti strîns și trecu pe sub terasamentul liniei, urcînd în partea cealaltă, tot în viraj. Dincu abia avu timp să observe un om care alerga pe cîmp, spre șosea, făcînd semne disperate către mașină. Se gîndi puțin dacă să oprească sau nu, apoi frînă la umbra unui pîlc mic de arini și așteptă — pînă auzi din urmă pașii grăbiți sunînd pe asfalt. Deschise ușa, cînd omul, sufocat de atîta alergătură se opri în dreptul lui tușînd.

— Măi tată, credeam că nu m-ai văzut, vorbi omul între două accese de tuse.

Era aproape bătrîn, mărunț, îmbrăcat în haine de lucru și în cap cu o șapcă cu cozorocul îndoit sub ștofă.

— Unde mergi ? întrebă Dincu.

Celălalt se mai potolise și răspunse zîmbînd :

— Nu tăicuță ! e ceva mai rău ! Nu trebuie să merg cu dumneata, nicăieri. Mi s-a rupt cureaua de la ventilator, și-mi fierbe motorul de parcă ar fi ceainic. Poate ai una de rezervă... zău nu mă lăsa dacă ai ! adăugă după o scurtă pauză.

Dincu se luminase la față și zîmbise și el. Dacă nu l-ar fi văzut, ar fi putut să jure că cel care vorbise e tata-Nelu, un șofer de la ei de la bază, care cheltuisese odată trei chenzine la veterinar pentru un cîine pe care doar că nu-l strivise. Se mai gîndi o clipă apoi îi făcu semn să aștepte și se dădu jos. Știa că are în lada de scule o curea. O trase greu de sub cric și i-o întinse.

— Ia-o ! eu nu am nevoie de ea și dacă o fi, îmi fac eu rost de alta.

— Mare noroc am, doamne ! exclamă celălalt.

Întindea cureaua, o răsucea, o întorcea pe toate părțile și pînă la urmă începu s-o mîngîie ca pe un copil.

Lui Dincu îi părea așa de bine că i-a dat-o, încît se gîndi să nu lase treaba făcută pe jumătate și-l întrebă încuind cabina :

— Nu vrei să-ți ajut s-o pui ? E nouă și se întinde greu.

— Dacă vrei dumneata să mergi ? ! tărăgăni celălalt mirat și rugător cuvintele.

Plecară amîndoi. Din șosea, la stînga, spre piciorul unui deal, pornea un drum de țară. Abia cînd intrară pe el, omul începu să explice :

— Nu e departe, colo, și fixă locul undeva pe cîmp, unde Dincu nu vedea nici o mașină. — Nu, n-o căuta, sărăcuța de ea e-n groapă. Ce să-i faci, descarc singur, pe băieți, am doi ajutoari, îi las în oraș, ce să-i mai car și pe ei aici, se odihnesc. Și uite că s-a întîmplat ! Aveam eu un loc unde vroiam să descarc

demult și m-am dus, fir-al ad maicii să fie! Când să ies, na! că văzui firișorul de abur. Îmi zic, după ce-am văzut și cureaua lipsă, las'că o mint eu cu binișorul. Întâi o scot, pe urmă ies la șosea, fac cinci sute de metri, mai stau, iar cinci sute de metri, și încet, încet, mai cu răconitu', mai cu schimbatu' apei, o duc pîn'la garaj. Ți-ai găsit! Când să urc talazul, îmi fuge, măi omule, de spate, uite atîtica, numai atîtica! Dă-i io ambulează, ea nimic, mai rău. Și fierbea, de nu mai vedeam nimic în față. Dacă nu te găseam pe dumneata, și-i zîmbea lui Dincu pe sub cozorocul șepcii, trebuia să fac un drum pe jos pînă la oraș și s-o las singurică acolo. Începuse iar să întindă cureaua, de parcă nu-i venea să-și creadă ochilor. Acușica ajungem. E lîngă nucu' ăla singur.

Se apropiiau de pomul cu pricina cînd Dincu strîmbă din nas și se uită întrebător la el.

— Hm! Nu te speria! dacă adie vîntul nu se mai simte așa tare.

Vru să-l întrebe despre ce-i vorba, dar nu mai era nevoie. O duhoare putredă, încinsă, îl izbi în față și drumul se opri înfundîndu-se în groapa de gunoaie a orașului. Spre ieșire, puțin lăsată pe-o parte, mașina aștepta încremenită în frîne. Odată cu miasminele, vîntul purta bucați mari de abur rupte de sub capota lăsată deschisă. Au pus repede cureaua, dar mai trebuia așteptat să se răcească motorul. S-au așezat amîndoi pe scara mașinii. Soarele continua să încingă groapa și grămezile de gunoi păreau că-și desăvîrșesc putrezirea sub ochii lor. Dincu aprinse grăbit o țigară căutînd mirosul fumului.

— Hai, tăicuță! Hai s-o scoatem și o să se răcească sus. Văd că nu mai poți mirosi, spuse omul ridicîndu-se.

Lui Dincu i se făcu rușine și apucîndu-l de braț îl așeză din nou lîngă el.

— Pot! trebuie să pot! Nu-i altceva decît gunoi...

Se oprise brusc și se uita la celălalt care ținea și el între dinți un țigaret din lemn de vișin pe jumătate ars.

— Și cine vrei să-l care? Că asta ai vrut să mă întreb.

Scoase țigaretul din gură și vorbea fără să se compătimizească.

— Dumneata nu, eu nu, altul nu, atunci cine? Am stat odată doar două zile în pană pentru un fileac și puțea tot orașul. Îi omorîseră pe ăia de la sfat cu reclamațiile. De atunci am o mașină de piese de rezervă, la garaj. Ptiu! Arde-l-ar focu de gunoi! Dar știi! E bine să te uiți cîteodată prin el, să vezi și ce se mai aruncă. Așa e omul, ce nu-i folosește, azvîrle.

Privea mormanele în dezordinea lor și a lucrurilor din ele și începu să mîdă. Rîdea într-un fel al lui, fără stridente, la limita de sus a zîmbetului.

— Uite, să-ți povestesc ce-am făcut mai acu vreo două luni. Ți-am spus că am doi băieți care încarcă. Pe unul îl strig „Cel mic” și pe altul „Cel mare” că p-amîndoi îi cheamă Ion. Ion cel mare și Ion cel mic. Îl văd într-o zi p-ăl mic, pe atunci n-aveam basculantă, descărcam cu furcile, că lasă furca și începe să caute cu mîna în gunoi. Pînă să mă apropiu eu și să vadă și celălalt, scosese din grămadă și al doilea pantof. Pe primul îl agățase de șiret și-l ținea cu mîna ailaltă la piept. Au sărit jos și ne-am adunat să ne uităm la ei. Tăicuță să nu-ți vină să crezi! Erau o frumusețe de pantofi, de ăia prima. Ce să-ți spun?! nu mai știu cum aveau modelu' da' erau grozavi, și pe deasupra, noi. Noi noștii m-ascuți, neîncălțați, cu talpa neatinsă. Atîta ne-a chiorît frumusețea, că de-abia tîrziu am văzut că erau pe același picior. Da! amărîții de ei! erau la fel, da! pe același picior. Zece zile i-a purtat cu el, Cel mic. Fără să-i încalțe că n-avea cum și pînă la urmă i-a adus tot aici. Stai, stai să vezi. I-a luat Cel mare, i-a ținut și el vreo săptămînă de i-a privit și iar au ajuns aici... Mă crezi?... și se uită din nou în ochii lui Dincu, am stat și eu o jumătate de oră cu ei în mîină, să-i iau, sau nu?... Sînt pe undeva, pe sub mormanele de colo, și arată un loc departe în groapă.

Au scos mașina și a mers și Dincu pe scară până la asfalt. Acolo au mai fumat câte-o țigară și-au mai vorbit. Apoi s-au despărțit și s-au salutat cum se salută șoferii, după ce au pornit motorul și au împins maneta într-a-ntâia.

Îl trezise o rază subțire, venită printre acele brazilor și apoi prin locul dintre lemnul ferestrei și perdeaua de stambă colorată. Traversa aproape orizontal camera și reflectată în geamul tabloului îi trecuse pe față. O simțise ca pe niște faruri venind.

Acum, scăpată de încrețiturile ramei și proiectată pe peretele alb, părea un soare mic, argintiu, cu marginile difuze, care cobora traversând oblic bucata de perete spre marginea patului. Vedea zgrunțurii nisipului din tencuiala nouă, sub stratul subțire de var. Dispăreau cu sutele spre colțul camerei și apăreau tot atâția în marginea cealaltă. Mergea totuși atât de încet. S-a îndoit puțin în partea de jos, pe care și-a întins-o apoi prelung pe albastrul cearceafului. Apoi s-a adunat, de data asta oval, pe firele țesăturii. Parcă s-a oprit puțin când a ajuns la piciorul Luciei, gol, prelung, dezvelit până la șold. S-a retezat cu propria-i umbră, împărțindu-se, jos pe ceanceaf și sus pe gleznă, unde lumina sub piele firele subțiri ale venelor...

Scăpaseră valul de catifea pentru cortină și alergaseră amândoi să-l prindă, dar nu l-au mai ajuns. S-a derulat din ce în ce mai repede, acoperind iarba și când au ajuns jos, nu mai era decât ca o potecă roșie care urca spre pădure și spre cabanele din trunchiuri. S-au descălțat și au început să urce pe ea în picioarele goale...

Nu ! Să nu se trezească ! se gândea Dincu. Pata de lumină urca pe picior într-o mîngîiere înceată, continuă, deasupra genunchiului. A trecut pe velință, între ei, luptînd cu fiecare îndoitură, pășind tremurătoare golurile, rămînînd difuz pe mai multe cute dintr-o dată. Se mănise, și fremătînd cu marginile ei irizate căuta să-i cuprindă, să-i încălzească și parcă să-i împreune...

— O să avem copii, Dincule ?

Simțise că a ridicat puțin capul de pe umărul lui și îi bănuise în întuneric fața întrebătoare.

— Da, Luci !

— Cîți, Dincule ?

— Trei, Luci !

Își lipise din nou obrazul de umărul lui și adormise...

Era aceeași fișie de lumină care i-a desenat brațul în toată lungimea lui. Ar fi putut să prindă cu un cărbune urma umbrei pe albul peretelui și ar fi rămas acolo conturul. Când se va trezi ea, mișcîndu-se, aceea, va rămîne o simplă linie și oricît va încerca azi ori mâine, niciodată nu va fi la fel.

Scăpată de pe umăr în gol, lumina îl traversase lipindu-se iar pe perete. Revenită apoi, trecîndu-i de la tîmplă spre frunte, se concentrase ca trecută printr-o lupă, aproape într-un punct, în al cărui contur precis, albul devenea din ce în ce mai puternic, ca o culoare de semnal...

Se așezase în rîndul al treilea. Când venise el, doar pînă acolo se ocupase. Luci îi spusese să se grăbească și nu vedea de ce. Doar cînd a început și-a dat seama că se ocupase și ultimul colț de bancă iar geamurile deschise spre pădure erau și ele ocupate pe dinafară și păreau niște tablouri cu mai multe portrete în fiecare. Nu-și închipuise că sînt așa mulți. Știa că Luci se duce la echipe departe

în pădure, dar nu-i spusese niciodată cîți sînt. Poate pentru că îi vedea în fiecare zi. Stăteau strînși unul în altul, să încapă pe șirurile băncilor. Nevestele și copiii, în față. Ei veniseră mai tîrziu. Aplaudau oît puteau de tare, uitînd de căciulile care le cădeau de pe genunchi. Le căutau apoi pe sub bancă și iar uitau de ele. Le plăcuse și pantomima cu toate că nu o cunoșteau. Pe scenă nu vorbea nimeni. Era noapte și zi, apoi iarăși noapte și zi. Era o pădure pe scenă și copacii nu vorbeau pentru că așa sînt ei, nu vorbesc. Doar vîntul îi îndoia din cînd în cînd. Erau toți la fel în aceleași culori ziua, cu scoarța crestată și crengile pierdute în frunze, doar că unii erau mai bătrîni, alții mai tineri. Dar venea noaptea și atunci unul dintre ei nu mai semăna cu ceilalți. Era la fel cu ei dar era violet. Și într-una din nopțile scenei, copacul violet își mișca o cracă. O mișca lent ca bătută de un vînt care nu bătea și de fiecare dată mișcarea era mai prelungă, mai prelungă, pînă cînd, sec și dur, izbi în copacul de alături. În sală s-a auzit clar izbitura securei în trunchi. Craca se depărtă și veni iar lovind mai puternic și oamenii care priveau, auzeau și simțeau tăișul securii înfigîndu-se mai adînc, de fiecare dată mai adînc. Se răsuceau copacii și li se auzeau crengile bătînd aerul ca șfichiul de bici. Se mișca pădurea. Dar pe scenă veni lumina zilei și toți copacii erau la fel. Pînă și umbra lor la care te puteai adăposti, era la fel. Noptile urmează zilelor și zilele nopților și copacul violet lovea noaptea. Dar se muta pădurea. Nu vedeai cînd, dar alături de el, trunchiuni venite, scurtau mișcarea crengi-secure, pînă cînd într-o noapte, lovitura așteptată ca pe o bătaie de pendul, nu s-a mai auzit. Creanga copacului violet a rămas înțepenită între trunchiuri și cînd s-a făcut zi, copacii erau la fel și pădurea se îndoia sub vînt.

Și ei, tăietorii, înțeleseseră. Și-au ținut răsufarea doar cîteva clipe, apoi a început furtuna lor.

Dincu trecuse prin tot, ca printr-un vis și îi păruse rău la sfîrșit, că nu îi cunoaște pe fiecare în parte, și că ei, fiecare, nu-l cunosc pe el...

Raza de lumină cădea acum mai drept. Era undeva pe fața lui. O căută cu ochii și îi primi fulgerarea cu ei deschiși. Simțea arsura, și știa că nu se va opri la ochi, știa că va arde tot și odată cu el și femeia de alături, dar dorea asta din tot sufletul și nu se feri.

Trăsese frîna de mîină pînă la refuz. Iși așezase fața în palme, coatele pe volan și privea înainte la fișia de asfalt care se rețea, proiectată pe cer, în vîrfurile pantei. Măcar pînă acolo să fi ajuns. Încă zece, cincisprezece metri. Zîmbi pentru el și recunoscă că nu se gîndise la asta. Nu controlase rezervorul de benzină decît după ce mai încercase de cîteva ori să pornească motorul, cu toate că știa că nu va mai porni și că în rezervor nu mai sînt decît cîteva picături amestecate cu apă și rugină. A stat așa, poate o oră, poate trei, gîndindu-se la un singur lucru. Mai avea acolo, sus, în mașină, două baloturi. Două locuri unde trebuia neapărat să ajungă. Dacă le dădea și pe ele în primire, pe fiecare unde trebuia, totul era terminat.

Tresări, deschise ușa și coborî. De jos, o basculantă venea cu motorul în plin. Îi făcu semn. Mașina viră scurt pe lîngă el și opri în față, la cîteva metri. Cel de la volan coborî și pînă să se apropie, Dincu avu tot timpul să-l cîntărească din ochi. Era tînăr, înalt, îmbrăcat într-un combinezon albastru, strînș pe

talie și cu semnele bazei scrise cu alb pe buzunarul din dreapta, de sus. Se uita la șapca mică, dată puțin pe spate, când celălalt îi întinse mâna. Îi auzi clar vocea care încerca un ton glumeț.

— Ce are „bătrîne“, s-a supărat ? și făcu semn către mașină.

— Benzina ! răspunse moale Dincu, urmărind fața celui alt care coborî încet, foarte încet, de la suris, prin punctul mort în care trăsăturile nu spun nimic, tot atât de încet, la tristețe. Îi auzi și vocea, din nou, de data asta tristă, compătimitoare, ca un mulaj sonor al obrazului, al frunții, al buzelor care o rostise.

— Ce să-i faci, „bătrîne“ ? S-a terminat, ce să-i faci ? Credeam... eu știu... dar îl întrerupse Dincu. Îi luase mâna între ale lui, îl privea în ochi și se ruga.

— Nu-ți cer douăzeci, nici zece, nici cinci măcar, dă-mi un litru, doi, să mă mai tîrîi cîtiva kilometri ! Înțelege-mă, ajută-mă să-mi termin drumul ! Trebuie să-l termin ! Mai am de mers în două locuri, de dus doar două baloturi, numai două...

Ochii tînărului plecară din ai lui Dincu măriți de așteptare, dar aproape stinși, întîrziară un timp pe cutele feții acestuia adîncite, întretăiate, încoît aproape nu mai știa care au fost la început și care s-au adăugat cu timpul, apoi fugiră înlături. Își trase încet mâna din mîinile bătrînului și încercă să facă un pas.

— Nu pleca ! strigă Dincu, trebuie să-mi dai !

— Nu plec, omule, nu plec ! dar înțelege ce trebuie să înțelegi ! Gîndește-te ! Să zicem că-ți dau eu doi litri și mengi cinci-șase kilometri. Nu te uita așa la mine ! Nu sînt egoist, dar nu pot să-ți dau și nimeni nu ți-ar da în locul meu. Peste o săptămînă sau două îți mai rădă careva doi litri și mai faci o bucată de drum. Să admitem prin absurd că ai să aștepti mereu pe marginea șanțului. Când ai să ajungi acolo unde trebuie și ce fac în timpul ăsta cei care te așteaptă ?

Băgase mîinile în buzunar și se plimba încet prin fața lui Dincu.

— Dacă vrei, adăugă cu vocea pe jumătate, oprindu-se, te iau la remorcă... dar continuă aproape scuzîndu-se după ce văzu surisul lui Dincu. Știu, iartă-mă ! Nu-i convine nimănui să meargă legat ca o tînichia de coada unui cîine, dar spune și dumneata ce să fac ?... Știi ce ? Și asta cred că e cea mai bună soluție, spuneai că mai ai doar două baloturi. Dă-mi-le mie, le duc eu pînă acolo.

Dincu întoarse capul, și se uită atent în ochii lui. După un timp, întrebă fără să-și mute privirea :

— Și eu ??? dar nu-i răspunse nimeni. Ochii tînărului căutau undeva alături, în golul din spatele lui, ceva pe care să se fixeze. Ia-le ! mai zise și se rezemă cu spatele de aripa mașinii.

Își aprinse o țigară și rămase așa, urmărindu-l pe celălalt cum trece aplecat sub baloturi. Îl ajută în gînd să se cațere pe malul șanțului ca să le răstoarne peste oblon și îi strigă la sfîrșit să pună prelată peste ele. Când îl văzu că o leagă, aruncă țigara stinsă, se sui la el în cabină și închise ușa. Făcu apoi, siluetei în albastru semn. Într-un fel și de rămas bun și să plece.

Demarînd greu, mașina a urcat pînă în vîrfurile pantei și a dispărut. După mult timp a văzut-o ca o bănuială, urcînd serpentinele celui alt deal și pierzîndu-se în pădure.

Privi din nou la șoseaua rămasă liberă. Nu se gîndise niciodată că va sta privind drumul înaintea lui, fără să poată merge. Un drum pe care alții îl vor parcurge și el nu. Pentru el șoseaua se termină aici, în fața roților. Acolo unde ating ele asfaltul totul se retează, se sfîrșește. El terminase drumul, dar drumul nu se terminase. Căută cu degetele tremurătoare între acte, foaia de parcurs. O găsi, o desfăcu încet, să nu se rupă la muchiile unde se tocise hîrtia și o întinse în față, pe volan. ăsta a fost drumul lui. Erau scrise pe ea toate locurile

pe unde trecuse, pe unde lăsase baloturile lui. Ce cărase el? Costume și recuzită de teatru. Asta alesese, asta făcuse.

Și aici a lăsat un balot și aici unul. Începu să treacă degetul de la un rînd la altul. Încet, migălos de încet, întîrziind voit pe fiecare loc, adăugîndu-l, adunîndu-l la celelalte. Erau zeci de opriri și tot atîtea plecări. Ajunse tîrziu, jos, jos de tot, unde se termina foaia, la cele două locuri goale. Le acoperi cu mîna și privi restul foii pline. Dar ele rămîneau acolo sub palmă și erau tot ale lui, cu toate că erau goale. Sau tocmai pentru că erau goale.

I se făcu frig și i se păru dintr-o dată că e prea singur. Doar el cu „Foaia de parcurs”. Poate vine cineva din urmă și trebuie să vină. De ce să rămîna așa singur. Se uită în stînga în oglinda retrovizoare, dar șoseaua era goală pînă unde venea el. Ba, nu! Nu era goală. De acolo de departe, de la capătul ei, veneau oameni. Mulți oameni și nu era numai șoseaua asta, erau mai multe, o mulțime de drumuri care se întretaiau, șerpuiau unul lîngă altul sau mergeau alături, tot pămîntul era plin de drumuri pe care mergeau oameni. Alergau sau abia făceau cîte un pas, călcau unul în spatele celuilalt sau veneau alături. Mulți... așa de mulți...

Regăsi locurile pe unde trecuse el după figurile pe care le recunoștea. Erau unele pe care le uitase de mult, altele pe care le avea în memorie, oameni pe care îi întîlnise, îi luase cu el, rămăseseră în urmă, sau trecuseră înainte. Cîți cunoscuse!... Nu-și închipuise niciodată că pot fi atîția!...

De la început, de acolo, de departe, lipseau doi. Îi căută despărțiți dar îi găsi împreună. Erau în mașina cu gunoi. Bătrînul cu țuca și Băcanu. Se certau pe o pereche de pantofi putreziți. Și-i smulgeau unul altuia din mîna, iar alături Ion cel mare și Ion cel mic, rîdeau. Rîdeau de se prăpădeau. Zimbi și Dincu și căută mai aproape. Mai aproape, aici, lîngă el, era Luci cu băieții lui. Și mai era cineva. Mai era o femeie. Nu-i vedea decît ochii mari, negri, care luceau privindu-l de sub treniul pus pe cap s-o apere de ploaie. Veneau încet din urmă, pășind rar. Mai fac un pas, doi, au ajuns în dreptul lui, apoi au trecut și au dispărut și din oglindă. Întoarse repede capul să se uite mai departe prin parbriz, cum se duc înainte, dar înainte nu se vedea nimic. Nîngea. De mult nîngea și zăpada venită ca vîntul din față, înghețase pe geam, acoperindu-l. Atunci îi trecu în gînd. Pe ei și pe tînărul care îi luase baloturile. Încercă să se închipuie și pe el acolo, înainte, amestecîndu-se între ei, vorbind cu ei, dar nu se putea închipui pe el acolo. În gîndul lui de mîine, el, lipsea. Aplecă liniștit, capul... lipi obrazul de Foaia de parcurs... și deodată... totul... se opri undeva...

Fragment pentru Ulysse

— melodramă glacială —

de M. Ungureanu

*Intorcându-se, Ulysse trecu
pe lângă Ithaca, mai departe.*

*Și de-ar mai fi deschis trecutul, dacă
Aș regăsi-o vechea mea Ithacă,
Neinvadată, în același semn
Supusă la penajii ei de lemn,
De nu s-ar ști că arsele făclii,
Așprind acum doar în cămări pustii,
Deci n-ar fi cert că din stătutul mit
Întâia Penelopă a fugit,
S-ar încerca întoarcerea ?*

Și cum

*Ar mai ghici în cel ce vine-acum
O despletire vagă de sargase,
Pe singuru-i Ulysse ce plecase ?*

*Ce Penelopă-ar mai putea să-mi ierte
Cunoașterea privirilor incerte,
Și să îi suflu nopțile în păr
Că s-a pierdut, demult, un adevăr,
Și-n locul mărginirii, să asculte
Minciunile frumoase, și mai multe ?*

*Superiorul falsității joc,
Ce Penelopă l-ar primi în loc ?
Și dacă-ar vrea, n-am bănuî că e
Tentata de idei Pasiphaé,
Blagoslovite așternături ?*

Și ?

Gălbuia Penelopă ar mai fi ?

*Or, de voiam să plec din marea mea
Spre țărmurile joase, — pentru ea.*

*Dorite voi, neîncetate zări,
Mă obosesc atâtea întrebări,
Totul e calm, și focurile-s clare :
De vreme ce Ulysse e mișcare,
Oricum ai fi, Ithacă, ne-ar desparte
Tentația plecării mai departe.*

*Odihna mea, tristețea mea cea mare,
Ithacă răsărită din uitare,
Eu, imbarcat pe bălțile de vise,
Pe curbele Ithacăi nedecise,
Mă reîntorc la marea mea, mai dreaptă.*

Și albele Italie mă așteaptă.

Vîrsta proverbului

de **Damian Ureche**

*Și, iată, adumbrește a ceață și-a destin.
Intinse către toamnă, curg streășinile verii,
Și nu pot să mă dărui, și nu pot să mă-nchin
În clipa agățată de marginea plăcerii.*

*O rază de lumină nu pe genunchi o-ndoi.
Izvoarele se culcă cu fruntea pe balade.
Din mii de părți banalul dînd buzna către noi,
Lăsăm să-i taie calea luceferi cumsecade.*

*Strict contemplăm nisipul, dar pietrele ne scapă.
E liniște în singe, încît se-aude viața.
În orice zid se-ascunde un glas ce strigă apă
Și seara cea mai largă începe dimineața.*

*Grăbind spre fum albastru și flacăra greșește
Doar melcii știu să guste furtunile încet.
Portretul din perete se-nsoară și iubește
Uitînd cu ușurință de celălalt portret.*

*Pentru curajul clipei incendiem o Troie,
Și micșorăm văzduhul cu fiecare zbor.
Se sting numai copacii de care-avem nevoie
Și-i vinovat doar pieptul de focul viitor.*

Mihail Sadoveanu, poet al istoriei naturale (I)

de George Muntean

Cind, în iunie 1927 avea să facă, în calitate de delegat al C.A.M.-ului, din consiliul căruia făcea parte, o călătorie în Olanda, pentru a neguța acolo tutunuri exotice, Sadoveanu era un scriitor de multă vreme consacrat, chiar dacă, potrivit unei mărturisiri întâmplătoare, abia atunci i se încheiau „anii săi de ucenicie“. Se concretizase, de asemenea, în scrisul său de pînă atunci, o imagine relativ amplă a naturii și peisajului românesc, atît pe orizontală cît și pe verticala lui, ca și una de ansamblu asupra a ceea ce văzuse, gîndise sau închipuisese despre alte locuri ale pămîntului. Cum confruntarea cu un punct geografic așa de diferit față de cel al nostru se făcea oarecum din mai multe unghiuri, urmărirea acesteia, paralel cu unele raportări la scrierile sale anterioare și de după această dată, poate arunca cîteva lumini noi în direcția care ne interesează. Programatic parcă, notele de călătorie se deschid cu o captivantă vînătoare de cocoși sălbatici (tetrao urogallus) în munții „așa de artistici“ ai Sebeșului: „Două lucruri într-adevăr doream de multă vreme în această viață. Să mă mai duc odată la o vînătoare de cucoși sălbatici și să vizitez Olanda“.

Prima dorință satisfăcută, călătorul se poate urca liniștit în Express-Orient și porni spre „Țara Apelor“. Declanșată „între piscurile ninse“ din preajma Predealului, imaginea sintetică a țării, pe care o duce în suflet peste frunțarii, este, în mare, următoarea: „Frământarea aceasta titanică și codrul de brad; țancurile de cremene pe care plutesc vulturii cu aripile în cruce și iarna aceea de vis peste aburul fierbinte și florile văilor; toate depărtările negurii albastre înspre Caraiman și Omul, înspre Peștera Ialomicioarei, înspre Negoii și Parîng și înspre Prigoana, unde găinile cucoșilor de munte scot pui, sub cetină neagră nestrăbătută de picior de om; spre Vrancea, spre Ceahlău, spre Căliman și Mara-mureș, spre Cheile Bicazului, la sălașurile păstrăvilor și cerbilor; toată domnia feciorelnică și pură a zimbriilor de altădată ș-a castorilor, toate le părăsesc, ca să văd lucrurile trecătoare ale oamenilor. Acestea stau în veci; acelea sînt jucării minunate. Acestea sînt ale întunecoaselor stihii; acelea sînt ale fratelui meu slab și nemernic — așa de slab prin natura vremelnică, ș-așa de tare prin stăruință și inteligență. Mă duc spre ele din simpatie, ca spre o iluzie ș-un vis, — și mă grăbesc, căci nu sînt decît un

provizorat fragil, ca toate ale noastre omenești și nedurabile.

Las toate aceste zidiri ale creației dintâi, încă mărețe și nestrucate; și subț ele o lume încă nestatornică și încă neintrată în definitivat, — cu toate clădite încă pe nășip și sub vijele, cu toate ale prezentului oglindindu-se într-un miraj splendid al viitorului; așa de triste pentru cel care se duce în civilizația Occidentului și așa de grele de speranțe și vii pentru cel care se întoarce iarăși la dânsese“.

E strinsă aci una dintre puținele priviri de ansamblu asupra peisajului muntos al țării noastre din literatura lui Sadoveanu și pornind de la ea se poate ajunge, în cercuri concentrice, la o arie de mult mai amplă și detaliată cuprindere.

Dar dacă tot am încercat o intrare de dinafara granițelor în acest sector al scrisului sadovenesc, să amintim că și înainte de Olanda autorul se încercase oarecum în direcția surprinderii naturii de dincolo de marginile țării, dar o făcuse, ca în *Uvar* ori în altele (*Emigranții la Brazilia* nu spune nimic sub acest raport), mai mult ca un exercițiu de fantezie, proiectându-și cei mai adesea într-un cadru convențional amplele lui cunoștințe privitoare la punctul nostru geografic, coroborate și colorate ușor altfel cu date scoase din cărți. O excepție în această privință o constituie cele *44 de zile în Bulgaria* din 1916 (reluat în parte în volumul, cam patriarhal intitulat în 1930 — *Depărtări*, dacă ne gândim că în Bulgaria ajungeai din orice punct al țării într-o zi), dar din care nu aflăm mare lucru cu privire la chestiunile ce ne-ar interesa aci. De altfel, nici contrastul cu realitățile noastre naturale nu-i prea mare dincolo de Dunăre.

În ce privește *Uvar* lucrurile spuse acolo despre relieful, fauna și flora siberiană și transuralică, în general, nu trebuie privite atât sub specia veritas, cât ca niște încântătoare priveliști produse de o fantezie creatoare îndelung exersată. În niște zile și seri limpezi de septembrie se arată la Roznov, în

timpul primului război mondial, niște oameni care își spun „Kitai“. Unii din ei vin de la Sibir (după cum înțeleg un moș și o babă) din provinciile asiatice de la Amur, sînt „nomazi de pe Obi, alții din cercul polar“. Cîțiva „în uniforme lor albastre, păreau niște omizi fantastice“. Baba îi crede inițial a trăi sub pămînt, că se trag din căp-căumi, și că trebuie să mănînce copii. De fapt ei n-au făcut nimic în acest sens, cel mult au ros păpușoi, au cules toate ouăle clocite de prin cuibare și au fiert pașnic „în căzănele lor, mîncări misterioase a căror compoziție oamenii n-au înțeles-o decît după ce au băgat de seamă că li se împuținează de pe lîngă casă cățelii și mîțele“, constatînd că unele seminții mănîncă miel, altele mîță. În această atmosferă de învăltuire, „într-un furnicar neînterupt“, „într-un viermat de oameni“, ce se „frămîntau ca niște roiuri cenușii“ și se amestecau în zile senine de toamnă cu „stoluri iuți de soldați pămînteni“, într-un moment de „scădere a valurilor de mulțimi“, cînd sătenii ascultau „acele zgomote seci ca ruperi de vreascuri“, apare un astfel de individ „de pe pustii locuri“ strigînd: *Uvar! Uvar!* Avea ochii puțin pieziși în care fulgerau ca o sclipire de ghiață „mișcări repezite de păsări la pîndă“. După îngroparea tovarășului său, lichidat de niște soldați într-un moment cînd „soarele se lăsa spre munți într-aceeași pace și liniște de sărbătoare“, se simți „cu sufletul împovărat ca de o negură a miezului nopții“, în această lume nouă „cu înfățișări multiple, cu bogăție de ființi și de plante“.

Rămase, identificat de popa din sat ca idolatru, la cei doi moșnegi, în locul slugii vechi ce se prăpădise în „furtuna războiului“ și despre care „nimene nu putuse aduce știre lămurită dacă rămăsese într-o văgăună de munte, ori se ridicase în yârtejuri că-

tră nouri, ori cursese în puhoaiă". Fiul moșnegilor, profesor de medicină la Iași, dezrădăcinat și cu nostalgia „plu-
telor și a vitelor din prund, a smeurii și a afinelor, a mugetului cerbilor primăvara“, cu dorința de a se așeza într-o sihăstrie la malul apei lui, în peisagiul de odinioară, hotărăște, împreună cu un inginer rus scăpat de pintecele peștilor din fundul mării la Odesa și adus de valul lumii la Iași (și care e, evident, „vânător iscusit“), să deslege enigma Mutului, cum i se mai zicea celui idolatru. Întâi inginerul, om umblat, în lipsa pașnicului Uvar, care e la pădure cu boii, le face bătrînului o scurtă introducere în lumea transuralică, unde se țin „iarmaroace la o temperatură de șaizeci de grade subț zero și laptele se vinde înghețat, în bucăți cubice, tăiate cu fie-răstrăul. De la un sat la altul umbli trei sute de verste. La anul, cînd te întorci, nu mai găsești satul“. Smîrcuri, tundre, pustiiuri, animale multe și puține oameni, „încercînd a se vîna unii pe alții“. Dumnezeu e acolo „un fel de bestie fioroasă din negurile nordului“, pe cînd aici, lângă Bistrița, „stăpînește asupra florilor și cîntecelor și sezonul înghețat nu-i pus decît pentru contrast“. Acolo e, conchide înfiorată bătrîna, „marginea pămîntului“, iar Uvar — și el ca și noi toți „un fulger între două veșnicii“, identificat ca iacut de pe fluviul Lena „din nord-estul extrem siberian“ —, e de pe acele meleaguri. Se dovedește și el strașnic vânător, se află în elementul lui mai ales iarna „în peisagiu alb și între zări înghețate“, știe alege buruienile de leac, vorbește curent cu calul, „stîrnindu-i în trup un tunet ușor“, învață proverbele locului (pe care le admiră și inginerul rus, observînd că nimeni nu le respectă, deși-s adînci și expresive), iar în expedițiile cinegetice, pornite pe „o lună strălucită și o liniște de farmec“, într-un moment al dimineții „cînd se liniștesc și apele, îngheață și tac“, Uvar nu „dă greș niciodată“, deși nu folosește decît sulița.

Mai tirziu doctorul, certat cu soția, îl ia pe Uvar la o moșie a sa din apropiere, unde face explorări într-un iaz „cu sălcii scorburoase“ și „cu vechime de veacuri, în care a găsit acea specie unică la noi de lotus și unde o floră îmbielșugată ațîță înmulțirea unei faune extraordinare“. Peste iaz treceau „stoluri de grauri amestecați cu ciori“, „la ochiuri line de apă se arătau crihance, răfuște mărunte și vioaie“, iar unele plante acvatice își „păstrau verdeața și în timpului iernii“. În zile frumoase se vedeau „gîngăni extraordinare și plante ca niște filigrane prețioase“. Uvar e aci din nou în elementul lui. Dresează cîinii să patruleze în jurul iazului, pune „căpcăni pentru vidre“, „taie stuh și face cotețe, pe uscat pentru păsări, în baltă pentru pește“, „construiește sănii și patine de lemn“, ascute ostii și harpoane, „bate pîrloagele și spinăriile“ după „iepuri și stoluri de potârnică“, urmărește seara „pasajul de rațe“, ascultă prevederile meteorologice făcute de medicul Melinte, în funcție de orientarea „convoierilor de ciori, a cîr-durilor de rațe, a zării de miază-noap-te, care are fiori de neliniște și a vîntului schimbat“ etc.

Într-acestea se întîmplă odată, pe o vreme cînd „ferestrele aveau afară chenare de viscol“, ca, răscolind printre cărți, inginerul rus să dea de o însemnare autobiografică în nemțește a unui alt Uvar, „cel bătrîn“, pe care i-o dă lui Iacob Melinte s-o citească. De aci, după o bună pregătire cu elemente autohtone, începe exodul siberian al cititorului. Nume cu sonorități exotice, amestecate cu altele mai familiare, se rostogolesc în pagini cu o secretă voluptate și poate maliție: Gigansc e un tîrg „aproape de Marea de ghiată“, cetatea Iacuțc e la o sută de poște pe fluviul cel mare, Lena, la mari depărtări curg fluviul Aldan, rîul Uciur, tot pe acolo e marea Ocoțc; se aud toponimice precum Amga Ut, Udscoi, se pomenesc accidente teribile: „în două rînduri a fost cît pe ce să-mi pierd viața: întîia oară am vrut să

trec un pîrâu, agăţindu-mă de un trunchi şi m-am dus cu capu-n jos sub apă; a doua oară am căutat în căldarea în care fierbea mîncarea cîinilor“, totul cu o graţie asemănătoare cumva viziunilor populare despre tărîmul celălalt ori despre rai şi iad, care sînt — să se observe, în trecut —, fiecare altceva.

Pitorescul vine din supradimensiunea, din proiectarea în fabulos a autohtonităţilor, printre care răsar cîteva convenţionale exotisme, cuceritoarele prin neadevărul lor. Aşa, măsurarea timpului se face acolo, ca pe vremuri la apa Moldovei, după „mulsoarea vacilor“, dar dăm peste adevărate goane cu luntrea, peste „pășuni între dealuri şi între hucaeguri dese ca peria, unde nici cîinele nu-şi poate vîri botul“, apar „mlșatini şi smîrcuri în care te scufunzi“, „puţine afine, coacăze roşii şi merişoare de răsură“, apoi iarna ţine acolo opt luni, „troienele sînt mai nalte decît casele; vîntul bate atît de cumplit, încît nu te poţi ţine pe picioare; gerul îţi taie răsufierea“, „frigul e groaznic“, dăm peste reni şi lupi, vulpi roscate şi vulpi cu guler castaniu, urşi albi şi negri, samuri şi vidre, peste ape ce „n-au samăn în ceea ce priveşte bunătatea peştilor“, care sînt „păstrăvi, moruni şi nisetri şi alte multe neamuri şi feluri“, şi pe care tunguzii îi mănîncă putreziţi. În acea lume sînt, ca în folclorul nostru „vrăjitoare ce se prefac în comb negru“ şi care au „ochi scînteietori ca steaua dimineţii şi-un glas limpede, ca sloiul de ghiaţă cînd îl loveşti“. Uvar cel bătrîn umblă prin întinderi nesfîrşite şi fîneţe „fără sfîrşit“, vede „iepuri, potîrnichi şi cucoşi sălbatici“, „larma găştelor şi a raţelor sălbatică, a lebedelor, a cucoşilor şi a stolurilor fără număr, a altor paseri felurite de apă“. nu-l lasă să doarmă, hainele şi le usucă sub zăpadă „mai bine ca la foc“, escaladează „stînci prăpăstioase“, trece prin „ape revărsate deasupra gheţii“, vede „minunate priveleşti“, are un cîine „în vîrstă de şapte omături“, e ameninţat de haite de lupi ori de rîşi

şi soboli, prin faţă-i defilează cînduri de reni şi elani, zibeline şi alte dihăanii, trece peste „munţi înalţi şi prăpăstioşi“, „înalţi pînă la nouri“, ajunge la întinderi cînd „presărate de stînci, cînd rupte de bălţi şi de mlaştini fără fund“ în care se înecă zeci de cai „pufnind de două sau de trei ori înfricoşaţi“; e coplesit de „nouri de ţînţari“, de „viespi şi tăuni“ care vin asupra-i ca un „viscol negru“; păsările sînt așa de multe şi blînde că le vinezi cu mîna, după ce te saturi, bineînţeles, de „balene de doisprezece paşi“, de cîini de mare, stîrci albi ori de „fluierari“, care „se grămădesc așa de mulţi pe ostroave cînd se trage marea îndărăt, încît mi s-a întîmplat să împusc cincizeci şi trei dintr-un foc, cînd se ridică stolul“. Acelaşi misterios Uvar bătrînul trece „rîuri ierboase“, „păduri dese şi munţi răpoşi prin care se zbat puhoai“ şi „ape nebune“, „stînci prăvălite“, ori înfruntă gheţurile cumplite ale zăporului, „deşerturi de 40 de Kös“, unde dă peste „pietre rare, străvezii şi frumoase“ fără „nume în limba iacuşilor“, descoperă „lemn împietrit“, molime necunoscută etc. etc. Cam aceasta e Siberia sadoveniană, alta decît cea pe care ne-o propun imaginile unui Mamin Sibiriac (*Cuibul din munţi, Aurul, Fraţii Gordeev*), bunăoară, ale unui Prişvin sau Constantin Stere al nostru, al cărui patos extraordinar şi aptitudine de a trasa în cîteva linii şi culori un tablou siberian de neuitat sînt în afară de orice discuţie. Acea „înfricoşare religioasă de geologicul gol, care-i dă o percepţie halucinatorie a singurătăţilor virgine“ (G. Călinescu) fac paginile lui Stere despre taigaua şi tundra siberiană, despre aurora boreală, ori despre nesfîrşitele întinderi mute, de proporţii oceanice, printre cele mai bune din tot ciclul său autobiografic — *În preajma revoluţiei*. La Sadoveanu, Siberia, ca şi, în parte, *Taori, pasărea tainică*, consumată în Manciuia răsăriteană, în acea „domnie măreaţă a singurătăţii“, e mai curînd un prilej de a sonda indirect uni-

versul dintre Carpați și Prut, pe care ni-l înfățișează în alte opere scriitorul, aci cititorul avînd de a face cu un fel de coșmar agreabil, am zice paradoxal, desfășurat prin preajma Ceahlăului moldovenesc cu prelungiri pînă la iazurile din șes, la apa Moldovei și Bistriței, ori la Nada Florilor, totul stilizat, argumentat cu grația unui bun cunoscător al tradițiilor folclorice naționale și orientale.

Că lucrurile stau în mare cam așa, iată, pentru comparație, cum arată flora și fauna de la Pîrîul-Negru, localitate unde e un iaz de cîteva hectare în preajma căruia profesorul Melinte din acelaș roman, face un fel de studii și observații. Pe acolo sînt „satele iepurilor și vizuinile vulpilor“, se aude „bubuitul viscolului“, ori, primăvara și toamna, „trecerea gîștelor sălbătice“. Dăm peste „ouăle fără număr“ pe care broaștele le depuseseră „în ochiuri negre, între papuri și sălcii, în partea izvoarelor vii“, ne întîmpină „califanii, cufundarii de mare, rațe cu penajuri albe și cu moț“, „tunetul broaștelor“, „freamătul migrațiunilor uriașe de primăvară“, care, „multă vreme oprite de curenții ostili, în preajma mărilor din mijloc, acuma se îmbulzeau spre nord în șiraguri nesfîrșite și etajate, chemîndu-se din fundul cerului pînă la linia stufurilor“, auzim „zvonul stihiei care freamătă pe uriașe curbe ale aceleiași latitudini pămînești“ și pentru o clipă uităm că am trecut de dincolo de Urali într-un ținut moldovenesc și poposim în marginea unui lac oarecare. Pulația vieții e și aci enormă, „balta era de la un capăt la altul, de la suprafață și pînă în nămol, o creație neconținută și violentă de ființi și fenomene, asupra cărorora profesorul (medic) se înclina cu o uimire religioasă. Încă din clipa cînd la răsărit se schițau coloane și arcuri de abur purpuriiu pentru intrarea zeului vieții, privighetori de baltă, pitulici cît o alună își spuneau numele“. Bitlani, găi, „vulturul cel bătrîn, care vede de sus foind miliarde de codați“, pudzenii de pești ca niște ace, viermi

fără de număr suind scara vieții“, informi ori cu ochi de perle, „alte nenumărate gînganii ale apei“ foiesc într-o neconținută mișcare, într-un joc al împărățiilor și neamurilor fără de egal. „Unele sînt discuri mici cît o linte, altele se lungesc, altele se subțiază, unele au zale de abanos și tiviiuri roșii“, iar altele, în osteneala unui asemenea belșug, „au fost abandonate“ de însăși viața; în fund „la rădăcina stufului s-au deschis scoicile“, pe deasupra „plutesc melcii“, rățoii stau „în cetățile lor“, apar „șerpilor pe plăvăii“, se zăresc o clipă „virgulele negre ale lipitorilor“, „balta întregă începe a fremăta cu toate neamurile ei de zburătoare, chemînd la actul măreț al răsăritului tainițele și fundurile“, „acea înfricoșată desime a vietăților pe care ochiul omului le confundă cu limpezimea“, iar de le-ar vedea, în cer, în apă, în pămînt, s-ar cutremura de groaza acestui neasemuit potop al vieții și morții prin care înoată neconținut, pe care îl înfruntă, îl devoră și de care este devorat. Pentru a isprăvi cu iazul de la Pîrîul Negru, să mai adăugăm odată cu poetul și „elementele fixe ale vieții: de la plantele uriașe pînă la cele mai subțiri decît ața păianjenului“. Sîntem în „clipa cînd explodează florile și semințele“ și-ți vine, involuntar parcă, să reciti odată cu Călinescu: „Căldura se-mpacă cu gerul, / Zvîcnind materia crește, / De păsări se-ntunecă cerul, / Balta se umflă de pește, / Pădurile se-nmulțesc robuste, / Pășunile exaltă efluvii, / Lăudați întinsele puste, / Lăudați mărețele fluvii“.

Două mai sînt imaginile de o asemenea desime a vieții acvatice la Sadoveanu și amîndouă unice în felul lor, nepereche, nici între ele, nici cu altele de prin cărțile altor scriitori. Amîndouă sînt în *Impărăția apelor* (a doua reluată, cum face adesea scriitorul, și în *Nada florilor*). În prima milul neistovit genetic al Deltei debordează, într-un elan vital fără de seamă, o lume de ființe cu totul inedită și sublimă. Iar din îmbrățișarea si-

multană a mișcării viețuitoarelor sub și supraacvatică rezultă o împletire a ființei cu neființa și o biruință în veci a vieții cutremurătoare: „În plaurul plutitor, adică în pământul nou alcătuit din aluviuni, stuhuri, plante și tot ce adună și preface moartea, — o viață nouă și înfrigurată fremătă. Plante necunoscute scinteiau în soare. Lejnicioare albastre se cățarau spre pământurile stuhului. Liane felurite se amestecau alcătuiind draperii. Într-o luncă de tamarix, înflorită ca cerul, cîntau într-un amurg privighetoriile. În adîncul umbrei, în dosul acestui strălucit decor, miile de paseri și de animale trăiau o viață neînfrînată. Și sub ele, în apa fierbinte și-n mîlul cald, altă viață, a gîngăniilor fără număr, fără sfîrșit, izvorită din veșnicie“.

În cea de a doua, integrată în *Impărăția apelor* povestirii *Ploaie la Nada florilor*, iar în volumul *Nada florilor*, din 1950, celei denumită *Lelea Ileana își aduce aminte de trecut*, asistăm, după uimitoarea geneză analitic înfățișată mai sus, la o nemaipomenită foială a lumii unei bălți oarecare, în preajma și în timpul unei ploii de vară. În ploaie, „sălci, liane, papură și trestii sticleau de un rîs real pe care-l simțeam și în mine. Și stînd chircit la marginea ostrovului, am observat deodată foirea formidabilă a bălții. Toate lighioanele ei de la adîncuri suiau în zigzaguri spre acele de fulger ale ploii. Erau mii de crustacee neclăse încă de naturaliști, de toate dimensiunile mici, de colorile și desenurile cele mai surprinzătoare. Coloane de olevăni, care abia atunci intrau în viața lacului, abia avînd forma speciei, cu punctul enorm al ochiului în mica lor transparentă. Puzderie de alții mai mărișori evoluau cu instinctul primejdiei, învîrtejindu-se într-o latură și fugind de umbra ghimpoasă a bibaniilor sau de gura de balaur a știucii. Spre limpezimea fundului, carași cu reflexe de aur vechi, crapii bătrîni cu solzii ruginiți. Scoici, melci, lipitori și șerpi, întreaga faună fără număr, fiica mîlului primordial, se frămînta în-

tr-o monstruoasă bucurie subț tremurul ploii de primăvară.

Era bucuria vieții și a morții, și a transformării necentenite“. Asta în volumul *Nada florilor* (p. 64). În *Impărăția apelor* (opere vol. 9, p. 395—96), de unde au fost trase de scriitor rîndurile de mai sus, mișcarea continuă încă la același diapazon: „căci toate nu ieșeau pentru că ar fi fost flămînde... dar ieșeau într-un spasm misterios — chemate fiecare de bogăția imensă a materiei, găsind hrană pentru organele lor nesățioase și oferindu-se ca hrană altor guri și altor stomahuri. Era absurditatea aparentă — născută din infinitul neclintit; — era un moment pasager al transformărilor, care pune, înaintea ochilor mei uimiți, pe urmașii pitici ai unor gigantice dihanii din mîlurile terțiare, fantazii imense și căzute ale pămîntului primitiv“. (În *Nada florilor* moș-Hau și moș-Spînu sînt asemănați cu niște ihtiozauri — p. 64). Iar cînd, de la acest magnific spectacol acvatic, raportul posesor al unei sui-generis științe a vremurilor și mileniilor trece direct la ceea ce Mihai Balea numea odată aspectul istorizant al naturii la Sadoveanu, dăm peste constatări ca acestea: „Toate cele de acum au fost odinioară gigantice. În toate s-a păstrat sămînța dintăi, ca o amintire; așa cum noi, cei din urmă într-o epocă domoală, avem în noi știință tulbure despre animale enorme și oameni uriași. Au fost desigur oameni mari și fantastici — din care se trag rudimentele din coliba de stuh“. De aceea, cei doi moși „au toată înfățișarea unor foști uriași, pe vremea balaurilor“, cînd „se băteau munții în capete și scuipau foc, și-n preajma lor păzeau trecerea dihanii apocaliptice“. Impresia aceasta i-a fost confirmată „prin unele cunoștinți de mai tîrziu — cunoștinți, vai, zadarnice și mici“. Apoi, deodată, ca o „unitate în fața incomensurabilității“, dintre „liane, gasteropode, crustacei și vertebrate, se strecura, cu virgule și curbe bizare, țiparul“. Pri-

vindu-l „între alte mii de vietăți, al căror secret nu-l cunoștea“, autorul ne spune fără ocolișuri, de parcă ar fi participat direct la ea, povestea bizară a acestui musafir al bălții, care „după o rînduială a nomolurilor din vremea de demult a dihaniiilor celor mari“, cînd îi vine sorocul reproducerii se duce, „ca și strămoșii săi uriași, în întinericul cel străfund al oceanului Atlantic, la o mie cincisute de metri adîncime, unde strămoșii își amestecau semințele și lapții“. Acolo pornește principiul de viață al țiparilor „și nasc din ouă niște animale mici cît unghia și sticloase, care își trăiesc în sărătura mării vîrsta prefacerii. După ce devin țipari, intră în fluvii și apoi pe rîuri și pîrae, se duc la locurile lor de hrană“.

Așadar, buzuiți pe trei imagini ale lumii acvatice (în afara unor reminiscențe siberiene), una din Deltă și două lacustre, putem trage o primă încheiere, anume aceea că la Sadoveanu, nu atît descripția naturii și a istoriei sale e de considerat, cît viziunea lui asupra acesteia. El nu face o contabilizare a naturii cu ființa și neființa ei, un inventar oricît de agreabil ar fi acesta (în genul lui Fabre, savantul poet, cum îl numea el odată, de pildă), ci o sublimează în cîteva ipostaze fundamentale, indiferent de locul ce-i dă prilejul. Așa se explică de ce mișcarea vieții într-o biată baltă cu numele frumos de *Nada florilor* o copleșește pe aceea dispersată pe un continent de dimensiunea celui siberian. Capacitatea lui de a revela viața în feluritele ei ipostaze și mai ales în formele abia vizibile, în stadiile incipiente, e enormă. Ochiul lui dilată fantastic și acolo unde altul n-ar zări mai nimic el cuprinde o viermuială a vieții și a morții fără sfîrșit și început. Ca dintr-un fabulos corn al abundenței curg atunci în șiruri neîntreprute, din înaltul cerului pînă în fundul pămîntului, valurile neostenite ale existenței vitale, din care omul numai prin rînduiala firii scapă nesufocat. Aceeași rînduială face ca geneza nebună pe care am exemplificat-o să fie corelată strîns și

cu o stingere neconținută, cu o moarte permanentă a unui șir de exemplare, echilibru fără de care însăși existența ar fi substanțial amenințată. O creștere nemaivăzută a vieții pe moarte, o împletire statornică a celor două laturi eterne ale existenței, un duh vital neogoit, dau adesea paginii sadoveniene o vibrație și o densitate proaspătă de parcă ar fi scris-o cîteodată mîna lui Adam însuși, mirat de ce-i vîd ochii. Această subsumare a observației directe (de o pătrundere, bogăție și permanență nedesmințită) unei viziuni de ansamblu, unei fantezii creatoare unanim prezentă în scrisul său, ridică toată lumea evocată în planurile artei celei mai pure și transparente cu putință.

Ceea ce un Gîrleanu sau un Brătescu-Voinești scoteau din rîndul naturii în zona artei erau mai ales exemplarele unice, individualizate, de unde dramatizarea acestor existențe, nota ades sentimentală ce însoțește prezentarea lor. Sadoveanu, cu rare excepții (vezi povestirea *Puica*, spre exemplu), subordonează exemplarul, îl integrează ariei speciei, neamului său, mișcării și destinului totalitar al acesteia. Chestiunea e verificabilă atît în privința viețuitoarelor mai mărunte, a insectelor, peștilor, viermilor, broaștelor, șerpilor, racilor și altor ființe, unele invizibile, cît și cînd e vorba de lupi, vulpi, iepuri, urși, căprioare și cerbi. El n-are în vedere un lup, o vulpe, un urs, ori o căprioară, ci *lupul, căprioara, vulpea, mistrețul, ursul* etc. ca specii, ca tipuri de mamifere a mișcării și existenței naturii. Pus într-o atare condiție vîntătorul și pescarul nu mai manifestă nici un fel de false duioșii și remușcări în fața rezultatelor acțiunii ce o întreprind, nu-și mai plîng și compătimesc inutil victimele. Înscriși cu rafinament în rînduiala firii, vîntătorii și pescarii sadoveniени se supun parcă unei mișcări și unui destin cosmic, în care totul își are locul și vremea sa. Situat apoi, în zonele de mare belșug, acolo unde aceste dihanii abundă amenințător, el vine ca

un element curativ, a cărui acțiune pare a se înscrie unui fel de ecarisaj necesar, altfel ordinea firii însăși putînd fi stingherită. Adică vînătorul și pescarul se plasează la Sadoveanu în ordinea firii nu împotriva ei, de unde normalitatea întreprinderilor sale, pe care tinctura sentimentalizantă le-ar dezavantaja. În plus victimele lui, deși, cum menționa de curînd Vladimir Streinu, sînt urmărite în sălașul lor cosmic nu atît cu pușca cît cu spiritul de cunoaștere și ca speță, sînt exemplarele nu specia. Adică el urmărește cerbul, cucoșul de munte, dropia, lupul, păstrăvul, dar împușcă un cerb, un cucoș de munte, o dropie, prinde niște păstrăvi, cleni, loștrițe, crapi etc., nu împușcă specia ca forță vitală ci doar ca neînsemnat număr de exemplare. Pe urmă el nu e un devorator, ci un artist, un rafinat și un meditativ, el nu împușcă oricum și orice. De aci postura lui normală în cadrul naturii, pe care n-o prihănește (sau n-are acest sentiment), ci, pe un plan mai înalt, se supune rigorilor ei. E aci un punct de tangență cu scrisul unui alt mare vînător-artist, Ernest Hemingway, care, tot așa, în Africa vînează lei și nu leul ca specie, de pildă. E în toate acestea o supunere la un ritual, la un joc cu reguli șlefuite prin secole, și de aceea fără nimic ce ar putea să repugne.

Luînd deci lucrurile așa cum sînt, Sadoveanu nu va miza pe pitorescul uneori supraabundent al *Cărților junglei* ale lui Kipling, pe analogia temperamentală dintre om și fiare pe care o pune nu odată în evidență scriitorul englez (ale cărui cărți înfățișează, zice Sadoveanu, „o lume contorsionată și bizară“), în genere pe extraordinar, ci dimpotrivă totul sau aproape totul e la marele nostru rapsod *ordinar, elementar, firesc* și numai capacitatea lui de a ne revela această lume, această latură a existenței, e extraordinară, afară din comun. El se apropie din acest punct de vedere, oricît ar părea paradoxal, nu atît de un Odobescu, cu al său savant *Pseudokinetikos*,

cît de Ion Ghica, ale cărui *Scrisori* relevă aceeași forță de a proiecta, fără alterații, realul în fabulos, spontanul în ritual, obișnuitul în extraordinar, în cît mijloacele prin care realizează acea pastă policromă și densă a memorialisticii sale referitoare la lumea românească din jumătatea primă a secolului trecut, se regăsesc într-o măsură la Sadoveanu cînd evocă natura, cu poezia și istoria ei. Materia e alta, dar ochiul artistic, temperamentul scriitoricesc al celor doi interferează adesea surprinzător. Puse într-o asemenea paralelă paginile lor îndică îndată afinități ce nu pot nimănui scăpa.

De aceea, pentru a mai reveni odată la punctul de pornire, călătoria din 1927 în Olanda, într-o țară creată de mina omului în cvasiintegralitatea ei, îi va strîni reacțiile și comparațiile pe care i le-a stîrnit. În drum, la Viena și împrejurimi, „toată natura — cu apa sinuoasă, cu ostroavele verzi, cu livezile viilor, — are un fel de romantism artificial“, atît; în alt loc „miroase a flori de salcîm“, „înălțîmîle de unde vine Dunărea și unde abia au înflorit merii“ îl lasă complet indiferent, iar, după inexpresiva în general „cîmpie germană“, în apropierea Olandei, „peisagiul german devenea mai uniform și cîmpia se întindea mai fără relief și mai tristă spre ceața Nordului. Un vînt rece și neprietinos venea dintr-acolo și nouri depărtării desigur că scuturau ploaie de brumă pe întinderi“. Asta în iunie și de aceea aici nu au ce căuta florile sudului care „se îmbolnăvesc curînd și mor“: „cerul e posomorît, natura uniformă, vînt mult, negură și ploaie“. Mîncarea „înlocuiește tot ce e la noi soare, azur, munte și cădere de apă“. De unde renumele artei lor culinare, de unde atîtea flori domesticite, interiorizate. Occidentalul și-a raționalizat natura, a artificializat-o, denaturînd-o (observație existentă difuz și în romanul de mai apoi al lui Vercors cu *Animale denaturate*).

Ajuns în Olanda, constată cu humor că aceasta „este o țară în care de mult

s-a înființat o societate pentru protecția peisagiului...”, că „în mlaștini neprielnice și sub cer de iarnă târzie, oamenii aceștia îndărătnici crează flori și cresc portocali“. Între canale și casele care se înșiră *sămănate* cu rînduială „cîmpia e înflorită de... răzoarele grădinilor“ și de „grupe de vaci pătate negru și alb, greoaie și tihnite“, unele cu un fel de pardesiu pe ele. Marea nu-l mișcă, nici acum, nici altădată mai deloc, impresionîndu-l doar aspectul economic al luptei pe care o dau acolo neconținut oamenii cu ea, ori amintirea furtunilor și arșișilor prin care au trecut cei ce o înfruntaseră în zările lumii și văzuseră „leviatanul și sirenele“. Acasă oamenii aceștia — care în loc de pămînt au avut înaintea lor doar „peștii și dihăniile mării“, „opera uriașei stihii umede“, și au perseverat cu strășnicie în domolirea acestor „apocaliptice animale violene“, „ca și femeia fără credință“ — stau adesea placizi în burniță, „în colțuri ferite, sub sălcii și pe pajîștea verde ca buraticul“, cu „undîța aruncată pe luciul apei nedîntite“, dar care, fapt ciudat, pare a nu aduce vreun pește, nenumărații pescari părăind călătorului niște blajini maniaci. Vînatul, dată fiind puținătatea faunei, integral cunoscută și cultivată parcă anume în scopuri cinegetice, pare un joc sinistru, consimțit, atît de asasin, cît și de victimă, care poate fi un biet lapin, un stol de potîrnichi, un fazan ce cade „spre pîcla mării“ cu „zvonul“ ei etern. În primăvara târzie, ca-n zilele babelor, la noi, „o ploaie fină, umedă și rece, biciuită de vînt, se scutură peste canale“ și de aceea călătorul de la apa Moldovei salută puținile zile bune „cu lacrimi de recunoștință în suflet“. Văzu acolo de asemenea, „graure familiare care ciuguleau larve“, spre deosebire de cei de la noi care iubesc singurătatea, „fluieră haideuște, misterios și ca din mari depărtări“, iar toamna trec în „zboruri fumurii pe imășuri, deasupra cîrdurilor de vite“. Și asta pentru că patria olandezilor, zmulă două treimi din

mare, „e măsurată așa de tare și geometrizată, cu ape drepte și nenumărate, cu copaci trecuți în catastife ca și vitele“, încît nici o surpriză nu mai e posibilă, deși ei o caută îndărătnic. Iar cînd apare, e reprimată cu violență, ca acel ciine „liber, fără zgardă, fără botniță, fără lanțug“ pe care nici stăpînele lui, rușinate de-abinelea de o astfel de îndrăzneală canină, nu-l mai recunosc.

Odată i se înfățișează o „pădure sălbatică, în poienile căreia adeseori se zăresc cerbi pascînd și prin ale cărei hățîșuri trec cu repeziciune mistreții“. Dar toate — „și sălbăticia pădurii, și dihăniile — au fost tare bine alcătuite și întocmite de oameni pricepuți“. În perindarea peisajului „reveneau aceiași pomi tunși, aceleași răzoare de flori, aceleași clădiri de sticlă pentru culturi forțate, aceleași garduri vii“. Aici poți să mori, nu dai de un loc neumblat, de un copac neștiut, „necatalogat și nefotografiat“. Cu „așa descoperire s-ar putea cîștiga milioane“. Dintr-o țară care în timpuri imemoriale „era o pustie de păduri și de mlaștini, rai spăimîntător al dihăniilor“, „mormînt viu și umed al balaurilor și zmeilor din străfunde epoci geologice, a căror amintire ștearsă o păstrează basmele popoarelor“, din „acest amurg apocaliptic“ a izbucnit o altă pe care o admiră, „nu pentru frumusețea ei, care-i mică și artificială, ci pentru seriozitate și civilizație“ etc. Aici nimeni nu mai poate avea plăcerea descoperirii naturii (făcută și ea) ci cel mult iluzia acestei descoperiri. (De altfel o asemenea „tarifare și zîmbire“, avea să-l sperie odată în legătură cu frumusețile țării noastre și într-un articol despre oficiul de turism din 1936 mulțamea lui Dumnezeu că s-a „suit pe Ceahlău înainte de a fi tren electric pînă la Panaghia“, că a „văzut muntele și marea în toată splendoarea lor primitivă“ și că „în plăviile deltei ori în codrii din munte a cunoscut cele mai autentice singurătăți“, ce vor fi după aceea tarificate. Dar faptul nu s-a produs nici pînă astăzi în „țara aceasta, excepțional înzestrată“). La grădina

zoologică a olandezilor (pe care nu putea s-o treacă cu vederea și care pare o prelungire firească sau o concentrare a restului celor văzute) vizită „în cuștile și parcurile lor, toate dihăniile continentelor, toate fiarele și toate păsările, toate reptilele, și, în acvarii, toți peștii“. Denaturarea — nu domesticirea, care e altceva — a mers pînă acolo că multe specii de păsări de apă trăiesc în libertate: lebede, pelicani, gîște și neamurile fără număr ale raței, și nu mai trec, ca la noi, în „zbor de furtună în zorile și amurgurile primăverilor“ și „nu mai au nimic din frumusețea lor de vijelie și fulger“, ci mănîncă placide din mîna vizitatorilor blonzi. Cel mai vrednic de simpatie individ, din această vastă și strict înregistrată colecție vie i s-a părut, cum era și firesc pentru un moldovean ce-a evocat începuturile descălecărilor și vremea lui Ștefan, cu neuitata vîna-toare de la Izvorul alb — zimbrul. Iată-l: „un cap mareț și sever, cu tuță de păr între ochi, cu două cornuri de lună de o parte și de alta a frunții, așa cum apare în anticele steme moldovenești. Enorm și fioros, cu mult mai mare decît bizonul american, mai mare decît cel mai mare taur domestic selecționat, se mișcă totuși agil și-si scutură coama cu maiestrate liniștită“. Dar animalul n-are măreție, nu seamănă cu ceilalți frați ai săi evocați în alte scrieri. Și atunci presupune că „totuși acest specimen impresionant nu-i decît o fantomă întîrziată și redusă a marelui bour liber din vechea pădure europeană“.

„În vremea sălbăticiiei primitive, a codrilor neistoviți, a izvoarelor care păreau fără moarte, ș-a poienilor cu pășuni tainice necălcate de picior de om de la începutul zidirii, zimbrii cei bătrîni au fost fără îndoială cu mult deasupra acestuia ca înfățișare. Această fiară a spaimei ș-a singurătății s-a retras din veac în veac cu izvoarele și cu pădurile, cu poezia și cu frumusețile Domnului, lăsînd ticăitului om pămîntul, cu podoabă tot mai puțină. Cei din urmă foști stăpîni ai pustiei n-au

pierit încă. Unul din puținii rămași îl văd aici, la Amsterdam, privind sumbru și plictisit de copii cu păr de mătăasă bălaie și gospodine severe. Are în înfățișarea lui ceva tragic și nu pare a dori decît moartea“. Comparăți-l pe acesta cu bourul fabulos din vestita vîna-toare domnească din partea a doua a *Fraților Jderi*, care are parcă și rolul de a-l iniția pe domnul ce-l urmărește în acei codri nemaibunblați în tainele firii, ale pămîntului „îmbelșugat și desmierdat“ al Moldovei, și veți avea imaginea unui animalier cu o fantezie neobișnuită. În *Zodia Cancerului*, boii pădurii produc o mișcare nemaipomenită, aproape teatrală, s-ar zice, de nu i s-ar ști prospețimea observației și pathosul naturalistic: „dintr-odată, brusca, ca și cum s-ar fi tras o perdea, codrul se desfăcu în dreapta și-n stînga și, în lumina lunii atîrnate în cer, sclipi o poiană largă din toate ierburile ei udate de ploaie. Izbucliră mugete. Umbre se mișcă năprasnic și cu salturi agile, pieiră sub bolțile de întunec în partea dimpotrivă“. Așa se explică de ce „nici o clipă nu simt în mine dorința să așez aici (în Olanda) căminul liniștii mele“. Preferințele, tensiunile lui funciare, merg către alte zări: „O coastă de dumbravă, malul unei ape, o poiană înaltă între brazi de unde să văd cetățile depăntării, un cot al Nistrului, un privaz al Dunării, o rapidă a Bistriței: aici ar fi frumos să mă așez!“ Admiră „Țara Apelor“, dar se grăbește să plece fără regrete din ea, mai ales că „la Carpați și la Dunăre natura e în toată splendoarea ei primitivă, de o înfricoșată frumusețe“. Aleargă „spre codrii de brad, spre munții poetici, spre apele viforoase, spre peșterile tainice ale zînelor, spre valea Dunării, spre misterioasa Deltă, spre limanul Nistrului, de unde într-o parte curge aria Mării pînă la streășina cerului și de alta se prevăd, într-o ceață a unor profunde depăntări, munții.“ „Acolo-i tot ce-a murit din mine și din cei dinaintea mea. Mă voi amesteca și eu, ca și ei, frunzelor căzute, căci fiecare neam a-

vîndu-și pecetea și blăstăm, mă simt și eu, ca și alții, înrădăcinat ca un arbore din acele păduri care încă durează, ceea ce indică o altă fațetă a fabuloasei sale puteri evocatoare, a memoriei lui mai mult imaginare decît reale, dar cu atît mai coagulante, mai organic generatoare sub raport artistic. Va intra îndată cu pușca în dumbrăvi, „privind zarea și ascultînd freamătul pămîntului, al ierburilor ș-al frunzelor“, pierzîndu-se în „țara de dincolo de negură“, „nu atît pentru a urmări dihăanii cu pâr și pene, — cît ca să se apropie de strămoși“, pentru care are un sentiment viu și cu care se confundă adesea, contemporaneizîndu-se cu ei, dar mai ales trăgîndu-i pe aceștia către el. Se deschide astfel un alt unghi asupra arhăității în opera lui Sadoveanu, care nu e una inaccesibilă, distantă și pitorească, ci mai de grabă un mijloc de sugestie asupra curgerii neîntrerupte a vieții, asupra legăturii organice între generații, între om și natură; arhăitatea aceasta e vie, e sinteza unor permanențe în al căror cadru și omul de azi și cel de acum un mileniu pot să se miște nestingheriți. E ceremonial, e ritual, e înțelepciune și demnitate potolită, și de aceea atît contemporanii, cît și străbunii, i se pot conforma fără dificultăți. Încît, sub acest unghi ea devine superfluă, copleșită de sentimentul real al vechimii, al oamenilor vechi pe care-l pot avea și oamenii cei mai tineri, mai ancorați în prezent.

Dacă, întorcîndu-ne la expediția olandeză a scriitorului, ar fi să alăturăm, ca un exercițiu, un joc, rîndurile transcrise la începutul acestei încercări, cu cele de acum, cu care se încheie notele de călătorie din Olanda, am obține un tur de orizont esențial al reliefului românesc înscris unei temporalități difuze oarecum, dar în toată cuprinderea și varietatea lui de ansamblu. Îi surprindem astfel mai bine scriitorului și matca lui stilistică, nucleul gravitațional de care nu se poate

desface în nici un chip și după care tînjește neconținut, trăind un ciudat sentiment al depărtării, al înstrăinării, deși se află uneori la o distanță minimă de acest strat al geologiei lui sufletești. Însă ritualul larg al existenței lui numai în aceste locuri se poate desfășura în voie.

Prin străinătăți va mai umbla și de aici încolo, le va mai evoca și în alte scrieri, precum *Nunta domniței Ruxanda*, *Mitrea Cocor* și *Nicoară Potcoavă* (unde ni se creionează imagini ale stepei, ale întinsurilor rusești și căzăcești), *Fantazii răsăritene* (Asia mică etc.), *Frații Jderi* (călătoria lui Ionuț Jder peste Dunăre), *Măria sa puiul pădurii* (Brabantul medieval și codrul stilizat al Genovevei), *Soarele în baltă sau aventurile șahului* (oarecari relevări mediteraneene și iberice) etc. etc., dar, încă o dată, aproape ca și în cazul Siberiei din *Uvar*, accentul nu cade de obicei atît pe datele strict specifice locurilor respective, pe configurația lor aparte, cît pe fondul autohton care, în mai toate cazurile, este ușor pigmentat cu exotisme, pentru că „cel care vede Delta înțelege singurătățile Africei. Cel care suie pe Călimani, ori pe Retezatu, ori pe Ceahlău, a trecut în zarea fără de prihană a altei lumi“.

Cum vorbirea străinilor ce trec prin ținuturile românești, a străinilor surprinși dincolo de hotare, la ei acasă, ori, în fine, fapt neobservat pînă acum, cea a românilor rătăciți peste fruntării, este tot cea a noastră, dozată doar cu elemente lexicale care să ne dea sugestia locului unde ne aflăm în cutare sau cutare împrejurare, tot așa și în cazul feluritelor aspecte ale naturii, frumuseții și istoriei sale, pe care ni le înfățișează, lucrurile sînt fondate pe autohtonități în care accentele cad altfel. O intuiție fără greș îl face, din cîte ne dăm seama, să nimerească, dacă nu totdeauna esențele, în orice caz niciodată în afara realităților.

Tudor Vianu în scrisori

de H. Zalis

Mănunchiul de scrisori, pe care îl publicăm, aparține unui vast fond de corespondență pe care de-a lungul anilor Tudor Vianu a avut-o cu prietenii săi. Era una din formele curente și, pentru el vitale, de participare la viața socială, dar și privilegiul firii sale afectuoase, discrete, deschisă spovedaniei.

Cultura și lectura lui, întinse și mereu lărgite prin dubla experiență, a vieții și a cărții, nu răspundeau în chip strict limitativ numai elaborării intelectuale. Ele împlineau o inepuizabilă disponibilitate de comuniune, de însuflețire, pe care pudoarea proprie o frâna dar n-o putea disimula pe de-a-ntregul. Astfel încât omul, deși părea un rezervat, tip clasic de echilibru interior, lucra dominându-și efervescența, însă oferindu-i roadele.

Adâncul vieții lui individuale era dominat de înțelepciune, de încordată reflexivitate. Cultul valorilor, rigoarea disciplinei științifice, devoțiunea îndreptată spre propagarea frumosului aici își află obârșia, în gravitatea cu care Vianu privea orice efort de creație transpus în opere. Ca artist al reflecției el reușea să se facă accesibil (condiție indispensabilă a comunicării cu publicul), fiindcă minuia cu virtuozitate dialectica dificilă a ideilor.

Nu era în accepțiunea sterilă și estetizantă a noțiunii un învățat de cabinet, ispitit mereu să prefere izolarea cufundării în realitate, ci dimpotrivă, un erudit dornic de cât mai numeroase și tonice contacte cu viața, cu natura, cu societatea. Într-o scrisoare către Victor Iancu (ce nu figurează între cele reproduse aici) face următoarea profesie de credință: „La drept vorbind un estetician nu este numai un „sistematic“, un om de probleme abstracte dar și un ins curios și amator de artă și viață“¹. Scrisorile pe care le reproducem denotă care e starea lui de spirit în ceasurile creației și îi dezvăluie febrilitatea, arderea. Iată unul din exemplele cele mai revelatoare: „Mă duc, scumpe, la Cîmpulung, pentru cel puțin trei luni de zile, unde mă reclamă nevoia concentrării și interesele unei cărți pe care o sper gata pentru la toamnă (...) Deocamdată sufletul îmi este dat acestei lucrări despre *Ideile estetice contemporane* (Dualismul estetic) și îți mărturisesc sincer că la capătul ei văd și sfîrșitul tuturor proiectelor mele prezente. Cînd o voi avea gata, îți voi scrie mai multe despre ideile care mă muncesc astăzi, mă chinuie, îmi iau odihna nopților și uneori mă exaltează...“².

¹ Dintr-o scrisoare redactată în București la 25 dec. 1935 și adresată lui Victor Iancu.

² Dintr-o scrisoare redactată în Buc., la 29 iunie 1921 și adresată lui Marcel Romanescu.

Coroșpondența sa are, printre altele, meritul de a ne arăta cum Tudor Vianu a știut să se concentreze și să se realizeze în direcțiile cele mai potrivite cu nevoile culturale ale epocii și cu înzestrarea personală cea mai aptă să dobindească notorietate. Am pierdut, poate, un critic sau un observator, dar am cîștigat un istoric literar prestigios, un universitar de mare amplitudine didactică, un ghid avizat în fenomenele culturii naționale și universale. Formulările sale, izvorite din examinarea activă a valorilor și inspirate, ulterior, de o matură înțelegere material-dialectică a genezei și răsfrîngerii lor în ansamblul culturii își păstrează, cele mai multe, actualitatea. Este un fapt remarcabil că opere ca *Estetica*, *Arta prozatorilor români*, ediția critică Al. Macedonski, ș.a. rămîn izvoare de primă mînă pentru exegeții de astăzi. Și aș adăuga *Scrisorile*, care fără a fi încă pe de-a-ntregul la dispoziția noastră, constituie o prezentă artistic-documentară dintre cele mai revelatoare. Ele răsfrîng, precum o diagramă hipersensibilă, de la neliniștea tînărului implicat în vîltoarea războiului și pînă la fraternă ajutorare a tînenilor cărturari, din anii tîrzii, o multitudine de dispoziții sau o singură atitudine, unitară peste timp: exultanța intelectuală pusă în slujba cunoașterii.

Probant în acest sens mi se pare modul în care Tudor Vianu explica, prin exemplul versurilor lui Ștefan Nenișescu³ obligația poeziei de a păstra contactul cu concretul, chiar dacă tinde, prin transfigurarea acestuia, să releve generalul. T. Vianu constată în textul menționat că riscul unei evoluții către o abstractizare abuzivă este acela de a goli sentimentul, de a-l artificializa și, prin urmare, de a compromite forța emoțională a versului. Firește, zice aici T. Vianu, liricul trebuie să îmbrățișeze universalul și absolutul, dar nu despărțindu-se de concret. Evadarea în ireal e nocivă, realul fiind în poezie postamentul și izvorul metaforei lirice. Dacă pierde contactul cu concretul vieții, arta nu se mai înalță la simbol ci se înecă în convențional. Scrisoarea subliniază ca o împrejurare decisivă fuziunea idealului (factorul subiectiv) cu realul (factorul obiectiv). Însemnările lui Tudor Vianu despre poezia lui Ștefan Nenișescu (alăturate disocierilor privitoare la condiția diferențiat abstractă a poeziei lui Panait Cerna) lămuresc cîteva aspecte teoretice cardinale pentru justa interpretare a actului liric. Atari însemnări sporesc valoarea mărturisirilor incluse în scrisorile la care ne-am referit și dau un viu relief preocupărilor de mare adîncime ale strălucitului învățat, care a fost Tudor Vianu. Punctul la care a ajuns prețuirea personalității sale deschide drumuri noi pentru valorificarea bogatei moșteniri pe care ne-a lăsat-o.

T Vianu către S. Bayer *)

10 Dec 1916

Dragul meu, sunt la Botoșani... După refuzul de a fi primit în școala de artilerie, m-am dus la Dorohoi. Acolo... Ce să-ți spun? Nespus de rău ca ambianță... Incalzarmare etc. etc. Afară de asta 2500 locuri și 4000 de cereri... S-au format două serii. Am fost repartizat în a doua serie care va începe în Martie. Astfel, iată-mă acum la Botoșani, singur — nu-ți închipui cît sunt de singur — doar gîndurile îmi sînt tovărășie. E un prieten capricios gîndul: cînd exuberant de vesel, cînd sfîșietor de trist. Adeseori el îmi întinde puntea către tine... Intind brațele. De ce nu ești aici? Amîndoi ne-am simți mai bine. Și cînd te gîndești că ne despart cîteva pași...

³) Dintr-o scrisoare adresată aceluiași la 16 iulie 1916.

*) De profesie jurist, Simion Bayer este cel mai vechi prieten în viață al lui Tudor Vianu. Giurgiuvean de baștină, a fost coleg de liceu cu Vianu, de care l-a unit o statornică afecțiune.

Și totuși e așa greu să ne vedem. Când am fost la Iași, de-abia am avut timpul să ne spunem bună ziua. Oboseala ta ne-a despărțit. Când m-am deșteptat, plecaseși. Ziua care a urmat a fost tristă. Era un cer admirabil de toamnă. O amintire des bătătorită îmi veni în minte. M-am plimbat în Copou, ca în dimineața aceea (sunt doi ani) la șosea. Seara am vrut să reviu. M-au reținut treburile (am alergat pe la minister, la direcția școalelor, etc.) m-am putut. Am plecat în aceeași zi la Dorohoi... Ah! Noaptea aceea de călătorie, care însemna epilogul iluziei de a fi împreună. În aceeași zi l-am văzut pe Vasile. Din întâmplare pe stradă... Citeva cuvinte doar... apoi o stringere de mână. Și vorba lui — ca și vorba ta — era săracă... și vorba mea era de asemeni. Doamne, durerea mare e că nu puteam fi aceiași. Intre noi stă acum durerea lumii, ceața viitorului, și atâtea griji... Ele ne prefac, ne încrețesc fruntea, ne copleșesc. Uneori am impresia că n-o voi putea duce pînă la capăt, că voi muri de durere. Știi ce se întâmplă cu pișigoiul în captivitate? Suntem robiți de griji. Dacă îmi va rămîne capul printre grații, tot așteptînd un timp mai bun? Pe unde ne-am petrecut vîrsta de aur, ce va fi acum? Dar nu! Cuvinte de astea nu-ți trebuie să fie. Mi-am spus-o de atâtea ori... Și totuși nu pot rezista. Cui, dacă nu ție, aș putea să le spun? Sunt așa de slab! Ți-aduci aminte cînd schișam îndrăznețul cult al energiei? Ce fericiți eram pe atunci. Se dovedește acum că era defectuoasă direcția aceea. O formulă etică trebuie să se adapteze cu rectitudine slăbiciunii naturale a omului. Omul e slab, acesta e adevărul. Idealul moral trebuie să se scoboare pînă la umilința condițiunii omenești. El trebuie să fie ca bunul samarinean ce se abate din drum pentru a lega rana drumețului căzut în noroi... Zilele din urmă am citit din Renan. Multe idei vîntur acum. M-aș rușina să-ți vorbesc de ele — nu e vremea oisivițărilor elegante — dar în Renan găsești totdeauna un sol de pace și de mîngîiere. Cred că în ce privește directiva generală de spirit, voi fi totdeauna alături de acest mare sacerdot al simpatiei. N-am găsit pînă acum un complex sufleteș cu care să fiu mai deopotrivă... Desigur, atîta cît pot fi deopotrivă o năzuință cu un ideal. — Văzutu-s-a vreodată o alcătuire sufletească mai armonioasă? Intellectualicește, o candoare de copil unită cu o extensiune perceptivă de savant — nici o dogmă, dar o puțință de înțelegere ce nu cunoaște vreo barieră intelectuală. Sentimentalicește: o simpatie nemărginită ce colorează însăși negarea.

O admirație sanctificatoare pentru tot ce e lucru sufleteș... Un respect pentru convingerea personală ce merge chiar împotriva vieții sale... Un suflet de călugăr blînd — agnus domini — unit cu o inteligență de critic și o erudiție de istoric. A fost adeseori trecut printre scepticii sec. XIX și Paulhan — în „Le nouveau mysticisme“ — socotește ideologia lui ca reprezentativă pentru starea anarhică a ultimului veac. Nu pot admite ideea aceasta. Anarchia e lipsă de ordine, negare și ură. La el totul e ordine luminoasă și simpatie afirmativă. Desigur că extinderea interesului lui, lipsa de dogmă și aprobarea unanimă pot fi primejdioase pentru spiritele care cer un ideal anume și cari fără de această formă fixă se găsesc — cum să spun — neorientați. El nu intrupează însă mai puțin ceea ce s-ar numi idealul integral al omenirii...

Ași fi fericit să-mi trimeși și tu un gând. Vezi, sforțarea intelectuală te abstrage condițiunii concrete a existenței. Adeseori m-am gîndit la o morală care s-ar putea reduce într-un cuvînt: studiu. E o mică lașitate a recurge la ea; dar

mulțumirea noastră de o clipă scuză și scăderea aceasta. Sintem niște copii plâpinzi, scutecele tuturor îngrijirilor și scăderile noastre nu ne ajung. Ași vrea cât mai mult să mă abstrag: îmi lipsesc cărțile. Pe aici nu se poate găsi nimic. M-ar interesa La Pragmatisme a lui James și Le vol des Vérités a lui Le Bon. Nu poți tu să mi le procuri? La primire ți-aș înapoia banii prin mandat.

Te rog răspunde-mi neîntârziat: am îndoieli în ce privește adresa și n-ași vrea să fiu în nesiguranță în ce privește primirea acesteia. Te las, dragul meu; o perspectivă luminoasă îmi stă înainte. Vei veni de Crăciun? O mie de sărutări de frate, cel mai bun gând și amintirea cea mai bună.

Tudor.

T. Vianu către S. Bayer.

11 Noiembrie 1917, Iași

Dragul meu, tocmai citeam când aud afară numele tău printre alte cuvinte neînțelese, am sărit [afară] gata să îmbrățișez trimisul, care — presimțeam — nu putea să întârzie.

Îți închipui ce bucurie mi-a făcut scrisoarea ta! Cum să-ți mulțumesc?

Îmi vorbești de țigări și de cărți. Îți trimiț o sută de țigări dintr-o sărăcie pe care sint fericit s-o împart cu tine (știi tu: ca-n alte timpuri). Cît despre cărți e mai greu. Am răsfoit hărțuita bibliotecă pe care am purtat-o prin mai multe orașe și case cu o nostalgie ce ni e comună și am găsit „La vie de Beethoven“ a lui Rolland, mai vrednică de citit între celelalte. E un document de acea frumoasă suferință, care astăzi nu mai ni e îngăduită.

Cred că ți faci plăcere trimițându-ți un volum din Samain.

Mîine dimineață voi colinda librăriile cu speranța că-ți voi mai putea găsi ceva (soldatul care a adus scrisoarea mi-a făgăduit că va veni după răspuns mîine la 12.).

Aubry nu pot să ți-l dau, căci e transportat la Buciumi unde e garnizoana lui tată-meu, care nu se duce mîine (Duminică) pe acolo. În alte împrejurări ți l-ași fi putut da. Dacă mai ai vre-o ocazie, află că lucrul e posibil.

„Le Monde comme Volonté“ a rămas la București cu anul pe care l-am lăsat în urmă.

Mă întrebi dacă am dat vreun examen: nici unul! Nu e posibil! Sunt într-o stare de spirit îngrozitoare, făcută numai din enervare, impaciență și neliniște intelectuală. Sunt într-un curent de idei, pe care ți l-ași înfățișa dacă ne-am întilni (e vorba de a da un fundament istoric psihologiei, pentru a explica unele stări de spirit incompreensibile prin actuala metodă naturalistă). Crede-mă însă că consider aceste lucruri cu totul lipsite de importanță în fața entuziasmului ce-l am de a comunica cu tine: îi cedez de altfel pasul.

Barbilian¹⁾ e cu școala de geniu la Huși. A avut un concediu de cîteva zile pe care și l-a petrecut aici; am fost mai tot timpul împreună. Am vorbit mult de

¹⁾ Viitorul poet Ion Barbu.

tot despre tine. Altfel, l-am găsit colosal de schimbat. Să vezi ce domestic a devenit, ce timid și ce conciliant. De altfel asta este fondul lui adevărat: un suflet foarte bun și numai câteva naivități de formă.

Întilnirea asta m-a încălzit; am revăzut pe frumoșii 4—5 ani din urmă.

Vrei să-ți fac o plăcere? Ascultă: „O seară de toamnă. Arde focul. Odaia e mai mult lungă decît înaltă. Pe o bibliotecă rulantă stau cîteva cărți sub privirea umedă a unui portret sub care scrie „Priez pour le pauvre Gaspard“. Doi stau față în față: unul citește, altul transcrie note luate din lecturile făcute peste zi. Fețele ard și creierii au devenit lirici. Se încinge o discuție. Intervine un al treilea cu extravagante sinistre. După un sfert de ceas, camera e părăsită, vîntul suflă și pardessus-urile sînt subțiri. În zori bulevardul trepidează sub un dans ce acumulează sine lumină, cîntece și vise“.

12 N.

Am întrerupt aseară scrisoarea. Mă întorc acum acasă după ce am răscolit toate librăriile: cîteva cărți românești fără relief, colecții de reviste vechi și... patologie internă. Nu se găsesc deloc cărți, eu citesc cînd am vreme pe la biblioteca universității și împrumut uneori cînd aflu ceva ce mă interesează. Ți-aduci aminte acea voluptate aleasă de a te țintui avid în fața unei vitrine savante, de a cumpăra o carte cu o speranță nouă și apoi de a-ți tăia foile cu un fel de grijă și înfiorare deliciosă: pe acestea trebuie să le trecem printru renunțările zilei de azi.

Mă întrebi dacă am mai scris ceva: da, de la plecarea ta, nu de la o vreme încoace. În schimb am adunat cele mai bune din anii 1914—1917. Am materialul unui volum. Făcînd munca asta am avut însă impresia penibilă a unui — cum să-ți spun — a unui neisprăvit. O, doamne, un sfert să fi dat din entuziasm liric care a făcut atîția ani de zile legătura organică a prieteniei noastre. Ce operă ar fi fost! Și apoi am răscolit o criptă... De ce nu ne fixează viața în forma cea mai exuberantă? De ce trebuie să vie și îndoiala și critica?...

Nu mi-ai mai scris despre Olănescu. Nu știu dacă ai primit scrisorile mele, cînd îți ceream încă sub impresia nespus de dureroasă a morții lui, amănunte despre aceasta. Nu-ți pot spune cît am suferit și cît sufăr încă: eram adînc legat de dînsul. Zilele trecute am fost prin fața casei care ne-a adăpostit iarna trecută. Am avut multe clipe rele acolo, dar și unele plăcute. Ți-aduci aminte cînd ne întrebam (el pune întrebarea) dacă ne vom mai regăsi cu toții după război? Îi fu dat lui ca să dispară. În ce mă privește sunt izolat de toate afecțiunile mele. Cu toții s-au răzlețit — și tu care cunoști nevoia mea de o caldă sociabilitate îți închipui cît sufăr de această izolare.

De ce nu-mi scrii mai mult. Imi spui că nu poți să-mi scrii, o anumită stare de spirit, etc. Dă-mi voie să-ți spun că nu mă mulțumește un asemenea argument. De pildă, cînd mi-ai scris biletul prin soldat — de ce în locul acestuia nu mi-ai făcut o scrisoare lungă în care să-mi fi spus ce faci toată ziua, ce camaraderii ai, ce citești sau ce gîndești? Rîndurile pe care mi le scrii sînt o anemică coajă de pîine la o foame pantagruelică.

De ce nu cauți să obții un concediu? Întilnesc aci la Iași pe mai toți din foștii tăi colegi de promoție.

Mi-a căzut în mînă de cîteva ori „Gazeta Bucureștilor“. Ce oroare! Îți sîngeră inîma.

Din cele reproduse prin ziarele de aici, am putut afla că viața s-a restabilit la Giurgiu, unde este primar Dr. Stăncescu. Ai tăi probabil că s-au reintors acasă.

Cineva m-a asigurat (Mihai Bădulescu) că a citit în G. B. că Macedonski a citit la „Blanduzia“ Moartea lui Dante. Numărul era din Iunie cred. Am cunoscut aci și sunt camarad cu Manole Slătineanu, avocat din București și frate vitreg cu Mme Macedonski. E un admirator și are o mare dragoste pentru M.: am vorbit

despre dînsul mult împreună. Ași vrea mult să-l regăsim pe bătrîn, cînd ne-om reîntoarce.

Întîlnesc aci pe Pillat și pe Stamatiad. Lui Stamatiad i-am vorbit mult despre tine, așa încît te cunoaște bine, deși ar vrea să te știe și altfel. De cîte ori mă vede, mă întrebă: „Ce mai face Bayer, ai mai primit ceva dela dînsul?” Înfelegi că cu asta nu mă prea pot lăuda. Eu mai stau cîtva timp pe la Iași, unde fac practica tunului românesc cu tragere antiaeriană. Îți spun drept că în asemenea complicații artileristice nu speram să intru: o să mă descurc și eu cum voi putea.

Tu ce ești — agent la divizion? Pardon. Imi vine să rîd.

După cererea pe care mi-o faci, văd că te-ai hotărît și pentru drept. Vom pleca la Paris, după terminarea războiului. Mi-am propus să mă corijez și după restabilirea situației să fiu totdeauna mulțumit. Numai de-oî putea să mă țin de cuvînt.

Înainte de a pleca pe front, îți voi mai scrie cu speranța că voi avea și un răspuns să-ți dau.

A bătut 12. Aștept soldatul. Imi închei scrisoarea cu tot dorul și toată dragostea pe care ți-o poartă prietenul tău.

Tudor

T. Vianu lui M. Romanescu¹⁾

Carmen Sylva, Jud. Constanța, 26 iulie 1916

Dragă Marcel, scrisoarea ta m-a găsit după o noapte trecută la lumina lămpii și în tovărășia vechiului, fermecătorului și perfidului meu prieten, vinul.

Incepuse să se ivească zorile, apoi se luminase de-a binelea, violetul zilei ne năvălea pe ferestre și ne întuneca lampa cînd un om ne aduse corespondența de la primărie.

...Și cum de obicei se întîmplă după o noapte astfel petrecută, oboseli organice i se asociase o tonalitate sufletească melancolizată, amestecată cu inerentul remord al zorilor de zi.

Îți inchipui ce bine mi-a făcut scrisoarea ta. Cum m-a calmat, cum m-a restabilit sufletește scrisoarea ta, cu totul asemenea ție, caligrafia ta impecabilă, sinceritatea ta perfectă, entuziasmul tău atît de tînăr, atît de sănătos.

Ce am simțit în clipa aceea, e greu de spus. După liniștea inițială, măgulirea extremă ce am resimțit-o văzînd că nu mă uiți, că mă păstrezi în conștiința ta. Ți-am mulțumit. E o mare mulțumire să simți că ai un prieten. Și nu mi-e teamă s-o spun — am văzut totdeauna în ochii tăi o scînteie de înfelegere simpatică în ce mă privește. Am un fond intîm complex și capricios. O știi prea bine. În asemenea împrejurări un prieten e o apariție rară.

Cînd mă aflu în fața cuiva care nu mi se poate apropia sufletește, încerc un sentiment de jenă, mă restrîng, aproape mă umîlesc în tendința mea de a nu accentua deosebiriile de natură. Față de tine însă am sentimentul completei revărsări a personalității; simt că în tine eu nu apar ca o surpriză, care poate fi uneori și ridicolă, că impresia ce o suscit se altoiește pe un fond înfelegător.

De aceea m-am apropiat de tine atît de repede. Am un anumit spirit de divinație, care rareori mă înșeală. Te-am cunoscut de la prima convorbire. Te-am

¹⁾ Marcel Romanescu a fost în perioada 1916—1923 prietenul apropiat al lui Tudor Vianu. Înaintea primului război mondial conduce la Craiova revista „Viața literară”. Poet simbolist de talent, figurează și în Antologia editată de Pillat și Perpessicius.

apreciat de la a doua... și te-am iubit după prima seară petrecută împreună. Iată de ce prietenia ta mi-e atât de scumpă; iată de ce scrisoarea ta mi-a făcut atâtă bine.

Imi scrii multe lucruri, dragă Marcel, și mă simt obligat să-ți scriu despre aceleași. Imi vorbești de sporturi. Nu știu bine ce sînt astea... Mi se pare că sînt niște jocuri destul de plăcitoase și foarte manierate.

În genere sînt împotriva exercițiului, pentru rațiuni personale (o anumită predispoziție de a sta cu ochii în cer și cu ținara în gură), cînd însă îl practic, apoi îi asociez o violență și o incoerență coregrafică, care îți poate da cel puțin o beție... mecanică (știi tu, eternul cult al senzației adverse și acute).

Bine ai făcut că l-ai lăsat. E prea simetric. Dezordinea e mediul marilor reacțiuni interioare. Cele mai reușite dintre poeziile mele, cele mai echilibrate, au răsărit pe buzele răscolite ale dezordinelor nocturne. (Lucrurile acestea nu le putem vorbi decît între noi. Te pomeniești că dacă le-ar afla estetica oficială, le-ar întoance în corp de doctrină).

Imi vorbești de Nenîțescu. Nenîțescu!? E adevărat că Nenîțescu e un izvor de surprize rare. În înfățișarea lui modestă, nu însă inofensivă și nu lipsită de tentații enigmatice, se ascunde un fond de o reală valoare. Eu îl cunosc foarte bine, am avut un contact prelungit cu dînsul și cred că pot vorbi despre dînsul în cunoștință de cauză. E o natură cultivată, fină, contemplativă, concentrată în sine, poetică prin excelență și fără de contest, cu nuanțe mistice, cu ieșire de un lirism impetuos, prea impetuos. Sentimentul la el evoluează natural către abstractizare și aici e terenul pe care fondul său intim e în primejdie de a se compromite. În adevăr, o mică incitație îi trebuie, natura sa lirică se revarsă și îndată pierde contactul cu realitatea. La el legătura cu concretul nu se menține nici o secundă. Imediat simte nevoia să îmbrățișeze universalul și absolutul. Această tendință către ireal, această despărțire de concret îi compromite adeseori și arta. Căci, în definitiv, dragă Marcel, prin ce valorează poezia dacă nu prin puțința de a substitui concretului, adeseori trivial, prototipul acestui concret sau acest concret idealizat, dar în perpetuu comuniune cu acel pe care îl cunoaștem? Și ce este poezia dacă nu ilustrarea idealului prin real? Realul, deci, este în poezie postamentul și izvorul idealului. Pierzi contactul cu concretul, respirația, oricît de puternică ar fi, apare factice. Pierzi acest contact sacrat, arta nu mai apare în mărșul ei symbolism. Dar pentru că apreciez atât de mult concretul, să nu-l părăsesc. Simt nevoia unui exemplu. Ți-aduci amînte, de pildă, de scena minunată din Werther, cînd Lotte împărșea piine frățiilor ei? Ce sîmțatate și ce bucurie e în scena aceea! Ce universalitate are sentimentul acela și ce întrupare realistă. Iată cum un mare artist a știut să rupă o scînteie din mediul etern al bucuriei omenești (atît de omenești) și să-l întrupeze în scena aceea atît de reală.

Idealul cu realul se exclude doar în inteligențele convenționale. În sufletele marilor poeți însă ele se înfrățesc, se contopesc și realizează poezia.

Poezia e sublimul hermafrodit care unește grația etern-feminină a idealului cu vigoarea masculină a realului. Iată ce pierde din vedere Nenîțescu cînd își abstractizează sentimentul și își suprimă fundamentul său concret. Iată de ce poezia sa suferă cînd universalul pe care fără îndoială îl simte în adîncul său, nu primește o întrupare concretă.

Ai ascultat desigur cîteva poezii de ale lui. Ai surprins desigur ritmul puternic care le animă. Ai înțeles că poezia aceea pornește dintr-o puternică reacțiune sufletească. N-ai avut însă impresia că lucrul nu e complet? Nu-ți lipsea oare cazul concret în care să se poată concentra sentimentul acela?

Iarăși un exemplu. Cerna (care și el are destulă abstracțiune, așa încît exemplul nu poate fi socotit ca tendenționist) iubește. Nenîțescu iubește. Iubirea e un sentiment de o perfectă universalitate. Cerna va iubi însă o persoană anumită, cu

specificul ei, situată în împrejurări anumite, foarte omenească, f. reală, trăind printre noi, arătându-și-se adeseori. Nenășescu va iubi o formă vagă, neomenească în idealul ei, o formă pe care nu o cunoaștem, despre care nu știm nimic. ...Cerna va iubi realități trăite: o femeie, poporul etc. Nenășescu un vag specific, difuz. De aici confuzia care adeseori domnește în poezia lui. Poate că aceasta provine din lipsa unei experiențe a vieții, sînt înclinat a o crede. Cînd omul acesta se va uni mai mult cu concretul, cînd nu va disprețui realitatea brută a vieții, el va putea ajunge un mare poet. Are tot ce îi trebuie pentru aceasta: entuziasm liric, receptivitate largă, o natură senzitivă și un fond cultivat. Toate acestea îi le-am spus de multe ori... și te asigur că acum e mai puțin abstract ca înainte. E probabil evoluția naturală a talentului lui, și e o evoluție fericită.

Îmi scrii de revistă și mă întrebi ce cred. Cred că e bine să ai un organ propriu, față de care făcînd anumite sacrificii să-l perfecționezi neîncetat și să-l răspîndești. Dar întrucît aceste sacrificii ar fi prea mari și ar cere și marele sacrificiu al timpului, e menit (vezi prin urmare că nu e vorba de o hotărîre a noastră ci de o fatalitate inexorabilă) să fie opresat prin formula că ne vaut pas la peine.

Îl vom lăsa deci. Dar vom ajuta Lumina nouă și vom căuta mai ales s-o răspîndim. E absolut necesar să avem acest organ. A scrie cu o anumită independență la o revistă e un chip ofensiv de a te comporta... Și noi avem nevoie de aceasta, mai ales că pigmeii au început să-și arate colții (știi la cine mă refer).

Numărul dela 1 iulie l-ai scos? Apropos, știi că Macedonski a fost pe la Giurgiu? M-a căutat acasă. L-a primit tată-meu, l-a întreținut toată ziua. L-a reținut la masă, l-a dus prin familie și după ceai l-a condus la gară. Îmi pare f. bine că i-am dat o mică satisfacție maestrului. Era o datorie de conștiință față de acest om care pe lîngă defectul lui de a nu se fi putut adapta, are merite mari.

Nu știu însă ce ecou va fi avut articolul meu. Tu citești revistele? Ai văzut ceva?

Dar Busuioceanu unde e? A apărut Lumina Nouă, cu articolele noastre? Nu mai știu nimic. Trăiesc într-o desăvîrșită izolare.

Dacă te vei duce la Constantza, vei întîlni acolo pe Dragoș Protopopescu și pe Ionel Pavelescu. Dacă îi vezi, salută-i din partea mea.

Mă vei întreba ce fac? Citesc la drept. Mă lupt acum cu civilul. Am citit binișor pînă acum... Și apoi mai am atîta timp înaintea mea. Versuri nu pot scrie. O altă dispoziție îmi trebuie pentru aceasta. Am avut într-o seară, după ce lucrasem toată ziua, impresia că voi putea scrie ceva. Am început și am părăsit condeiul îndată. Îmi lipsea versul, deși sentimentul era întreg și bine definit. Vroiam să [re] dau necesitatea ce o simt bărbatul și femeia de a se apropia, într-o duiosă comuniune sufletească cînd restriștea vieții apasă pe suflete, în calmul orei de seară.

Începusem astfel:

Se isprăvise ziua și oboșiți de muncă

Noi ne priveam cu ochii uimiți că ne privim

Apoi am lăsat-o. Un greer țiuia undeva, foarte aproape de mine. Nu părăsesc însă ideia. O voi relua. Te las dragă Marcel. Ași mai sta cu tine de vorbă încă cîteva ceasuri, ca în serile de vară pe care le petreceam împreună dar... nu e așa că n-o să mă uși, că îmi vei scrie? Te îmbrățișez cu dragoste de frate, Tudor.

Stimate domnule Densușianu,

Am continuat să mă gîndesc la modificarea pe care — după propunerea dv. am introdus-o în strofa ultimă a poeziei „Moartea”. Versiunea ultimă:

Vai, cine ar mai simți revolta dreaptă

mi se pare puțin cam comun. Toată lumea spune că „simte revolta“. De aceea m-am hotărît a păstra cuvîntul „ură“, cu atît mai mult cu cît el reia cuvîntul deja întrebuițat din versul precedent. E o chestiune de simetrie. De aceea versul de care e vorba ar fi:

Vai, cine-ar mai simți o ură dreaptă.

Dacă credeți că această modificare e întemeiată, vă rog s-o introduceți.

Cu tot respectul

Tudor Vianu

24.IX.1918.

Prea onorate domnule Densușianu,

Vă rog să-mi scuzați tăcerea: dar dela sosirea mea am fost prins într-un asemenea vârtej de împrejurări, am avut atîta de suferit de la privațiunile vieții de aici și de la situațiunea specială vremurilor, încît nevoile m-au tras într-o mie de părți — deși gîndul mi-a fost zilnic, aproape; acolo unde am lăsat un regret bine-înțeles.

Afară de aceasta în ultimul timp slăbiciunile și enervarea au sfîrșit prin a mă trînti la pat timp de o săptămînă.

Micile însărcinări ce ați binevoit a mi le da, le-am îndeplinit după cum s-a putut — Damianovici și Paraschivescu cred că v-au scris înaintea mea, ținîndu-vă la curent.

Colaborez la „Literatorul“. Această colaborare are însă un punct de vedere bine lămurit, pe care însăși revista a ținut să-l accentueze.

Cred că dintre numerele apărute v-a căzut și dv. în mînă cele trimise în Moldova.

Ași vrea să-i scriu și lui Pillat; nu știu însă dacă mai e în Iași...

A început să vie multă lume și cred că n-ați greși dacă v-ați reîntoarce sub unicul punct de vedere al greutății de a mai ține apartamentul dv. neocupat, greutate pe care dl. Damianovici o mărturisește.

Revista apare? e în curs de tipărire, a apărut? Noi sîntem într-o ignoranță completă de cele ce se petrec în Moldova.

Oricum, aici nu poate fi vorba de publicare: absență de hirtie, scumpete exorbitantă a tiparului. Vă rog, dle Densușianu, să primiți expresiunea profundului meu respect și devotament.

luni, 22 iulie 1918. Tudor Vianu

Tudor Vianu către Marcel Romanescu,

Joi, 10 oct. ¹⁾ București

Scumpe și mult dorite prieten. Aflu adresa ta (de la Băbeanu). Înțeleg graba cu care îți scriu — eu care ți-am purtat atîta de grijă, care te-am dorit atîta. Te țineam în Elveția ²⁾ și iată că noua veste zice că ești mult mai departe. Sper însă în apropiata ta reîntoarcere. Sînt întors de cîteva luni din Moldova. După plecarea ta (în Dec. 1916) am intrat în școala de Artilerie. Terminînd-o,

¹⁾ 1918 (n.n.).

²⁾ Marcel Romanescu se afla în acest interval de timp la Christiannia (Oslo), în Norvegia, ca funcționar diplomatic la consulatul român din localitate.

am plecat pe front în Corpul Apărării Antiaeriene unde am stat pînă în februarie 1918, cînd reîntors la Iași, am rămas acolo pînă la plecarea din Moldova (iunie). Aici la București, sînt redactorul „Literaturului“, care a reapărut, și lucrez și la alte publicațiuni recente. Mi-a mers și mai rău, și mai bine, în timpul acesta... deși greutățile trecute sînt oricum prilej de satisfacție. Mi-ai fost pururi în amintire și de mai multe ori ași fi vrut să-ți scriu — dar indiciile despre tine erau prea vagi și prea nesigure.

Am scris, deși nu mult în ultimul timp, dar marea experiență sufletească la care am luat parte sper să-și ia de aci înainte o formă. Mă gîndesc la tine: mai liniștit decît mine, mai liber de a te adînci și de a te perfecționa, tu trebuie să fii altul. Cit de mult te doresc, cum aștept reîntoarcerea ta!

Am tristețea să-ți anunț moartea bunului nostru prieten, Vasile Olănescu, în marile lupte din iulie 1917. Am fost crud încercat prin pierderea acestui necomparat amic... și îmi închipui impresiunea ce o vei încerca și tu. — Mai multe detalii, despre mine și despre altele la o viitoare scrisoare ce va urma răspunsului tău, pe care îl sper neîntîrziat. Bune amintiri fraților tăi; cele mai respectuoase salutări d-nei și d-lui Romanescu. Ție, scumpe Marcel, o mie de salutări frățești, Tudor Vianu.

Str. Cortului 14
(colț cu Precupeții Noi).

Buc. 28 oct. 1918

Scumpe prietene,

O bucurie delirantă mi-a pricinuit cartea ta poștală. Nu-mi vine să-mi cred ochilor privind: în adevăr, ale tale sînt rîndurile pe care le am în față — al tău e scrisul ăsta, pe care totuși îl cunosc așa de bine? În sfîrșit, după doi ani, ne regăsim — dar, din păcate, atît de depărtați încă... Nu-mi scrii cînd aveți intenția să vă reîntoarceți. O doresc cit de curînd, cit de curînd, dar evenimentul acesta mi-l făgăduiesc ca marea bucurie a anului... Scrisoarea ta n-am primit-o: eu însă, îți răspund neîntîrziat la cartea poștală; gelos de a pierde măcar o clipă din timpul în care putem comunica iarăși. — Neapărat, dacă vrei să-mi trimiți articole de acolo, din nord, eu le voi face loc nu numai în „Literaturul“, dar pretutîndenî unde pătrund și eu... Voi scrie un articol despre tine, bucuria de a te fi regăsit, vreau s-o împart, larg, cu toată lumea. Te fericesc! Imprejurările, pe tine te-au îmbogățit și te-au mărit. Ce curios sînt să aflu noul unghi al orientării tale. Iată ce îți propun: scrie-mi în fiecare săptămînă cite o carte poștală — dacă scrisorile nu ajung; în chipul acesta voi afla mai multe despre tine — mai mult decît pot afla din primele laconice tale rînduri cari adăugă la bucuria ce mi-au pricinuit-o și indignarea de a nu-mi spune mai mult... Apar în Buc., ca reviste, deocamdată Spicul sub direcția lui Galaction, Revista critică a lui Prodan, Scena, o mizeră foaie teatrală a lui Herz; Cronicarul, o foaie teatrală și literară a lui Caion. Dragoș Protopopescu va scoate revista Letopisețe, Al. Vlahuță Sămănătorul.

Întoarce-te: vom scoate-o pe-a noastră! Încet, încet pe aici, viața reîntră în normal. Ași vrea să-ți spun multe — pe care ți le promit pentru scrisori viitoare. Oricum, nu mă lipsi de veștile tale. Te sărut cu un dor nemărginit.

Tudor Vianu

Dragă Marcel,

Am primit alaltăieri cartea ta poștală și eri scrisoarea — am răspuns în aceeași zi celei dintii, răspund astăzi celei de a doua, stăpinit, încă, de o emoție la fel cu aceea pe care mi-au trezit-o primele tale rînduri.

Sînt în ceasurile de odihnă pe care mi le îngăduie munca, pentru examenele ce se apropie. Stau în fața hîrtiei evasiv și tulburat. Cu ce să încep, ce să-ți spun mai întii? Am atîtea să-ți spun! Ți-am purtat aspru de grijă pe aici! Cîrculau o mulțime de svomuri rele cu privire la voi. N-aveam năciun temeiu serios să le cred — le respinsesem cu siguranța ce-mi dădea intuiția mea... Dar oricum? Svomurile acelea nu erau de natură să-mi facă plăcere. La Iași am locuit în aceeași casă cu Vasilică și Bayer. Eu venisem cu speranța că te voi găsi, în ianuarie. Primele zile, înainte de a-mi întîlni prietenii, mă așteptam să te văd aparînd la vreun colț de stradă. Îți închipui cu ce reală suferință am înregistrat vestea plecării tale. Luni de zile, după aceea, Vasile nu contenea să vorbească despre voi. În aprilie a plecat și el, împreună cu Bayer. Astfel izolarea cu care debutasem la Iași, prin plecarea ta, se desăvîrșise acuma prin plecarea lor. De la Iași, eu am plecat la Botoșani, în Mai. Primeam vești rare. Vasile, în special, mi-a scris numai de vreo două ori. Îi plăcea peisajul locului care îi amintea Oltul lui, se simțea bine „în exercițiul funcțiunii” — erau chiar cuvintele lui. În iulie îmi vine vestea morții lui, pe care Bayer mi-o confirmă printr-o carte poștală sfîșietoare. Vasile ceruse, expres, trimțterea lui pe front, — acolo colonelul, aflîndu-l slab, voise să-l dea la un birou de informații. Vasile refuză. La 17 sau 18 iulie, în timpul marilor lupte din sectorul Soveja, un obuz cade în baterie și-l rănește profund la ambele picioare. Anemic, în 12 ore, sucombă prin hemoragie. Cu două zile înainte spusese lui Bayer, cu care era în acelaș regiment, prezentimentul morții. Natură nervoasă și senzitivă, — era ceva pe care îl putea devină în complexul determinărilor din jurul lui. Mă întrebă dacă l-am plîns? N-ași fi crezut să provoace în mine asemenea răsturnări sufletești, evenimentul acesta pe care în definitiv, puteam să-l aștept cu oarecare pregătire. Nu știu cine a comunicat familiei lui la Paris, tristul eveniment. Eu n-am avut bravura s-o fac. În clipa aceasta, chiar, scriîndu-ți despre el, reîncerc ceva din prima mea durere. Cît despre moartea lui, eu nu gîndesc la fel cu tine. În jertfa forței tinere și frumoase găsesc nu știu ce prilej de melancolică blîndețe. În asemenea împrejurări, suferința se complică cu o pură voluptate sufletească. Îmi place de altfel să regăsesc în tine suflatul acela, „cu poște de atlet” și în care, probabil, influențele de acolo, au întîlnit și au întărit tendințele individualiste. E mare și frumos ce spui tu, dragă Marcel. Orientarea mea e însă în sensul credinței, e forma cea mai înaltă a solidarității, o solidaritate cu întregul univers.

Poeziile tale mi-au plăcut mult. „Liber” e o minunată poemă care clădește pe suferință și încercările durerii. „Leul” e o plastică viziune parnasiană. Cea dintiiu am dat-o la „Literaturul”, împreună cu o notiță de a mea pe care am scris-o cu inima. „Leul”, l-am dat la Revista critică a lui Prodan unde se publică mai multe lucruri bune și unde Nichifor Crainic este elementul cel mai activ. Cînd vor apare le voi detașa din revistele respective, și ți le voi trimite. Trimite-mi mereu. Voi căuta să le public în toate revistele de pe aici. În curînd Vlahuță va face să apară, în același timp, un cotidian, Dacia, și o revistă literară, Dacia literară, la care am fost solicitat să lucrez și la care vor mai lucra: D. Tomescu, Nichifor Crainic, Ioan Dragu, Alex. Busuioceanu etc. Înțelegi că în chipul acesta îți voi putea asigura și aici colaborarea regulată.

Ar fi bine, însă, să realizezi o serie de articole cu caracter informativ și critic asupra mișcării culturale de acolo... Lucrurile acestea s-ar putea publica cu mult succes aici. Dacă însă ai intenția să te întorci curînd — o, cît o doresc! — atunci păstrează-le pentru reîntoarcerea ta, căci cine știe dacă nu vom avea nevoie pentru o publicație personală... Cît de mult ași vrea să fim iarăși împreună, să muncim alături, comunicînd într-un același entuziasm. Scrie-mi neapărat cînd aveți de gînd să vă reîntoarceți! Aici, la București, mai apare Spicul pe care îl scoate Galaction împreună cu un rabin Algazi. E o mișcare de inspirație, — vrea să fie — mai mult religioasă. Nenișescu publică regulat la Spicul. Noua lui orientare e tot în sensul credinței... dar realizările lui sînt inferioare oricărei așteptări. Are un bogat și puternic suflet Nenișescu — dar nu reușește încă să se exprime și forma explodează în tîndări sub presiunea emoțiunii lăuntrice. În genere nu mi-am schimbat opinia cu privire la Nenișescu — deși continui să sper în el.

Literatura războiului a fost, altfel, cu totul inferioară, ca și aiurea, pe aci. Nu s-a scris nimic cumsecade. Stamatiad, care împreună cu mine lucrează la „Literatorul“, a cunoscut și el o întoarcere, cel puțin în formă, către credință, întoarcere din care au rezultat „Psalmii“, o producție poetică cu totul slabă și foarte puțin gustată. A devenit de altfel foarte nervos și în fiecare zi slăbește și se epuizează. Moșoiu (Alfred) cu care m-am împrietenit, are o piesă, „Jocul apelor“, la teatrul Național și un volum de nuvele sub presă ce pare a fi merit la o vilvă mare.

Demostene Botez a publicat o plachetă de versuri „Munții“, care cred că e lucrul cel bun din literatura războiului și care e vorba să fie premiată la Academie. Apropos, la Academie a fost ales, în locul lui Delavrancea, Brătescu-Voinești. Altfel ce să-ți mai spun: au mai publicat literatură de război, în afară de cei mulți și anonimi dar uneori interesanți, Sadoveanu, un volum slab, Mircea Rădulescu, prin ziare Nichifor Crainic, — un potop, Iorga, căruia i s-a jucat la teatru și „Invierea lui Ștefan cel Mare“, cu un succes atît de negativ încît doar umerii lui l-ar fi putut să-l poarte. Iorga de-altfel a avut o atitudine admirabilă și articolele lui au fost uneori de-un dramatism și de o elevațiune de sentiment cum nu s-a mai pomenit pe la noi. La București în timpul ocupației, Adrian Maniu cu Sc. Froda au scris și au jucat o comedie lirică „Fata din Dafin“. O comedie lirică „Serenada din trecut“ a jucat și Mircea Rădulescu la Iași. Iată cîte ceva din ce s-a făcut pe aici. Puțin lucru față de măreția vremurilor. Munca trebuie începută de aici înainte... Și e mult de făcut.

M-am grăbit să vorbesc despre tine tuturor prietenilor noștri comuni: s-au bucurat cu toții aflînd despre tine, mai mulți îți vor scrie (...) ¹⁾. Iartă-mi te rog neglijența cu care am scris și cu care am expus. Am atîtea să-ți spun... Și iată că după ce am umplut patru pagini cu literă măruntă și încilcită, tot mîu și-am spus nimic, nimic din ceea ce îți păstrez cu dragoste și neșărmurit dor.

Mi-ar face plăcere să aflu detalii despre toți frații tăi, pentru care păstrez cea mai frumoasă amintire și pe care îi doresc mult. Salutări lor. Pe tine, frate Marcel, te sărut cu dor de frate.

Tudor

P.S. Răspunde-mi neîntîrziat și trimite poezii sau articole. Te sărut. T.

¹⁾ Am notat cu semnul suspensiei întreruperile impuse în transcrierea textului de cuvintele ininteligibile. (H.Z.).

Dragă Marcel, ¹⁾

Alecu ²⁾ pleacă astăzi la Roma — o călătorie de plăcere; după cum singur îți va explica — și în graba propriilor mele preparative de a mă deplasa pentru durata verii, îți aștern câteva rânduri care vor, mai întâi, să te asigure de dorul pe care ți-l poartă bunul tău prieten.

Mă duc, scumpe, la Cîmpulung, pentru cel puțin trei luni de zile, unde mă reclamă nevoia concentrării și interesele unei cărți pe care o sper astfel gata pentru toamnă. Ce voi face mai pe urmă — nu știu. Deocamdată sufletul îmi este în întregime dat acestei lucrări depre Ideile Estetice Contemporane (Dualismul estetic) și îți mărturisesc sincer că la capătul ei văd și sfârșitul tuturor proiectelor mele prezente. Când o voi avea gata, îți voi scrie mai multe despre ideile care mă muncesc astăzi, mă chinuiesc, îmi iau odihna nopților și uneori mă exaltează și îți voi trimite acel strigăt de frăție cu care mi-a plăcut totdeauna să te întâmpin.

Dar, pînă atunci, mi-ar place să am vești despre tine și află că scriindu-mi la București, scrisoarea ta nu va întârzia să mă ajungă oriunde așa fi. Ași vrea să știu ce faci, ca mulțumire — căci iată, frații tăi (indiscreți?) pe care îi întâlnesc uneori și totdeauna cu mare plăcere, mă înformează că ești gata să aluneci într-o plasă de intrigi romanțioase și de suficientă invidie.

Scrie-mi, bunul meu prieten, căci vecinic rîndurile tale îmi vor părea ca o solie a unor vremuri pe care — semn rău! — am început să le regretăm și ori de câte ori rînduri de-ale tale îmi vor ajunge, ele vor provoca răspunsul meu cu aceeași simțire de revedere printre noi și o asemenea veste ar fi bucuria cea mai mare aceiași simțire de revedere fericită. Căci, oricum, la aceasta ajungem: ași vrea să te mai vedem printre noi și o asemenea veste ar fi bucuria cea mai mare.

La Roma mai am o datorie: vreau să-l salut și să-l îmbrățișez pe Nenițescu. Fă-o tu, dacă nu o va putea face Alecu, care nu-i cunoaște adresa. Și tot prin intermediul fratelui meu, eu sper să obțin vești cît mai vii de la tine, după cum el e însărcinat să-ți comunice toate cîte scrisoarea mea nu poate să cuprindă.

Al tău, Tudor Vianu

21.940

Tübingen, 21 oct., 1922

Dragă Bayer,

Am întârziat să-ți răspund pentru că în ultimile două săptămîni am fost necăjit mai toată vremea. Săcâielă materiale; n-au importanță. Trec mai departe — Iată cum stau lucrurile cu privire la cărțile pe care vrei să le ai. Aici, la Tübingen, n-am găsit decît: Gierke, Handelsrecht (care costă între 350—400 — prețurile oscilează săptămînal, după valută) și ți-aș fi trimis-o numai decît, dacă nu m-ași fi gândit că e mai bine să te consult și în privința celorlalte, ca să-ți trimet apoi împreună toate cîte se pot procura. Iodl: Geschichte der Ethik — n-am aflat-o nicăieri și ce preț poartă actualmente această operă în două volume nu-mi poate spune librarul decît după ce va întreba la editor, operație care poate să dureze vreo zece zile. După presupunerile lui cam vreo 3000 MK! Cît despre cărțile lui Ihering, ele nu se mai găsesc de multă vreme la editor și numai norocul poate să le scoată la iveală din depozitul vreunui librar mare din Leipzig. Se pare de altfel că întreaga operă a lui Ihering e în retipărire și că în curînd vom

¹⁾ În acea vreme, după cum o atesta și adresa, atașat de legăție al României la Roma.

²⁾ E vorba de Alecu Vianu, fratele lui Tudor Vianu

avea ediții noi. — Ce să fac prin urmare? Să ți-l trimet pe Gierke? Să-l comand pe Iodl? Să-l pun în urmărire pe Ihering? În cazul că mă vei însărcina cu toate aceste operații, trebuie să te înarmezi cu oarecare răbdare căci operația durează. Aștept răspunsul tău.

Mi-ai dat un fior în spate cu rindurile tale. Eu te vedeam aproape călătorind încoace și devenisem liric. Așa mi se întâmplă totdeauna: fantezia îmi pornește înainte. Am deschis plicul așteptându-mă să găsesc precizări... asupra epocii venirii. Când colo, tu, cuminte și serios, mă pui la locul meu și îmi arăți foarte bine că lucrurile nu merg așa cum cred eu, că ele nu se tranșează cu una cu două. Poate că ai dreptate. Un mugur de speranță se încâpăținează cu toate astea undeva. Iartă-mă.

Mă gândesc de altfel să-mi scurtez și eu șederea pe aici. Când am plecat îmi socoteam înapoarea după paștele 1924. Acum fac proiectul să doctorez în Iunie 1923 sau cel mai târziu în Oct.-Nov., al aceluiași an. Lucrarea mea e aproape gata. Sper în curînd să i-o pot arăta lui Gross (pe care probabil că îl cunoști din filosofie) și dacă ea va fi agreată, atunci încerc în mod energic să-mi scurtez șederea. Sunt plin de gânduri și de proiecte. Am strîns un material felurit și bogat. Cîtesc și notez zece ore pe zi. Nu cumva devin un învățat? Însfîșit, trebuie odată să spun ceva hotărît, să dau un corp fantasmelor, să arunc la o parte îndoiele tinereței — ducă-se dracului!

Cum o mai duci cu sufletul? De ce ești laconic? De ce nu-mi scrii mai multe — chiar maxime și baliverne? Haide, așează-te și flecărește ca „dans les temps d'antan“. Măi, mult mă-e dor de tine, ingratule nerușinat! — mult mi-e dor să mai pierd o noapte spunînd lucruri de ocară și cuvinte de religie adîncă, să vie zorile, să prînd în naștere fenomenul luminei și să mă îmbăt de prospețimi Țara Nemțească mă sufocă prin lipsa de fantezie și temperament. Dacă ai veni am crea aici o sucursală a lirismului sudic — nu-ți fie frică — cu deplină exteriorizare morală. — Cu Dan nu mai e nimic de făcut. Iși păstrează încă pe umeri capul lui metafizic — dar este iremediabil pierdut. La fiecare 10 minute tresare, îți smulge nasturii și te întoarce pe scaun ca să-ți arate vreo „Damă“. În genere, apoi, este acaparat de femei — mai toate babe și pocite. Oare imperiul „împersonalului“ este definitiv părăsit? Pe amantul Barbilian l-am apostrofat de cîteva ori: Te apostrofez și pe tine, avocate Bayer! Și te îmbrățișez. Scrie-mi.

Tudor

Lui Mihail Dragomirescu
Tübingen, 16 noembrie 1922

Onorate domnule Profesor,

Îmi iau permisiunea să vă mulțumesc cu recunoștință pentru intervenția Dvs. neașteptată și binevoitoare căreia îi datoresc aprobarea cererei pe care o îndreptasem Ministrului de Instrucție. Tatăl meu, Doctorul Al. Vianu care se afla în ziua de 4 Nov. în cabinetul Ministrului îmi descrie cu emoție gestul Dvs. E o solie pe care o primesc în singurătate și care sporește în mine nu numai devotamentul pentru fostul meu profesor, dar și tăria hotărîrii pentru scopurile cele bune.

Mă găsesc în activitate de studii, ca auditor ordinar al Universității din Tübingen, de aproape nouă luni de zile. Cîte nu-mi trec pe dinaintea cînd caut să strîng laolaltă toate cîte le-am trăit în această vreme! Plecasem din țară

printr-o inițiativă furtunoasă, spărgînd o fereastră către libertatea de care mă bucur aici. Subt streșinele vechi ale acestui oraș universitar, pe care nu-l părăsesc decît foarte rar, am trăit zile minunate de mîntuire. Anul pe care îl voi încheia peste puțină vreme m-a întărit ca o ședere în munți, dacă nu cumva m-a făcut să și înaintez. Sîrguința cel puțin nu mi-a lipsit și, într-o concentrare sufînută de la zi la zi, am adunat mult material și am fixat cîteva idei.

Mă îndreptam către Tübingen pentru a găsi aici pe profesorul Karl Groos al cărui renume de psiholog și estetician ajunsese pînă la mine încă din vremea în care mă aflam la Viena. L-am întîlnit în adevăr și este probabil că voi promova la doctorat subt auspiciile sale. Lucrez acum la teză, care aparține domeniului pe care Groos l-a denumit „Psihologia Literaturii“, și cu toate că raporturile stabilite cu această ocazie nu merg fără oarecari greutăți, pornite din divergență de intuiție și situație, sper să pot duce lucrurile, într-un scurt timp, la bun sfîrșit. Nu mă grăbesc cu toate acestea. Sînt încă multe de făcut și cred în genere că ocupăm o pozițiune bună atunci cînd reușim să înfrățim în noi speranța și umilința. Dacă formal voi fi gata în toamna viitoare, voi considera că am realizat la data cea mai apropiată pe care mi-o puteam propune.

Ași dori, onorate domnule Profesor, să dau cît mai curînd dovada roadelor acestor multe ostenele din ultimii ani; dar pentru că am aflat că numai în timp stă secretul faptei mature, vă rog să mențineți încrederea cu care binevoii a mă onoră. Fac poate parte dintre acei care se numesc „tîrzielnici“ și mă consolez numai gîndindu-mă că o anumită indulgență poate trece și peste acest defect. Mi-am făgăduit însă de multă vreme să nu slăbesc în încordare.

Repetîndu-vă mulțumirile mele, vă rog să primiți asigurarea devotamentului meu.

Tudor Vianu

I. N. Roman de la T. Vianu
Buc., 24 ianuarie 1931

Mult stimat Domnule Roman,

N-am uitat făgăduința pe care v-o făceam în trecuta mea scrisoare, în legătură cu conferința pe care imi faceți cinstea să mi-o cereți din partea comitetului pentru ridicarea unui monument Eminescu, la Constanța. Acum, ca și atunci, vă fac cunoscut că sînt la dispoziția Dvs., pentru începutul lunii Aprilie.

Folosesc acum această ocazie, stimat d-le Roman, pentru a interveni cu o propunere pe care vă rog să o adueți la cunoștința Comitetului. Este vorba de sculptorul Han, care a executat o mulțime de lucrări pregătitoare pentru un monument Eminescu fără să izbutească a instala vreuna pînă acum. Cum, desigur că împreună cu comitetul Dvs. reflectați la artistul care ar răspunde mai bine intențiilor Dvs., imi fac o plăcută datorie atrăgîndu-vă atenția asupra sculptorului Han. Socotesc că Han este astăzi cel mai de seamă sculptor al țării noastre și unul ale cărui concepții sînt mai adecvate stilului monumental. Monumentul este de altfel specialitatea sa și operele la a căror desăvîrșire el lucrează acum sînt monumentele lui N. Bălcescu, Al. Vlăduță, N. Filăpescu.

Am arătat într-o broșură pe care am publicat-o de curînd și pe care v-o alăturerez, rugîndu-vă să-mi faceți cinstea s-o primiți, cum întreaga sculptură a lui Han, prin tot felul inspirației sale, tînde către monumentalitate. În broșura mea,

veți găsi reproducerea statuii „Lucefărului“ (planșa XXIII)... plănuită de sculptor a fi așezată pe un plan inferior al structurii unui monument al lui Eminescu. Aceste două bucăți, completate poate cu un medalion al poetului și grupate într-o ordine arhitectonică fastuoasă ar întregi un monument demn de gloria aceluia a cărui amintire o venerăm. Constanța, care se fălește acum cu nobilul monument al lui Ovidiu, ar câștiga astfel o nouă și impunătoare podoaabă.

T. Vianu încheie exprimându-și speranța că propunerea făcută va câștiga „pe lângă admirația mea foarte călduroasă, simpatia Dvs. și a Comitetului.“

Comitetul acceptă sugestia lui T. Vianu. Iată dovada :

16 aprilie 1931

„Mult stimat d-le Roman,

Vă mulțumesc mult pentru cele 2 gazete, cuprinzând recenzia Conferinței mele, pe care ați avut amabilitatea de a mi le trimite. Recenzia ultimă e desigur cu mult mai bună decât cea din Dobrogea jună în care recenzentul se dovedea a fi fost mai plăcut impresionat de paltonul meu, pe care avea chiar gentilețea să-l declare „impecabil“, decât de cuprinsul conferinței... Recompensa deplasării mele la Constanța nu o așteptam, însă atât de târziu căci am avut-o pe loc, în marea plăcere de a fi făcut cunoștința Dvs. și de a mă fi bucurat câteva zile de buna dvs. tovărășie.

În încheiere dă vești despre Han.

„Am revăzut zilele acestea pe dl. O. Han, care lucrează harnic la macheta sa, în speranța ca în scurt timp să v-o poată face cunoscută. E posibil ca dl. Han să întreprindă în acest scop, o nouă călătorie la Constanța...“

București, 15 martie 1934

Scumpe Domnule Speranția,

Primesc „Papillons“ de Schumann, noua d-tale lucrare puțină vreme după ce avusesem gîndul să-ți scriu, dintr-un impuls prea liric, pentru a nu mă fi împotrivit lui. În ultimele zile ale iernii, într-o oră de oboseală și descurajare, am scos din rafturile mele „Pașii umbrelor și ai veciei“. Am recitit atunci cu o nespūsă încîntare hexametreei dumitale, și nobila lor îmbinare de cugetare și emoție îmi sugera ideea de a-ți mulțumi cu recunoștință. N-am făcut-o atunci, dar iată că prilejul n-a fost cu totul pierdut ! Ce rău îmi pare că multele sarcini pe care mi le-am asumat în ultimii ani m-au împiedicat să scriu atâtea lucruri cîte gîndesc cu iubire curată despre d-ta. Am conceput pentru mine un drum lung. Temele mele se găsesc cu totul la începutul lor. Chiar acum încerc să „dovedesc“ sarcinile redactării unui curs de estetică în care trebuie să-și găsească locul lor organic sute de fapte, de referințe, de reflecții personale. Voi isbuti ? Ce chip va lua încercarea mea terminată, dacă o voi termina ? Cu aceste preocupări am citit „Papillons“ de Schumann și nu pot să-ți spun cît de mult mi-a plăcut libertatea, ași îndrăzni să spun : grația cu care se ordonează la d-ta materia unei cercetări serioase. Mi s-a părut că d-ta realizezi nespūs mai ușor și mai fericit ceea ce eu încerc să fac acum sub felura unei discipline penibile. Ași vrea să adaug și cît mi-e de drag tipul omenesc pe care „Papillons“ de Schumann îl manifestă.

Acel amestec de emoție, de profunzime, de sensibilitate ferventă și castă eu l-am descoperit la prima mea atingere cu romantismul german și am căutat să-l regăsesc întrupat, în acele mici orașe universitare din sudul Germaniei, unde mi-a fost drag să trăiesc. Ce virtuți nebun! Ce a devenit acum Germania? Nu pot spune că mă așteptam de loc ca sacrul spirit romantic a lui Fr. Schlegel, al lui Schelling, al tânărului Nietzsche, să-mi adie dispre „granița de Vest”. Încă o dată: mulțumiri și dacă dai voie, fratelui d-tale mai mic: felicitări.

Cu toată dragostea și cu tot respectul, T. Vianu

P. S. Imi permit să adaug o lucrare antologică pe care am scos-o în ultimele luni pentru folosința studenților mei. Poate că te va interesa s-o răsfoești într-un moment liber.

T. V.

Lui Alex. Teodor Stamatiaid

Iubite și vechi prieten,

Mi-a făcut plăcere să parcurg „Arta poetică”. Te-am regăsit așa cum te cunosc de mulți, de foarte mulți ani, căci după socotelile mele se vor împlini în curînd patru decenii de cînd ne-am întîlnit în preajma marelui și scumpului nostru Alexandru Macedonski. Acest frumos jubileu se însoțește pentru mine cu unele încheieri, pe care „Arta poetică” vine acum să le întărească. Mica scriere, copiată de d-ta în forma și dispoziția viitoare ei publicării, mi te aduce în față, așa cum n-am încetat să te admir și să te iubesc: pasionat și orgolios. Oricine și-a consacrat ostenele vieții sale scrisului literar are dreptul și chiar datoria să noteze concluziile lui cele mai generale, esența de zeci de ani distilată a experiențelor lui. Iar iluziile d-tale pun în evidență, în primul rînd, substratul etic al creației literare, făcut din intrasigență, din mare hărnicie, din austeritate, din cultul marilor înaintași. Fie ca îndemmurile care se desprind din paginile Artei poetice să fie auzite de urmașii noștri, cărora un poet le este îndatorat nu numai prin operele lui dar și prin tot ce-a gîndit în timp ce le compunea. D-ta ți-ai plătit acum și această datorie, ceea ce nu înseamnă că cititorii d-tale nu vor aștepta mai departe noile d-tale creații. Așteptîndu-le împreună cu ei toți, îți strîgem mîna cu vechea și afectuasa lui prietenie.

Tudor Vianu

3 noiembrie 1954

Tudor Vianu către I. M. Sadoveanu

Delhi, 2 XI, 1956: „Dragă Ionel, Am ajuns aici după o lungă și ocolită călătorie prin Roma, Khartum, Bahrein, Caraci, Bombay. Orașul cu aspecte moderne și altele străvechi, milenare, prezintă cel mai mare interes. A vrut ceasul ca la cei aproape 60 de ani ai mei, să fi trăit impresiile cele mai covârșitoare ale întregii mele vieți. Îți voi povesti, multe, multe lucruri. Sper să pot atinge și alte puncte ale Indiei (...)

Te îmbrățișez cu drag
Tudor

Stimate și iubite prietene,

Iartă-mi întârzierea acestor rinduri. Dacă ai cunoaște însă viața mea, cu cele unsprezece ore de curs săptămânale și cu multele, nesfârșitele însărcinări care se ivesc în tot momentul, sint sigur că ai avea indulgența pe care ți-o cer. Îți mulțumesc din tot sufletul pentru darul lui Filimon al d-tale. L-am citit din primul moment, cu aviditatea pe care o depun oricâte ori mă bucur de privilegiul de a străbate noile d-tale opere. Și acum ca totdeauna, m-am bucurat să te regăsesc același, chiar sub masca arhivistică, pe care d-ta ți-o așezi cu gesturi absolut proprii, într-un fel care nu lasă îndotăla asupra figurii vii de dedesubt. L-am iubit totdeauna pe Filimon. E un vechiu bucureștean, un exemplar format din pasta omenească pe care o cunosc mai bine. Acum, fiindcă încep să îmbătrînesc îmi place să mă regăsesc între vechile cunoștințe, între oamenii cu care am avut mai mult și de mai multă vreme de-a face. Cîți alți oameni nobili, ingenioși, spirituali și sensuali în același timp, nu i-aș putea pune alături. Am regăsit deci pe eroul d-tale. Ca pe un om cunoscut din lumea veche și mi-a plăcut să rătăcesc cu el printre locuri și deprinderi care nu-mi erau cu totul străine, fiindcă mă trag și eu din secolul al XIX-lea românesc și bucureștean. Filimon mi-a dat gustul să-l citesc și pe Gr. Alexandrescu, a cărui monografie aș îndrăzni să te rog să mi-o comunici, dacă nimic nu va sta în calea acestei favori. A propos de Gr. Alexandrescu, mi-aduc aminte că trecînd odată cu Macedonski pe bulevard, înainte de Cișmigiu, Macedonski mi-a arătat casa retrasă de la stradă, înainte de imobilul unde se află magazinul „Spicul“, în care era așezat pe-atunci restaurantul „Ileana“, spunîndu-mi: „Aici a trăit și l-am vizitat pe Grigore Alexandrescu cînd era bolnav, în anii lui din urmă“. Informația ar trebui controlată. Mi se pare că i-am vorbit despre așa ceva și lui Oprescu. Dar încă ceva. Privindu-i portretul, mi s-a părut totdeauna că Gr. Alexandrescu trebuie să fi semănat cu Macedonski: aceeași sculptură a figurii, aceeași puținătate a trunchiului cu sistem muscular destins și consumat în lungi vegheri, cu tutun și cafea, cum practicau intelectualii bucureșteni în veacul trecut, căci astăzi se trăește altfel.

Mult mi-ar mai plăcea să te văd, pe la d-ta, sau pe la mine, dacă ai avea timp și dispoziție pentru așa ceva.

Mulțumindu-ți încă o dată pentru darul operei d-tale și pentru gândurile amicale cu care l-ai însoțit, te asigură de vechea sa prietenie devotată și admirativă.

T. Vianu

Iubite prietene Husar,)*

Te rog să scuzi lunga întârziere a acestui răspuns. M'am purtat mereu cu gîndul să-ți scriu dar s-a pus mereu deacurmezișul îndemnurilor mele programul din cale-afară de încărcat pe care trebuie să-l realizez. N'aș fi vrut nici să-ți trimit citeva rinduri de circumstanță, pentru că d-ta mi-ai scris cu căldură și, așa zicînd, deschizîndu-mi-te. Mi-a plăcut să aflu cite ceva despre planurile dtale literare. Îți doresc să le duci la bun-sfîrșit. Revăzîndu-te, astă vară, după atîția ani, mi-a făcut mare plăcere să constat că vremea n'a trecut în zadar pentru d-ta. Am regăsit

*) În prezent conferențiar de estetică la Iași. Autor al unei cercetări istoriografice despre G. Coșbuc și al unor studii de literatură universală.

un om grav și lucid, dar — pentru a-ți spune tot adevărul — și oarecum febril, ceea ce mi s-a lămurit mai bine, atunci când am aflat că dta. adăpostești oarecum o taină și trăiești într'o așteptare. Nu mi-a fost dat să aflu nimic din secretul elaborărilor dtale., dar sunt înclinat să le acord toată încrederea văzînd omul care li se consacră. Poate că va veni momentul în care mă vei împărțași din rezultatul lucrărilor literare proiectate, dar pînă atunci noi nu putem discuta decît lucruri cu totul generale, dar de o anumită însemnătate practică.

Mai întii cred că trebuie să elimini acele nemulțumiri, acel inconfort interior prin care prima tînerțe a omului se prelungește în dta. În acest scop trebuie să te legi mai strîns de specialitatea dtale., una din cele mai interesante și pe care ai norocul s'o practici alături de un învățat cu orizontul dlui. Prodan. Voi privi deci ca un semn al celor mai făgăduitoare progrese știrea că te-ai angajat, nu numai în lucrări literare, dar și într'o lucrare științifică. Ce putere, ce sănătate se revarsă în omul care a ajuns să închege cincizeci de pagini limpezi, exacte, bine întemeiate, adevărate! Mi s'a părut de cîteva ori că am făcut astfel de experiențe și m'am tîmăduit, prin ele, de multele agonii care m'au bîntuit în lungi răstimpuri ale vieții mele.

Știu apoi că nutrești gîndul să schimbi locul așezării dtale., mutîndu-te la București. N'aaș vrea să combat proiecte care cred că nu s'au format cu ușurătate. Imi permit totuși să cred că, pînă la urmă, schimbarea nu te-ar satisface. Se trăește mai greu în București, mai risipit, mai ostenitor. Acum vreo treizeci de ani, G. Bogdan-Duică a vrut să mă aducă la Cluj. N'a fost dat acestui gînd să se înfăptuiască, dar am vizitat atunci orașul vostru și m'am lăsat ademenit de vîsul unei existențe liniștite și studioase la umbra zidurilor acelei cetăți central-europene, pentru care îmi simțeam afîmîtăși. Să se fi schimbat oare lucrurile într'atîta încît să nu se mai degajeze din casele, din grădinile, din apele, din vechile instituții de cultură ale Clujului aceleași sugestii care funcționau pentru mine? Mai examinează încă odată lucrurile, iubite Husar, și — cine știe? — poate că odată cu refacerea plăcerii de a trăi în locul căruia îi aparții și unde ești chemat să joci un rol însemnat; vei elimina o altă cauză a neliniștei care — crede-mă — — nu-ți este deloc foloșitoare. Altfel, nu mă recuz de loc ca prieten și sprijinitor al oricăror întreprinderi ale dtale. în vederea mutării, îndată ce aceasta ar deveni posibilă într'un fel oarecare.

Îți mulțumesc mult pentru trîmîterea cărții dlui. profesor D. Prodan. Am răsfoit-o îndată și mi-am dat seama de interesul și caracterul lucrării. Te rog să ai amabilitatea de a transmite dlui. Prodan rîndurile de mulțumire pe care le anexezi acestei lucrări.

Mi-ar face mare plăcere să mai primesc vești dela dta., pe care le doresc pe măsura afecțiunii și devotamentului pe care ți le port.

9 oct. 1955

T. Vianu

T. Vianu către dr. C. Dimoftache*)
Buc. 14.I.1961

Iubite prieten,

Mi-au făcut plăcere rîndurile d-tale, deși aș fi preferat să-mi aducă numai ecoul unei experiențe pozitive. După cîte înțeleg, te găsești într-un moment de desadaptare, pe care am bune speranțe că-l vei depăși cu atît mai ușor cu cît

*) Dr. C. Dimoftache, C. D. Zeletin pe numele său de poet, funcționa pe-atunci ca medic, în Hunedoara, la Spitalul unificat. n.n.).

este probabil că locul și împrejurările care l-au provocat nu vor alcătui, decit pentru scurtă vreme, cadrul d-tale de viață. De altfel dacă acest cadru ți se pare eterogen, ceea ce se găsește între limitele lui, conținutul însuși al vieții d-tale, în noua așezare, nu este tot atât de interesant cu acel trăit un șir de ani în București? Medicul se asociază, de altfel, atât de fericit în d-ta cu poetul, și acesta din urmă dispune de o vibrație atât de exaltantă la atingerea tuturor înfățișărilor lumii, încît sînt sigur că vei ști să distilezi uimirea și bucuria chiar din substanța existenței cele mai cenușii. Mi-aș permite să invoc, în această prîvință, propriile experiențe ale anilor mei tineri, cu bucuriile lor imense chiar în împrejurările cele mai inexpresive pentru alții.

Faptul de a te fi descoperit astfel încă din primul moment al cunoașterii d-tale, și, acum, în scrisoarea adresată mie cu atîta prietenie, îmi dă un adăos de posibilități de a te putea urmări și înțelege ca poet. Am citit deci cu mare delectare cele patru stanțe ale poeziei „După ploaie“, una din cele mai bune din cîte mi-ai arătat în ultima vreme. Am admirat deopotrivă delicatețea și exactitatea notațiilor de natură, fervoarea lirică, dar mai ales — după cum mi se pare că ți-am spus-o și alteori — nu știu ce atitudine înaltă și nobilă a poetului. Îți mulțumesc pentru a-mi fi comunicat poezia d-tale și sînt mișcat adînc de faptul că, scriînd-o într-o legătură oarecare cu încercările sănătății mele și cu simpatie inspirată de ele, te-ai gîndit să mi-o închinî (. . .)

T. Vianu către Teodor Ionescu ; (Sibiu)

Iubite prietene,

Îți mulțumesc pentru comunicarea rezultatelor cercetării d-tale în prețiosul tezaur al Muzeului Brukenthal, ca și pentru cuvintele cordiale care o însoțesc. Desigur, identificarea unei opere a lui Giorgione este o lucrare remarcabilă. Se pare totuși că operația identificării nu este încă dusă la sfîrșitul ei și îmi închipui că mai trebuie să arăți pentru care motive o pînză datorită unui maestru atât de mare a stat atîta vreme ascunsă sub o atribuție mai puțin ilustră. Seria posesorilor succesivi ai tabloului și cel din urmă dintre aceștia, baronul Brukenthal, n-ar fi avut tot interesul să perpetueze titlurile de autor ale lui Giorgione? Dar ce se întîmplă, în general, cînd amintirea unui asemenea artist se pierde și atribuirea unei opere devine problematică. Este aici o problemă de sociologie a artei. D-ta, care ai adunat atîta experiență în chestiunile de atribuire, ai putea s-o tratezi.

Desigur, portretul pe care îl contempli acum în fotografie vorbește puternic. Observ și eu, împreună cu d-ta, concentrarea privirilor, bogata viață interioară a modelului, dar și îmbînarea de vigoare și delicatețe care îl caracterizează, lumina difuz-fantomatică așezată pe figura lui, monumentalul compoziției. Este, desigur, o apariție a Renașterii și Giorgione poate să fi fost pictorul ei, mai ales dacă ne gîndim că opera acestuia a suscit atîtea alte controverse. Fiîndcă te-ai dovedit de atîtea ori un abil detectiv al istoriei artei, nu mă îndoiesc că vei descurca și de data asta firele încurcate ale noului mister giorgionesc.

Dorindu-ți din toată inîma mult succes în lucrările d-tale și mulțumire deplină în tot ce întreprinzi, simți și gîndești, te asigură de vechea lui prietenie

T. Vianu

14 februarie 1963

Scrisorile pe care le-am înserat în aceste pagini reproduc texte aflate, parte, în fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România (corespondența cu Ovid Densusianu, Marcel Romanescu, I. N. Roman, Al. T. Stamatiad, Ion Marin Sadoveanu), parte în colecții particulare.

Lunatecii

de **Bella Ahmadulina**

*Suind pe boltă, luna se răzbină
pe-orgoliosul depărtării chin.
Lunatecii, cu brațele spre lună,
ca osîndiți, pe urma ei se țin.*

*Pe-arișile pierdutei conștiințe,
de apăsarea zilei istoviți,
în zbor se-avintă, străvezii ființe,
de-a lunii scînteiere ispițiți.*

*Cu-aceeași strălucire fără moarte
și răsbindînd aceleași reci scînteii,
mă ispitește arta de departe,
cerîndu-mi toată să mă dărui ei.*

*Putea-voi eu să birui chinul care
îl iscă-n mine farmecu-i bizar,
și din lucirea lunii, mișcătoare,
să împlinesc poeme de cleștar ?...*

În românește de Igor Block

Epitaf

de **Mateia Matevski**

*Sosit-a din azurul îndepărtat al vremii
pentru a da pe față-un peisaj de vis,
un ostrov mic al nopții fără somn.
Trecut-a peste munții-ntunecați
și peste fluviile tulburate,
peste-ale spaimelor prăpăstii,
peste vermina mucedelor bălți.
Întii, trecut-a peste tot și toate.
L-a sfirtecat răscrucea, lup nocturn.*

*Picioarele i le-a tăiat
cristalul sfărîmat al zilei
și îi îmbrățișară pașii
secile ramuri ale urii.
Aflat-a, totuși, ostrovul lui mic —
un smoc de iarbă proaspătă și verde,
și o fărîmă de odihnă-albastră
spre a cînta la umbră.*

În românește de Virgil Teodorescu

Vijelii

de Saint-John Perse

*...Erau vînturi foarte mari peste pămîntul oamenilor — vînturi
foarte mari la lucru prîntre noi,*

*Care ne cîntau groaza de a trăi, și ne cîntau onoarea de a trăi,
ah! ne cîntau și ne cîntau de pe culmea cea mai înaltă a primejdiei,*

*Și pe fluierile sălbatică ale pierzaniei, ne mînau, oameni noi,
cătrefigurile noastre noi.*

*Erau forțe foarte mari la lucru, pe drumul oamenilor, forțe foarte
mari trudind*

*Care ne țineau fără datină și ne țineau rușii de anotimp, prîntre
oamenii îndătinați, prîntre oamenii anotîmpului,*

*Și pe piatra sălbatică a pierzaniei ne despuiau pămîntul cules
pentru noi logodne.*

*Și cu aceeași mișcare de mari hule în creștere, care ne luau
într-o seară pe anumite hule de larg pămînt pe anumite hule de
largă mare,*

*Și ne ridicau, oameni noi, pe cea mai înaltă culme a clipei, ele
ne vărsau într-o seară pe anumite țărături, ne lăsau,*

*Și pămîntul cu noi, și frunza și paloșul — și lumea în care se
arăta o albină nouă...*

*Cum cu o mișcare, aceeași, înotătorul, întors din plutirea lui,
scrutînd îndoita înnoire a cerului, dintr-odată pipăie tivul nisipurilor
imobile*

*Și mișcarea e încă în el și-l propagă, cînd nu mai e decît me-
morie — murmur și suflu de grandoare în elicea ființei,*

*Și furturile sufletului sub carne îl țin îndelung abia răsufliînd
— un om încă în memoria vîntului, un om însetat încă de vînt, ca
de un vin.*

Ca un om care a băut un urcior de pământ alb : și focul îi e încă pe buză

Și pișcătura sufletului pe limbă ca o intemperie,

Gustul poros al sufletului pe limbă ca un piastru de argilă...

O, voi, pe care vă înviorează furtuna, forța vie și ideea

vouă vă vor înviora așternutul, miazma putredă a pierzaniei nu va mai împuți rufelee femeilor voastre.

Reluându-vă chipul din chipul zeilor, din focul furnalelor strălucirea, veți auzi și Anul care trece, aplauzele lucrurilor renăscând pe sfărâmurile elitrelor, ale cochiliilor.

Și veți putea pune iarăși pe foc marile paloșe de culoarea ficatului sub ulei. Om face fiare de plug, vom cunoaște încă o dată pământul deschis iubirii, pământul mișcându-se, sub îmbrățișare, cu o mișcare mai gravă decât pacea.

Cîntă, gingășie în fluturarea cea din urmă a înserării și a brizei, ca o ușurare de vite săvîrșite

Și e-n seara asta sfîrșitul marelui vînt. Și în depărtare pământul ne povestește mările sale.

Zei, amețiți de băutură, se vor mai rătăci iar pe pământul oamenilor ? Și marile noastre teme ale imaculatei concepțiuni vor fi debătute de învățați ?

Uestitori se vor coborî iar la fetele pământului, și le vor face iar fete de îmbrăcat pentru desfătarea poetului.

Și poemele noastre se vor duce pe drumul oamenilor, purtînd sămînță și rod în stîrpea oamenilor unei alte vîrste.

O rasă nouă printre bărbații rasei mele, o rasă nouă printre fetele rasei mele, și strigătul meu de om viu pe calea oamenilor, din ce în ce mai aproape, și din om în om.

Pînă în depărtatele țărni unde moartea dezertează...

În românește de Tașcu Gheorghiu

Corn englez

de Eugenio Montale

*Vîntul care astă seară cîntă înăsprit
— amintește o puternică batere de spade —
muzica arborilor goi și mătură
orizontul din toate
unde fișii de lumină se întind
ca vulturi în cerul dureros*

*(Nori în migrație, alte
regate de sus ! A altor Eldorado
puțin deschise porți !) Și marea
ce solz după solz
lividă își schimbă culoarea
azvîrle pe maluri o trombă
de spumă în încordare ;
vîntul ce naște și moare
în cerul ușor întunecat
de-ar suna și peste tine astă seară
inimă,
instrument dezacordat.*

În românește de Miron Chiropol

Odyseu în Ithaca

de Lars Forsell

*De trei ori am aruncat azi
trei trandafiri în mare, la ora
în care șuvoiul
părăsește Ithaca.*

*De trei ori, trei porumbei
și-au luat de pe mîna mea zborul
fîlfîind din aripi.*

*Sînt purpure,-n lume, Calypso,
atîta de tari, încît o singură uncie
ar colora în roșu de sînge marea întreagă.
Atunci la ce bun să mai plec de la tine,
să las depărtarea-ntre noi ?*

*Sirenele încă mă strigă, mă ispitesc și în somn.
Și marea își umflă valurile.
Și visul meu însuși te cheamă, stîrnind vijelia.*

În românește de Veronica Porumbacu

Sonet de dragoste

de Pablo Neruda

*La moarte, mîinile pe ochii mei le pune,
ca spicele de dragi, lumina blond-a lor
să-mi fie proaspătă ca boarea pe genune,
să simt cum mi-ai schimbat destinu-alintător.*

*Dormind, te-oi aștepta. Trăiește mai departe
în șoapta vintului gonită ne-ncetat,
parfumul mării-n larg, tu, simte-l cum se-mparte
pe urmele-n nisip pe unde am umblat.*

*Rămână ce-am iubit și fii cum te-am ales...
Știi bine, te cîntam cînd biruiam și sumbra
arip-a nopții... Dar, să înflorești, acum,*

*s-atingi, cum am dorit, răscrucea mea de drum,
să poată-n părul tău să mi se plimbe umbra,
să-și aibă cîntecul un veșnic înțeles.*

În românește de Barbu Solacolu

Zadarnic zugrăvești

de Paul Celan

*ZADARNIC zugrăvești inimi pe sticla ferestrei :
jos, în curtea castelului,
prințul tăcerii sub semnu-i i-a luat pe oșteni.
În copac își înalță stindardul — o frunză, ce-nvinețește cînd
întomnează ;
firul de iarbă al melancoliei și a timpului floare le-mparte în armii ;
cu păsări în plete le-ntîmpină șpadele să și le plece.*

*Zadarnic zugrăvești inimi pe sticla ferestrei : un zeu e printre
ostășeștile stoluri,
învăluit în mantia ce ție-ntr-o zi ți-a scăpat de pe umeri pe trepte,
în miezul de noapte,
odată, cînd în flăcări era castelul, cînd tu glăsuiai ca și oamenii :
iubite...
El nu știe ce mantie e și nici steaua de pe cer n-o împloră, ci frunza
ce-n față-i plutește o urmează.
„O, fir de iarbă“, i se pare că aude, „o, floare a timpului“.*

În românește de Dinu Bondi

Rumegare

de Richard Eberhard

*Cînd voi simți, strîngînd o piatră-n mînă,
Cum o preface timpul în țărînă,
Și-atunci cînd, printre degete, fiori,
Din rădăcini, mi-or crește pomi și flori,*

*Voi fi ca Moartea de-nțelept,
Căci Moartea face toate-acestea,
Și ea-mi va face scrum din piept,
Când mi se va-ncheia povestea.*

În românește de Dan A. Lăzărescu

După o sută de ani de **Emily Dickinson**

*După o sută de ani
Locul nu se mai știe,
În pacea nemișcată
A vieții ce-a fost agonie.*

*Ierburi triumfă. Străini
Citesc trecutele mâini
În scrisul rămas, singuratic,
Al morților mult mai bătrâni.*

*Ținturi pe câmpuri de vară
Uitatele drumuri arată.
Instinctul ridică o cheie
De amintire scăpată.*

În românește de Petru Popescu

Critica prozei

de Paul Georgescu

AL. PIRU; C. NEGRUZZI; LIVIU REBREANU

Seriozitatea informației, migăloasă și desfășurată cu o anume plăcere pentru propria ei frumusețe, dă lucrărilor lui Alexandru Piru un aer de seriozitate universitară și inspiră lectorului încredere. Făcînd parte din mica echipă de critici formată de G. Călinescu, Alexandru Piru păstrează devotamentul față de valoarea estetică, distingînd-o de meritul istoric, privește opera de sus, cu rapiditate sintetică, fără a se teme de ideile generale și afirmarea netă a gusturilor proprii. Tehnica rezumării rezezi și selective, ce include o judecată sugerată, îl înscrie printre călinescieni, dar numeroasele păreri deosebite și chiar delimitări însemnate fac din el mai mult decît un simplu discipol, un creator de puncte de vedere clare și distincte. Criticul știe să sintetizeze fără a eluda amănuntul și fără a schematiza ideile de ansamblu. Aceste calități fac din cele două mici volume — **Liviu Rebreanu**, Ed. Tineretului, 1965 și **C. Negruzzi**, idem, 1966 — primul de 118 pagini, al doilea de 141, format mic, lucrări de bază, conținînd toată informația necesară cunoașterii celor doi prozatori, rezumatul operei și judecarea ei istorică și artistică. Altfel spus, Alexandru Piru are talent sintetic.

Lucrarea dedicată lui C. Negruzzi debutează, firește, cu biografia scriitorului, notîndu-se pe parcursul vieții și activitatea sa literară, astfel încît cititorul poate înțelege opera prozatorului, nu numai în contextul social-istoric al epocii, foarte accidentat, ci și în împrejurările particulare ale existenței autorului lui **Alexandru Lăpușeanul**. De altfel, criticul însuși degajează trăsăturile caracteristice, desprinde semnificații, raportează în permanență lucrările scriitorului la modele anterioare, indică sursele, trasează paralele cu contemporanii, sau îl prezintă pe Negruzzi însuși drept izvor de inspirație pentru urmași. Această permanență referire animă expunerea, sugerează permanența procesului literar ca fenomen viu, complex, în care teme și idei își răspund, corespund, totdeauna modificîndu-se neconținut. Se reliefează deci dialectica particulară a literaturii, de permanență și înnoire. După o analiză clară și exactă a valorii operei, în final se emite o judecată sintetică.

Născut în 1808, Constantin Negruzzi, fiul unic al lui Dinu Negruț, e precoce atras de literatură fiindcă se dedă acestui „viciu nepedepsit“, cum îl numea Valéry Larbaud, de la 13 ani. Criticul împarte activitatea scriitorului monografiat, în trei perioade: 1) Perioada începuturilor, de la 13 la 29 de ani, în care se exercită în deosebi ca traducător, mai ales de versuri, — poezie și teatru — din La Fontaine, Voltaire, Lesage, Marmontel, M-me de Genlis, Florian etc. Pe la 19 ani

scrie și versuri proprii „nu lipsite de însușiri umoristice și de o anume lesniciune prozodică”, dar pe care criticul le consideră tot exerciții (pg. 128). Reținem deci precocitatea debutului, cât și faptul că, acel ce avea să scrie prima năvelă densă și durabilă din literatura noastră, constituind un adevărat model, debutează cu versuri, cum și că autorul aceluia dramatic tablou istoric — **Alexandru Lăpușeanu** — are, în tinerețe, o muză satirică.

A doua perioadă, cea mai însemnată, e fixată de critic între 29 și 36 de ani (1837—1844) când Negruzzi colaborează la principalele reviste ale vremii „și dă cele mai importante scrieri din cele patru cicluri ale volumului **Păcatele tinerețelor (Amintiri de junete, Fragmente istorice, Neghină și pălămidă, Negru pe alb)**“. **Aprodul Purice** e din 1837, ca și năvela **Zoe**, celebrul **Alexandru Lăpușeanu** e din 1840, ca și **O alergare de cai și Fiziologia provincialului în Iași** și tot între acei ani se scriu schița **Primblare**, anecdota **Retetă**, portretul **Un poet necunoscut**, schița **Calipso**, povestirea **Au mai pășit-o și alții**, câteva poezii etc. Cea de-a treia perioadă e situată de Al. Piru de la 36 la 49 ani (1844—1857), în care „activitatea lui Negruzzi devine sporadică, redusă la câteva scrisori și încercări dramatice de imitație“ (pg. 129). S-ar mai putea adăuga și o a patra perioadă (1858—1868), deceniu steril, între 50 de ani și 60, vârstă la care moare (24 august). Prin urmare, creatorul năvelei românești începe ca versificator, atras de teatru (din care va învăța concentrarea dramatică) și de satiră. Titlul **Păcatelor tinerețelor** e foarte semnificativ, fiindcă scriitorul ce debutase la 13 ani și-și scrisese capodopera la 32, încetează a mai scrie la 50, cu zece ani înainte de a muri, după ce după 36 de ani se mulțumise cu o activitate sporadică.

Cazul nu e singular, dimpotrivă, și ar fi de analizat, odată, cauzele pentru care atâți scriitori fie încetează să scrie la o vârstă la care Sadoveanu își concepe capodoperele, fie (Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu) se repetă, își subțiază substanța, merg din eșec în eșec. Pentru atîția, literatura rămîne „păcat de tinerețe“... Din informația bogată pe care ne-o oferă Alexandru Piru, reiese că sterilitatea prematură și progresivă a scriitorului are două cauze strîns legate între ele: angrenarea în slujbe, comitete și comiții, complicată cu poziția ambiguă față de revoluție, ce provenea din însăși funcția sa oficială. Cum arată criticul, Negruzzi nu face parte din marea moșierime și averea sa mereu periclitată îl silește, pentru a face parte din protipendadă, să ocupe funcții însemnate în regimul împotriva căruia pașoptiștii luptau. De aici, reticența și rezerva, în 1848, a unui cărturar care, prieten cu Alecsandri, Kogălniceanu și ceilalți revoluționari, fusese implicat într-o serie de acțiuni anterioare, democratice și culturale, ale acestora. Cum dovedesc o serie de acțiuni și lucrări reliefate de Al. Piru, ale scriitorului, cum demonstrează chiar capodopera sa, ce vădește oroarea de tiranie, Constantin Negruzzi simpatizează de la început cu ideile pașoptiste, integrîndu-se, prin literatura lui, curentului democratic și patriotic patruzeciopist. Dar rezerva sa în anul de cumpănă 1848, și faptul că rămîne înalt dregător pe cînd prietenii săi luau calea exilului, prudența la care-l îndemna valul represiv ce urmă revoluției în întreaga Europă, constituie tot atîtea inhibiții ce produc sterilitate.

E caracteristic faptul că perioada sa de maximă productivitate se desfășoară între 1837—1844, pe cînd fierb ideile îndrăznețe, înnoitoare, iar regimul tombaterelor se mulțumește să-și arate nemulțumirea prin scurte și inconsecvente acte de brutalitate, ce mai mult atîță spiritele. Represiunea ce urmează pretutindeni anulului 1848, cât și eșecul — aparent — al revoluției, au împins la resemnare pe mulți. Fapt e că mișcarea pentru Unire își găsește în el un partizan obosit și prudent. Situația de funcționar îl molesise, neavînd nici averea lui Alecsandri, pentru care funcțiile erau decorative, dar nu vitale, nici eroismul lui Bălcescu, ars de pasiunea libertății. Se poate deci afirma că opera lui Negruzzi este a unui

talent fecundat de ideile revoluției, iar sterilitatea sa prematură rezultă din ambiguitatea sa ulterioară; timorarea, pricinuită de poziția lui socială, a secat apele izvorului, la început de maturitate. După 1848, adică după patruzeci de ani, Negruzzi, ca scriitor, își supraviețuiește.

Cu cel de-al doilea capitol, Alexandru Piru începe descrierea și analiza operei, printr-o rezumare limpede și selectivă, ce sugerează valoarea scrierilor. Cel de-al doilea capitol, minuțios informat, ca și primul, tratează despre activitatea de traducător a lui Constantin Negruzzi, mod de a ne introduce în temele predilecte ale scriitorului, de a ne face cunoscute modelele sale formative. Observăm astfel că „autorii traduși sînt enciclopediști (iluminiști) clasici“ (pg. 32), dar și, mai tîrziu, prin 1837, traduce din teatrul romantic al lui Victor Hugo. Negruzzi rămîne în activitatea sa literară „și clasic și romantic, un moderat în ambele sensuri“ (pg. 44), ca, de altfel, cei mai mulți pașoptiști, care fie au alternat producțiile, ca Grigore Alexandrescu, fie, ca Vasile Alecsandri, au început cu o fază preponderent romantică pentru a evolua spre clasicism (**Pastelurile**). Cele două curente, antagonic intolerante în literaturile apusene, au coexistat pașnic la noi, în plin secol al nouăsprezecelea, fiindcă romantismul nu găsea un clasicism constituit pe care să fie obligat a-l dărîma, constituind astfel o trăsătură specifică a literaturii române din secolul trecut, plină de consecințe pentru dezvoltarea ei ulterioară. Clasicismul corespundea nevoii de ordine și legiferare artistică, romantismul corespundea afirmării spiritului național și revoluționar.

Cel de-al treilea capitol urmărește cu minuție contribuția însemnată a scriitorului în problemele limbii literare ce se consolida în acea perioadă. Cu umor și bun simț, Negruzzi ocupă — și aici — o poziție moderată, judicioasă în măsura în care ținea seama de criteriul limbii vorbite de popor, combătînd în egală măsură excesele latiniste și slavismul bisericesc tărcat cu grecisme și turcisme. „Marele merit al lui Negruzzi este de a fi militat, ca și Eliade la această dată, pentru o limbă literară comună, pe temelul vechilor cărți și al limbii vorbite de popor“ (pg. 55). El se înscrie într-o formație de scriitori care prin Eliade, V. Alecsandri, Odobescu, Maiorescu și Hașdeu, au reușit să fixeze formele limbii literare într-un spirit popular. Poziția, mai reticentă, față de neologisme, a fost, firește, depășită de procesul normal al dezvoltării limbii și al asimilării de noțiuni și tehnici noi. Al patrulea capitol e dedicat poeziei. Interesantă e, mai ales, analiza poemei **Aprodul Purice**, căreia i se detectează sursele istorice și literare, ca și invenția epică proprie. „Narația, cursivă, scrie Al. Piru, face un mare amestec de neologisme și arhaisme“. Se remarcă, apoi, „comparația simplă sau dublă, cu imagini apocaliptice, costiniene“ (pg. 69), și, în genere, procedeul contrastelor. După sublinierea meritelor istorice, judecata estetică e severă, în gust contemporan: „Dintr-un noian de proză rimată se pot tăia totuși cîteva pasaje poetice“ (pg. 69).

După urmărirea modelelor clasice, un loc însemnat îl ocupă prezentarea influenței folclorului: „Reprezentant de seamă al curentului istoric popular de la **Dacia literară**, autorul poemului **Aprodul Purice** nu putea să nu fie și un admirator al poeziei populare“ (pg. 76). Capitolul cinci discută cu pricepere informată, încercările dramatice ale lui Negruzzi; dar „Creația principală a lui Negruzzi trebuie căutată în proză, unde e un adevărat cititor“ (pg. 93). Nuvelei **Zoe** i se descoperă de asemenea, modele și, după o analiză atentă și sagace, ajungem la judecata estetică, severă cu înțelegere: „Desigur, meritul nu trebuie căutat în predilecția pentru satanic și macabru, ci în prezentarea de loc stîngace a unor figuri, în special a curtezanei focoase, iraționale, și a seducătorului fără scrupule, imperturbabil, în zugrăvirea sugestivă a tablourilor de epocă, precum acela al paradei domnești deschisă de suitari cu căciuli lungite cu cozi de vulpe, urmată de paștiri în zale, darabani, seimeni, lăutari cîntînd din vioare aria **Mititica** și încheiată de ofițerii

curții în costume arnăuțești de catifea violetă brodată cu aur“ (pg. 97). Criticul e sensibil la marile înscenări și are simțul ceremonialului orînduit estetic.

În orice caz, Al. Piru nu apreciază gesticulația dezordonată și excesul sentimental al romantismului. Iată ce spune, de exemplu, despre nuvela **O alergare de cai**: „De la sentimentalismul înlăcrimat, scriitorul trece repede la witz, de la tonul melancolic și patetic la satiră și umor“ (pg. 97). Gustul criticului merge spre clasicism ca atitudine spirituală. De aici, atracția deosebită pentru nuvela **Alexandru Lăpușneanu** care, cu toate elementele romantice dizolvate în text, e de un perfect echilibru. Este, de altfel, o proză de mare dramatism peste care un secol a trecut fără să o ofilească. Nuvela, publicată în 1840, pe cînd scriitorul avea 32 de ani, se inspiră din cronică lui Grigore Ureche, „citată în chip curios ca Miron Costin“ (pg. 105). Alexandru Piru demonstrează că tema scriitorului este „politica de îngrădire a boierilor, întreprinsă de Lăpușneanu spre a da satisfacție țărănimii, în scopul de a se bizui pe ea“. Interpretarea e nouă și aruncă o altă lumină asupra nuvelei: „Scriitorul a înțeles că lupta domnului pentru stabilirea unei autorități centrale prin subordonarea mării boierimi a fost în epoca feudală un factor de progres, care a consolidat unitatea statelor.“ Figura Voievodului nu devine însă luminoasă, fiindcă mijlocul folosit de domn „era represiunea sîngeroasă, dictată nu, cum greșit s-ar putea crede, de cruzimea voievodului, ci de rațiunii de stat“ (pg. 107). Nu e mai puțin adevărat că Lăpușneanu nu a știut, sau nu a putut să-și îndeplinească decît partea negativă, represivă, nu și pe cea pozitivă a domniei sale dure: „Așadar, considerînd pe Alexandru Lăpușneanu un vrăjmas ireductibil, îndreptățit, al boierimii, Negruzzi se fereste a-i atribui în mod nejustificat sentimente demofile. Nuvelistul a evitat cu îndemînire schematicul, făcînd din eroul său un personaj complex, nu o simplă brută însetată de sînge, un monstru sanghinar“ (pg. 103).

Totuși, întreaga nuvelă se desfășoară sub semnul violenței: „Sub influența cronicii și a unor procedee romantice, autorul acordă eroului un caracter violent, diabolic și satanic; îndeosebi neuitata scenă a otrăvirii de la sfîrșit (sugerată de letopiset) este zugrăvită cu insistență“ (pg. 110). De asemenea, sub semnul violenței sîngeroase se află și tabloul masacrului celor 47 de boieri, tablou în care Negruzzi „face dintr-o pagină de Ureche o pagină de Alexandre Dumas-père“. Alexandru Piru observă caracterul dramatic, perfect stăpînit, al capodoperei: „După un procedeu pe care îl va urma și Odobescu, nuvela lui Negruzzi este împărțită în patru capitole, fiecare avînd în frunte cîte un motto. Caracterul ei dramatic este izbitor. De fapt cele patru capitole sînt actele unor drame, capitolul al treilea fiind punctul culminant al încordării conflictului...“ (pg. 112)... Conflictul principal are loc între domnitor și boieri. „Narațiunea trece prin momente tragice și comice și se sfîrșește cu moartea eroului principal. Tensiunea dintre voința de autoritate a voievodului și opoziția boierilor, ciocnirea dintre țărănime și boierimea spoliatoare, simbolizată de vornicul Moțoc, alcătuiesc conflictul.“ (pg. 113).

Al. Piru reliefează „poziția antifeudală lîmpede“ a nuvelei, „care o situează printre operele cu caracter militant din perioada premergătoare revoluției burghezodemocrate din 1848“. Analiza îl îndreptățește pe autor să ajungă la următoarea judecată de valoare artistică: „**Alexandru Lăpușneanu** este o desăvîrșită creație de valoare universală. Nu se poate închipui un portret mai viu într-un număr mai mic de gesturi și cuvinte memorabile, într-o compoziție mai simplă și în decoruri mai puține! Figura eroului e romantică. Eliminînd fatalitatea cronicarului, Negruzzi l-a făcut mai credibil, fără a-l deposeda de aerul demonic, fantastic, torționar, dimpotrivă conferindu-i acel hieratism, acea proporție a liniilor care e semnul creațiilor permanente clasice“ (pg. 113). Vorbînd, mai apoi, de ultimul ciclu al volumului **Păcatele tineretelor (Scrisori de la un prieten)**, ce-l precede pe Ghica,

criticul observă — în această modalitate specific clasicistă — câteva trăsături, de asemenea clasice. Referindu-se la **Scrisoarea I (Plimbare)** din 1837 (deci în perioada imediat premergătoare conceperii lui **Alexandru Lăpușeanul**), scrie : „Temperament echilibrat, clasic, mai mult moralist decât poet, fin ironist, Negruzzi percepe natura exterioră aproape numai noțional, prin intermediul reminiscențelor livrești“. Și : „Comparațiile aparțin și ele tipului cult“ (pg. 116).

În alte „Scrisori“ se remarcă ironia temperată, obiectivantă, deci non-romantică și capacitățile caracterologice, deci trăsături clasiciste. Întîlnim, prin urmare, acel amestec atât de caracteristic pașoptismului românesc, dintre clasicism și romantism. Am zice, deci, că Negruzzi era clasic prin temperament și gust, romantic prin lecturi și educație literară (epoca e romantică), un clasicist care, în loc să respingă romantismul vremii, fiind un sincron, s-a lăsat îmbibat de romantism, asimilîndu-l și cristalizîndu-l în structura sa proprie. **Alexandru Lăpușeanul** prezintă interes și sub acest aspect încă, pentru că, anterior cu doisprezece ani romanului lui N. Filimon (romancier influențat de nuvela lui C. Negruzzi), prevestește realismul critic și îl mărturisește originile. Cum susțineam într-un studiu, tot în această revistă, despre roman, realismul critic apare, în a doua jumătate a veacului trecut, ca o fuziune anumită între clasicism și romantism, într-o epocă în care valul romantic începuse a obosi, iar clasicismul nu-și revenise încă din înfrîngerea suferită ce părea iremediabilă. Realismul critic apare deci drept un compromis, o alianță, manifestîndu-se în domeniul prozei, unde asaltul romantic se dovedise mai slab, iar nu în poezie, unde romantismul fusese și era încă extrem de fertil, îndreptînd cursul lirismului pe un **alt drum**, pe o altă albie, de pe care tot efortul parnasian nu l-a mai putut abate.

De la clasicism, realismul critic a luat tipicitatea, caracterologia, gradația conflictului, obiectivitatea descrierii și absența directă a eului; de la romantism, antiteza, eroul demonic, abundența de sînge, preferința pentru istorie, cronici vechi, documente și legende, culoarea locală (loc și epocă) și specificul național. De la Walter Scott și Alexandre Dumas-tatăl la Balzac, drumul pare imens, deși **Comedia umană** are încă numeroase aspecte romantice evidente. Contemporanii îl preferau lui Balzac pe Eugène Suë, mai în spiritul vremii, dar Balzac anticipa asupra gustului mediu; anticipare mai marcată la Stendhal, de unde victoria sa postumă. Evoluția realismului critic s-a făcut în sensul des-romantizării, valul romantic era în reflux, spiritul scientist și pozitivist lucra asupra spiritelor, Renan, Taine și Anatole France reluau clasicismul (deși nu, exact, de unde fusese părăsit...), Paul Bourget compunea romane clasice prin gradarea conflictului și compoziției. Zola însuși nu face decît să împingă mai departe des-romantizarea romanului, să-l depoetizeze.

Zola a fost maltratată pe nedrept, fiindcă naturalismul său nu e decît desfășurarea logică a realismului critic într-o epocă pozitivistă. Interesul față de ereditate, — teorie, de altfel, în mare parte confirmată de știința modernă, deși la un mod mai puțin fixist și mecanic cauzal — nu e mai naivă decît pasiunea lui Balzac pentru magnetism, ca să nu uităm că Zola era democrat și republican — Balzac, retrograd și regalist — preocupat de țărâtime și muncitori, revendicativ pe plan social. Dar desprinderea de romantism, unul dintre cele două formative, nu i-a prîit romanului. Apoi, romantismul, ce fusese crezut mort (și care efectiv murise ca școală literară), a reînviat ca atitudine etern simetrică a clasicismului, dovedindu-se apt să regenereze în forme noi. El reînvie în poezie, sub aspectul simbolismului, și cu el reînvie lirismul însuși, pe care mecanica parnasiană îl secase, și se dezvoltă într-o mie de aspecte, după primul război mondial, dintre care unele extreme, neîncetînd nici azi să ne uluiască prin frenetica sa vitalitate.

Dacă e adevărat că marii romancieri ai secolului nostru sînt tocmai acei ce au impus o disciplină interioară, clasică, operelor lor, nu e mai puțin adevărat că romanul a reînviat tocmai prin acceptarea, fie și filtrată, domolită, a noilor perspective deschise de noul val romantic. Bătrînețea realismului critic se numește naturalism, bolile de care a murit, în tranșeele primului război mondial, sînt descriptivismul și ilustrativismul. E adevărat că realismul critic a mai produs în literaturile occidentale doar copii palide (treccerea lui Thomas Mann, de către Georg Lucaks, printre reprezentanții acestei școli, înseamnă reducerea lui la jumătate, ignorarea tocmai a laturii novatoare; de asemenea, reducerea lui Proust la memorialistica lui Saint-Simon sau la balzacianism — ambele caracteristici fiind reale — înseamnă a ignora tocmai noutatea excepțională a formulei sale care a schimbat fața romanului contemporan), însă în unele țări răsăritene, capacitatea sa creatoare s-a menținut încă, multă vreme, realizînd, între altele, capodopere ca **Țăranii** de Ladislav Reymont, **Sfînta mizerie** de Silanpää, **Ion și Răscoala** de Liviu Rebreanu. Iată-ne deci ajunși la Liviu Rebreanu, acel ce avea să ridice romanul românesc realist pe cele mai înalte culmi.

Înainte de a discuta și a doua lucrare a lui Alexandru Piru (publicată cu un an înainte, dar consemnată aici după C. Negruzzi, din pricina cronologiei autorilor studiați de critic), să ne mai întoarcem o clipă asupra lui **Alexandru Lăpușneanu**, așa cum apare în lumina competenței expunerii a lui Alexandru Piru. E de remarcă că în epoca de formare, realismul critic apare și la noi ca o sinteză între clasicism și romantism. Caracterul romantic apare evident, ca și, mai târziu, în **Ciocoi vechi și noi**, este prima etapă a realismului critic. La originea capodoperei lui Negruzzi stau cronica istorică și dramele istorice romantice (îndeosebi Hugo), influența clasică e infiltrată indirect (vezi lecturile și traduceri din prima tinerețe) și receptată temperamental, drept ar fi să considerăm și cronicarii moldoveni (formați la școala umanioarelor) drept clasici, în felul lui La Bruyère și a memorialisticii lui Retz și Saint-Simon. De-abia cu Slavici (**Mara**, 1906) și Duiliu Zamfirescu (ciclul **Comăneștenilor**, 1894—1910), romanul se debarasează de formele, evident romantice, atingînd amploarea epopeică în **Răscoala** și **Frații Jderi**. Eugen Lovinescu vedea în dezromantizarea romanului o lege obiectivă, fără a observa că, în vremea sa, chiar, începuse un alt proces; prin aceasta Lovinescu era anacronic în proză, dar receptiv față de valul întîrziat de la noi, prin care realismul critic își realiza tocmai apogeul.

În lucrarea intitulată **Liviu Rebreanu**, Alexandru Piru dovedește aceeași știință solidă, informație minuțioasă, luminată de un clar-spirit sintetic. El are talentul de a grada exact informația și sinteza rămînînd mereu deasupra fenomenului analizat, pe care-l stăpînește. De aici decurge și plăcerea lecturii textelor sale care, bogat informate, nu se rezumă la o morocănoasă descriere de tip erudit, în care ideile sînt privite cu suspiciune, ci luminează totul cu idei generale și priviri sintetice. După ce, în primul capitol, ni se spune tot ce e util să știm despre viața marelui romancier, în al doilea ajungem la subiectul mai controversat al nuvelor. Interesantă e detectarea celor mai multe nuvele ca episoade în romanele scriitorului; de unde concluzia „că ele reprezentau niște exerciții în vederea marilor creații următoare“ (pg. 30). Constatăre ce nu duce, totuși, la subestimarea lor, de vreme ce „ele erau cel puțin egale cu nuvelele contemporane ale lui Agârbiceanu, Girleanu și Sadoveanu“ (pg. 30). Primele nuvele „mai mult decît onorabile“, cu subiecte țărănești „au fost cu totul adumbrite de romanele lui Rebreanu, în care de altminteri erau absorbite“ (p. 33).

Nuvelor din **Golanii**, aspru judecate, li se reproșează pitorescul dezvoltat în dauna semnificației, deși au meritul de a ne duce într-un mediu neexplorat, pe atunci, de prozatorii noștri (pg. 34). Cît privește, „viața micii burghezii“, ea

„este oglindită cu atenție asupra datelor psihologice, dar și sociale“ (pg. 35). Se observă, de asemenea, că „Liviu Rebreanu se mișcă greu în sfera umorului“ (pg. 36). Cu îndreptățire se reliefează calitatea celor trei nuvele inspirate din război (**Hora morții**, 1916; **Catastrofa**, 1919; **Ițic Ștrul, dezertorul**, 1919—1920), de un realism ce merge spre probleme acute. Adevărată e și remarca lui Alexandru Piru după care predilecția scriitorului pentru scenele brutale, nu trebuie exagerată (pg. 40). Al treilea capitol se ocupă de teatrul lui Rebreanu. Serioasă și judicioasă e analiza capodoperei **Ion**, în care criticul se delimitează de Lovinescu și de G. Călinescu. De asemenea, Alexandru Piru disociază cu finețe între caracterul epopeic al **Răscoalei** și cel neepopeic din **Ion**. „Ion al lui Rebreanu nu este un exponent și chiar dacă autorul l-a gândit ca pe un simbol, nu l-a oprit la schemă, ci l-a pus să acționeze ca o puternică individualitate“, ceea ce, bineînțeles, nu-i anulează caracterul tipic (pg. 50).

Se argumentează compoziția circulară a romanului, ce „începe și se încheie în același punct, după ce a îmbrățișat un univers“ (pg. 56); se remarcă reacția negativă a lui N. Iorga, aproape totdeauna prost inspirat când e vorba de contemporanii săi. Opacitate ciudată a dovedit și G. Ibrăileanu, ce n-a recunoscut în **Ion** realizarea dorințelor sale literare (pg. 56—57). Iată și judecata de ansamblu: „Rebreanu a vrut să dea în **Ion** senzația vieții plenare și în acest scop a procedat prin acumulări succesive de întâmplări, făcând un mare loc momentelor capitale ale existenței (...) momentelor caracterizate printr-o anumită periodicitate calendaristică (...); în sfârșit, momentelor neprevăzute, în stare de a stârni agitația (...). Toate aceste evenimente, țesute organic în textura povestirii, fac să crească sensibil albia romanului, lăsând o impresie copleșitoare de viață“ (pg. 55). Analizând o altă capodoperă a lui Rebreanu, **Pădurea spinzuraților**, criticul reliefează calitățile mai puțin recunoscute, de analist, ale scriitorului, recunoaștere ce provine și din faptul că scriitorul a fost judecat doar după **Ion** și **Răscoala** dar și din ideea simplistă, că analiza ar fi inferioară „creației“, adică behaviorismului, idee falsă și primejdioasă.

De altfel, în concluzia cărții, Alexandru Piru amendează energic o eroare importantă: „Vechile observații critice cum că Rebreanu nu percepe „aproape de loc“ orășenescul, că „nu înregistrează individualul“, că „nu e în stare să analizeze conștiința“, trebuie serios amendate, dacă admitem că în unele nuvele, în **Ion**, în **Ciuleandra** și în **Răscoala** există tablouri de viață citadină, nu chiar neglijabile (...), că, în fine, în **Pădurea spinzuraților**, analiza conștiinței e magistrală“ (pg. 107). Idee justă pe care o subliniez. Reabilitarea romanului **Adam și Eva** e binevenită. Alexandru Piru dovedește, întâi, că motivul metempsihozei nu trebuie interpretat numai deocârd drept o fugă de realitate. „În literatură, scrie Alexandru Piru, ca și în viață, visul își are drepturile lui, iar imaginația se adaugă în chip firesc cunoașterii reale. Dacă, prin urmare, fantezia e o însușire umană de loc de disprețuit, fantasticul, născocire a minții noastre, n-are de ce fi îndepărtat din artă.“ (pg. 64). Evident, firul metempsihotic e un pretext literar, folosit de romantici, între alții de Eminescu în **Avatarii faraonului Tla**. Ca pretext epic pentru un roman, ideea n-are consistență, în schimb ea servește autorului pentru a așeza laolaltă șapte nuvele pe motivul unic al dragostei neîmplinite, plasat în șapte peisaje și epoci istorice diferite. Dacă nu e un roman, **Adam și Eva** e în orice caz o nouă legendă a secolelor, o suită de cronici epice, de sunprinzătoare, în literatura noastră, orice s-ar spune, evocări ale civilizațiilor, în care n-a mai izbutit decât Eminescu în marele său poem **Memento mori**“ (pg. 65). Și: „nuvelele din **Adam și Eva** sînt niște adevărate romane concentrate, clocotitoare de pasiune...“ (pg. 67).

Binevenită este și repunerea în drepturi a romanului **Ciuleandra**, comparat cu **Venea o moară pe Siret**. „Idea care se desprinde din acest mic roman este că antagonismul dintre clase nu se poate concilia în nici un fel și că între aristocrație și țărăniime există o incompatibilitate absolută“ (pg. 69). Treceam peste buna prezentare a **Răscoalei**, în care se vedește aceeași tendință spre o critică multilaterală, comprehensivă, susținută și teoretic de critic, acceptând verdictul său aspru dar drept asupra ultimelor trei romane: „Oricâtă indulgență ar merita autorul lui **Ion**, al **Pădurii spinzuraților** și al **Răscoalei**, ultimele trei romane, **Jar**, **Gorila** și **Amîndoi** rămîn în activitatea sa tot atîtea pete negre“ (pg. 90). În capitolul cinci, ne sînt redată părerile cam bătrînești și sărace, ale marelui romancier, față de literatură. Insensibilitatea sa față de romanul modern, disprețul față de psihanaliză, s-au răzbunat rău, prin ultimele trei cărți, fiindcă atunci cînd a părăsit domeniul în care realismul critic mai putea fi fecund, înaintînd în zone complicate, neaderența la perspectiva modernă, decalajul de cinci decenii, l-au dus la eșec.

În al șaselea capitol, criticul evidențiază o serie de caracteristici și trăsături ale artei marelui scriitor, dovedindu-se încă o dată calitățile sintetice ale lui Al. Piru, minte limpede cu judecată judicioasă, ce ne-a dăruit două cărți frumoase și adevărate.

Misiunea poeziei

de Paul Sterian

Poetul este amenințat azi, în lumea largă, de un interdict mai grav decât cel al lui Platon. Muza însăși pare a se fi hotărît să renunțe la serviciile poetului și, mașinizându-se, să-și compună însăși, cu ajutorul ciberneticii și cibernetiștilor, operele. În curînd Calliope (mașina), după primele încercări de laborator, va oferi poezie industrială, desigur la un preț extrem de scăzut și pe gustul fiecăruia, fără glumă. De aceea poetul, în acest ceas al 12-lea, trebuie să-și facă o analiză de conștiință cît se poate de severă și de amănunțită, nu numai în ce privește aparatul său estetic, ci mai ales în strînsă legătură cu etica existenței sale ca poet.

În cele ce urmează vom încerca să examinăm misiunea poeziei concretizată în cartea de poezie, mărginind definiția lucrului poetului numai la acest aspect.

Fără a urma întocmai și neapărat moda matematizantă care a cuprins lingvistica și tinde să cuprindă tot câmpul literelor, să încercăm a întocmi un număr de „modele” de poet și poezie.

Să presupunem, mai întîi, că putem trasa modelul unui poet fără mesaj și misiune. Am avea de a face cu un om bizar, care nu datorește societății nici măcar limbajul, (de vreme ce-și creează o limbă proprie, în afara celor

cunoscute și existente), și nu își culege materialul de concepte, obiecte și imagini din nici un lucru sau eveniment real (trecut, prezent sau imaginat) nici nu intenționează să comunice operele sale cuiva, ba încă, nici măcar recitîndu-le după ce le va fi întocmit, le va arunca imediat în foc, nememorînd nici o literă, nici măcar limba mereu nouă pe care o va fi creat pentru fiecare poezie. Să presupunem că, știind că poate face toate acestea, într-un exces de gîdism (La tentative amoureuse), conștient că ar putea crea în acest fel, acest poet nu va mai crea nimic. În acest caz modelul nostru, rămînd poet numai ca definiție, ar fi reprezentarea refuzului total al mesajului său și al misiunii poeziei. Teoretic, deci, fără a matematiza, vom da semnul negativ în acest caz definiției poetului și poeziei.

Să încercăm a construi, apoi, un al doilea model de poet și poezie. Acest poet trăiește incontinuu în mijlocul semenilor săi, în plină istorie, utilizînd o limbă concretă, își consacră o parte redusă din timpul său lucrării poetice, activitatea lui curentă fiind însă alta. La acesta poezia este o preocupare secundară sau sporadică, dar este totuși o preocupare. El nu scrie nici un vers de poezie, deși are impresia că trăiește momente asemănătoare cu cele pe care le găsește în cărțile de poezie. Sau uneori și scrie

și întocmește rinduri de poezie, sau poezii întregi, dar nu reușește să dea ceva care să pară original, lui sau altora. La acest poet, misiune și mesajiu vor trebui să poarte în definiție nu semnul minus, nici zero. Acesta este „poetul“ creator de „infra-poezie“, de „poezie larvară“.

În sfârșit, am putea crea o serie de modele, ce se pot însuma în modelul nr. 3, al poetului de la mijlociu la *optim*. Acesta trăiește evenimentele, ia act de obiecte și concepte comune și în plină desfășurare istorică, dar izbuteste să le comunice semenilor săi ca și cum ar fi evenimente și obiecte create de el însuși, în limba curentă prezentată ca și cum ar fi o limbă cu totul nouă, inventată de el însuși. Printr-un artificiu se așează în poziția modelului nr. 1 fără a fi un impostor și, tot printr-un artificiu care-i este propriu, se așează în poziția modelului nr. 2, fără a se contrazice pe el însuși ca uzurpator al poziției modelului nr. 1. Ba încă să admitem hotărît că poetul optim (modelul nr 3) este într-adevăr un uzurpator și se zbate într-o perpetuă contradicție cu el însuși, poezia optimă fiind trăirea acestei zbateri și comunicarea ei. Vom analiza însă aceasta după ce vom fi prezentat faptele care urmează și implicațiile lor.

Discuțiunea arătată prin titlul articolului nostru avînd un scop practic, să încercăm a modela, (dar fără pretenții cibernetice) potrivit modelului nr. 2, pe amatorul de poezie, în special pe cumpărătorul de carte de poezie, care face un efort, ba chiar sacrificiu, cheltuind o parte din venitul și timpul său pentru poezie. Acesta este un lucrător pasiv de poezie, față de ceilalți care sînt lucrători activi de poezie (etimologic „poet“ însemnînd lucrător, faur, făcător, iar „poezie“ lucrare, făurire, facere). Pentru aceasta să ne adresăm misionarilor cărții de poezie, care luptă în tranșeele librăriilor în numele modelului nr. 3 și al editorilor care poartă și ei răspunderea acelei cărți de poezie.

Un sondaj fără mari pretenții ne poate oferi un material util în această privință. Să cităm mai întîi cele spuse de tînărul Goldiș, de la toneta așezată aproape de întretăierea marilor bulevarde, pe unde trec salariați de la diverse instituții: „Cartea de poezie este cerută în special de tînere femei, salariate ale institutelor și instituțiilor diverse din apropiere, predilecția lor fiind în special pentru poezia modernă și simbolistă, cum ar fi aceea a lui Mimescu, Pillat, Ion Barbu, în afară, bine înțeles, de cei mari, Eminescu, Coșbuc, Arghezi. Pe poeții tineri nu-i știu nici eu. În orice caz, se vinde tot ce e bun și tot ce are o publicitate bine făcută“.

Trecînd la librăria „Mihai Eminescu“ vom afla de la Maria Stanciu, vigilenta responsabilă a locașului de subtilă petrecere, între orele de curs, a studenților și profesorilor apropiați universității: „Cartea de poezie se caută, dar mult mai puțin decît proza. Studenții, mai mult băieții, cer în special pe Lucian Blaga, Labiș, Goga, Nichita Stănescu, Florența Albu, Dărie Novăceanu, Constanța Buzea, Păunescu, Bantaș, Ana Tăușan, Crînguleanu („Minus durerea“), Doinaș. Din traduceri de poezi străine: Heine, Pleiada, Brecht, Karel Jonckheere. Mare succes „Din poezia de dragoste a lumii“ (antologie și traducere de Maria Banuș). Pe lîngă studenți, sînt cumpărători constanți de poezie unii profesori. Poeții tineri cumpără foarte asiduuiu și tot ce apare din lucrările colegilor lor tineri. Întîlnirile poeților tineri cu publicul, organizate în însăși librăria, au dat rezultate frumoase. În ce privește pe poeții mari ai trecutului, cererea se menține mare. Eminescu se vinde în toate formatele și edițiile“.

Ajungînd la fortăreața culturală așezată chiar în inima Capitalei, librăria Academiei, pe unde se perindă 15 000—20 000 de vizitatori zilnic, din care circa 10% chiar și cumpără, experimentatul adjunct Nicolae Apreutesei ne lămurește, cu multiple exemple și cifre, relația dintre poet — carte de poezie — amator de poezie: „Cam 10%”

din cumpărători cer și achiziționează cartea de poezie. Amatorii constanți de poezie se pot, de altminteri, cifra cam la 5 000 în toată țara. Amatorii de poezie se pot clasifica, la fel ca și ceilalți cumpărători de carte în: amatorii obligați (programa analitică pentru școlari, studenți), cumpărătorul prin vocație care cumpără orișice (cu aceștia se face planul!), autorul de autor, de serie și ediții (succesul *Bibliotecii pentru toți* în noul format), amatorii de carte-mobilier (să umple rafturile). Mai sînt și amatorii sinceri, bolnavi de poezie, cumpărînd *exclusiv* poezie (asistente medicale, studenți în matematici), refuzînd proza. Snobismul, însă, merită descris mai în amănunt: snobul stă la rînd, în ger, de la 5 dimineața, cere Kafka, îl cumpără, apoi întrebă cine-i Kafka și dacă-i bună cartea. Sau a luat, tot cu aceeași osteneală, Giraudoux („Războiul Troiei”) și constată că e teatru, pentru care nu are vocație de cititor. Și aceștia sînt „intelectuali”, tineri sau în vîrstă. Apoi, mai sînt amatorii care se opresc la un anumit an, la ce au învățat în școală. Non-amatorii de poezie sînt și ei remarcabili și de neclătinat: „A citi poezie? Pierdere de vreme. Mă enervează. Mă obligă să-l urmăresc pe poet în tot ce spune, să-i întorc cuvîntul pe toate fețele. Mă forțează să ghicesc ce vrea”. Sau alții: „N-am nevoie de carte de poezie. Aud destulă la radio. (Concurență de temut, în acelaș timp și mijloc de difuzare)”. Să cercetăm acum și un centru muncitoresc: Librăria „Grivița Roșie”. (În cartier sînt numai două librării și nici o tonetă). Vînzătoarea de la standul cu cărți de toate felurile ne arată că are 5 cititori constanți de poezie. Vin de la țară, membrii ai cooperativelor agricole care cer antologii de balade și poezii privitoare la marile sărbători de 1 Mai, 23 August, etc., „dar nu pot fi serviți, librăria nefiînd aprovizionată”. Situația acestei librării nu ne poate, însă, lămuri dacă cititorii de poezie lipsesc din acest cartier. Căci, peste drum, la Clubul Grivița

Roșie, cu cîteva luni înainte, asistasem la o manifestare realmente artistică, serbare de fine de an, cînd „99 de inimi” ale copiilor din clasa I-a elementară mulțumeau în versuri, printr-o revistă în miniatură, montaj viu de poezie închinată educatorilor, părinților, patriei și partidului, întocmit de o profesoară ajutată de o poetă în vîrstă de 14 ani. Deci, îndrumat de directorul clubului, Artemie Cercel, pot sta acum de vorbă la Clubul Grivița Roșie, cu bibliotecara (avînd nume predestinat!) Filomela Teodorescu. Aceasta ne dă următoarele informații despre cei 700 cititori de cărți de poezie (din totalul de 4 000 cititori înregistrați între 1 ianuarie—1 septembrie 1966): „Ei sînt de toate vîrstele, dar sexul masculin predomină (70% din cititorii de poezie). Cei mai în vîrstă citesc, în afară de autorii clasici, în special pe Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Demostene Botez, Mihai Beniuc, Cicerone Theodorescu, Eugen Jebeleanu, Nichita Stănescu. Cei mai tineri adaugă la aceștia pe Marin Sorescu, Maria Bănuș, Nina Cassian, Dan Deșliu, Veronica Porumbacu, Radu Boureanu, Labiș și Crînguleanu. De asemeni Ion Minulescu, Bacovia, Goga. Mai puțin citit e Ion Barbu. Cititorii nu citesc din imitație, sau obligativitate, ci au un interes real pentru lectura poeziei, o consideră un adevărat aliment sufletec. Se țin cenacle de poezie pe lîngă uzină. În ceea ce privește pe poeții care stăruie asupra luptei partidului în ilegalitate și a marilor realizări socialiste, Ion Bănuță, Ion Braid, Gheorghe Tomozei și Tiberiu Utan sînt foarte iubiți de cititori”. Radio și Televiziunea, pe lîngă cercurile de lectură ale Cluburilor joacă aci marele rol. Amatorul de poezie este auditor în marea lui majoritate, lucru explicabil și prin profesie și prin prețul pe care-l pune, ca și cel de la sate, pe genul oral și pe poezie inseparabilă de cîntec. Situația aceasta este generală, în toată lumea, mai ales în occident. Așa că, cifrele obținute pentru țara noastră de la inter-

locutorii de mai sus, sînt ele înșile, mult superioare interesului cititorilor din occident pentru cartea de poezie. În Franța, de pildă, unii poeți renunță la poezie, neputîndu-și asigura nici măcar o vînzare de 100—500 exemplare, singurii care au un număr mare de cititori fiind, dintre contemporani, Aragon și Prevert, ceilalți fiind citați de poeți profesioniști. (Vezi „Europe“ din martie 1966, numărul închinat poeziei). De remarcat concurența pe care Radio și Televiziunea o fac cărții, ceea ce pe unii scriitori francezi îi face să deplîngă „prima pe care Radio și Televiziunea o dau analfabetismului“. Însă aci, mărginindu-ne la aspectul „carte de poezie“, să continuăm a desluși misiunea poeziei în această limită.

★

Din discuțiile de mai sus cu cei care difuzează cartea de poezie se desprind trăsături concrete care îngăduie o „modelare“ cu destulă aproximație, pe viu, a lucrătorului de poezie pasiv, și a lucrătorului activ de poezie așa cum el este, la noi, azi, primit și însușit de către cel pasiv. În ce privește pe amatorul de poezie, am cîștigat încă un aspect al lui, care ne îngăduie construirea unui ultim „model“, acela al non-cititorului de poezie la extrema modelului nr. 1, dar rudă apropiată, pentru ambii, poezia pentru ei neavînd nici o misiune, poetul nici un mesaj de comunicat, în orice caz ambii refractari modelelor 2 și 3. La acest model 4, care teoretic stă în picioare ca definiție a poetului pasiv, semnul său nu va fi minus, nici plus, nici infinitul mare sau mic, ci, în sfîrșit, va fi zero. Dacă nu am întreat pe cititorii de poezie de toate categoriile ce cred despre poezie și poet, ci ne-am mulțumit să le observăm comportamentul, este de cel mai mare interes a stărui asupra celor declarate de către necititorii inverșunați. Ei dau o descriere, exagerată, dar plină de sens, a poeziei și poetului.

Poezia și poetul obligă, cer o atenție deosebită. Limbajul lor este deosebit de greu față de cel curent. Auditiv, interpretat, este posibil de ascultat, dar nu prea mult. Poetul enervează. Poetul forțează și obligă. Pînă la urmă, poezia este pierdere de vreme. (Și nonamatorul de poezie nu l-a citit pe Platon, desigur, dar se întîlnește în interdictul, cu care și el izbește în poet).

Ce poate spune infinitul (cu plus și minus), lucrătorul de poezie pasiv model 2? De ce, în orice categorie s-ar afla în clasificarea arătată, își cheltuiește din timp și venit pentru cartea de poezie? Acest amator avînd infuză infrapoezia, poezia larvară, caută tocmai cea ce respinge modelul 4: El vrea să-și piardă vremea (timpul liber) nu mergînd la meciuri, nici făcînd colecții filatelice, ci prin citirea cărții de poezie. El vrea să fie îmboldit. El vrea să fie obligat să urmărească fiecare cuvînt scris de poet, întorcîndu-l pe toate fețele. Vrea să fie forțat să ghicească ce spune poetul. Apropoindu-se aparent de amatorul de cuvinte încrucișate, amatorul pozitiv de poezie vrea să-și ghicească enigma propriei vieți cu ajutorul poetului. El însuși vrea să se simtă poet. Se simte poet. Din acest model naște, desigur rar, dar de aci naște poetul optim, modelul nr. 3. Din amator, din lucrător pasiv, naște lucrătorul activ, încet-încet. De-a lungul mileniilor a dat folclorul. Azi, dă asalt, prin scris sau prin vizite sau telefonic, lui Geo Dumitrescu, (exasperîndu-l uneori) sau celorlalți scriitori care se ocupă cu poșta literară sau cenacluri. În această pricină recomandăm să se ia act de două articole ale lui Geo Dumitrescu apărute în *Contemporanul* din 19 și 26 August în legătură cu poșta literară. „Întîiul manuscris: Cîntecul patriei“ și „Poezie și accesibilitate“. Se va vedea, în ultimul articol citat, apariția cititorului de poezie care e gata să dea în judecată pe poetul care-l decepționează. Poezia larvară a poetului model 2, răsare în orice clipă, în toate

locurile pe câmp, pe străzi, prin case, în fabrici, în sălile de spectacol, în autobuze și trenuri. El muncește în-nimbat de o rouă spirituală, ieșită din propria sa energie. Poetul optim nu are decît să o colecteze, canalizeze și distileze, în calitatea sa de lucrător activ de poezie. Lucrătorul în genere este absorbit în munca sa zilnică, el este „intrarem“. Se îngăduie, însă, celor apți pentru lucrarea poeziei, să stea „extrarem“, spre a reda celor care muncesc recreația necesară după muncă, cu atît mai eficientă cu cît se referă la perspectivele mari în care munca sa se încadrează. Iar aceasta nu se poate face decît luîndu-se ca material poetic tocmai ceea ce am numit poezia larvară, prin analogie cu metamorfozele gândacului de mătase. Această analogie este îndreptățită și de privirea organicistă specifică timpurilor noastre — spre deosebire de cea mecanicistă perimată. Știința însăși se concepe acum ca un organism în dezvoltare dialectică, cu atît mai mult artele și, dintre toate, mai cu seamă poezia atît de strîns legată de lingvistică. Pentru a întregi analogia, am putea spune că înfrapoezia este frunza, pădurea de frunze a lucrării obștești, acea frunză metalică pe care Vergilius o imaginează în ramul său de aur, din care poetul optim, gândac de mătasă, își trage hrana neconținut pentru a ajunge fluture. În acest chip misiunea poeziei și mesajul poetului nu sînt decît unul și același lucru, misiune și poezie indisolubil legate prin însăși natura lucrării. Poezia este lucrarea lucrărilor și misiunea misiunilor, mesajul poetului este mesajul mesajelor. Poetul este cenzorul și modelul mesajului general al societății în care el trăiește. El laudă și critică, exaltă și condamnă, cinstește sau înnegrește cu păcură acțiunea și contemplația unanimă, transformă în firul de mătasă

al poeziei efortul și năzuințele semenilor săi. Personalitatea unui poet crește cu cît el se depersonalizează mai mult spre binele omului, care s-a ridicat deasupra animalității prin descoperirea și minuirea uneltei. Aceasta nu se poate înțelege în republicile platoniciene — care nu pot produce de altminteri decît poetul model nr. 1, exacerbat, imagine nefericită a solipsistului. Aceasta se înțelege de la sine în republicile socialiste, care dau poetului optim dragostea cuvenită, înțelegîndu-i misiunea și zbaterea. Poetul nu va ajunge să-și spargă coconul spre a vedea cîmpul cu flori, dar, închis în mina de mătase, activ ca și viermele în penultima-i fază, va fi tors firele poeziei florilor de aur.

Și cu aceasta răsare singur răspunsul la îngrijorarea unora, manifestată și în secolul trecut, că poetul nu mai poate ține pasul cu știința și tehnica, devenind complet inutile imaginația creatoare a poetului și anticipația poeziei. (David Daiches: „Critical approaches to Literature“, 1965). Iar în ce privește concurența unor mașini de poezie gen Calliope, apare evident că tocmai poetul este cel care rămîne în afara procesului de mașinizare, misiunea lui fiind de a corecta tendința acestui proces de a creia, prin inerție, antiumanul.

★

Putem acum cerceta ceea ce spun înșiși poeții români de azi despre această misiune, continuînd o linie de cîteva sute de ani atît de bine redată în proaspăta antologie selectivă de poezie patriotică a trecutului „Cîntec Românii“ întocmită sub supravegherea lui G. C. Nicolescu. De asemeni, lectorii vor găsi, în această privință, citatele necesare și în articolul semnat de C. Prisnea în Revista Bibliotecilor nr. 8/1966 („Însemnări despre patrio-

tism și literatură"). Iar tot în această revistă, se va putea urmări posibilitatea unei antologii complete — care ar trebui făcută — în bibliografia selectivă întocmită de Dr. Horia Ursu: „Momente din istoria României în creația literară“.

În ce privește poezia de după 23 August axată pe lupta clasei muncitoare și cîntînd România socialistă, din cele 20 de nume de poeți selectate, să întrebăm pe cei cari sînt iubiți de cititori în Grivița Roșie.

Poetul Ion Bănuță, produs autentic al Griviței Roșii, este astfel portretizat de Tudor Arghezi: „O sensibilitate, pe cît de gingașă pe atît de bărbătească, caracterizează poezia lui Ion Bănuță. O spun, cu mîna și condeiul pe inimă emoționată“. În adevăr, din larva aprinsă a muncitorului-poet, a țîșnit poezia închinată patriei și partidului, cum singur o spune. Cu „Poemul Griviței“ face să vibreze chiar pe cel care n-a văzut luptele Griviței Roșii sau o asemenea demonstrație a străzii.

Ion Brad, în „Țară“, lămurește cît se poate de bine mesajul poetului: „Și-am rămas bolnav de cea mai cruntă beție: / Să fac pietrele să joace, / Să umplu ulcioarele inimilor cu apă vie. / Țara mea, muma mea, lumina mea, / Munții sufletului se închină ție“.

Și, regretînd a nu avea loc de a cita în întregime „Semne“ ale aceluiași: „Munca de bronz al geniului poeziei / A trecut prin mîinile lor, / Un gînd minerilor din adîncimi“.

Ion Gheorghe, Tomozei, știe să îmbine eroicul cu diafanul dînd poezii ca aceea în care înalță statura lui Vasile Roaită „Tînărul ucis la vîrsta sărutului“.

Și un semn îmbucurător ne este dat, printre altele, de Geo Dumitrescu (v. articolele citate mai sus):

„Aproape fără excepție plicurile ce poartă mesajul de început al unui june condeier, prima iscălitură publică, aduc neapărat, printre cele dintîi file de caiet înegrite „cu gîndiri și cu imagini“, mărturia unei integrări“.

★

În dezbaterile din apus concretizate în cele două publicații citate în cursul articolului nostru („Europe“, martie 1966 și „Critical Approaches to Literature“ a lui David Daiches, aceasta din urmă întemeiată pe dezbaterile, de-a lungul timpului, în lumea anglo-saxonă) se caută cu toată sinceritatea reabilitarea poetului mai mult în sensul arătat de noi, de poet cu mesaj, decît a celui refractar oricărei misiuni a poeziei. Însă noi să îmbrățișăm și modelul nr. 1 dacă voim ca poezii noastre să lucreze cu cea mai înaltă măiestrie, eficacitate și comunicabilitate. După cum în artele plastice nu omitem pe Brâncuși, nici în poezie editurile noastre nu l-au trecut cu vederea pe Ion Barbu. Și această îmbrățișare, după construirea celor 4 modele și arătarea faptelor de mai sus, vine în chip normal, de la sine, ca o sinteză obligatorie după analiză.

Contopînd, deci, toate modelele într-unul singur, integral, (realitatea însăși nemodelîndu-se, decît pentru înlesnirea studîului, numai în vreunul din ele) vom avea modelul corpului întreg al slujitorilor poeziei, din care nu este exclus nici cititorul refractar la poezie, nici poetul al cărui mesaj e greu de descifrat. Căci viața, în metamorfozele ei, în formarea personalității umane, trece, măcar o dată, prin toate fazele arătate de modele, dacă nu, uneori, pretinde poetului trăirea lor simultană la o înaltă și dureroasă tensiune, ca la un Mihai Eminescu.

Tot astfel, nu odată s-a întîmplat ca să se nască poeți de rară calitate, cu

mesaj, din chiar cititori care refuză să audă de existența poeziei și a poetului. Însă, toate acestea, fără a uita o clipă misiunea umanistă a poeziei privită ca un organism în plină devenire.

Discuția noastră limitată la cartea de poezie constituie, așa cum nădăjduim, un punct de plecare pentru studierea întregii probleme a poeziei și a poetului în zilele noastre. După ce, în aceste limite, se va face o cercetare exhaustivă, ținând seama că poeziacarte reprezintă poezia ca produs finit, după ce se va fi studiat metodic și poezia orală, se va putea dezbate și aspectul de produs intermediar al poeziei, adică utilizarea ei ca text pentru cîntec, libret de operă și ora-

toriu, cantată, pentru teatrul muzical, pentru radio și televiziune.

În orice caz, poetul nu are să se teamă de cibernetică și mașinile cibernetice, electronice și ce s-ar mai putea inventa, deoarece stăpînul acestor mașini va rămîne poetul, care va ști să-și îmbogățească mijloacele artistice, cunoștințele lingvistice și matematice și mai cu seamă, trăindu-și propria dramă de creator, va ține contactul strîns cu poezia pe care masele o nasc spontan și i-o aduc spre finisare. În acest fel, mașina Calliope va fi o supusă dactilografă, un credincios magnetofon în mîna poetului umanist. Tocmai poetului îi revine să arate cu putere, prin poezia pe care el o întocmește, tăria de nezdruncinat a umanismului.

Însemnări despre motivul poetic al oglinzii

— Plecînd de la „Jocul secund“ al lui Ion Barbu —
de Matei Călinescu

Recitindu-l pe Ion Barbu în ultima ediție (1966) mi-am găsit confirmată prin noi temeieri o admirație veche din adolescență, care, în cei cincisprezece ani și mai bine cîți s-au scurs de la primele mele dîbuiiri în universul misterios și strict al poeziei sale, a cunoscut puține fluctuații. Mi-am găsit confirmată, cu acest prilej, și o altă idee ce poate părea paradoxală: a reciti un mare poet — și Ion Barbu e incontestabil unul — este o întreprindere intelectuală și afectivă care comportă în mai înalt grad imprevizibilul decît însăși cea dintîi descoperire a lui. Pentru a cîta oară revin asupra versurilor „...ca ochenele de limpezi,... la fel de grele“, ale autorului *Jocului secund*? Și totuși, e pentru întîia oară cînd mă simt îndemnat, plecînd de la ele, să cercetez taina acelor oglinzi pe care, în cîteva rînduri, le-a cîntat. Căci m-au lăsat, de astă dată, visător — și nu-mi pot da seama de ce — cele cîteva poezii în care apare motivul oglinzii (*Joc secund*, *Înjățșare*, *Falduri*, la care se adaugă și unele dintre compunerile de tinerețe, cum ar fi *Rîul* sau *Umanizare*, unde ideea răsfrîngerii joacă însă un rol diferit). Cine nu-și aminteste de nobilele strofe

ale *Jocului secund*, de acel „mîntuit azur“, spațiu profund al oglinzii, în care reflectată, lumea fenomenală există în afara timpului și a devenirii, restituită purității ei inițiale?

Din ceas, dedus, adîncul acestei calme
crește
Intrată prin oglindă în mîntuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste
În grupurile apei un joc secund,
mai pur.

Nadir latent! Poetul ridică însumarea
De harfe resfirate ce-n zbor invers
le pierzi,
Și cîntec istovește: ascuns, cum
numai marea
Meduzele cînd plimbă sub clopotele
verzi.

Cei care au comentat această *ars poetica* a lui Ion Barbu (Tudor Vianu, G. Călinescu, Vladimir Streinu etc.) au asociat ideea de oglindire cu noțiunea platoniciană a *mimesis*-ului, interpretată însă în alt sens de către poetul nostru, căci *mimesis*-ul nu ne mai îndepărtează de esențele eterne, ca la autorul *Republicii*, ci ne apropie de ele, ni le reveală. Nu s-a subliniat

însă suficient că „platonismul“ lui Ion Barbu își are sursele nu atât în opera marelui filozof antic, ci în interpretările estetice moderne pe care le-a primit mai întâi la Baudelaire, apoi la Mallarmé și Valéry.

În *Infățisare*, oglinda e martora pregătirii pentru un enigmatic bal „de mare gală“, în care fastuosul și lugubrul (vag sugerat) par a se întrepătrunde, ca-n poemul lui Edgar Poe din care Ion Barbu își alege *motto*-ul („Viermele cuceritor“):

Pudrează riul tragic în oglindă,
Cu de-amăruntul, cristalin, de bal;
Săitate-n coc, vultele să prindă
Perucii de argint — un encefal.

La balul liniștit, de mare gală,
De vrei să placi frumosului tău Domn:
Trez, poleiește-ți masca facială
Și dinții înverziți de duh de somn...
etc.

Tot la Edgar Poe ni se îndreaptă
gîndul cînd citim *Falduri*, poezie in-
chinată lui William Wilson, persona-
jul dedublă al cărui nume figurează
în titlul uneia din cele mai cunos-
cute povestiri fantastice ale poetului
american:

Somn mult, din plușuri. Vid în stal.
Vegherea sticlei, drept cortină.
Îndepărtat, ca-ntr-o odihnă
Din membre limpezi, o, cristal!

Sub mături, fluturi și urituri
Mort — chipul meu, pe crengi de
gîturi.
Un glas din ceruri, cere: — Dacă
Ai face-oglinzile să tacă?

Din somn, din stofă sar deștept,
Smulg fierul scurt, îl duc la piept.
La țânmul apelor de gală
Strig hidra mea, chilocefală:

— Întemnițate William,
Cast hidrofil, te așteptam
Să treci marea, din oglindă
În luna frunții, să te-aprindă;

Student stufoș, Bostonian,
Cetoase Wilson William,
Îți jur, ar face-o bună mină
Spini șase-n pielea ta marină.

(De șase ori, în ape grele
Sting fier aprins, pînă-n prăsele;
Fulger cedat, just unghi normal,
Cad reflectat, croiesc cristal).

Motivul oglinzii fuzionează aici cu
motivul romantic al *dublului*, răs-pin-
dit mai întâi în literatura germană (să
ne amintim, între atîtea exemple ce
ne stau la îndemînă, de fermecătoarea
Prințesa Brambilla sau de *Elixirele
diavolului* ale lui E. T. A. Hoffmann),
apoi și în alte literaturi (*Noaptea de
decembrie* a lui Musset, romanul de
tinerețe al lui Dostoievski, *Dublul*, poe-
mul postum al lui Eminescu *Gemenii*,
sînt doar repere sugerînd circulația
largă a motivului în geografia cultu-
rilor). *William Wilson* al lui Poe, de
la care pornește Ion Barbu, ne înfă-
țișează un caz de dedublare etică:
identitatea externă a celor două per-
sonaje ascunde o polaritate morală in-
ternă: William Wilson, — cel care
se mărturisește, la persoana întîia, în
povestire — este o întrupare a setei
de rău și de viciu, a corupției, a
demoniului, în timp ce dublul său
ilustrează aspirațiile opuse, conștiința,
responsabilitatea, virtutea și puritatea
intransigentă. În final, eul angelic este
ucis de cel satanic, în conformitate,
de altfel, cu un pesimism romantic
care nu e numai al lui Poe. Are ima-
ginea reflectată în oglindă a noului
William Wilson din poezia lui Barbu
și un sens moral? E greu de dat un
răspuns categoric. Dacă socotim ima-
ginea din oglindă mai pură, mai esen-
țială decît realitatea ce-o produce (în
direcția pe care-o indică ideea „Jocului
secund“), atunci, de bună seamă,
gestul spargerii oglinzii traduce un
impuls de revoltă demoniac, este măr-
turia unei voințe de autonegare spiri-
tuală, fiind investit, deci, și cu sem-
nificația unui păcat. Dar și ipoteza

cealaltă, pe care o formulează Tudor Vianu în studiul *Ion Barbu (Cultura națională, 1935)*, în capitolul intitulat chiar *Mitul oglindei*, este posibilă: anume că, spărgînd oglinda, noul William Wilson „execută un gest metafizic experimental“ (p. 65) și că el „nu se oglindește așa cum conștiința morală se cercetează pe sine, ci se contemplă, întrebîndu-se despre propria sa realitate printre imaginile inteligenței sale. Gestul care sfișie oglinda nu este al conștiinței morale în luptă cu sine însăși, ci al conștiinței intelectuale care probează consistența imaginilor care compun experiența. Iar cînd această consistență îi apare precară, sentimentul care se dezvoltă nu este al dezastrului moral, ci al perplexității minții“ (p. 69). Complexitatea și, în ultimă instanță, ambiguitatea profundă a simbolului oglinzii face cu putință ambele interpretări.

Dar pentru o înțelegere mai diferențiată a semnificațiilor pe care le are motivul oglinzii în poezia lui Ion Barbu, mi se pare necesară — și în cazul dat necesitatea devine aproape o formă de seducție intelectuală — cercetarea metamorfozelor prin care a trecut acest motiv în cadrul mai vast al literaturii universale.

Cea dintîi oglindă în care omul s-a putut privi, luînd cunoștință de chipul său unic —, spre a-l iubi sau spre a-l urî, — a fost desigur suprafața apei. Capacitatea reflectorie a apei rămîne, poetic vorbind, una din însușirile ei esențiale și motivul imaginii oglinzite se leagă, mitologic, de aceasta: mă gîndesc la mitul lui Narcis, așa cum este el cunoscut mai ales din *Metamorfozele* lui Ovidiu. Frumosul tînăr, îndrăgostit mortal de răsfrîngerea sa, rămîne insensibil la iubirea pe care i-o arată Eho: curioasă asociere între mitul generat de fenomenul reflexiei vizuale și acela al reflexiei sonore (ecoul). Etimologic vorbind, Narcis (numele unei specii de flori a cărei

origină încearcă s-o reconstituie mitul) vine de la cuvîntul *nárki*, însemnînd „amorțeală“, cu referire, probabil, la substanțele *narcotice* pe care erau presupuse a le conține rădăcinile acelor plante. Fascinația pe care o resimte Narcis în fața propriei sale imagini are și ea ceva dintr-o „narcoză“.

Mitul lui Narcis a căpătat, pentru imaginația epocilor înclinate spre formele și formulele paradigmatiche, o definitivă semnificație etică, aceea de avertisment împotriva excesivei preocupări de sine. Așa a circulat în fabule, pilde sau în literatura moralizatoare, fie laică, fie religioasă. E lesne de înțeles că autorii creștini de tratate morale vor fi apelat cu satisfacție la pilda negativă furnizată de mitul păgîn al lui Narcis. Un asemenea tratat — nefiind specialist în materie mă refer la un exemplu de ordin literar — i-a căzut în mîna lui Eminescu. Sensibil la farmecul naiv și vechi al limbii și asocierilor, el s-a delectat versificînd fragmente din obscura cîrticică de sfaturi pentru păzirea simțurilor, compilată de un oarecare monah Nicodim după mai vechi modele ale unei atari literaturi edificante răspîndite în cuprinsul ortodoxiei. Versurile din postuma intitulată *Pentru păzirea auzului* urmează îndeaproape argumentele pe care monahul le oferă credincioșilor, prin trimiteri istorice sau mitologice, împotriva diferitelor forme de eros condamnabil (între care este trecută și dragostea lui Pigmalion pentru statuia Galateei). Referirea la Narcis lîpsește din acel context; o găsim însă, într-o formulare foarte apropiată de a lui Nicodim (după cum a arătat I. Crețu), în versurile celebre din *Călin*:

„Și Narcis văzîndu-și fața în oglinda sa, izvorul,
Singular fuse îndrăgitul, singular el îndrăgitorul“.

Sensul moralizator a dispărut însă de aici, Eminescu folosînd exemplul sugerat de Nicodim doar pentru parfumul lui arhaic și într-un sens pur estetic.

Pentru a ilustra cariera mitului lui Narcis — și totodată a motivului oglinzii — în literatură, foarte interesant mi se pare momentul reprezentat de La Fontaine, adică acel al clasicismului modern. Fabula intitulată *L'Homme et son image (Fables, Livre premier)* îi este dedicată ducelui de La Rochefoucauld și ea constituie unul dintre ecourile cele mai semnificative produse în epocă de apariția Maximilor. La Fontaine folosește aici motivul oglinzii în sensul lui tradițional, pe care-l aflăm încă din antichitate, în ciclul fabulelor esopice: oglinda reproduce, ca un martor imparțial, trăsăturile și contururile adevărate ale chipurilor și lucrurilor. Această semnificație a simbolului oglinzii a generat, de altfel, unul din acele mari „locuri comune“ (sau, spre a evita sensul peiorativ asociat expresiei, unul din acele *topoi*) ale literaturii universale. Oglinda ca expresie, pildă și măsură a adevărului o întâlnim de-a lungul întregului Ev Mediu și până târziu în Renaștere. Capacitatea de a reflecta exact face din oglindă un simbol al fidelității ireproșabile față de adevăr, folosit de către autorii medievali ca un mod de a-și recomanda lucrările lor. Un *Speculum doctrinale* sau un *Speculum morale* (opere ale lui Vincent de Beauvais făcând parte din *Speculum majus*) vor să-l încredințeze pe cititor că sînt la fel de demne de încredere în ceea ce privește reproducerea adevărului ca și oglinzile. Ne aflăm, cu alte cuvinte, în fața unor *modele*, și o accepție figurată (astăzi învechită) a oglinzii, accepție frecventă în principalele limbi europene în Evul Mediu și în Renaștere, indică tocmai o atare calitate exemplară, a cărei imitație se impune oricui; un cavaler viteaz devine astfel o „oglinadă a cavaleriei“. Alteori, simbolul oglinzii capătă — tot datorită virtuților sale evidente tuturor — o funcție satirică. Oglinda comediei arată oamenii defectele lor, trăsăturile lor rizibile. În acest sens se poate aminti o comedie scrisă în colaborare de Thomas Lodge

și Robert Greene, *A Looking-Glasse for London and England*, reprezentată în jurul anului 1590. Atari semnificații acordate simbolului oglinzii își găsesc, de altfel, corespondente și în imaginația spontană populară. Cine nu-și amintește de basmele în care oglinda — vorbind ca o deținătoare imparțială a adevărului — spune, atunci cînd este consultată, care este cea mai frumoasă femeie din lume? Implicațiile satirice sînt apoi numeroase în ciclul legendelor populare din țările germanice, țesute, la sfîrșitul Evului Mediu și la începutul Renașterii, în jurul figurii lui Till Eulenspiegel, eroul de mai târziu al splendidei cărți a lui Charles de Coster. Revenind la fabula lui La Fontaine, mi se pare vrednic de subliniat faptul că, acceptînd această semnificație străveche și fundamentală conferită simbolului oglinzii, el se vede silit să modifice mitul lui Narcis. Procedînd ca un clasic, La Fontaine păstrează desigur ideea esențială a mitului: Narcis este îndrăgostitul de sine. Dar, spre deosebire de cel vechi, noul Narcis nu se mai bucură contemplîndu-și chipul, căci chipul său (expresie, de fapt, a spiritului său) este *urit*, merit nu să-i producă o satisfacție sau să-i procure un aliment al iubirii de sine, ci să-l facă să se rușineze și să se deteste. De aceea, noul Narcis fuge de acele martore ale adevărului care sînt oglinzile... Înainte însă de a continua analiza îmi iau îngăduința să citez frumoasa fabulă a lui La Fontaine:

Un homme qui s'aimoit sans avoir de
rivaux
Passait dans son esprit pour le plus
beau du monde.
Il accusoit toujours les miroirs d'estre
faux,
Vivant le plus content dans son erreur
profonde.
Afin de le guerir, le sort officieux
Presentoit par tout à ses yeux
Les conseillers muets dont se servent
nos dames:
Miroirs dans les logis, miroirs chez les
marchands,

Miroirs aux poches des galands,
 Miroirs aux ceintures des femmes.
 Que fait nostre Narcisse ? Il se va
 confiner
 Aux lieux les plus cachez qu'il peut
 s'imaginer,
 N'osant plus des miroirs éprouver
 l'avanture.
 Mais un canal formé par une source
 pure
 Se trouve en ces lieux écartez ;
 Il s'y void, il se fâche, et ses yeux
 irritez
 Pensent appercevoir une chimere vaine.
 Il fait tout ce qu'il peut pour éviter
 cette eau.

Mais quoy ! le canal est si beau
 Qu'il ne le quitte qu'avec peine.
 On voit bien où je veux venir.

Je parle à tous, et cette erreur extrême
 Est un mal que chacun se plaist
 d'entretenir.

Notre âme, c'est cet homme amoureux
 de luy-mesme ;
 Tant de miroirs, ce sont les sottises
 d'autruy,
 Miroirs de nos défauts les peintres
 légitimes ;

Et quant au canal, c'est celuy
 Que chacun sçait, le livre des *Maximes*.

Cine este acest Narcis altoineva decît Omul însuși ? Omul în genere, dincolo de limitele timpului și spațiului, așa cum a avut clasicismul ambiția (și nostalgia) să-l înfățișeze. La Fontaine, care printr-o latură a operei sale trebuie situat în constelația marilor moralisti clasici francezi, alături de La Rochefoucauld sau La Bruyère, împărtășește aici, și nu numai aici, concepția pesimistă a ducelui dezamăgit de înăbușirea Fronțelor și găsindu-și refugiul într-un resentiment lucid împotriva întregii condiții umane. Pentru La Rochefoucauld trăsătura dominantă a sufletului omenesc este egoismul, *l'amour propre* — de unde asocierea pe care-o găsește La Fontaine cu Narcis ; de unde și, prin accentul etic negativ care se asociază unei atări viziumi asupra omului, ideea paradoxală a unui Narcis care ocolește oglinzile, pentru că acestea-i dezvăluie propriile diformi-

tăți. Narcisul simbolic al lui La Fontaine fuge de orice prilej de confruntare cu sine. În vechiul mit, Narcis era o excepție, la poetul francez el ilustrează o regulă : toți oamenii sînt niște Narcisi. Desigur, nu trebuie să trecem cu vederea latura de elogiu a fabulei : căci apa cristalină a *Maximelor* deși ne arată unciunea, este ea însăși înzestrată cu atîta firească frumusețe încît o părăsim cu regret. Ne aflăm într-un secol de înalt rafinament al gustului : adevărul care ni se spune poate fi neplăcut și dur, (dar forma în care ni se spune poate fi, prin ea însăși, plină de farmec și de seducție. Toate oglinzile reflectă adevărul, dar unele asociază fidelității o limpede, încântătoare grație, încît de însăși imaginea strălucim noastre alcătuirii ne despărțim parcă nostalgic. Pesimismul etic își găsește astfel o anume consolare în estetic (și am impresia că această constatare este definitivă pentru una din dimensiunile profunde ale întregului clasicism francez).

★

Simbol al reflectării adevărului în genere, oglinda a trebuit — în chipul cel mai firesc — să devină și un simbol al reflectării lui artistice. Această implicație se leagă, desigur, de vechiul concept de *mimesis*, formulat în ținta oară de Platon, reluat apoi, într-un sens diferit, de Aristotel care, prin *Poetica* lui, îi conferă un prestigiu universal. Opera filozofică a lui Aristotel (*Logica*, *Fizica*, *Metafizica*, *Etica* etc.) fusese cunoscută și comentată de-a lungul Evului Mediu, exercitînd o puternică influență asupra gândirii scolastice. *Poetica* este însă descoperită abia în zorii Renașterii (cînd se publică în traducere latină, apoi în textul original grecesc), determinînd, de aci înainte, un număr impresionant de comentarii, discuții și polemici. Ideea de *imitație* (arta este o imitație a naturii) devine, interpretată din diferite unghiuri, unul din „locurile comune“ ale gândirii estetice din perioada Renașterii, trecînd apoi în clasicism și

în epocile mai noi. De aici pînă la comparația artei cu o oglindă nu este decît un singur pas. Dintre exemplele posibile îl aleg pe acela foarte cunoscut al lui Shakespeare, exprimîndu-și concepția despre teatru și despre jocul actorilor prin glasul lui Hamlet. Prințul Danemarcei îi sfătuiește pe actorii veniți la curte cum să interpreteze versurile compuse de el și, în genere, cum să joace, astfel încît spectacolul să-i poată prilejui o *verificare* a vinovăției lui Claudius. Adevărul nu poate ieși la iveală decît tot prin adevăr, pare a crede Hamlet. Jocul actorilor trebuie să fie, deci, cît mai *natural*, misiunea mare a teatrului fiind, de altfel, aceea de a oglindi natura, de a imita realitatea, fără deformări sau exagerări, cum spune Hamlet (Act III, Sc. 2): „Potrivește acțiunea cuvîntului și cuvîntul acțiunii; cu grija deosebită de a nu depăși niciodată cuviința naturii. Căci orice astfel de exagerare te îndepărtează de țelul teatrului care, și la început și acum, a fost și este să-și țină, cum ar fi, oglinda în fața naturii; să-i arate virtuții trăsăturile ei, urîtului imaginea și să răsfrîngă chipul și tiparul vremii, însăși vîrsta și însuși adevărul ei“.

Regăsesc imaginea oglinzii și la legislatorul Parnasului francez din secolul al XVII-lea în *Cîntul III* al *Artei poetice*. Făcînd un istoric al comediei, Boileau vrea să ilustreze desprinderea acestui gen de faza inițială, grosolană, insolentă și bufonă a începuturilor. Aristofan e condamnat în favoarea lui Menandru, prin acțiunea căruia :

Le comédie apprît a rire sans aigreur,
 Sans fiel et sans venin sut instruire et
 reprendre,
 Et plut innocemment dans les vers de
 Ménandre.
 Chacun peint avec art dans ce nouveau
 miroir,
 S'y vit avec plaisir, ou crut ne s'y
 point voir :
 L'avare, des premiers, rit du tableau
 fidèle

D'un avare souvent tracé sur son
 modèle ;
 Et mille fois un fat finement exprimé
 Méconnut le portrait sur lui-même
 formé,

Această „nouă oglindă“ la care se referă Boileau este, fără îndoială, una „clasică“: ea reflectă viciile umane în generalitatea lor, îndivizii nu se pot recunoaște în ea, căci imaginea lor se conturează „cu artă“, putînd să producă „plăcere“ înșiși celor care sînt, cu „finețe“, vizati.

Altădată, imaginea artei ca oglindă a vieții apare ca un argument împotriva tendinței către un idealism moralizator, așa cum s-a manifestat el, de pildă, în literatura engleză a veacului al XVIII-lea, mai cu seamă în sentimentalism. Astfel încît, marele critic al Angliei din secolul al XVIII-lea, Dr. Johnson, putea scrie în ale sale *Lives of the Poets*, în capitolul dedicat lui Addison: „...de vreme ce viciul prosperă adeseori în viața reală viciul are desigur libertatea să-l înfățișeze prosperînd pe scenă. Căci, dacă poezia este o imitație a realității, cum pot fi încălcate legile ei dacă lumea este prezentată cu adevăratul ei chip? Teatrului îi este îngăduit să satisfacă uneori dorințele noastre, dar dacă el vrea să fie într-adevăr *oglinnda vieții* (s.n.), atunci este dator să ne arate uneori la ce trebuie să ne așteptăm“.

Modul de gîndire al lui Samuel Johnson prefigurează — destul de vag, însă, — unul din argumentele esteticii realismului de mai tîrziu care, în numele adevărului vieții, va protesta împotriva idealismului și exagerărilor romantismului. Imaginea oglinzii o înțîlnim, de altfel, și la realiști, unde ea se asociază în special ideii de obiectivitate, de imparțialitate și de imparsonalitate a scriitorului. Încă din *Prefața* la primul său roman, *Armance*, Stendhal se întreba, programatic: „Est-ce leur faute si des gens laids ont passé devant ce miroir? De quel parti est un miroir?“ Ideea formulată aici, Stendhal n-a abandonat-o niciodată, ba

chiar a reluat-o prin epigraful devenit celebru al unui capitol din *Le rouge et le noir*: „Un roman: c'est un miroir qu'on promène le long d'un chemin“.

Nu stă oțuși de puțin în intenția mea să alcătuiască aici un studiu sistematic și erudit asupra acestui „loc comun“ (arta ca oglindă) în gândirea estetică din atât de bogata tradiție aristotelică. O constatare se impune totuși — chiar din puținele referințe făcute: vitalitatea metaforei oglinzii se datorează numeroaselor implicații pe care ea le admite, faptului că puncte de vedere uneori foarte diferite se pot exprima prin intermediul ei. Să fie vorba, și în cazul dat, de un anumit grad de ambiguitate pe care-l au marile „locuri comune“ (și în special cele metaforice)? Sau, poate, trebuie să ținem seama, în coordonatele acestei explicații generale, de fascinația particulară pe care o exercită asupra imaginației însăși *ideea de oglindă*?

★

Circumscrie și latentă, într-un domeniu de speculație teoretică (poetica), fascinația oglinzii se exercită liber, cu neașteptate și uneori tulburătoare revelații, în zonele supuse unui mai puțin riguros control al lucidității. Astfel, oglinda a fost, din timpuri străvechi, și un obiect magic. Capacitatea ei de a reproduce imagini ale lumii reale și prezente a fost, printr-o operație a imaginației, extinsă atât în sens spațial cât și în sens temporal. Pe un vechi vas grecesc, ilustrând unul din episoadele istoriei legendare și tragice a atrișilor, îl vedem pe Oreste chinuit de furii după ce a îndeplinit actul cumplitei sale răzbunări împotriva cuplului adulter și criminal format de mama sa, Clitemnestra, și de Egist. Eroul este încolțit de două furii, de care încearcă să se apere cu sabia. Una dintre ele îl atacă întinzând spre el șerpia fioroși care însoțesc totdeauna aceste fapte supranaturale, teribile încarnări ale ideii de remușcare; cealaltă îi arată o oglindă, în care apare imaginea

Clitemnestrei, ca un *memento* al paricidului.*) Oglinda nu mai reproduce deci o înfățișare a realității externe, ci o viziune, o halucinație interioară a conștiinței asediate de obsesii a lui Oreste.

Mai târziu închipuirea torturată de înspăimântătoare apariții supranaturale ale Evului Mediu a văzut uneori în oglindă unul din instrumentele de ispită ale demonului. De aceea o găsim în atelierele pline de obiecte eteroclitice și stranii ale vrăjitorilor, ale căror puteri oculte izvorau din strînsele lor relații (consemnate într-un pact infernal) cu diavolul. Pornind de la astfel de tradiții, romancierul gotic englez Matthew Gregory Lewis ni-l arată la un moment dat pe Ambrosio, eroul din *The Monk* (Călugărul), care încheiasă și el un pact cu diavolul, fascinat de lubricitatea imaginii unei femei goale ce-i apare într-o oglindă. De la surse similare pleacă și Goethe în scena din „bucătăria vrăjitoarească“ din *Partea I* a lui *Faust*. Adus aici de Mefistofeles spre a fi întinerit, — după trecerea prin pivnița lui Auerbach din Leipzig, — Faust vede într-o oglindă chipul unei tinere femei de o mare frumusețe. Aceasta exercită asupra lui o violentă, profundă seducție spirituală: este, de fapt, preludiul pateticului episod al dragostei sale pentru Margareta (căci ea este aceea a cărei imagine plutește în apele magice oglinzi). Mărturisirea lui Faust din această scenă are un caracter premonitoriu:

Was seh'ich? Welch ein himmlisch

Bild

Zeigt sich in diesem Zauberspiegel!

O Liebe, leihe mir den schnellsten

deiner Flügel!

Und führe mich in ihr Gefild!

Ach wenn ich nicht auf dieser Stelle
bleibe.

*) Vezi în această privință alături de reproducerea imaginii de pe vasul aflat în muzeul din Neapole, comentariul din *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* al lui Darembert și Saglio, Paris, tom. IV, col. 233—34, articolul *Furiae*.

Wenn ich es wage, nah zu gehn,
 Kann ich sie nur als wie im Nebel
 seh'n! —
 Das schönste Bild won einem Weibe!
 Ist's möglich, ist das Weib so schön?
 Muss ich in diesem hingestreckten
 Leibe
 Den Inbegriff von allen Himmeln
 seh'n?
 So etwas findet sich auf Erden?

Ideea că fața, de obicei a iubitului, poate fi zărită în oglinda unei ape este o variantă folclorică. Astfel, fetele pot vedea chipul celui ce le-a fost sortit și le este necunoscut încă, în anume nopți și cu condiția executării anumitor gesturi rituale și magice. Să notăm că în Renaștere se bucura de mare credit știința ocultă a hidromanției. Cu vădite rădăcini folclorice, *Crăiasa din povești* a lui Eminescu mi se pare că ilustrează un asemenea motiv. Copila care aruncă trandafiri peste undele lacului — ambiguitatea poeziei face posibilă și această interpretare — vrea să cheme astfel imaginea iubitului în oglinda mișcătoare. Nota fantastică este absentă, atmosfera de grațioasă și naivă feerie fiind evocată cu un suris și totodată cu o limpede nostalgie:

Dindu-și trestia-ntr-o parte,
 Stă copila lin plecată,
 Trandafiri aruncă roșii
 Peste unda fermecată.

Ca să vad-un chip, se uită
 Cum aleargă apa-n cercuri,
 Căci vrăjit de mult e locul
 De-un cuvânt al sfintei Miercuri;

Ca să iasă chipu-n față,
 Trandafiri aruncă tineri,
 Căci vrăjiți sînt trandafirii
 De-un cuvânt al sfintei Vineri.

★

O adevărată metafizică poetică a oglinzii începe — ca și în atâtea alte direcții ale lirismului modern — odată cu Baudelaire. Oglinziile îi apar auto-

rului *Florilor răului* ca niște simboluri ale purității: ochii mari ai Frumuseții sînt niște „oglinzi pure“ care pot dăruia tuturor lucrurilor reflectate scriperea curată a unei eterne frumuseți. Mă miră faptul — pentru că am pornit în aceste complicate și sinuoase reflectii, de la Ion Barbu — că nici unul dintre comentatorii *Jocului secund* n-a observat dependența poemului barbian (desigur nu în planul imagisticii lui atît de originale, ci în acela al ideației) de faimosul sonet *La Beauté* al lui Baudelaire. Atît ideea transgresiunii timpului (Frumusețea îi dă poetului acel „amour / Eternel et muet ainsi que la matière“), cît și aceea a negării devenirii („Je hais le mouvement qui déplace les lignes, / Et jamais je ne pleure et jamais je ne ris“), în care este implicat și idealul obiectivării, al înălțării în zonele unei sublime impersonalități, de mai multe ori exprimat de poetul român, se găsesc în poemul lui Baudelaire. Ca să nu mai vorbim de *ideea reflectării* purificatoare, prin care lucrurile lumii noastre se apropie de cerul platonician al frumosului absolut. Reamintesc ultimele două terțene ale sonetului:

Les poètes, devant mes grandes attitudes,
 Que j'ai l'air d'emprunter aux plus fiers monuments,
 Consumeront leurs jours en d'austères études;

Car j'ai, pour fasciner ces dociles amants,
 Des purs miroirs qui font toutes choses plus belles:
 Mes yeux, mes larges yeux clartés éternelles!

Oglinda devine la Baudelaire un simbol al spiritualului: reproducînd, el integrează imaginile reproduse într-o altă dimensiune, profundă și calmă. De o mare forță evocatoare este pe această linie dialogul dintre sensibilitate (al cărei simbol este inima în

flăcări) și conștiință (oglinză) în *La mort des amants*, din care citez :

Usant à l'envi de leurs chaleurs
dernières,
Nos deux coeurs seront deux vastes
flambeaux,
Qui réfléchiront leurs doubles lumières
Dans nos deux esprits, ces miroirs
jumeaux.

Un soir fait de rose et de bleu
mystique,
Nous échangerons un éclair unique,
Comme un long sanglot, tout chargé
d'adieux ;

Et plus tard un Ange, entr'ouvrant
les portes
Viendra ranimer, fidèle et joyeux,
Les miroirs ternis et les flammes
mortes.

„Oglinzile gemene“ ale iubirii spiri-
tuale, pentru o clipă întunecate de
moarte, vor fi primele care vor fi lim-
pezite de înger ; și numai după aceea
flăcările pasiunii, care de aci înainte
se vor răsfringe etern, contemplându-se,
în purele oglinzi.

Oglinza ca simbol al conștiinței re-
vine și altădată în versurile lui Bau-
delaire. În *L'Irrémédiable*, poem des-
pre căderea din „azur“ a Ideii, Formei,
Ființei în „Styxul noroios“, poem stră-
bătut, deci de sentimentul universalei
caducități și damnațiunii, în linia unui
satanism pe care, preluându-l de la
romantici, Baudelaire îl modifică în-
tr-un sens absolut original, oglinda este
chemată să exprime „Conștiința în
Rău“ :

Tête-à-tête sombre et limpide
Qu'un coeur devenu son miroir !
Puits de Vérité, clair et noir,
Où tremble une étoile livide,

Un phare ironique, infernal,
Flambeau des grâces sataniques,
Soulagement et gloire uniques,
— La conscience dans le Mal !

Gustul lui Baudelaire pentru interioare
(sintem departe de naturismul explo-
ziv al romanticilor) face, altădată, din
„oglinzile profunde“ unul din elemen-
tele care participă la crearea atmo-
sferii visate de „ordine și frumusețe,
lux, calm și voluptate“. *L'Invitation
au voyage* exprimă nu nostalgia ro-
mantică pentru exotic, pentru locuri
îndepărtate și sălbatece, năpădite de
o vegetație luxuriantă, ci pe aceea a
unei călătorii abstracte, în simbolic,
al cărei termen îl constituie, de fapt,
spațiul închis, organizat după legile
rafinamentului artistic :

Des meubles luisants,
Polis par les ans
Décorerait notre chambre ;
Les plus rares fleurs
Mêlant leurs odeurs,
Aux vagues senteurs de l'ambre.
Les riches plafonds,
Les miroirs profonds,
La splendeur orientale,
Tout y parlerait
A l'âme en secret
Sa douce langue natale.

Cred că prestigiul simbolist al mo-
tivului oglinzii poate fi derivat și din-
tr-un asemenea cult pentru artificial
(cult care, de multe ori, când nu vine
dintr-un simplu mimetism, cunoaște
și o dimensiune tragică). Oglinda a-
junge astfel un simbol al contemplației
sterile, al inaniității, al fascinațiilor
isprăvite în vid. Asistăm la o renaș-
tere în coordonate speciale, a mitului
lui Narcis. Noul Narcis se iubeste,
bineînțeles, pe sine însuși, dar în ace-
lași timp se scrutează cu o conștiință
dureroasă : iubirea de sine este pentru
el o voluptate, totodată însă și o pe-
deapsă, o fatalitate chiar (căci el nu
poate ieși nicicum din cochilia pro-
priului eu). Are loc, cu alte cuvinte,
un proces de *dramatizare* a autocon-
templației, care cunoaște fluctuații și
contradicții chinuitoare. Dar cine este
acest nou Narcis al momentului sim-
bolist ? Răspunsul se impune oricui
este orientat în mișcarea poetică eu-

ropeană post-baudelairiană: *poetul*. Lucrul se explică dacă ne gândim la evoluția concepției despre actul liric — și implicit despre figura poetului — după romantism. Romanticii, se știe, își construiseră un mit al *poetului ca geniu și ca profet*. Limitându-ne la literatura franceză — căci aici apare mai întâi simbolismul, ca o reacție în bună măsură antiromantică — putem să ne referim la foarte elocventul exemplu al lui Victor Hugo, în ale cărui scrieri problema poetului se pune în numercase rînduri. Profetismul lui Hugo merge pînă acolo încît vede în poet pe conducătorul și legislatorul ideal al întregii societăți. Poetul apare, deci, ca o încorporare a ideei de generozitate: puterea de sacrificiu, abnegația, devoțiunea pentru ideal sînt garanțiile îndeplinirii nobilei misiuni ce i-a fost hărăzită. Poetul este numit de cîteva ori, în consens de altfel cu o mai largă năzuință a vremii, un Prometeu. Firește, nu toți romanticii francezi împărtășesc concepția hugoliană, dar indiferent de aceasta, poezia lor este, de cele mai multe ori, o poezie *adresată*, socială (vizînd adică efecte largi sociale), prin urmare *retorică* în planul expresiei, care, chiar nedeliberat, respectă legile clasice ale *discursului*. Simbolismul constituie o reacție față de mesianismul romantic. Poezia, părăsind calea discursivă și retorică, tinde tot mai mult să devină o expresie a interiorității creatorului ei, a problemelor și dilemelor lui subiective, a viselor lui celor mai profunde. Poetul nu mai e deci un Prometeu ci un Narcis, un Narcis lucid însă, angajat într-o aventură lăuntrică tragică, un Narcis care caută în sine — pentru că acolo i se pare că le va găsi mai lesne, sau pentru că în altă parte i se pare chiar imposibil să le descopere — reflexele unui absolut ce i se refuză mereu. Termenul final al acestei aventuri e sentimentul de izolare, de solitudine glacială, de sterilitate cosmică, resimțit însă cu orgolioasă voluptate. Pentru noul Narcis oglinda poate deveni simbolul unei fascinații fără obiect, al inconsistenței

și caracterului iluzoriu pe care e silit să le atribuie, cu o hipertrofiată și rece conștiință, propriilor sale căutări.

Unul din cele dintîi prototipuri ale acestui Narcis simbolist îl constituie, într-o variantă feminină, orgolioasa *Herodiadă* a lui Mallarmé, pe care eterna confidentă a eroinelor clasice, Doica, o definește în neuitatele versuri:

Triste fleur qui croit seule et n'a
(pas d'autre émoi
 Que son ombre dans l'eau vue avec
atonie

— dar care (înzestrată cu aceea luciditate de o voluptoasă cruzime necunoscută vechiului și naivului Narcis) își cunoaște și-și iubește cu patimă stearpa singurătate:

Oui, c'est pour moi, pour moi, que
je fleuris, déserte!
 sau:

J'aime l'horreur d'être vierge et
je veux

Vivre parmi l'effroi que me font
mes cheveux
 Pour, le soir, retirée en ma couche,
reptile

Inviolé sentir en la chair inutile
 Le froid scintillement de ta pâle clarté
 Toi qui meurs, toi qui brûles de
chasteté,
 Nuit blanche de glaçons et de neige
cruelle!

Contemplația în oglindă e pentru o asemenea făptură un ritual, îndeplinit cu un sentiment de pasionată glacialitate:

...Tiens devant moi ce miroir.
O miroir!

Eau froide par l'ennui dans ton
cadre gelée
 Que de fois et pendant des heures,
désolée
 Des songes et cherchant mes souvenirs
qui sont
 Comme des feuilles sous ta glace
au trou profond.

Je m'apparus en toi comme une ombre
lointaine,
Mais, horreur! des soirs, dans ta
sévère fontaine,
J'ai de mon rêve épars connu la
nudité!*)

„Severă fântină“, apă pe care-o-n-gheață în cadrul ei „plictisul“, gheață, oglinda devine pura negație a realului, transmutarea lui în iluzie. Fără precizări nominale, motivul oglinzii (reflectare în gheață) se regăsește într-unul dintre cele mai caracteristice sonete ale lui Mallarmé, *Le vierge, le vivace et la bel aujourd'hui*, cu atmosfera lui de „iarnă sterilă“ în care „l'ennui“, acel urît care capătă valențe metafizice, își aruncă pretutindeni scîlbipirile-i moarte. Lebăda, a cărei „albă agonie“ o reproduce „pasărea ce-o neagă“ (oare nu imaginea ei răsfriintă în „lacul dur“?), este însuși poetul, în „exilul“ său inutil și orgolios.

Cum a arătat încă Albert Thibaudet în cartea sa despre Mallarmé din 1911, de la Herodiada pîncead unele din locurile comune ale simbolismului: prințesele legendare**), reinvierea mitului lui Narcis. Fapt e că, spre sfîrșitul secolului XIX, problema lui Narcis, în noile coordonate pe care le-am schițat, se pune cu insistență. Să consemnăm, astfel, apariția în 1891 a unuiu din importantele documente ale esteticii simboliste: *Traité du Narcisse* de André Gide. Tratatul, subintitulat semnificativ „Théorie du symbole“, îi era dedicat lui Paul Valéry, care din tinerețe și pînă în ultima perioadă de creație și-a făcut din mitul narcisic — ca simbol al poetului — una dintre temele predilecte de meditație. *Narcisse parle* se înscrie în grupul poeziilor de tinerețe, publicate în reviste înainte de 1900 dar adunate în volum mult mai tîrziu, în 1921, când apare *Album de vers anciens*. Tehnica poetică este evident mallarméană:

O, frères! tristes l'ys, je languis
de beauté

Pour m'être désiré dans votre nudité
Et vers vous, nymphe, nymphe,
ô nymphe des fontaines
Je viens au pur silence offrir mes
flâmes vaines.

Herodiada vorbea și ea despre „crinii pali“, simboluri ale nostalgiei și singurătății:

Je m'arrête rêvent aux exils, et
j'effeuille

Comme près d'un bassin dont le jet
d'eau m'accueille
Les pâles l'ys qui sont en moi...

*) Un caz de narcisism feminin — dar cu totul diferit de acela al Herodiadei mallarméene — întîlnim în *Călin* al lui Eminescu. Contemplîndu-se în oglindă, fața nubilă din poemul eminescian se lasă în prada unui instinct erotic încă necristalizat, iubindu-se o clipă pe sine, dar cu spontanitatea grațioasă și naivă a firescului, cum reiese și din versurile nu lipsite de o împede umdă de umor. „Fiecare cum i-a vrerea, despre fete samă deie-și — / Dar ea seamănă celorla îndrăgiți de singuri ei-și. / Și Narcis văzîndu-și fața în oglinda sa, izvorul, / Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul. / Și de s-ar putea pe dînsa cineva ca să o prîndă, / Cînd cu ochii mari, sâlbbateci, se privește în oglindă, / Subțîindu-și gura mică și chemîndu-se pe nume / Și fiindu-și sie dragă cum nu-i este nimem-n lume, / Atunci el cu o privire nălucirea i-ar discoasă / Cum că ea — frumoaasa fată — a ghicit că e frumoaasă“.

**) Una din acestea este simbolica infantă a lui Albert Samain din poemul care deschide *Le Jardin de l'Infante*, plin de convențiile obosite ale stilului poetic simbolist („exil... etern și regal“, „mani oglinzi pustii“ etc.): „Mon âme est une infante en robe de parade, / Dont l'exil se reflète, éternel et royal, / Aux grands miroirs déserts d'un vieil Escorial, / Ainsi qu'une galère oubliée en la rade. // Aux pieds de son fautenil, allongés noblement / Deux lévriers d'Ecoges aux yeux mélancoliques / Chassent, quand il lui plait, les bêtes symboliques / Dans la forêt du Rêve et de l'Enchantement.“

Motivul lui Narcis este reluat și în versurile mai noi ale lui Valéry, în *Charmes* (1922), unde găsim un celebru *Fragment du Narcisse*, pentru ca în 1938, la solicitarea compozitoarei Germaine Tailleferre poetul să revină încă odată, scriind *Cantate du Narcisse*. Fără referire directă la mit, *La Jeune Parque* (1917) cunoscuse și ea înfiorările reci și dilemele noului Narcis, ale voluntarului și lucidului Narcis.

Simboliștii și succesorii lor încearcă să facă din vechea legendă un mit al *conștiinței artistice*, care, creîndu-se pe sine și contemplîndu-se, se depășește totodată, participînd la o ordine absolută: dar această participare rămîne iluzorie, și aceeași conștiință, printr-o ironie dureroasă, formulează concluzia zădărniceii. Simbolul oglinzii devine, astfel, un simbol ambiguu, lucru care se desprinde fără puțință de contestare din textele cercetate. Faptul că avem de aface cu mărturiile unei crize interioare și ale unui efort compensatoriu (ineficient pînă la urmă) este evident. Dacă am încerca însă să reducem mitul narcisic în varianta lui simbolistă la o succesiune de propozițiuni filozofice, rezultatul ar fi dintre cele mai derutante: un idealism subiectiv, dus pînă la solipsism, dar și un idealism obiectiv platonizant, alături de unul hegelian (s-a speculat mult în jurul influenței hegliene în poezia și estetica lui Mallarmé) reprezintă o combinație cu totul stranie din punct de vedere filozofic. Dacă mai adăugăm, la toate acestea, și influența — despre care, iarăși, s-a vorbit în legătură cu simbolismul — a intuiționismului bergsonian, lucrurile se complică și mai mult. De fapt, avînd adevărate aspirații și chiar valențe filozofice — care nu trebuie neglijate — poezia nu acceptă, prin însăși esența ei, o gîndire *sistematică*, discursivă: materialul ei intelectual este prin excelență metaforic și simbolic, iar metafora și simbolul sînt inepuizabile în semnificațiile lor. Astfel că poetul cu cele mai mari ambiții filozofice, dacă este totuși poet, nu folosește idei ci

metafore filozofice. Și acestea se cer discutate sub o altă specie decît sistemele de gîndire: sub specia emoției — și există forme înalt intelectuale ale emoției — pe care o produc în conștiința noastră.

★

O reîntîlnire cu mitul lui Narcis ne-o prilejuiesc și cripticele, tulburătoarele *Sonette an Orpheus* ale lui Rainer Maria Rilke. Sonetul al III-lea din partea a II-a este integral dedicat temei oglinzii, a cărei esență adîncă — spune poetul — n-a fost încă descifrată de nimeni. Ca și celelalte *Sonete către Orfeu*, poezia are un caracter inițiativ: investit cu atributele unui cîntăreț orfic, poetul vrea, de astă dată, să ne introducă în misterul oglinzii. Cuvintele, imaginile lui nu caută să exprime acest mister, sau să-l sugereze, ci doar să ne pregătească pentru confruntarea cu el, care trebuie să se desfășoare în solitudine, în tăcere, în uimire. Întreaga poezie a lui Rilke îmi pare, de altfel, a urmări producerea unei asemenea stări, în care posibilitățile dialogului cu lumea și cu tainele ei sînt infinit deschise. Sfirșitul unui poem devine astfel începutul lui în altă ordine, superioară. Sonetul oglinzii își are, așadar, adevăratul început în ultimul vers, în care este numit miticul și totodată enigmaticul Narcis:

SPIEGEL: noch nie hat man wiessend
beschrieben;
was ihr in eurem Wesen seit.
Ihr, wie mit lauter Löchern von Sieben
erfülten Zwischenräume der Zeit.

Ihr, noch des leeren Saales Ver-
schwender-
wenn es dämmert, wie Wälder weit...
Und der Lüster geht wie ein Sechzehn-
Ender
durch eure Unbetretbarkeit.

Manchmal seit ihr voll Malerei.
Einige scheinen in euch gegangen —,
andere schicket ihr scheu vorbei.

Aber die Schönste wird bleiben, bis
drüben in ihre enthaltenen Wangen
eindrang der klare, gelöste Narziss.

Iată acum și frumoasa traducere a
lui Alexandru Philippide :

Oglinzi : pîn-acum nimeni n-a spus încă
ce sinteți voi în firea voastr-adîncă.
Lacune ale vremii, împînzite
parcă numai cu găuri de site

În goale săli lumina voastră se
risipește...
Adînci ca niște codri sinteți, în seri
albastre...
Și candelabru ca un cerb pășește
prin nepătrunderile voastre.

Cîteodată sinteți pline de figuri pictate.
Unele par în voi scufundate,
pe altele, de frică, departe le-ați trimis.

Dar cea mai frumoasă va sta ca un vis
pînă cînd prin obrajii păstrați va
străbate
limpede, slobodul Narcis.

Oglinzile îi apar lui Rilke drept go-
luri ale timpului, lacune (Zwischen-
räume) în marea devenire, forme de
spațiu absolut. Metafora acelor „cura-
te ochiuri de sită“ (lauter Löchern von
Sieben) introduce ideea unei cernerii,
a unei purificări, întărită, parcă, prin
referirea la inaccesibilitate (Unbetret-
barkeit) din strofa următoare. Din
punctul de vedere al oglinzilor rea-
litatea este esențial *imagine* : deci *pic-
tură*, cum spune poetul, pură spația-
lizare. Unele din chipurile care se
reflectă în ele sînt lăsate să se scu-
funde în lumea lor adîncă, altele sînt
izgonite din sîfală sau din teamă (in-
versiune a clasicei observații după care
cei uniți s-ar teme de oglinzi ; aici,
oglinzile se tem de ei !). Chipul cel
mai frumos va rămîne însă, pînă cînd
va răsări din obrajii lui „clarul, eli-
beratul Narcis“ : smulgîndu-l ciclului
existenței comune, oglinzile îi dăruie
posibilitatea unei alte existențe, în mi-
tic și arhetipic. Pe de altă parte, des-
cătusat din ficțiune și abstracție, Nar-

cis retrăiește în răsfrîngerea acestui
chip, mitul lui se reîntrupează, se des-
fășoară din nou. Dar de aci încolo,
poetul — cufundindu-se în tăcere — ne
lasă în fața misterului deschis...

★

S-a vorbit, în critica noastră, de un
anume narcisism — dar în sens mai
degrabă psihologic — în legătură cu
personalitatea lui Alexandru Macedon-
ski. Această observație (pe care-o face
și Adrian Marino în excelența sa bio-
grafie a lui Macedonski), își poate afla
o confirmare într-una dintre cele mai
frumoase piese din *Poema rondeluri-
lor : Rondelul oglindei*. Departe de di-
lemele abstracte și insolubile ale Nar-
cisului simbolist, poetul descoperă în
oglindea o sursă de liniște și de uitare.
Luciul rece al apelor ei stimulează o
stare de reverie calmă, desprinsă de
contingent, în care se pierd toate mo-
bilurile și impulsurile vieții practice,
în care, aproape euthanasic, dorul în-
suși al vieții se stinge încet. Oglinda
produce o euforie de „vis de opium“
și nu pot să nu-mi amintesc, plecînd
de la această sugestie, de vechiul *nârke*
grecesc, de acea „amorțeală“ și „som-
nolență“ din care s-au născut numele
și mitul lui Narcis :

Din al oglindei luciul rece
De apă-adîncă — se desface
O liniște de dulce pace
Ce-ntregul suflet mi-l petrece.

Obida vrînd să mă îneco
Zadarnic firea și-o preface.
Din al oglindei luciul rece
Uitarea numai se desface.

Chiar dorul vieții-n mine tace —
Izvor ce gata e să sece ;
Și pe-al meu chip, ce-n umbră zace,
Un fel de vis de opium trece
Din al oglindei luciul rece.

Pentru Macedonski oglinda e așadar
un liman al pacificării interioare și
un refugiu de visări egotiste.

★

Era firesc să figureze în *Lauda lucrurilor* a lui G. Călinescu și un poem despre oglindă, cu atât mai mult cu cât în *Universul poeziei* motivul discutat se bucurase de un substanțial comentariu. *Oglinda* — ca și celelalte piese ce compun *Lauda lucrurilor* — este în ultimă analiză tot un comentariu, cu mijloace lirice însă și foarte liber. Nu trebuie să ne mire deci că regăsim în acest poem câteva dintre principalele implicații pe care le pune în lumină un istoric fie el și sumar al motivului oglinzii. Chiar din prima strofă se pronunță numele lui Narcis:

Eu sînt un lac întunecat
În care tu ți-ai înecat
Figurile ca un Narcis
În mine zilnic sinucis.

Interferența între motivul oglinzii și acela al dublului prilejuiește o altă strofă:

Stînd lingă apele-mi curate
Te ai pe tine-n față frate,
Îndată ce te-ndepărtezi
Pe celălalt cum fuge vezi.

Caracterul iluzoriu și inconsistent al imaginilor reflectate e astfel comentat:

De te-ai încumeta să seci
Undele-mi de sticlă reci,
Ai fi mirat văzînd că-n fund
Nici un cadavru nu asound.

Ca ploaia dîra unei crete
Spăl iute formele concrete
Și ce-n caietul meu ai scris
Se șterge-ndată ca un vis.

Ca-n fabule, obiectele — inclusiv oglinda, cum s-a putut observa — vorbesc, în *Lauda lucrurilor*, au atitudini umane, ba chiar își fac examene interioare, introduse în tehnica introspecției. *Oglinda* îi mărturisește poetului că noaptea, în timp ce doarme, eliberează imaginile lui, acumulate hoțeste de-a lungul anilor. *Oglinda* apare deci ca simbolul unei memorii subconștiente (de aceea ea funcționează doar în timpul somnului). Tratatul e fantastică, dar fără vreo nuanță halucinantă

sau terifiantă, căci poetul contemplă cu seninătate sarabanda fantomelor trecutului:

Dar noaptea cînd tu dormi, ca fumul,
Din mine zboară cu duiumul
Tot ce de ani eu ți-am furat
Cînd te priveai lung și mirat.

Fantomile ce-n mine zac,
În jurul unui mare lac,
De mîini ținîndu-se se strîng,
Unele mîd, altele plîng.

Cungerea versurilor are o lîmpede grație, o desăvîrșită și fermecătoare dezvoltură.

★

De o cu totul altă factură, *Oglinda din adînc*, una dintre cele mai frumoase postume ale lui Lucian Blaga, ilustrează motivul din perspectiva unui lirism a cărui substanță o alcătuiește emoția filozofică în fața lumii. Poet al patriarhalului mitic și al arhaicului, Blaga își contemplă chipul nu într-o oglindă pe care i-ar fi putut-o pune la îndemînă industria omenească, ci în fireasca, străvechea, primordială oglindă a unei fîntîni. Ideea fîntîinii adînci se asociază cu simbolul goethean al *mumelor*, acele tipare eterne și obscure ale lucrurilor către care coborîse Faust atunci cînd, la cererea Împăratului, voia să reînvie umbra Elenei*). Interesant de notat, Blaga vorbește despre niște „foste mume”: existența lor ideală constituie, de fapt, actualizarea unui trecut îndepărtat, cînd au fost stabilite tiparele și destinele lumii. Aceste foste mume sînt dar arhetipu-

*) Reamintesc celebrele versuri din Faust, Partea a II-a, Act. I, în care Mefistofeles îi dă lui Faust ultimele indicații înainte de coborîrea în lumea „mumelor”: „Ein glühnder Dreifuss tut dir endlich Kund, / Du seist im tiefsten, allertiefsten Grund, / Bei seinem Schein wirst du die Mütter sehn, / Die einen sitzen, andre stehn und gehn, / Wies eben kommt. Gestaltung, Umgestaltung, / Des ewigen Sinnes ewige Unterhaltung / Umschwebt von Bildern aller Kreatur, / Sie sehn dich nicht, denn Schemen sehn sie nur“ etc.

rile și oglinda pe care-o țin ele nu reflectă un individ, ci un destin cosmic. Privindu-se în acel „ochi de lume“ din fundul fântinii, poetul „uită de nume“ căci își vede soarta.

Cînd mă privesc într-o fîntînă
mă văd cu-adevărat în zi
așa cum sînt și-am fost și-oi fi.
Cînd mă privesc într-o fîntînă
Ghicesc în fața mea bătrînă
Cum ceruri și pămînt se-ngîină.
Cînd mă privesc într-o fîntînă
știu că-n adîncuri foste mume
îmi țin oglindă, ochi de lume.
Cînd mă privesc într-o fîntînă
îmi văd și soarta, uit de nume.

Mitica *Oglindă din adînc* a lui Blaga este oglinda esențializatoare: individul se topește în cosmic. Figura reflectată își pierde trăsăturile pînă la a deveni un simbol al marilor contraste pe care le încorporează făptura umană: un amestec de ceresc și pămîntesc, de aerian și teluric. Vîrsta celui care se oglindește în fîntînă nu poate fi decît bătrînă: căci el are vîrsta umanității. Nimic mai firesc, așadar, că își uită și numele, că identitatea lui se risipește. Fără intenție, probabil, Blaga dă o replică, în aceste versuri de o tulburătoare simplitate, tradiției narcisice — expresie, în ultimă instanță, a individualismului — care se constituie în lirica modernă, în jurul motivului oglinzii. Nimic uimitor în împrejurarea relevată pentru cel familiarizat cu universul poetic al autorului *Laudei somnului*. Blaga a fost totdeauna un adversar convins și deschis al individualismului, atît în opera filozofică cît și în poezie. Nu dilemele lui Narcis, așadar, ci pe acelea ale omului și ale existenței în genere le regăsește poetul-filozof privindu-se în oglinda profundă a fîntinii.

★

Dar mitul lui Narcis nu este decît pe o latură a lui expresia unei atitudini individualiste și a contradicțiilor ei interioare insolubile și dureroase. Cînd Ion Barbu scrie, într-unul din ar-

ticolele sale*), pornind de altfel, de la citeva dintre concluziile estetice la care ajunseseră Mallarmé și Valéry: „Versul căruia ne închinăm se dovedește a fi o dificilă libertate: lumea purificată pînă a nu mai oglinzi decît figura spiritului nostru. Act clar de narcisism“. — Comparația implicată a poetului cu un Narcis nu sugerează ci-tuși de puțin un ideal individualist, ci unul care ar putea fi caracterizat mai degrabă prin acel „spiritualism“ (noțiunea trebuie luată într-o accepție pur artistică) pe care îl discută Tudor Vianu în cartea sa despre Ion Barbu. E semnificativ, pe această linie, faptul că poetul *Jocului secund* evită să-i numească în poezie pe Narcis, preferîndu-i pe mai puțin cunoscutul William Wilson, care, în varianta barbiană, sparge oglinda ce-i răsfrînge chipul. Dacă admitem ipoteza că gestul lui este menit să ne imaginea fenomenală, deci falsă, a personalității sale, atunci acest William Wilson redivivus ne poate apărea chiar ca eroul unei lupte antinarcisice (văzînd în narcisism o ispită a iluzoriului și a superficialului). În ceea ce mă privește, cred că *Faldurile* lui Ion Barbu exprimă liric o dramă spirituală. Asasinîndu-și dublul, poescul William Wilson își suprimă de fapt conștiința morală; spîngînd oglinda, ipostaza barbiană a aceluiași personaj, are doar impresia că, distrugîndu-și aparența, își poate păstra intactă, pleneră, esența. Oglinda în care-și înfînge pumnalul — și acum țin seama în afară de sensul poeziei lui Poe, de întregul context al poeziei lui Ion Barbu — reprezintă, în ultimă instanță, accesul lui la idealitate, șansa lui de a se obiectiva, de a depăși limitele eului său subiectiv. Într-un paralelism simbolic cu predecesorul său, noul William Wilson comite, spîngînd oglinda, un suicid spiritual. Finalul poeziei exprimă, de altfel, sentimentul de derută interioară cu care se încheie această „dramă metafizică“.

*) Vezi *Poetica d-lui Argezi*, în *Ideea europeană*, 1 noiembrie 1927.

William Wilson pierdutul, rostește cu-
vintele unui *damnat* :

— Ce gând târziu mă suflă-acu ?
Să vântur nopții „bu-hu-hu“
Ca la un cîntec, altădată ?

Se toarce vorba, încheгатă,
Cutia încet se-ncuie-n piept,
În scrisul apei caut drept.

În perioada de tinerețe, caracteri-
zată prin orientarea spre un parnasia-
nism de originală factură, ideea de
răsfîrîngere se asocia la Ion Barbu cu
aceea de calm și de sterilitate (sterili-
tatea nefiind însă o formă a purității,
ca în noțiunea *jocul secund* de mai
târziu). *Rîul* tumultuos, „clocotitor“ și
„haotic ca neantul“, în a cărui goană
pătimașe nu locuia, „cu lumea lui“,
reflexul liniștit, și-a potolît în anii
sălbăticia undelor sale despletite, păs-
trînd însă regretul vremii în care se
prăvălea gigantic și larg :

Oglindă călătoare, cer mobil,
Te-ai încadrat într-o ușoară spumă
Și-ți porți acum cristalul tău steril
Spre-a mărilor îndepărtată brumă.

Dar murmurul, acord eternizat,
Neîncetat mărirea ta o plînge :
Și-ntregul tău trecut pietrificat
În unda potolită se răsfîrîng.

Vitalismul nietzschean îi inspiră poe-
tului un anti-intelectualism care va fi
abandonat mai târziu. „Gîndirea“ (în
poezia *Umanizare*) e un dom de ghe-
țuri polare :

Castelul tău de gheață l-am cunoscut,
Gîndire ;
Sub tristele-i arcade mult timp am
rătăcit,
De noi răsfîrîngeri dornic, dar nici o
ogîndire
În stînzele-i cristale ce-ascunzi nu mi-a
vorbit
Am părăsit în urmă grandoarea ta
polară
Și-am mers, și-am mers spre caldul
pămînt de miazăzi...

Poemul se bazează pe antiteza simbo-
lică Nord—Sud, care străbate cultura
germană din a doua jumătate a vea-
cului XVIII, trecînd prin opera lui
Goethe unde dobîndește semnificații
foarte largi, pînă la Nietzsche și Tho-
mas Mann. Gîndind în categorii nietz-
scheene, Barbu își mărturisește prefe-
rința pentru Sudul fecund, unde poa-
te percepe acea „muzică a formei în
zbor“, acea Euritmie resorbită „în su-
net, în linie, culoare“ și revărsată

...în lucruri, cum în eternul mit
Se revărsa divinul în luturi pieritoare.

Privit în unghiul aspirației spre dio-
nisiac, simbolul oglinzii își pierde toa-
te prestigiiile.

Abia mai târziu descoperă Ion Barbu
idealul baudelairian al Frumuseții care
urăște „le mouvement qui déplace les
lignes“, ideal ale cărui consecințe poe-
tice mai noi le întîlnește și la Mallarmé
și Valéry. Astfel încît doar în perioa-
da de elaborare a așa-numitului „ciclu
ermetic“ se poate spune că motivul
oglinzii devine unul dintre motivele
centrale ale poeziei lui Barbu și, mai
mult decît atît, axa metaforică a con-
cepției sale despre actul poetic.

Plecînd de la cîteva poezii ale lui
Ion Barbu într-o lungă „plimbare lite-
rară“, cum ar fi putut spune Rémy de
Gourmont, simt că am ajuns la capă-
tul ei, ușor derutat parcă de atîtea
răsfîrîngeri culese din marile și miste-
rioasele oglinzi ale poeziei. E o dulce
derută, însă, cu atît mai dulce cu cît
mă împiedică să trag vreo concluzie.
Aș mai putea adăuga și altă explica-
ție a absenței acestora : poezia se are
pe ea însăși drept concluzie. Astfel în-
cît am conștiința că singurele conclu-
zii adevărate și de neclintit la care aș
fi putut ajunge într-un asemenea eseu
și la care am și ajuns, de altfel — le
constituie textele citate. Iar restul nu e
— parafrazindu-l pe Hamlet — decît
tăcere... critică.

Problema realității în creația literară

de Liviu Rusu

Nu există creație literară și artistică fără un raport strins cu realitatea. Până și imaginația cea mai extravagantă își ia elementele componente ale imaginilor din realitate. Variază însă modalitatea îmbinării acestor elemente și profunzimea cu care este prins ceea ce este esențial în realitate. De aceasta depinde valoarea operei literare și actualitatea ei. Dacă se vorbește despre actualitate în literatură, nu trebuie să uităm că există o actualitate trecătoare și o actualitate permanentă. Aceasta din urmă dă valoare adevărată operei. Ea depinde de măsura în care scriitorul a descifrat ceea ce este trăsătură esențială în realitate.

Dar care este trăsătura esențială a realității? Desigur, multe răspunsuri au fost date stîrnind tot atîtea controverse, credem însă că, dacă aruncăm o privire scurtă asupra istoriei gîndirii, se desprinde drept trăsătura cea mai caracteristică a realității **devenirea**, veșnica schimbare. Heraclit a exprimat lapidar această idee: **panta rhei**, totul curge. Aristotel a încercat o explicație a creației literare spunînd că ea este **mimesis**, imitarea realității. Însă, după **stagirît**, realitatea este animată de o energie creatoare care ne-

conținut mîină înainte, ea este o neconținută trecere de la potențialitate la actualitate. Iar această idee va persista. Spinoza vorbește despre **natura naturans**, activitatea creatoare din sînul naturii, care are drept efect **natura naturata**, ceea ce înseamnă lucrurile particulare. Ideea va fi dezvoltată mai departe de Goethe, de filozofia clasică germană în frunte cu Hegel, a cărui dialectică va fi preluată de Marx și va fi dusă mai departe pînă în zilele noastre. Din tot acest parcurs, redat aici foarte sumar, se desprinde dinamismul inerent întregii realități. În funcție de această idee a trimis Henri Bergson mesajul său congresului internațional de filozofie din 1937, ținut la Paris: mai multă acțiune în gîndire și mai multă gîndire în acțiune.

Acest caracter de continuă devenire arată însă dimensionalitatea multiplă a realității. Dincolo de spațialitatea ei, care este cea mai izbitoare, se impune temporalitatea ei. De aici rezultă dimensiunea trecutului, a prezentului, dar și a viitorului, fiindcă, datorită dinamismului devenirii, și viitorul este o dimensiune a realității. În același timp se impune dimensiunea obiectivă, cu sensurile ei esențiale, și dimensiuni-

nea subiectivă, cu adâncimile vieții interne.

Trebuie subliniat că, mai ales începînd cu Renașterea, s-a încetățenit ideea despre antagonismul funciar dintre lumea subiectivă și lumea obiectivă, între om și natură, considerînd drept realitate adevărată numai lumea obiectivă. Fapt este că omul însuși, cu toate trăirile sale, face parte din realitate, el însuși este un produs al naturii, nimic mai real ca gândurile și simțirile sale, ceea ce înseamnă că nu poate fi vorba despre o dușmănie originară între lumea subiectivă și lumea obiectivă, ci de o afinitate între ele. Numai datorită acestei afinități este posibilă cunoașterea lumii. Deja Platon a subliniat cu drept cuvînt că la baza cunoașterii este simpatia, atracția existentă între om și lume.

Pretinsa discrepantă dintre om și natură se remediază datorită unei noi forme a realității: realitatea socială. Aceasta se ivește în urma unor porniri ale naturii, este o realitate obiectivă, care însă se compune din totalitatea și interacțiunea subiectelor, ceea ce înseamnă că ea formează o sinteză dintre realitatea obiectivă propriu-zisă și realitatea subiectivă, conștiințele individuale ducînd la formarea unei conștiințe sociale.

Creatorul de literatură se găsește în fața acestor fețe atât de complexe ale realității. Evident, cea mai importantă, cea care îl izbește mai nemijlocit, este realitatea socială, fiindcă numai în strîns contact cu ea i se dezvoltă facultățile sufletești în general, dar mai ales cele creatoare în special. Aceste facultăți creatorul de literatură le are de la natură, însă ele sînt declanșate de realitățile înconjurătoare. Datorită acestor însușiri primite de la natură, geniul creator, cum așa de bine se exprimă Goethe comentînd „Essays sur la peinture“ a lui Diderot, este în stare să redea o a doua natură, o natură simțită, gîndită, uman împlinită („eine gefühlte, eine gedachte, eine menschlich vollendete“). Această a doua natură nu este în opoziție cu

cea primară, fiindcă legile creației geniul le are tot de la natură. Geniul este expresia intenționalității ascunse a naturii, prin care natura se depășește pe ea însăși. Geniul creator de literatură și artă, după cum spune tot Goethe, reușește să redea ceea ce natura a vrut, dar n-a reușit să dea. În felul acesta rezultă că intervenția lui în sinul mării realități înconjurătoare este în logica lucrurilor, răspunde legilor inerente, rațiunii inerente realității, prin care existența dată tinde să se depășească.

Creatorul de literatură se găsește, prin urmare, în fața acestei triple fețe a realității: realitatea naturală, realitatea socială și realitatea proprie subiectivității. Dar în legătură cu acestea trebuie să arătăm că nici una nu reprezintă o singură dimensiune, fiecare din ele are straturi variate, straturi de suprafață și straturi de adîncime. Iar cu aceasta se pune din plin problema perspectivei profunzimii în creația literară. Evident, mare creator de literatură — și de artă în general — nu poate fi decît acela care, plecînd de la frămîntările cele mai adînci, cele mai autentice ale ființei sale, sesizează cele mai adînci năzuințe ale realității sociale și trăsăturile cele mai esențiale ale realității naturale punîndu-le de acord, stabilind o unitate între ele. Însă această unitate își capătă valoarea adevărată numai prin prisma trăsăturii esențiale a realității în marea ei amploare, anume prin procesul devenirii, prin acea **natura naturans**, care vizează neconținut depășirea realității imediate. În felul acesta opera literară de valoare nu poate să fie un simplu reflex al realității așa cum se prezintă simțurilor. Aceasta este numai o realitate empirică de suprafață. Adevăratul scriitor pătrunde dincolo de suprafețe, descifrează inerențele, trăsăturile esențiale. El se lasă prins de fluxul imanent realității, îi descifrează intenționalitățile și le redă în scrisul său. În raport cu realitatea opera sa, dacă este de valoare, este nu numai **perceptivă**, ci **prospectivă**, adică vizează

ză neconținut dinamismul vieții care depășește realitatea imediată. Cu alte cuvinte, el trebuie să înfățișeze realitatea nu numai așa cum este, ci cum trebuie să fie, idee exprimată categoric deja de Aristotel în fraza celebră: „dacă se aduce poetului învinuirea că n-a înfățișat fidel ce vroia să înfățișeze, are dreptul să răspundă că l-a înfățișat, poate, cum trebuia să fie“. Menționez că într-o lucrare despre creația artistică, apărută în 1935, am susținut, în funcție de această perspectivă, ideea unei estetici dinamice.

Situația omului în sinul realității, cu năzuințele lui esențiale, este cit se poate de sugestiv exemplificată în „noaptea valpurgică“ (Walpurgisnacht) din **Faustul** lui Goethe. Ni se înfățișează întregul clocot al devenirii din straturile cele mai adânci și obscure, în fața căruia Mefisto constată :

Der ganze Strudel strebt nach oben :
Du glaubst zu schieben, und du wirst
geschoben.

„Întreg torentul tinde spre înalt, crezi că împingi, dar ești împins“. Poetul trebuie să aibă darul de a se adânci în vârtejul din straturile atât obiective, cât și subiective ale realității. El face eforturi, are inițiativă creatoare, împinge cu stăruință, însă în același timp el merge pe linia torentului, este dus înainte. Îndeosebi este important lucrul acesta cu privire la realitatea socială : scriitorul autentic, făcând eforturi creatoare, descifrează marile năzuințe ale omului, ale omenirii și merge pe linia lor. El reprezintă prin excelență independența în dependență. Dar versul lui Goethe ne face să înțelegem și direcția acestor năzuințe : torentul atât de complex al vieții tinde din origini spre **înălțimi**. Procesul devenirii vizează nu numai o depășire orizontală, ci și verticală, nu se rezumă numai la o simplă înaintare, ci conține funciamente efortul spre ascensiune. Din aceste două coordonate se compune progresul omenirii, aceasta este rațiunea inerentă, **lógosul**, care animă întreaga existență. Ideea a fost expri-

mată cu multă pătrundere încă din antichitate. Tipic a exprimat-o Eschil, pe o parte, în **Prometeu**, în care titanul, cu prețul unor nelimitate suferințe, aduce lumină, cultură și civilizație pe pământ, pe de altă parte în **Orestia**, în care după zbaterile produse de destinul întunecos și vrăjmas, se ajunge la triumful binelui, al împăcării, la viziunea ridicării generațiilor viitoare într-un iureș de bucurie, idee pe care o va exprima și Beethoven peste 2300 de ani. Același idee o vom găsi la Dante, la care trecerea prin suferințele infernului, prin purificarea purgatoriului și beatificarea din paradis se desenează, în fond, drumul de ascensiune a condiției omenești. Și tot așa o vom găsi în **Faustul** lui Goethe, în care, după recunoașterea principului suprem „la început a fost fapta“, eroul, după multe încercări și rătăcirii, în urma efortului cunoașterii și al creației, de asemenea va fi beatificat. Mă opresc la aceste câteva exemple tipice, care de fapt îmbrățișează veacurile și fac punte spre viitor.

Din raportul poetului cu diferitele aspecte ale realității se ivesc două probleme de seamă ale literaturii : problema genurilor și problema curentelor. Cine nu va recunoaște că în genul liric domină scrutarea realității subiective, deși, fără îndoială, amprentele lumii obiective se afirmă neconținut. Dimpotrivă, în genul epic și dramatic lumea obiectivă este pe primul plan, deși subiectivitatea rămâne agent animator. Iar ca deosebire dintre genul epic și dramatic se impune felul cum a redat poetul forma devenirii din sinul realității obiective ; în poezia epică avem o desfășurare lentă a evenimentelor, în timp ce în dramă se înfățișează acțiuni întense.

Din același raport se desprinde sensul curentelor literare. Nu e cazul să intru în dezbateri largă a acestei probleme, mă refer numai la două mari curente ale literaturii moderne : romantismul și realismul. Este știut că specificul curentului romantic este o afirmare proeminentă a lumii subiective, din care motiv, de exemplu

Ferdinand Brunetière, a subliniat drept caracteristică fundamentală a romantismului lirismul. Chiar dacă această caracterizare este strîmtă, este neîndoielem că genul literar cel mai specific romantismului este cel liric, cu afirmarea prodigioasă a imaginației poetului, a unei expansivități prin care se frîng cadrele strîmte ale realității obiective. Dimpotrivă, în așa-zisul realism, pe primul plan este lumea obiectivă, din care motiv genul cel mai specific acestei orientări este forma modernă a poeziei epice, romanul.

Din raportul scriitorului cu realitatea rezultă nu numai deosebirea dintre curentele literare, ci și înrudirea lor. Este cu totul greșit să se considere curentele literare drept făgașe izolate. Orice scriitor se găsește în fața fețelor variate ale realității, ceea ce înseamnă că în creația sa se vor resimți reflexele tuturor. Nu există creație fără imbold interior, dar nici fără influența exercitată de lumea obiectivă. Deosebirea rezultă numai din predominarea uneia sau alteia din fețele realității, însă fără exclusivitatea nici uneia dintre ele. Dacă în romantism domină subiectivitatea, nu-i mai puțin adevărat că el este cel care descoperă din plin natura pentru literatură. Și oricît ar privi-o prin prisma sentimentului și a unei imaginații abundente, ea formează un punct de reper concret, obiectiv. Avînd această înclinare, nu e de mirare că realismul secolului al XIX-lea se va dezvolta din romantism, ceea ce explică unele trăsături net romantice la marii realști în frunte cu Balzac, Stendhal, Flaubert și pînă la naturalistul Zola.

Dacă aruncăm o privire asupra mișcărilor literare actuale, îndeosebi în ce privește domeniul epic, putem constata pe de o parte o prelungire a realismului secolului al XIX-lea, reprezentat prin Balzac, apoi, la culme, prin Tolstoi. Astfel apare el la sovieticul Mihail Șolohov, la polonezul Wladislav Reymont, la românul Liviu Rebreanu, ca să nu mai amintim și alți reprezentanți de seamă din alte țări. Pe de altă parte însă avem de

a face și cu o intensă reacție față de acest curent, îndeosebi în ce privește redarea realității subiective. Fără îndoială și realismul secolului al XIX-lea și prelungirea lui din prima jumătate a secolului nostru aprofundase viața lăuntrică a personajelor, totuși s-a resimțit că în ce privește redarea realității subiective nu s-a mers prea departe, că există încă straturi neexplorate în adîncimile sufletului omeneșc, că mobilul acțiunilor omenești zace la adîncimi mai mari decît cele cunoscute. Cel care va deschide perspectivele acestor adîncimi va fi Dostoevski.

Drumul deschis de el va fi continuat, indiferent dacă sub influența lui directă sau indirectă sau chiar independent de el. Nu ne oprim la fazele intermediare, amintim doar acea mișcare care, părăsind linia anecdotică, se aprofundează în redarea „fluviului conștiinței“, a „curentului conștiinței“, avînd pe primul plan „eul“ omeneșc cu diferitele lui niveluri și cercetînd prin mijlocirea lui realitatea obiectivă, avînd ca tehnică specifică așa-zisul monolog interior. De asemenea s-a ajuns la noțiunea de „fantastic concret“ și altele asemănătoare. În general se caută ceea ce este dincolo de limitele perceptibile, se tinde să se facă vizibil invizibilul, să se traducă în conștiință ceea ce este dincolo de conștiință. Dar această scrutare a obscurităților cît se poate de justă a dus și la un impas fatal: a devenit un scop în sine, a fost desprins de trendul mare al devenirii pentru a-l considera pe om numai ca prizonier al unei lumi întunecoase din care nu este ieșire. Nu e de mirare că s-a ajuns la concepția despre absurditatea întregii existențe, idee pesimistă, care însă nu este nouă, ea a fost pe larg susținută de pesimiștii secolului al XIX-lea, în frunte cu Schopenhauer și Kierkegaard. Trebuie să subliniem însă că aceste mișcări nu reprezintă decît o literatură închisă, care nu ia în considerare realitatea în toate dimensiunile ei. Deja Aristotel spusese că întreaga viață a naturii organice se ca-

racterizează prin aspirația spre mai bine. În sensul acesta am vrea să accentuăm că dacă obscuritățile vieții sînt de necontestat și trebuie scrutate, nu-i mai puțin adevărat că ele sînt dinamice și că din ele răsar năzuințe spre o viață mai luminoasă și mai bună, că torentul devenirii din sinul mării realități devine în om efort creator pătruns de speranță și entuziasm spre a clădi o lume mai bună decît cea existentă. Eminescu, deși influențat de Schopenhauer, ajunge totuși să exclame

prin gura unui personaj al lui Ion din **Geniu pustiu**: „Adevărat că viața nu plătește nimic, dacă nu vom face noi ca să prețuiască ceva... și pe sufletul meu, vom face să prețuiască mult“. În sensul acesta exclamase Goethe pe patul său de moarte: „Es gilt am Ende doch nur vorwärts“ — „în cele din urmă trebuie să năzuim tot înainte“. Aceasta vizează o literatură **deschisă**, în care frământările întunecimilor devin imbold de ascensiune, dînd un sens pozitiv vieții, sens de o actualitate permanentă.

Francisc Șirato

de Stefan Nenițescu

Într-unul dintre cele mai frumoase dialoguri despre adevăr, acel în care arată și că orice om poate ajunge la înțelegerea chiar a celor abstracte, Pilaton spune că a învăța este a-și aduce aminte. Și pentru că divinul atenian câteodată vorbește în icoane și cu taine, cei care vor să vadă taine pretutindeni, tocmai ca să le explice apoi, căci, de vreme ce le văd, au fără îndoială și cheia lămuririi prăpăstiilor create de ei înșiși fără adâncime, lapidara sa exprimare a dat naștere la o întreagă salbă de confuzii. Salbă, fiindcă aceste interpretări, deși fiecare asemeni unei monede tocite, este la rîndul ei confuzionantă. Firesc lucru însă, cine nu poate să rețină, nu poate nici să învețe.

Zic, să rețină. Reținere botezată cîndva de o școală de psihologie, între cele două războaie, ingramare, vrînd să sublinieze astfel caracterul de întipărire, neapărat precedent mișcării de scoatere la iveală, amîndouă cuprinse în fenomenul mai complex decît dublu al memoriei. Care, ea, nu privește obligator învățarea. Afară de cazul că s-ar numi învățare orice este mai tîrziu amintit, cu un prilej sau cu altul, așa cum afirmă înțeleptul loc comun: toată viața înveți! — sau locuțiunea mai frecventă, mai răutăcioasă, poate fiindcă este și mucalită, a învățării de minte... experiență. Desfătătoare uneori.

Cine, spre pildă, nu a încercat aceea a întîlnirii, după vreme de vreme, de care nici nu știi cum se șterge dinaintea unui prieten iarăși întreg în fața ta, ca mie de curînd Francisc Șirato?

Mi l-a scos în cale o expoziție. Nu o ședință de spiritism, ci o sală la etaj. O sală întreagă a Muzeului de Artă al Republicii Socialiste România. O expoziție mai mult decît meritorie. O expoziție așteptată. O expoziție organizată și cu dragoste și cu pricepere. Unele goluri, desigur, dar o expoziție retrospectivă, care deci mi l-a scos în cale întreg.

Voinic, un trup aproape greoi, cu mișcări rotunde și încete, eventual chiar de aceea ușoare, surprinzător. Un nervos reținut, una contrabalansînd pe cealaltă pînă la un zîmbet mai degrabă interior, care înflorea într-o timiditate și transparentă și ironică și blîndă. Contraste? Era prea construit pentru aceasta. mereu căutînd parcă o tot mai limpede conștiință, atît în viziune cît în sine, și de aceea știutor, dar cu discreție, a penumbrelor acoperitoare de umbre, în ceilalți ca în el. Capabil de violență, cred, dar numai capabil, fără îngrămădirile sau destinderile ei în afară, principiu sau prilej de grimasă. Și totuși, câteodată

ceva asemănător apărea imperceptibil în colțul buzelor, fugitiv, o scurtă clipă înaintea incisivei sale sincerității. Sinceritate neprecupețită, căci, deși socotit, așa era în toate; întocmai cum, cu tot volumul său cum flasc, Francisc Șirato era, dacă îmi e acceptată expresia, un om fără suprafețe — vibrație.

— Te-am ascultat, răspunse dânsul, profesor la Belle arte. Dar cum te cunosc, nu prea înțeleg de ce susții pe X., și pledezi cu căldură. Predecesorul la catedră era un artist consumat.

— Care tocmai de aceea nu s-a ocupat să scoată elevi. Care este rostul unui profesor, rostul principal?

De acord, spiritul critic se îmbina în modul cel mai firesc cu al înțelegerii; iar îngăduitor, nu își permitea să alunece, deci nu slăbiciuni, darămite lumeștile contorsionări spre temeneli, cu ale lor prea obișnuite concesii. Căci generozitatea șipotea la el din același izvor ca și arta, și însuși izvorul acesta — al cinstei — nu îi permitea să le separe, indiferent de cine ar fi fost pus în cauză. Critica și se critica. Dar oricât de sensibil el, și oricât de neplăcut ceea ce i se întâmplase, trecea cu cel mult o aluzie, care, ca atunci când era custodele muzeului de la Șosea, se grăbea s-o acopere, cu tot atât de puțină insistență, sau cu tot atât de multă indiferență ca și aluzia însăși.

Nu însă când despre artă.

Era după al doilea război mondial. Fusesem de mai multe ori la el, într-o locuință de la marginea Bucureștilor, ultima, dincolo oîmpuri de varză. Venise la mine. Ședeam la niște veri ai mei. Luam ceaiul în grădina din dosul casei. Îi pusesem dinainte o cutie de zaharină și conversația lincezea oarecum. Se frământa, și îi vedeam căutarea, fără să-l descos care este, pînă cînd, în parte jenat și în parte curios, mă întrebă dacă mai am „tabloul cu barca”. Tabloul era în odaia mea, și ducîndu-l în casă, Șirato mă încodea mai departe, anume dacă îmi place tot atât de mult ca atunci cînd îl cumpărasem.

Intrasem, cu ani în urmă, printre primii la Dalles. Unul din zidurile cele mai, cele lungi ale sălii din mijloc, era al lui Șirato — majoritatea uleiuri de la Balcic, și din prima clipă tresărisem de bucuria care creștea pe măsură ce le cercetam. Mă dusesem repede la pictor să-l întreb a glumă dacă se supără că îl rog să pună „Reținut” pe trei dintre ele, care, abia însemnate cu micul petec de hîrtie R., stîrniseră diferende, căci Alexandru Busuioceanu voia și el un tablou, și se pare că nu mai putea alege, de vreme ce i-o luasem înainte. Dar era încă o măgulire pentru expozant, amatorul și artistul discutau, amîndoi veniseră la mine, Busuioceanu insistînd, Șirato amuzat, poate mai ales îndoit, intrigat ce voi ceda. Renunțînd la niște flori cu albastru pîlpîitor de noapte în ele, păstrasem două peisaje: urcușul unei străzi cu gîmie în fund, și o marină fără cer, marea suindu-se pînă în ramă, zid, acoperișuri cu olane, coșuri și frunziș, jos, în prim plan. Șirato se scuza pentru cel mic, că cere cît făgăduise nepoatei sale, astfel proprietara tabloului dăruit ei, celălalt era piesa de căpetenie, centrul întregului panou.

La expoziție mă întorsesem des, aproape zilnic. Cîteodată ne așezam, și îmi cerea să-i lămuresc de ce spusese că e muzical. Însuși analist subtil și cu limbaj nuanțat, nu se mulțumea cu aproximații, voia precizări, chiar și migăloase șlefuiți de noțiuni. Muzică, de ce?

Era lumina, era negreutatea care pătrundea materia, fără a-i tăgădui consistența, și mai ales era liberarea. Șirato se liberase parcă de el, de încătușările, de piedicile sale, dar nu se instrăinase, ci scosese la iveală, ca într-un fel de îmbătare vecină îndrăgostirii, curat, fără sentimentalism, ceea ce avusese totdeauna în sine, și de aceea totul se lărgise, se destrămase, se împlinise în cîntec. Fiecare pensulă se vedea, toate țesute maramă în, cu și peste lume. Nu mai puțin construit decît înainte, tectonicul era mai puțin aparent, vibrațiile pe care le căutase încă de la început căpătau, ca și transparența, valoare proprie, nu îmbrăcînd

obiectul, ci definindu-l. Iar la rindul ei definirea nu se voia cituși de puțin oprire, ci se arăta ca străvederea unei bucurii, nu dincolo de obiect, dar a bucuriei însăși.

Pe vremuri îl găsisem studiind cu lupa o reproducere în colorii, „Dante-lăreasa“ de la Louvre, singura reproducere colorată după Vermeer pe care o cunoștea. Era permanent pe masa lui de lucru. Studia alăturarea tactică, împletirea iute și modelată a colorilor, puritatea atingerii, penelul de fiecare dată aderent la materialitatea celor atunci înfățișate, prin care maistrul orașului pulberăriilor olandeze de pe acele vremuri și al întemeietorului dreptului internațional modern înălțase viața de toate zilele, în sine, o înălțase la sine, fără idealizare, pură în plinătatea sa, de aceea și prin aceasta calmă. Și cam aceeași puritate o rîvnise ani de ani Șirato, treaptă de treaptă, cuminte, ca acum și cuminența să se contopească în ușurință, trăsătura deslegată îndrăsnind.

Îndrăsnea cu limpezimea liniștii.

Mai trecuse pe la Duseoir, pasta se înrudise de dragul vibrațiilor cu pastelul, diafania matității îl renuse la Degas (de care se apropiase altădată și Luchian, în scene de curse de cai), Șirato înfiorînd o serie de frufuuri vapoase în armonia unor mișcări de odihnă, asemeni unui sunis, parcă al uitării după dans. Și nu se fixase, nu șezuse locului, mereu diferit, mereu consecvent. Așa îl destăinuiau și autoportretele, așa îl prezentase și ultima sa expoziție, la Galeriile Crețulescu, nu de mult închisă, pe care o aveam proaspătă în minte, cu pasta ei densă, elaborată, adîncind vibrațiile parcă în ele, acum mai tulburător miresmate.

Desigur, din reproducerea lui Vermeer nu putuse citi problemele de spațiu realizate cu nebanuită strictete geometrică, ponderea de sine stătătoare a obiectelor în ambianța lor, unificatoare și lăuntric, calitatea deosebită a luminii cu diferențierile impuse de plin aer sau de cameră, intrată direct sau prin geam, nici desfășurarea ușor povestitoare a compoziției, cu tendința tipică Țărilor-de-Jos — dar rafinată, distanțată chiar — nu atîta spre, cît mai de grabă din anecdotie. Dar în studierea aceluia Șirato se studiase pe sine, întocmai cum la sfîrșit se mai cercetase prin Cézanne, cu misterele pastei. L-am găsit odată acasă, cu o seamă de reproduceri, și chiar cu un mic ulei de studiu în felul francezului. (Tot așa, în atelierul de la Paris — Place Dauphine nr. 12 — Pallady păstra un mic carton, pictat din memorie, după „Odaliscele“ lui Delacroix). Deosebirile însă rămîneau, la el, a cărui *Fată în albastru* prefigura sau, mai bine zis, avea să introducă pe cealaltă, de mai târziu, în galbenul ei bogat, meliniștită. Căci unde este artă, arta se dezvoltă logic. Se înnoiește. Căci se înnoiește un artist numai pe propriul drum, se înnoiește numai întregindu-se.

Privi tabloul de la Balic, se uită lung, închise ochii, se uită la mine, se întoarse iar către pictură, — „Da! se susține și... mă bucură. Se susține!“ Tabloul îi rămăsese drag, ca și mie. „Mă bucură și că este al dumitale. Acum înțeleg, cu alți ochi, și ce spuneai de muzică. Îmi pare bine că l-am revăzut. Mă controlez. Se susține, dar păcat că n-a mai fost văzut de nimeni...“, și se încrunță puțin. Un minut revăzu altceva. Gelozii colegiale împiedecaseră altă expunere în țară sau străinătate, iar Francisc Șirato, care, zeflemisindu-se, îmi pomenise și de a treia sa boală — sărăcia, adausă la cea de inimă și la diabet, căci trebuise să schimbe medaliile cîștigate la ultima sa expoziție — resimțea mai mult cauzele decît rezultatul lor: neglijaarea.

Ne-am întors în grădină. Însă trecînd prin sufragerie, se opri în fața unei pinze în ramă poleită, înflorată, aidoma celor ale lui Grigorescu. Era o copie perfectă. Numai că originalul avea o ramă mai simplă, de ștejar, rama autentică, mai potrivită cu tonurile sale. După știința mea, cel mai frumos portret de Grigorescu. Expus numai la cumpănare, și numai, mult după aceea, la o expoziție oficială, colectivă, organizată de mine. Are și o poveste, istorisită cumpă-

rătorului de însuși Grigorescu. Fata portarului casei în care locuia la Barbizon. Dacă nu mă înșel, în catalog figurase cu titlul „Fata Pădurarului“. O întâlnea zilnic, o zărea mergând la peisaj, întorcându-se de la peisaj, și totuși n-a văzut-o decât într-o seară, ochii ei având alte străluciri. Plînsese. O certase tatăl, căruia Grigorescu îi ceru voie să-i pozeze, și cu simțămîntul acela o pictă.

„Întîmplarea asta — triumfă Șirato — mă face și mai mult să mă imaginez dinaintea originalului. Tușa lui Grigorescu, însăși ea este redată. Și îl birfesc unii că ar fi prea dulce. Nu știu să vadă. Nu simt cîtă finețe, sensibilitate, aproape tandrețe. Cînd e bun, Grigorescu e aproape numai iubire. Detalii? Exagerată amănunțime? Dar ia uită-te! Cum se tolesc toate, de nu mai rămîne decît tinerețea pe care a vrut s-o redea, cu toată nevinovăția ei, un pic provocatoare. E frăgezime și e prospețime înduioșată. De ce ar fi înduioșarea interzisă, ca pompieră sau nemodernă? Depinde ce faci cu ea. Eu nu găsesc aici nici o dulcegărie, nu găsesc, ci dimpotrivă, găsesc duritate. Puritatea — stărui ei — puritatea e dură!“ Ca să ghicesc că vorbește și de dînsul, deci în reală cunoștință de cauză, de îndelungatele sale căutări, astfel găsindu-și rădăcini, afiliindu-se școalei românești, reluînd firul și atunci cînd se apleca deasupra acelei reproduceri a „Dantelăresei“, dornic să descopere pînă și țesătura pe care își închipuia că idealul meșter de la Delft așternuse colorile, netede ca un email. În gînd era cu aceeași lupă în mînă, ca și atunci, acum cînd repeta, cu voce scăzută, ca pentru sine, „puritatea e dură“. „A făcut și bucăți de duzină, destule; dar și în perioada de la sfîrșit, cea albă — te-ai mai uitat la ea? — Grigorescu nu se rupe de străduința sa mai veche. Trebuie să recunoaștem. E normal să-și fi desfăcut paleta. Și tușa și-a desfăcut-o. Cîteodată acel alb pe alb...“. Și se scormonea mai departe, cu, pe față, surîsul convingerii.

Urmăream paralelismul straturilor comunicante a ceea ce de fapt era o confidență, și îmi răsăreau, căci și eu îmi cenusem, innodasem și desnodasem în repetate rînduri părerile, așa cum o făcea pentru el Șirato în prezența mea, cîntare vas de lut cu creangă de măr înflorit, alb pe alb, alb în alb, care îmi răscurpărase atîtea erori de bătrînețe sau comercializare ale zugravului de la Agapia, obosit în decolorarea de amurg a pridvorului său cîmpinean.

Dar Șirato, cu același transparent de suprapunere *pro domo* în care îl transpuseseră reconsiderarea marinei fără cer, barca în perspectivă mai sus decît acoperișurile, continua, juxtapunea imaginile critice ale albumului deschis răsfoirii de considerațiile privitoare la evoluția bucolicului Nicolae, molcom, și iar cu stîngerirea caracteristică părerilor de rău, cu întoarcerea: „vezi! Tonița avea frăgezime, la început. Avea și prospețime, și nu a știut să le folosească. Nu s-a ținut de linia sa. Farmecul naivității l-a prins, cînd a început să se ocupe de desenele copiilor. Avea mult talent, nu numai facilitate. Le admira și a vrut să facă și el cum fac copiii. A vrut naivitatea lor, și s-a sărăcit, a ajuns la manierism. Pentru un artist adevărata naivitate nu stă la început. Nu găsești? Eh! altceva este peisajul pe care i l-a luat Pallady!“ Timpul mi se întoarce ca în oglindă. Theodor Pallady îl cumpărase la un Salon oficial, unde atîrnase în aceeași sală ca și întîiul triptic al lui Sabin Popp. Din străfunduri, amintiri acumulate se exfoliau.

Omul de lîngă mine se schimbă, dar în el. De ce se grupaseră Tonița, Ștefan Dumitrescu, Șirato și Han? Își ziceau Grupul celor Patru. Nu prea știu ce îi lega între ei, poate un fel de protest, nu complet mărturisit. Clar fusese numai al lui Șirato, cîndva, pe la finele primei decade a veacului, unul din cei trei de la „Furnica“, alături de Iser și de Ari Murnu. Colaborase și la reviste nu de humor, dar tot înaintașe, și tot cu caricaturi, adesea amare, sintetizări de situații, rapide și grave demascări, depășind persoanele puse în joc și luate drept țintă. Căci neavîndu-se la îndemînă uneori nici pe sine, fusese nevoit să-și pună tot soiul de întrebări, și tocmai fiindcă era din fire credul,

să sdruncine eresuri. Trebuise să se construiască și în aceasta, precum în toate, din pricina epocii și a mediului social, dar și din pricina sa, ca atunci când, după nici măcar un an încheiat în Germania, primind scrisoarea tatălui că se apropie termenul de armată, învățăcelul Academiei de la Munchen, fără să mai stea pe gânduri, fără să ceară ca ori ce tinăr studios aminare prin atașatul militar de la Berlin, se întorsese îndată, granița ne mai trecînd-o decît în pasionatul studiu cu de-a măruntul al farurilor parcursului pe care l-a urmat. Iar desenul, la început puternic structural articulat, atît de mult îl atrăsese la început, ca expresie a intelectualității, pentru că era o formă de luptă, deci de construire, construirea fiind însăși lupta sa, de la planuri la vibrație, nuntite ca umbră a luminii în aprinderea mai profund curată a colorilor vii.

Ochii îi erau deosebit de mari deschiși sub lentile. Bon Homme, fizionomie jovială, aspect așezat și ondulator, cu capul rotund, parcă moale, ca și trupul. Nu simplu retractil, ci modest, cu o judecată ascuțită, tăioasă sub vocea enervat blajină, și cu o pătrundere omenească pe care nu-i plăcea s-o arate, fiindcă nu-i folosea, doar s-o sugereze, cînd era forțat, sau s-o indice cînd avea încredere, ceea ce este încă un mod de forțare, căci presiunea care obligă la deschidere nu este neapărat negativă. Așa, cu mișcare inversă amintirilor înaintează viața.

Evenimente cinematografice

Jurnalul 1.000.—Noua stagiune a Cinematecii

de D. I. Suchianu

Cineștii noștri doresc să facă filme cu temă de actualitate. Nu rareori. Cun regizor, întrebât ce lucrează în acel moment, răspunde, mîndru: „o temă de actualitate!“ Și dacă întrebăm în ce constă această actualitate, el ne răspunde, încă și mai mîndru: „eroul meu e lucrător pe un șantier“. Din păcate, atîta vreme cît se va confunda tema cu ambianța, ideea cu decorul, mentalitatea eroilor cu recuzita costumelor, nu vom avea adevărate filme „de actualitate“. Din fericire însă, există un sector cinematografic unde autorul se preocupă realmente de actualitate. Este, — cum o indică și numele: *jurnalul de actualități*, sau „actualitatea în imagini“. În această privință, producția noastră este la nivelul celei internaționale. O spun nu eu, ci reprezentanții eminenți ai acestei producții de peste hotare, cu ocazia felicitărilor filmate pe care ei le-au trimis studioului Sahia atunci cînd jurnalul nostru și-a sărbătorit jubileul de o mie de numere. Acest exemplar comemorativ ne dă prilejul să vorbim despre el, și despre actualitate în genere.

Unul din motivele care ne face să nu înțelegem just noțiunea de actualitate este că ea... este *două*. Există o actualitate fulger, și există o alta, durabilă, uneori foarte lungă. De pildă există lucruri care se înscriu în actualitatea generală a secolului XX. De altfel, istoria și istoricii împart lumea în secole fiindcă realmente fiecare secol oferă un portret moral propriu. Americanii fac portrete și din decenii. Au inventat chiar un vocabular special. *The twenties, the forties*, înseamnă anii-douăzeci, anii-patruzeci. Într-o savantă lucrare asupra actorilor de cinematograf: *Sozialgeschichte der stars* (Istoria sociologică a vedetelor), autorul Patala arată cum tipologia ideilor se schimbă de la deceniu la deceniu, fiecare decadă avînd idealuri etice și estetice proprii, ele însele derivînd din condițiile economice și politice. De pildă, este sigur că nebunia colectivă de care beneficiază în Occident acei băieți despletiiți, sulemeniți și mai mult sau mai puțin electro-muzicali, ziși Beatles, și cărora regina Angliei le-a acordat titluri de noblețe și i-a invitat la masă ca oaspeți de onoare, este sigur că beneficiarii acestui misticism comico-infantil este un tipic fenomen al „anilor șaizeci“; un fenomen „actual“, de o jalnică, dar reală actualitate.

Din contra, actualitatea pe care am numit-o „fulger“, adeseori solidară cu cealaltă, poate însă fi și independentă; adică poate să nu fie de loc caracteristică unei epoci, unei ere, unei mode. Un accident de automobil, chiar cînd nu conține detalii senzaționale, este totuși o știre de jurnal, o noutate („nouvelle“, „news“), un fapt divers „de actualitate“. Este el oare în același timp și reprezentativ pentru o epocă? Desigur că nu, sau poate cel mult reprezentativ pentru acea eră geo-

logică post-glaciară, care începe cu invenția roții, merge pînă în zilele noastre, și de acolo se prelungeste pînă la epoca improbabilă cînd omul nu va mai folosi roata... Gazetarul vede alimentul său cotidian în aceste fapte diverse, chiar cînd ele nu-s tipice pentru epoca actuală. Gazetarul se bucură dacă ele sînt măcar senzaționale în sine. Acestea sînt simplele *actualități-fulger*. În schimb, gazetarul de calitate superioară, jurnalistul care știe să facă din meseria lui un gen literar, acest scriitor va căuta actualitățile durabile și consistente, care caracterizează un anumit „moment istoric“.

Gîndiți-vă puțin ce curioasă este această expresie! Cuvintele „moment istoric“ desemnează o stare de lucruri, desigur trecătoare, dar mult mai lungă decît clipa. Așa a fost momentul istoric din 1815, cînd odată cu încheierea epopeii napoleoniene, statele europene au început să trăiască, cu răsufierea încetinită, la umbra colosului britanic. Și asta avea să dureze mai bine de o jumătate de secol. Momentul istoric de azi, își are actualitatea sa; își are oamenii săi și un *om nou* al său, omul socialist. Tot ce există pe lume: amor, ură, datorie, fidelitate, plictiseală, indignare, consecvență, patriotism, muncă, ambiție, în sfîrșit totul e gîndit în mod nou de omul cel nou. Actualitate înseamnă un *anumit* fel de a judeca toate lucrurile, toate problemele, toate situațiile. Dar alături de actualitatea socialistă, vremile noastre au mai produs și un al doilea tip de om; este acel tineret agramat, netuns, impacient, extravagant și perpetuu plictisit care dă mult de furcă familiilor și culturii contemporane. În sfîrșit, mai există și un al treilea om, acela rămas fidel vremurilor vechi.

O poveste (scrisă, jucată sau filmată) este *actuală* dacă zugrăvește modul de gîndire al omului nou, bineînțeles mod de judecare permanent raportat la celelalte două categorii. Cusurul multora dintre poveștile noastre, literare sau cinematografice, e că atunci cînd descriu pe omul nou, ni-l arată izolat ca într-un deșert, și nu așa cum trăiește el în realitate, adică înconjurat de o mulțime de oameni aparținînd celorlalte două mentalități. Din cauza acesteia, povestea pare (și este) ireală, șchioapă, vidă. Singurele producții de artă care garantat scapă de această înțelegere imperfectă a noțiunii de actual, sînt, la noi, jurnalele cinematografice. În ele găsim actualități fulger (fiindcă sînt jurnale, fiindcă sînt *presă*), dar și actualități durabile, tipice, psihologice, fiindcă practică și formula filmului documentar.

În cei 15 ani de apariție, studioul Sahia a tratat, în 1000 de numere, mai bine de 6000 de subiecte, repartizate așa: peste 2600 afectate vieții materiale (dintre care 800 agriculturii), 2000 despre evenimente culturale (dintre care 1000 sînt fragmente de spectacole diverse, apoi expoziții, concerte, muzee, scene de teatru, de film, etc.); vreo 1000 subiecte sportive; apoi evenimente politice, apoi cele privitoare la modă, în sfîrșit, rubrică nouă, *fapte de critică cetățenească*, adică arătarea unor proaste obiceiuri în viața oamenilor, în viața lor atît publică cît și privată. Rubrică ce cu siguranță pasionează pe spectator și cere să i se acorde o atenție mai mare. Mai mare decît în jurnalele din Occident, căci noi pretindem a veghea mult mai cu grijă la purtarea de toate zilele a „omului nou“.

Desigur, jurnalul conține și evenimente de peste hotare, obținute prin schimburi cu aproape toate movietioanele importante din lume. Să nu se creadă însă că aci avem o treabă pasivă de simplă înregistrare. Acele fragmente din străinătate nu le *primim*, ci le *alegem*. În asta intervine un discernămint călăuzit de idei, care dau operației un caracter original.

Jurnalele noastre mai au și alte două calități: o fotografie impecabilă, adeseori de la care poate lua lecție chiar studioul București. A doua calitate este un comentariu totdeauna foarte bine făcut. Un comentariu care știe să prindă esența fenomenului, pentru a-l defini totodată lapidar ca o formulă și aluziv ca o metaforă, ca să nu pară lecție de școală și definiție de manual.

Dacă, pe ici pe colo, se strecoară și câte o vorbă de duh, asta întregește foarte profitabil textul. Dacă ar fi să-i găsim un păcat, am spune că stilul metaforic, obligatoriu aci, este adeseori excesiv. De pildă nu ți-ar spune poeticul nostru crainic: tractor, sau pasăre, ci va zice: *corăbiile lungi ale belșugului*, sau *viefuitoarele intraripate*. De asemenea sîntem nevoiți să ne plîngem de felul uneori absurd de a pronunța al crainicilor, molipsiți de colegii lor actori. Ei batjocoresc textul nu prin exces declamator (ca altădată), ci printr-o tehnică nouă de a rosti fraza apăsînd pe alt cuvînt decît acela care trebuie accentuat, sau chiar pe altă silabă.

Din conversațiile mele cu harnicii și talentații autori ai jurnalului de actualități, am aflat că pe lîngă o mai mare extensiune dată rubricii de critică cetățenească, se gîndesc să dea o mai artistică, o mai poetică tratare aniversărilor și sărbătoririlor de mari scriitori.

Cinemateca și-a deschis noua stagiune. În cele cîteva luni care urmează pînă la sfîrșitul anului, se vor da două cicluri. Unul, cu ecranizări de opere celebre (Brecht, Hugo, Seghers, Jack London, Bernard Shaw). Celălalt ciclu va fi un omagiu lui Renoir. Din opera acestuia Arhiva posedă 18 filme și speră să le prezinte, în cursul acestor luni, pe toate.

Renoir este un mare cineast. Fiu al lui Auguste Renoir, unul din stîlpii picturii impresioniste, el a moștenit de la tatăl său un simț ascuțit al frumuseții plastice. Astfel, de pildă, într-un film ca „O plimbare la țară”, care e doar o ciornă, o lucrare neterminată și neîncheiată, într-un montaj de mîntuială, din materialele existente, lucrate toate în exterior, ei bine, chiar în acest film de-abia schițat, opera, pe lîngă o foarte consistentă unitate, mai are și o mare frumusețe plastică, vrednică să concureze și azi cu succes la o competiție de fotografie. E curios și oarecum ironic faptul că aceste imagini în alb și negru, capodopere de jocuri de lumină și umbră, sînt opera fiului unuia din cei mai valoroși reprezentanți ai unei școli care revoluționase pictura prin hotărîrea de a elimina luminile, umbrele, clarobscurul, tușele degradate și estompate.

De asemenea, curios este în acest film presupus neterminat o inovație, făcută de nevoie, și care consistă tocmai din folosirea unui procedeu străvechi, de mult socotit bun de aruncat la gunoi, și anume: inserțul tipărit, ca în anticul film mut. Dar iată despre ce e vorba. Filmul e tras dintr-o navelă de Maupassant. (*Une partie de campagne*). Deși toate planurile sînt filmate în exterior, ni se redă, indirect și prin contrast, viața înnăbușită, asfixiantă, a familiei unui burghez parizian burtos, tîmpit și fudul, patron de prăvălie. Nevasta (încă frumoasă) și fata (de 19 ani) duc o viață de temniță, fără nici o bucurie. Venite într-o duminică la țară, sînt fascinate, înnebunite de frumusețea înconjurătoare. „Simt, zice fata, dragoste pentru tot ce se află împrejurul meu. Ai simțit oare și tu asta la vîrsta mea?” „O simt și acuma, îi răspunde mama. Dar trebuie să fii rezonabilă”. Bineînțeles, în timp ce bărbatul (împreună cu angajatul — un bătrîn respingător), pescuiește, cele două femei, cu cea mai mare ușurință, se lasă, ca să zicem așa, iubite de doi tineri crai vinători de fuste. Dar fata va trebui să accepte să se mărite cu bătrînul angajat. Și viața ei se va încheie ca sub un copac. Renoir nu apucase să trateze această parte a poveștii, această înmormîntare de viu. Avea însă deja filmată o scenă în care fata, îmbrăcată cu altă rochie, se află în aceeași pădure unde avusese loc seducția, în fața aceluiași tînar. Atunci, problema se va rezolva așa. Un insert tipărit va anunța: *După doi ani*. Atît. Asta începe prin a ne induce în eroare, căci, ne zicem că, probabil, cei doi se întîlnesc regulat, acolo, pe ascuns. Dar, vai, spectatorul va afla că e vorba de cu totul altceva. Căci alte două inserturi sună așa: El o întrebă: „Te-ai mai gîndit vreodată la ziua

aceea?" Iar ea răspunde: „Mă gândesc la asta în fiecare zi“. Acuma am aflat toată monstruozaitatea situației. Viața unei moarte, pe care o mai leagă de viață amintirea suavă și romantică a unei clipe; o clipă în fond abjectă, căci este făcută mai ales din murdăria sufletească a cinicului crai. Tratată astfel, cu trei inserturi, povestea e mult mai sfișietoare decît dacă era povestită în detaliu.

Renoir e un autor foarte inegal. Alături de capodopere, are și filme categoric proaste, cum este de pildă *Marsilieza*. De altfel el însuși recunoaște că e nevoit, ca să nu piardă încrederea finanțatorilor, să facă din cînd în cînd, în mod conștient, un spanac comercial. Asta îi va permite îndrăzneli ca *La Grande Illusion*, film premiat la Veneția, dar și amarnic criticat de presa reacționară, care îl va acuza de defetism antipatriotic. În realitate, teza era că oamenii, împărțiți în categorii, se împart orizontal, nu vertical; adică nu pe naționalități, ci pe clase sociale. Asta n-a plăcut fasciștilor care erau mari și tari pe vremea aceea.

Dintre cele 18 filme socot că cel mai reușit este „This land is mine“ (*Țara aceasta este țara mea*), cu Laughton, Maureen O'Hara și George Sanders. Este cel mai emoționant film contra fascismului. Mai curajos chiar decît *Dictatorul* lui Chaplin. Căci acesta era o satiră, iar filmul lui Renoir e făcut în plin război, în plină victorie și înfumurare nazistă.

Înțelegeți bine că filmele Renoir, fiind 18 la număr, nu le pot analiza toate. De aceea mă opresc, feliicitînd încă o dată *Arhiva* pentru opera ei de educare a bunului gust în rîndurile publicului.

M. DRAGOMIRESCU ȘI B. CROCE

Aș putea afirma cu tărie că profesorul M. Dragomirescu (1868—1943), estetician de certă originalitate, nu-l citise pe Croce înainte de întiul război mondial, deși cartea acestuia fundamentală *Estetica come scienze dell'espressione et linguistica generale — Teoria e storia* apăruse încă de la începutul secolului nostru (1902). Într-adevăr, cînd colegi ardeleni, puțin după război, au întreținut în jurul comunicării unuia dintr-înșii despre „Estetica lui Croce”, o înfocată discuție, magistrul n-a intervenit de la început în disputa seminarială ci a suspendat dezbaterea pentru ședința următoare. În interval, s-a documentat și n-a lipsit la redeschiderea discuției de a-și spune cuvîntul, din punctul de vedere al „esteticei integrale”, așa cum însuși și-o botezase.

Mai tîrziu, cînd și-a publicat „*La Science de la Littérature*” (Paris, Gamber, 1928), lucrarea sa de sinteză, M. Dragomirescu a ținut să-i trimită celebrului estetician italian un exemplar cu dedicație, sugerîndu-i totodată un schimb de cărți. Dăm mai jos în traducere, răspunsul lui Croce, scris în limba franceză, pe o hîrtie de scrisori cu antetul tipărit al revistei pe care o conducea :

„LA CRITICA

Rivista di letteratura, storia
e filosofia

Direzione

Trinità Maggiore, 12 — Napoli

Amministrazione

Gius. Laterza & Figli — Bari.

Napoli, 3 iunie 1931

Scumpe Domn,

Nu știu dacă citiți în limba italiană ; în acest caz, v-aș putea trimite cîteva din cărțile mele de critică și de istorie literară.

Dacă nu citiți în limba italiană, dar citiți în germană, aș putea să vă trimit traducerile germane.

Am scris printre altele :

1) *Poesia e non poesia*

(eseuri asupra poeziei europene a sec. XIX)

2) *Ariosto, Shakespeare e Corneille*

3) *La poesia di Dante*

4) *Goethe*

5) *Storia dell'età barocco in Italia*

6) *La letteratura della nuova Italia*, 4 vol. (despre literatura de la 1860 la 1900).

Etc. etc.

Există mai multe monografii privitoare la mine. Dar v-aș recomanda una dintre cele mai recente : F. Flora, B. Croce, Milano, Athena, 1927.

Deocamdată vă trimit un mic eseu asupra unei chestiuni foarte importante : deosebirea între poezia populară și poezia cultivată.

Vă rog să prezentați omagiile mele D-nei, soției d-voastră, și să mă credeți

al dvstră cordial
B. Croce

Voi citi cele trei volume ale dv. în zilele următoare“.

Astfel s-a produs, pe cale epistolară, întâlnirea dintre esteticianul român și ilustrul său confrate italian (1866—1952).

M. DRAGOMIRESCU ȘI M. DESSOIR

În cursul campaniei sale de răspîndire a teoriilor lui estetice, Mihail Dragomirescu s-a adresat și cunoscutului profesor berlinez Max Dessoir căruia i-a trimis spre publicare manuscrisul unei lucrări. Iată două din răspunsurile lui Dessoir :

I.

„SEMINARUL FILOZOFIC
AL UNIVERSITĂȚII
Berlin NW 7, Dorotheenstr. 10
Tel. A 6, Merkur 2557

Berlin 22.I.1934

Prea stimate domnule coleg,

Din două motive trebuie să vă restituie încăodată lucrarea pe care ați binevoit să mi-o trimiteți.

Mi se pare că nu se potrivește conținutul primelor 6 pagini cu o revistă dedicată esteticei. Înțeleg perfect că doriți să prezentați ideile fundamentale ale sistemului dvstră filozofic, dar trebuie să vă atrag atenția că mulți dintre cititorii noștri nu sînt suficient de pregătiți pentru aceasta. Ar fi neîndoios mai bine pentru reușita publicației, dacă aceste excursuri ar fi îndepărtate și ar putea fi înlocuite cu o scurtă referință.

Totodată v-aș ruga să îngrijiți înșivă de traducerea întregului text. Mi-am dat seama ce greu este să traducem textul francez și numeroasele expresii tehnice în limba germană, cînd nu-l putem consulta direct pe autor. Aveți desigur acolo un german cu cultură filozofică și care înțelege franceza și româna, ca eventual, sub conducerea și controlul dvstră, să poată traduce articolul.

Scuzați-mă că vă supun aceste două obiecții. Mi se pare însă important ca studiul să fie prezentat cititorilor germani în cea mai bună formă de gîndire.

Cu colegiale salutări
Al dvstră prea supus
Dessoir

Adresa : Berlin W 30
Speyerstr. 9“.

C.p. cu antetul tipărit:
PROFESSOR DR. MAX DESSOIR

BERLIN W 30,
SPEYER STR. 9
12.2.1934.

„Prea stimate domnule coleg,

Vă trimit totodată ca tipăritură recomandată manuscrisul dvstră și redactarea mea. Nu știu dacă am sesizat pretutindeni sensul, și v-aș ruga în această privință ca dimpreună cu un titrat german — dintre acei ce sînt în număr suficient la București, de pildă la legația noastră — să mai examinați încăodată alăturatul text. Apoi trimiteți-mi vă rog înapoi manuscrisul revăzut, ca să-l dau la tipar.

Cu cordiale salutări
Dessoir“

Strălucitul psiholog și estetician german stăpînea desăvîrșit arta eufemismului și știa să îndulcească pilula. Se vede însă limpede că fusese neplăcut izbit de terminologia clasificărilor dragomiresciene, de jargonul său filozofic, care ar fi apărut indigest chiar celor mai pregătiți cititori ai periodicelor germane de estetică.

O CARTE POȘTALĂ COLECTIVĂ

Un număr de foști studenți ai profesorului Mihail Dragomirescu îi trimiteau la sfîrșitul lunii octombrie 1916, următoarea carte poștală, purtînd semnificativa pecete: *Biroul de cenzură militară Iași, 6 Nov. 916* (stil nou !).

„Domnului
Mihail Dragomirescu, profesor universitar
32, Str. Nifon
București

Șc. de artilerie și geniu
Iași

O adevărată pleiadă de iubitori ai literelor în zile mai pașnice, astăzi purtători de arme și cititori asidui ai regulamentelor ostășești vă trimit, iubite Maestre, salutări călduroase.

Iași, 24 oct. 916
elev Raul-Teodorescu
bat. 1) 3

V. Zaborowski
I. Marinescu-Sadoveanu

Ion Sân-Giorgiu

Porsenna
bat. II-a

George I. Stratulat
bat. 3-a

I. Iovanache Vinea
Alfred Hefter
Alex. Rally.“

Au trecut 50 de ani de la acest impresionant mesaj studentesc de război. Mai sînt în viață redactorul său, Raul Teodorescu, doctor în litere cu o teză despre estetica lui Aristotel, V. Zaborowski, cercetător științific, filozof și istoric și Alexandru Rally, poet și traducător al lui Ronsard. Cei doi care au făcut o carieră literară strălucită, Ion Marin Sadoveanu și I. Vinea, semnează cu numele patronimic unmat sau precedat de pseudonimul literar.

1) Bateria.

UN TESTAMENT INEDIT

Avem înaintea noastră traducerea în limba germană, autenticată juridicește, a actului prin care unchiul lui B. P. Hasdeu, Boleslau, își redacta ultimele voințe, la Viena, la 14 martie 1886, lăsând nepotului său român, moșia părintească de la Cristinești. Bătrînul își păstrase cetățenia rusească, fapt care a atras autentificarea actului de către autoritățile consulare țariste din capitala imperiului habsburgic. Textul este important și pentru că zugrăvește un caracter dîrz, afirmat ca atare mai ales într-o clauză adresată unui grup de moștenitori pe care-i considera nevrednici.

Iată textul integral al documentului în copie cu Nr. 1423 din 1886 :

„Dispoziție ultimă

În numele Sfintei Treimi, a Tatălui, a Fiului și a Sfintului Duh, amin.

Eu, Boleslaus, fiu al lui *Thadeus Hizdeu*, am scris, în deplinătatea minții, aceste ultime ale mele dispoziții și le-am semnat.

Articolul 1.

Îmi încredințez sufletul lui Dumnezeu și mor credincios împăratului meu, patriei și credinței mele.

Rog să fiu îngropat fără nici o pompă după ritualul ortodox.

Articolul 2.

Asupra averii mele imobiliare și mobile dispun după propria mea voință următoarele :

Cele două vile dobîndite de mine prin cumpărare în localitatea Hacking la Viena în Austria la vîrstele 65 (fost 90) și 68 pe Anhaftrasse le las în deplină proprietate și folosință scumpei, iubitei și credincioasei mele soții Eufemia Victoria Alexandrovna născută Nicolaievici în semn de recunoștință pentru dragostea și bunătatea ei, cu care m-a îngrijit deapaururi la vîrsta mea și în timpul bolii mele.

Întregul mobilier, argintăria, sculele de sufragerie și de bucătărie, masa și ceasornicele de perete, toate exclusiv acele obiecte de care este vorba deosebit, le dăruiesc și le testez soției mele Eufemia Victoria Alexandrovna și nimeni n-are dreptul să ridice sau să revendice un inventar.

Articolul 3.

Moșia mea de moștenire *Kirstinzy*, în gubernia Basarabia, județul Hotin, care a fost arendată subofiterului Asriel Kohn, o las și o testez nepotului meu de sînge, fiul fratelui meu Alexandru Tadeu, lui *Thaddeus Alexandrovici* ¹⁾ *Hizdeu*, care se află în prezent în slujbă la București, în regatul României, cu clauza ca, pînă la ridicarea recoltei, jumătate din venituri să fie date soției mele Eufemia Victoria Alexandrovna, din care ea să achite datoria mea către întîia Casă de Economie austriacă, către sora ei d-șoara Anastasia de Nicolaievici, care a locuit 20 de ani în casa mea și s-a îngrijit de gospodărie, o mie de guldeni în rate, salariul servitorilor mei pînă în ziua decesului meu și să se socotească conștiincios și acurat cu orișicine.

Articolul 4.

Capital lichid, bani peșin, pe care contează de la fratele lor rudele mele, în momentul de față, de mai mulți ani, aflători la Paris, n-am avut niciodată și nici nu am ; am trăit econom și simplu ; de aceea, acele speranțe sînt deșarte și bunul sfat al rubedeniei este de a trăi cu economie și măsură, într-un cuvînt : bani albi pentru zile negre. *Sapienti sat...* ²⁾.

¹⁾ Așa se numea pe rusește B. P. Hasdeu : *Tadeu* (fiul lui) *Alexandru Hizdău*.

²⁾ Cine are urechi de auzit, să audă (*lat.*). Proverbul românesc, în versiunea germană, s-ar traduce literal astfel : „Să păstreze banii de argint pentru ceasurile rele“ (ale vieții).

Articolul 5.

Din puținele lucruri mai mult sau mai puțin prețioase, dăruiesc și las nepotului meu Thaddeus Alexandrov Hizdeu un ceas de aur de buzunar al firmei Anton Schlesinger, dimpreună cu un lanț de aur cu toc, un țigaret de spumă de mare cu toc, un inel de aur cu stemă cu piatră verde încadrată în oțel, o pereche de butoni de fildeș cu stemă în toc, în sfârșit, un sipet cu acte de familie, patente regale originale și altele asemenea.

Scumpului meu prieten, Consilierului guvernamental, fost căpitan județean în Bieszow, Johann, cavalier de Tustenowsky, domiciliat la Bochnia, lângă Cracovia, îi las și-i dăruiesc o tabacheră din carapace de broască țestoasă cu ornamente de aur, un țigaret de chilimbar și un *pince-nez*¹⁾ de aur.

Articolul 6.

Dacă Atotputernicul binevoiește a-mi prelungi veleatul și în cursul vremii să intervină oarecari schimbări în avutul meu imobiliar și mobilier, sau la o altă măsurătoare, ar interveni o schimbare în ultimele mele dispozițiuni, aceasta va fi menționată într-o anexă deosebită, care se va găsi în casa mea, în mâinile soției mele, pecetluită cu cinci peceți cu stemă.

Articolul 7.

Cu aceasta îmi iau rămas bun de la scumpa mea tovarășă de viață Eufemia Victoria Alexandrovna, de sora ei Anastasia, de toate rudele mele și de toți cunoscuții mei; rog pe Atotputernicul, să ferească pe toți aceștia de boli și de accidente; subscriu înaintea unor martori aceste ale mele din urmă voinți în deplinătatea minții și memoriei și le încredințez spre păstrare Consulatului imperial din Viena, cu condiția ca după încetarea mea din viață să fie înmânate soției mele Eufemia Alexandrovna Hizdeu.

La 15 noembrie 1885 la Hacking lângă Viena.

Nobilul ereditar

Boleslaus, fiul lui Taddeus Hizdeu

(În actul original urmează semnătura testatarului cu caractere latine)

Se atestază oficial caracterul conform al acestei tălmăciri cu alăturatul text în limba rusă.

Viena, la 14 martie 1886.

ss. Krzyzanowsky tălmăcitor pentru limba rusă

Copie colaționată și verificată textual exactă cu copia parafată la nr. de înregistrare

1886
IV 319

De la biroul de expediții al tribunalului districtual Hietzing, la

10 febr. 1887

ss. indescifrabil

(Însemnare peste două timbre anulate, de cite 50 coroane)

De la tribunalul districtual din Hietzing se aduce la cunoștință

1) că copia testamentului datat 15 noembrie 1885 a decedatului la data de 11 martie 1886 la Hacking cetățean rus Boleslav Cavalier de Hizdeu este conform cu originalul,

2) că testamentul este recunoscut ca valabil juridicește de către acest tribunal,

3) că originalul testamentului, după legile austriace, a rămas în păstrarea sa și că nimănu-i va fi permis, fără autorizație, să tragă copii după acesta.

Hietzing, la 13 februarie 1887

Consilierul juridic al ținutului

ss. indescifrabil

¹⁾ Ochelari prinși de nas.

(Pe ultima filă, la data de 15 februarie, pecetea Ministerului Casei Imperiale și de Externe, pentru autentificarea actului, urmată de aceea a Consulatului Rusesc General de la Viena, cu aceeași dată 3/15 februarie 1887, ss. Voicikovski.“

Actul¹⁾ este edificator și cu privire la orgoliul aristocratic al Hasdeilor. Înaintașii lui Bogdan nu-și revendicau însă onomastic rudenii cu domnitorul Moldovei, Ștefan Petriceicu. Unchiul Boleslav îl numea pe nepotul său Tadeu, fără a ține seama că acesta semna în traducere românească: Bogdan. Slujba eredului de care face mențiune testamentul era direcția Arhivelor Statului din București.

ȘI UN „MEA CULPA“

Nu e numai adevărul zicalei „graba strică treaba“. Mai este și sila unuia care nu se numără printre narcisieni, de a-și reciti proza. În recenta mea carte *Varietăți critice*, 1966, Editura pentru Literatură, în care mi-am adunat articole și studii publicate între anii 1944 și 1965, se vor fi strecurat destule erori de tipar. Ca să nu fie pusă pe seama marelui Mihail Sadoveanu, rectific expresia sa din *Anii de ucenicie*: „ignominia ignominiilor“, în loc de „ignonimia ignonimiilor“, așa cum s-a cules la pg. 366.

La pag. 70 se va citi la r. 17—19: „...va fi considerat ca o mezalianță căsătorie fetei Iordăchioaiei cu *modestul boiermaș Vistiernicul Neculce?*“ După cum a relevat C. A. Stoide, în substanțialul său studiu despre *Cronica lui Ion Neculce*, în *Luceafărul de ziuă*, 1957, Brașov, „istoricul M. Costăchescu a stabilit fără nici o umbră de îndoială că tatăl cronicarului a fost Neculce Vistiernicul“, iar nu Enache grămaticul, cum a rămas în vechiul meu text și cum credea și acad. Iorgu Iordan, la reeditarea *Letopiseșului neculcean* (1955).

Semnătura acestui „spudeos“ (învățat) am găsit-o pe un *Evangelion* tipărit la Lvov în 7152 (1644), în — 4°, conținând 12 foi nenumerate și 412 foi numerotate. Iată inscripția de mină a aceluia care avea să se căsătorească (prin 1678—79), cu Catinca, văduva lui Neculce vistiernicul:

„Această sfântă Evanghelie cumpăratu-o-au Enachie biv. cămăraș *vă dni*?) Io Eustatie Dabi(j)a Voevod *lt 7172 msta mai 5 dni*?)“.

În 1664, așadar, fostul grămatic era și fost (*biv!*) cămăraș de ocne, dar nu pregeta să-și îmbogățească biblioteca cu cărți, probabil de tot felul, pe atunci rare și scumpe. În *Letopiseșul* lui Neculce, se pomenește astfel rănirea lui de către un podgheaz leșesc: „Tăiat-au atunce ⁴⁾ leșii pe doamna Ruxandra, fata lui Vasilevodă, la cetate la Neamțu, și pe Andrieșoia, și pe *Enache grămaticul*, la o mină, și pe alții mulți“. De pe urma acestei răni s-ar fi tras moartea tatălui vitreg al cronicarului, care a pribegit apoi în Țara Românească, cu mamă-sa, cu bunica maternă și cu surorile lui uterine. Este semnificativ faptul că Neculce acordă tatălui său vitreg titlul slujbei sale de tinerețe: diac, pisar, copist! Cămărașul de ocne era un fel de concesionar al salinelor, slujbă de procopseală.

ȘERBAN CIOCULESCU

¹⁾ Toate documentele reproduse fac parte din colecția noastră.

²⁾ În zilele (*slav*). Eustatie Dabi(j)a a domnit între anii 1661 și 1665.

³⁾ „În anul 1664 luna mai 5 zile“ (*slav*). Exemplarul aparține Bibliotecii Institutului Pedagogic de 3 ani din Pitești.

⁴⁾ În al doilea an al domniei lui Constantin Cantemir (1684).

MIHAI RALEA : PORTRETE, CĂRȚI, IDEI *)

In vitrina librăriilor a apărut de curînd un volum elegant, cu o supracopertă, jumătate albă jumătate neagră, ca un simbol simplu de atingere a celor două lumi, sau ca o bandă de doliu pentru neuitatul autor: Mihai Ralea.

Este, mi se pare, primul care apare după moartea sa. El cuprinde o culegere aleasă din studiile sale de literatură universală apărute în diverse volume pe cînd era în viață, — unele dintre ele foarte de demult dar, prin nouitatea ideilor, prin vederile progresiste și stilul de-o vioiciune excepțională, sînt și vor fi mereu de cea mai mare actualitate. Volumul mai cuprinde o serie de portrete literare, sochitate în cartea: „Cele două Franțe“ pentru a fixa galeria marilor figuri ale literaturii progresiste franceze. În sfîrșit, în volum au fost incluse și alte studii extrase din reviste.

Cărțile din trecut ale lui Mihai Ralea, — de critică literară sau de filozofie — nu se mai găsesc nicăieri, nici în librării, nici la anticari. Ele au constituit totdeauna o subtilă delectare pentru cititori. S-au epuizat, la timpul lor, de îndată, și cine le are nu se mai desparte de ele. Sînt puține cărți de idei pe care le poți deschide oricînd cu desfătare, și pe care le poți așeza la îndemîină, pentru a le deschide de cîte ori spiritul își cere ceasul de confruntare și de înaltă elevație.

Această lipsă a operei lui Ralea, prezintă doar în biblioteca și pe masa

cîtorva privilegiați, dar inexistență „pe piață“ (ce expresie oribilă!) mi se pare de neînțeles. Ea nu este cîtuși de puțin dintre operele care, după pastişarea unor ritualuri funerare egiptene, s-ar înmormînta odată cu autorul. De altfel însuși M. Ralea, prin multipla lui activitate, prin dinamismul său și prin vioiciunea excepțională a tuturor manifestărilor sale, prin verva sa științietoare, ni se pare și acum cu neputință să fi dispărut. Poate că a plecat numai într-o lungă călătorie.

Opera lui Ralea nu e moartă, în sensul în care se spune de unele limbi că sînt moarte. Ea este, în întregime, de-o arzătoare actualitate. Ca filosof și critic literar el a văzut înainte, el a fost totdeauna un precursor și ideile lui sînt ale timpului de astăzi, și acestea sînt idei care vor călăuzi lumea, veacuri de-acum încolo.

Generația ce are azi între 18 și 35 de ani, în marea ei majoritate, nu a avut și nu are încă posibilitatea să cunoască efervescenta de idei originale din cărțile lui Ralea, — nu cunosc prin el, una din gîndirile moderne cele mai bogate și mai strălucitoare. Și acestea pot fi, și ar trebui să fie, o bază de gîndire și un punct de plecare spre mai departe și mai înalt, — dacă se poate — pentru toți tinerii de azi.

Idei, concepții, puncte de vedere, considerațiuni filosofice, stil, totul este la Ralea modern, expresie a civilizației celei mai înaintate din acest veac. Dacă ele n-ar exista, scrise de Ralea, ar constitui azi o revelație, ar constitui un eveniment de strălucită manifestare a spiritului românesc modern.

*) E.P.L., 1966.

Mă întreb, de ce se ține atunci sub obroc, o asemenea operă, atât de vie și de utilă pentru formarea intelectuală sănătoasă a tinerilor de astăzi, care aspiră cu atâtă energie spre culmile cele mai înalte ale culturii?

Ea răspunde unei stringente necesități culturale de cel mai înalt grad.

A lăsa să zacă în tomuri epuizate o asemenea operă actuală este ca și cum ar zace, într-un manuscris cu cerneală încă proaspătă, pe care nimeni nu-l scoate dintr-un săltar.

Recunoștință și cinste deci Editurii pentru literatură universală de a fi tipărit această culegere. Aceasta însă e mult prea puțin. Căci a deschide doar gustul cunoașterii unui spirit de o factură universală, dă doar o scîiță în creion a chipului intelectual al lui Mihai Ralea, lăsînd nesatisfăcute dorințele cititorilor care, cunoscînd odată frumosul și strălucirea, vor să le cunoască întregi.

Inițiativa editurii, probabil la îndemnul lui D. I. Suchianu, el însuși om de variată cultură și amator de frumuseți de stil și idei originale, nu trebuie să rămînă un act izolat. Este nevoie ca opera lui Ralea, literară și filosofică, operă de mare actualitate pentru formarea spirituală și estetică a poporului nostru care aspira mereu spre înălțimi tot mai mari, să fie tipărită grabnic, în întregime, într-o colecție de opere complete. E o operă de ținută și calitate universală, care speroște strălucit contribuția poporului și spiritului nostru românesc la tezaurul culturii universale.

Considerațiunile lui Mihai Ralea din portretele făcute marilor figuri descriitori și gînditori mondiali, exprimate în această carte, ar face cinste celor mai luminate spirite universale care ar vroi să spună ceva original despre ei. Ele implică o vastă cultură, un deosebit bun gust, un stil viu cu gustul clarității, o judecată sănătoasă a valorilor literare și de gîndire universală. Iar rubrica ideilor cuprinde, exprimate de demult, idei progresiste care frămîntă și astăzi mereu viața intelectuală și în țările cele mai civilizate.

„Etnic și estetic“, „Militantism artistic“, „Literatura de senzație“, „Mentalitatea estetică și timpul nostru“, pun probleme și fixează puncte de vedere ce pot înlesni și de-acum încolo formarea multor generații de intelectuali, fixarea justă a poziției oamenilor de cultură.

Portretele marilor figuri ale literaturii progresiste franceze ca și studiile, concentrate dar substanțiale și pline de idei originale, asupra altor figuri literare ca: H. Ibsen, Rainer Maria Rilke, H. Keyserling, etc., ar putea să intre și în atenția Editurii Meridiane pentru traducerea lor în limba franceză. Ne-ar cunoaște lumea mai complet.

Cine are gustul și bucuria ideilor, pasiunea vioiciunii unui stil comunicativ și de mare frumusețe prin simplitatea lui, va avea prilejul, citind această carte, să simtă o delectare superioară.

DEMOSTENE BOTEZ

„CÎNTARE ROMÂNIEI“ *)

Culegerea reunește pagini de poezie, proză, literatură istorică, politică și populară, reprezentative pentru afirmarea unității spirituale a poporului nostru, de pe întreg cuprinsul țării.

Dacă, în anul 1959, un alt volum, intitulat „Mărturie despre Unire“, își propunea să înmănușeze pagini ale poezilor și prozatorilor pașoptiști și unioniști, precum și ale unor scriitori din zilele noastre, deci de la Alexandri pînă la Sadoveanu, avînd grijă ca paginile selectate să releve în special oglindirea fidelă a acestui moment din istoria patriei, editorul noii antologii s-a ghidat — pare-se, după criteriul ceva mai largi în alegerea textelor. El a plecat de la ideea punctării tuturor momentelor anterioare aceuia al creării statului național român, rechemînd la lumină toate acele pagini de

*) E.P.L., 1966.

poezie, proză sau de istorie, care sînt expresia conștiinței naționale, dînd glas unității spirituale, culturale și de limbă a poporului nostru. Și cum această unitate își are rădăcinile în conștiința poporului însuși, antologia se deschide cu balade folclorice, „**Moldova și Muntenia**“, „**Hora lui Cuza Vodă**“ și „**Visul lui Tudor**“, sînt mărturii vibrante ale dragostei omului din popor pentru conducătorii luminați care au înfăptuit unirea.

În conștiința țaranului asuprit, care, după Unire, cunoaște dezrobirea, figura lui Cuza trece în tărîm baladesc. Poetul anonim își exprimă astfel recunoștința fierbinte față de domnitorul care i-a acordat libertate :

Cuza Vodă să trăiască, / Oștile să le marească, / Pe ciocoi să-i umilească / Țară mîndră să croiască / Pe călugări să-i spășească / Pe clăcași să-i dezrobească / Cu moși să-i dăruiască.

Metafora folclorică îi acordă dimensiuni de legendă ; Moldova și Muntenia sînt două fete, cu care Cuza se „cunună“ :

Ici în vale la fîntînă, / două fete spală lînă, / Cuza le ține de mînă. / Ici în vale la pîrîu, două fete spală griu / Cuza le ține de brîu...

Urmărind un sondaj cît mai amplu și cît mai cuprinzător în literatura română, avînd ca fir conducător ideea patriotică, editorul prezentului volum pleacă de la Coressi, de la cronicarii moldoveni și munteni, și, trecînd prin „Școala ardeleană“ ajunge cu investigațiile pînă la scriitori din vremea noastră, punctul terminus al acestei călătorii cu popasuri fiind literatura lui Agîrbiceanu, Goga, Liviu Rebreanu, Sadoveanu.

Se pare că alcătuitoarea antologiei a avut în vedere organizarea cît mai firească, în ordinea cronologică, a paginilor de literatură folclorică, cultă sau istorică. În jurul ideii Unirii, a constituirii statului național unitar, polarizează toate acele mărturii vibrante despre vitejia strămoșilor, toate acele

îndepărtate, dar totodată prezente mesaje ale istoriei, vorbind despre patriotism, despre unitatea națională atît de rîvnită, precum și ecurile din vremea noastră, ale momentului Unirii.

O adevărată constelație de autori (poeți, prozatori, istorici, personalități politice) și de genuri literare (de la tonul profetic al istoriei lui Bălcescu, la patosul verbului vrăjit al lui Nicolae Iorga, de la versul cadentat al lui Alecsandri sau Andrei Mureșanu, pînă la expresia ponderată a epistolelor lui Ion Ghica, sau avîntul liric al unui Alecu Russo din „Cîntarea României“) — gravitează în jurul acestui eveniment de seamă. Ideea unității naționale a tuturor Românilor este firul conducător al atîtor pagini de cronică care descind din adîncurile istoriei poporului nostru.

Ideea că moldovenii, valahii și transilvănenii sînt urmașii acelorași strămoși, pe care o întîlnim în paginile cronicilor lui Ureche, Neucea, Miron Costin sau Dimitrie Cantemir, efortul de a dovedi latinitatea poporului român, este întîia manifestare în scris a unității naționale. De asemeni fragmente din cronicile lui Samuel Micu, Petru Maior, sau ale altor reprezentanți ai Școlii Ardelene — scriitori ca I. Budai-Deleanu, Gh. Șincai — acești corifei ai latinității de dincolo de munți, din care antologia de față consemnează destule. S-au ales de asemeni cu grijă bucăți care vorbesc nu numai de istoria comună, dar și de comunitatea de limbă românească (din acel elogiu al limbii românești al lui Timotei Cipariu) sau despre unitatea culturală a poporului român (Ion Slavici). Într-un asemenea context de idei : spirit național, patriotism, stat unitar independent, — își află justificarea includerea, într-o antologie ca cea de față, alături de legendele lui Bolintineanu, fragmente din poemele dramatice ale lui Heliade Rădulescu („Mihajda“), Eminescu („Mîra“), Hașdeu („Ion Vodă cel Cumplit“) sau Nicolae Iorga („Mihai Viteazul“) care exaltă vitejia strămo-

șească, ca expresie a patriotismului exemplar, își află, așa dar, locul lor și acele cîntece de înstrăinare, în care eroii își jelesc soarta de a trăi despărțiți de patrie, de frații lor de dincolo de munți. Printre acestea amintim poemele lui Gh. Bariț, Andrei Mureșanu, O. Goga sau Șt. O. Iosif. Efortul editorului de a armoniza paginile de poezie cu cele cronicărești, mărturiile cu literatura propriu-zisă, a fost fără îndoială călăuzit de ideea prețioasă că Unirea a fost îndelung visată, pregătită de generații întregi, de spirite luminate și condeie înflăcărâte, și că ecoul acestei izbînzii din istoria zbuciumată a țării, a fost și mai tirziu îndemn și pildă pentru urmași.

Trebuie relevat faptul că această antologie scoate la lumină după atîta vreme, pagini de mai restrînsă circulație din operele unor scriitori ca: Agîrbiceanu, N. Iorga, I. H. Rădulescu, I. Slavici, Al. Odobescu și alții. Este menționată acea bucată din Agîrbiceanu „Bădicul Pătruț” în care vedem ce influență profundă, decisivă, poate avea o operă cultă ca acea neuitată „Cîntarea României” în sufletul unui simplu țaran, atunci cînd opera este în deplin consens cu năzuințele poporului. O idee asemănătoare exprimă și fragmentul „Idea națională” de Octavian Goga. Vorbind de „ideea națională”, de data aceasta în alt moment de răscruce a istoriei țării noastre (înainte de alipirea Ardealului), Goga o numește „fluidul magnetic al acestei unanime resurecțiuni”; el relevă „suprafața vastă a noului crez” al unirii, văzut „ca un reflex al instinctului popular și ca o rezultantă a evoluției de veacuri ce înstăpînise în toate inimile lozinca unirii”.

Paginile alese din opera unor istorici ca Xenopol, Iorga, Bălcescu sau Pîrvan, conferă antologiei o întregire firească și un echilibru compozițional determinat de ideea conducătoare de la care s-a pornit.

EUGENIA TUDOR

Z. ORNEA : „JUNIMISMUL” *)

Cu volumul lui Z. Ornea, Editura pentru literatură oferă replica „junimistă” a lucrării mai de mult apărute: „Contemporanul” de Zoe Dumitrescu și Savin Bratu. „Polemica” se prelungește astfel peste decenii, demonstrînd încă o dată vitalitatea principiilor luate odinioară în discuție. Pentru că, dincolo de ceea ce revendică istoria literară (criteriu de altfel nesigur, sub care disimulăm de multe ori cîștiguri minore), se poate vorbi aici de o permanență valorică, de necesitatea de a cunoaște și aprecia lucruri valabile nu numai pentru vremea lor, dar adevăruri care pot fi revendicate cu succes și astăzi. Posteritatea critică a junimismului, postulată de Lovinescu și de alții, reprezintă, dincolo de unele parti-pris-uri, înregistrarea unei fenomen oral, reflectînd o prelungire activă, deși foarte diversificată, a principiilor introduse în critica literară și în filozofia culturii odată cu faimoasa polemică de care aceste discipline își leagă începuturile în cultura noastră.

Evident, totul trebuia făcut într-o epocă de început. Era necesară stabilirea unor principii critice elementare, trebuia constituit un limbaj adecvat. Argumentele teoretice veneau automat sub pana criticului. Se înfruntau mai ales concepții generale și mai puțin sisteme particulare de investigare a operei, cum vedem că se întîmplă în zilele noastre. Verificăm acum aceste adevăruri prin prisma contemporanității, dar trebuie evitate tocmai de aceea eventualele deformări. Z. Ornea citează în volum un pasaj edificator din Lenin în legătură cu zestrea culturală transmisă de înaintași, după care „meritele istorice nu se apreciază după ceea ce ne-au dat personalitățile istorice în comparație cu cerințele contemporane, ci după ce au dat nou în comparație cu predecesorii lor”. Pe lângă cri-

*) E.P.L., 1965.

teriu istoric propus aici, în cazul junimismului literar poate funcționa însă fără teamă și cel valoric. Momentul respectiv nu s-a constituit izolat, evoluția culturală ulterioară i-a confirmat valabilitatea, preluând niște bunuri cîștigate. Facilităzază mult exegeza tocmai faptul că a existat o posteritate ca aceea despre care s-a vorbit, faptul că s-a transmis ceva din spiritul director al acestui început de drum al culturii moderne: moment valabil fie și numai prin impunerea și menținerea acelei necesități a considerării valorii reale, estetice, așezate la baza unei noi interpretări critice.

Venind după rodnica discuție — al cărei ecou se face uneori — susținută în presă cu cîtva timp în urmă, cartea lui Z. Ornea încearcă precizarea unui profil sintetic al junimismului. Nu avem în față o monografie în sensul exhaustiv pe care termenul îl presupune adesea, implicînd totalitatea unor date și înregistrarea unor amănunte de erudiție. Autorul selectează trăsăturile de bază ale curentului, pe care le ilustrează cu exemple, dar ne lasă să ghicim în spatele acestei alegeri deținerea unui mult mai bogat material faptic.

Complexul fenomen pe care l-a reprezentat „Junimea“ este astfel descompus în activitățile sale fundamentale, autorul dozînd întinderea capitolelor, forța argumentației și multitudinea datelor aduse în sprijin în funcție de importanța acordată diverselor compartimente stabilite: mai întîi analiza ideilor sociale și politice, cărora li se rezervă un loc larg în volum, apoi a celor estetice, discutate în strînsă legătură cu filozofia idealistă care le-a dat naștere, și la urmă studierea consecințelor pe plan literar ale orientării junimiste, relațiile cu scriitorii epocii, aspecte mai sumar abordate. Se vede de aici că piesa de rezistență a cărții o constituie partea de analiză sociologică, dedicată stabilirii „profilului social și politic al junimismului“ și „ideologiei junimiste“ (am citat două capitole de bază, însumînd jumătate din

totalul de pagini). Z. Ornea tratează un amănunțit tablou al ideilor sociale cu circulație în epocă și care au premers apariției mișcării ieșene. Junimismul politic a răspuns astfel noilor necesități ale claselor conducătoare ale României de curînd unificate, iar faptul că mentorii săi au ajuns destul de curînd de la afirmarea publică în posturi de conducere a statului ilustrează această nevoie de înnoire modernă. Celebra teorie a formelor fără fond a putut servi, alături de alte principii politice postulate de tinerii ieșeni, drept platformă în vederea întemeierii unei legături între cele două partide istorice. Junimismul, ca grupare politică, este plasat astfel de Z. Ornea pe pozițiile „unui compromis între cerințele liberalilor și ale conservatorilor rușini“. În acest fel, junimismul politic a îndeplinit sarcina meschină dar necesară celor două clase în antagonism de a face un fel de punte între cele două mari partide potrivnice“.

Într-un capitol de concluzii, autorul distinge între rolurile îndeplinite de cei doi conducători principali ai „Junimii“, acordîndu-i lui Petre Carp în mod integral responsabilitatea politică, iar lui Maiorescu consecințele pe plan cultural și literar. Cum se știe, în domeniul literaturii, esteticii, a acțiunii pentru restabilirea adevărului în cercetarea științifică și culturală, junimismul a adus — dincolo de laturile retrograde — un real aport pozitiv, pe care istoria culturii românești îl consemnează ca atare. Or, aceste direcții de acțiune ale junimismului se datoresc în primul rînd lui Titu Maiorescu. Dimpotrivă, tot ce e esențialmente retrograd în mișcarea de idei junimistă, concepția social-politică, activitatea politică militantă, este legat în principal de numele lui Petre Carp. Distanța, valabilă în esență, este totuși prea tranșantă și vine în contradicție cu activitatea politică amplă a lui Maiorescu, dar și cu participarea lui Carp la stabilirea programului cultural al Junimii, fapte de altfel clar relevante mai înainte în volum. Nu trebuie dedusă însă de aici o falsă finali-

tate a afirmației de mai sus a autorului. Acesta nu intenționează de loc să exalte în bloc activitatea literară a Junimii, după ce a salvat-o de la piere în felul arătat. Dimpotrivă, am putea spune că obiecțiile sale la acest capitol merg uneori foarte departe. E mai puțin evidentă aplecarea asupra textelor critice ale lui Maiorescu, cit încaadrarea de principiu a esteticii acestuia într-un sistem filozofic al vreunui maestru german (sînt sesizate influențe din Hegel, Herbar, Vischer, Schopenhauer). Condiția e necesară, dar nu suficientă. Ilustrarea pentru nevoile practice ale vremii e astfel neglijată. „Prețuirea de către Maiorescu și alți junimiști a folclorului, cit și modalitatea interpretării sale, în general întreaga atitudine a junimismului față de creația populară amintește de izvoarele primare ale concepției din care s-au inspirat doctrinarii cenaclului ieșean“. Interpretarea, da, și aici Maiorescu e consecvent cu sistemul său estetic; prețuirea însă o putea ușor întîlni în sinul mișcării culturale a țării sale. De asemenea, „din Schopenhauer, pe linie directă, descinde și concepția maioresciană asupra tipizării în artă“, dar aceasta numai intrucît întregul sistem estetic este tributary idealismului german. În practică, teoria aceasta care, cum bine arată Z. Ornea, „inversează în chip idealist dinamica procesului de cunoaștere“, mergînd de la Idee, prezentă în mintea scriitorului, către tipul reprezentat în operă, a fost amendată de bunul simț al criticului care nu a putut să nu observe — și Z. Ornea remarcă drept acest lucru — că „lucrarea d-lui Caragiale este originală, comediile sale pun pe scenă cîteva tipuri din viața noastră socială de astăzi și le dezvoltă cu semnele lor caracteristice, cu deprinderile lor în situațiile anume alese de autor“. Cu alte cuvinte, studiind mecanica procesului de interpretare maioresciană, se pot observa asemenea „trădări“ ale „prototipului ideal“, inconsecvențe cerute de practică și fără de care Maiorescu ar fi decăzut în dogmatismul cel mai sec. De-

fecțiunea principală a urmașului său, Mihail Dragomirescu, de exemplu, ale cărui merite reale nu pot fi pentru aceasta trecute cu vederea, a constat tocmai în faptul că a crezut în posibilitatea aplicării tale-quala a unei sistem estetic în analiza concretă, cînd se cunoaște de fapt că marii creatori de construcții estetice idealiste și-au susținut practic eșafodajul de idei alegînd exemple convenabile sau făcînd filozofie a culturii și mai puțin analiză de text.

Observația este valabilă și pentru relațiile Junimii cu scriitorii de prestigiu pe care i-a atras în jur. Ne bucurăm astfel că aceștia n-au subscris la ideologia junimistă, fără să remarcăm reversul situației și anume că „absurditatea“ lui Maiorescu n-a mers pînă acolo încît să le ceară acestora o adeziune necondiționată, fapt fără de care n-am putea să ne explicăm niciodată numai prin antiliberalismul general consimțit înjgheburarea unui cenaclu de valoarea celui ieșean, dar atît de eterogen ca orientări și temperamente. La acest capitol, intitulat „Junimismul și literatura“, autorul, consecvent principiului selecției valorice de care vorbeam, alege numai trei nume, e drept, cele mai importante: Eminescu, Caragiale, Creangă, din care discută, comparînd cu principiile junimiste pentru a le delimita de ele, mai ales ideile politice și estetice, extrase din articolele publicate în „Timpul“, pamflete, corespondențe, și arătîndu-se mai puțin interesat de opera literară. Aici ar fi fost totuși necesară investigarea unei sfere mai largi de nume și preocupări din jurul nucleului Junimii: titlul capitolului obligă și, oricum, acesta urma să fie un compartiment de bază — ca să nu zicem cel mai important — al lucrării, intrucît reprezenta ilustrarea practică, în opere literare, a sistemului estetic discutat, ilustrare fără de care (vezi semănătorismul) orice teorie rămîne vorbă goală.

O justă disociere întreprinde autorul în partea de concluzii a lucrării, infir-

mînd semnul egalității pus adeseori între Maiorescu și junimism. Alte precizări, puneri la punct, sublinieri se înfilnesc adesea în volum și ele aruncă nu arareori lumini noi asupra unor probleme considerate mai mult sau mai puțin drept clasate de istoria literară. Acest substrat polemic formează unul din punctele câștigate ale lucrării, contribuind la recondiționarea unor păreri și la analiza minuțioasă a unor teze mai ales sociologice, domeniu în care autorul excelează. Deși echilibrul celor două componente de bază, așa cum arătam, nu se realizează întotdeauna de-a lungul cărții, iar titlul generic lasă să se presupună o luare în discuție în primul rînd a valorilor literare propuse de mișcarea de la Iași, totuși pe terenul preferat al investigării ideologice, autorul aduce lucruri remarcabile, sezînd și explicînd adecvat substratul de clasă, reproduș de activitatea politică practică, și felul cum s-a constituit și dezvoltat totalitatea principiilor junimiste, încercînd de asemenea o fixare, după modelul lovinescian, a unei descendențe a ideilor politice și sociale ale Junimii. Se poate afirma cu certitudine că lucrarea este utilă și interesantă prin abordarea, în partea ei cea mai cuprinzătoare, a acestor aspecte mai puțin studiate și în care precizările de rigoare sînt bine venite.

AL. TUDORICA

EUGENIU SPERANȚIA : POEZII *)

Poezia lui Eugeniu Speranția a avut destinul unei întregi generații de poeți, adevărată pleiadă poetică a revistei lui O. Densusianu de care vorbește Perpessicius în prefața acestui volum selectiv. Sîntem în fața unei opere întinsă pe distanța a șase decenii și ceva, risipită în reviste cu circulație redusă, cultivînd „anacronic” hexametrul dar și o cronică reverberație a muzicii în poezie.

*) Editura pentru literatură, 1966.

Specialiștii cunosc mai bine pe eseistul, pe muzicologul și filozoful Eugeniu Speranția, deși poetul a publicat cîteva volume de versuri. Activ publicist (sub diverse pseudonime), participant la întreaga noastră viață culturală, în special la revistele din Ardeal, Eugeniu Speranția a dat în tot ce a scris lucrări de o deosebită puritate și gust. Desprins din gruparea revistei *Viața nouă*, apropiat ca factură de Al. Theodor Stamatiaș, Emil Isac, Horia Furtună sau Mihail Cruceanu, octogenarul poet oferă însă, mai mult decît aceștia, distincția exotică a unei poezii lucide. L-aș apropia mai mult de Dimitrie Anghel sau de Perpessicius:

*Dar s-a oprit citirea-mi, de flori
impiedecată,
Se prăbușește gîndul ca dintr-o altă
sferă...*

*...Mă văd în lumea vie... iar gura-mi
însetată
Sărută... buchețelul, pe pagina severă.
(„Pe pagina-nvechită“)*

Prezent numai la rubrica bibliografică în unele istorii literare (G. Călinescu), comentat ca poet din falanga simbolistilor „exotiști” (E. Lovinescu) sau ca un „tînăr domn” (N. Iorga), remarcat ca poet meditativ (D. Caracostea) sau ca „poet căutător” de drumuri (D. Micu, 1964), Eugeniu Speranția n-a putut să se impună masiv prin versurile sale delicate; prima confruntare masivă cu publicul o face prin culegerea de față, retrospectivă și implicit critică.

Căutînd amprentele sensibilității sale lirice le descifrăm în versuri scrise după picturi, ascultînd muzică. Aceste reverberații trădează un viciu de tipul „patologiilor” recondamnate, cum se exprima Valéry Larbaud. Ilustrativi sînt *Hexametria* „Liedului” de Köhler: „Cîntă viața, s-agită-ntr-un tact... oit sbucium e-o frază... / „Liedul” lui Köhler e-un „ev”, un falcic haos is-

Neabandonînd *lingvistica*, — la care însuși maestrul său, Tudor Vianu, apela cu scripitoarele intuiție, asemenea lui Leo Spitzer, — G. I. Tohăneanu a procedat la analiza pur stilistică, pornind totuși de la infrastructura lingvistică, de la vocabular și categorii gramaticale morfologice și sintactice. Circumstanțierea acestor factori poate să ducă la concluzii solide chiar când se pornește de la aparente amănunte. De pildă, de la faptul că limbajul poetic al tinărului Eminescu a plătit tribut tentațiilor naiv-intimiste ale epocii. Fără înregistrarea, fără consemnarea acestor trecătoare începuturi, nu s-ar putea înțelege cum a ajuns Eminescu la „sculturarea podobabelor“ (T. Vianu), la aceea atitudine creatoare față de limbă, la etapa creației lexicale și semantice. Așadar, între o etapă și alta s-a străbătut un drum pe care cercetătorul Tohăneanu l-a reconstituit din unghiul de vedere al căutătorului de zăcăminte stilistice. De la unele neologisme și diminutive naive (acuzînd — și acestea — înrîturirea epocii), la epitetul de adîncă diversitate, la „ghîrlanțele de aliterații“ („cînd sorii se sting și cînd stelele pică“) numite astfel în exegeza lui Găldi, sigmatice în aceea a lui G. I. Tohăneanu, de la acestea, la formarea stratului stilistic al esteticii eminesciene. Consemnarea tuturor acestor fapte, în înlănțuirea lor, arată că G. I. Tohăneanu este preocupat să ajungă de la analiză la sinteză, adică de la prezentarea unor fapte mai mult sau mai puțin disparate, la concluzia corelării lor subterane în concepția general artistică a lui M. Eminescu. Așa stînd lucrurile, sîntem îndreptățiți să așteptăm cu interes viitoarele studii despre metaforă, alegorie, simbol, despre atîtea alte compartimente și zone stilistice eminesciene care așteaptă să fie integral cercetate. Lîngă partea așa zis monografică a acestei cărți, semnalăm prezența cîtorva micro-studii care, fără să distoneze, se încadrează perfect în economia lucrării. Ele acreditează totodată ideea că nici o particularitate, aparent insignifiantă, nu poate să fie considerată minoră cînd

este vorba de un mare poet. Semnalînd, de pildă, ipostazele semantic-artistice ale cuvîntului „marmură“ în poezia lui Eminescu, G. I. Tohăneanu aruncă lumini asupra valorilor creatoare ale lexicului eminescian în genere și invită la descoperirea altor cîmpuri stilistice, așa cum a făcut-o, cu cîțiva ani în urmă și Gh. Bulgăr vorbind despre polisemia cuvîntului „adînc“ în versul eminescian. Metoda este mai veche, iar importanța ei, teoretică și practică, au dovedit-o, în studiile lor, cercetătorii stilisti francezi, Pierre Guiraud și G erald Antoine. Folosindu-se de ea, Tohăneanu lărgește discuția, p nă la sensurile, p nă la motivele și aspectele filozofice conținute în diversele asociații eminesciene.

Autorul cărții de față sugerează în demonstrația sa că frecvența cuv ntului „marmură“ se explică prin interesul poetului fa  de arhitectură și sculptură și că „ n genere, acesta trădează cultul Greciei antice“ egal la Eminescu cu „cultul expresiei des v rșite tăiată în marmură“: „Ca marmura de albă cu m ni subțiri și reci“; „Ca marmora de albă cu păr de aur moale“ (Opere pp. 175—177). L ng  cuv nt, un epitet cromatic adecvat, alb, dă „un spor estetic, bazat pe un cumul de nuanțe“ vocabulei lait-motiv, asociației în care intră aceasta.

Lucrarea are așadar o serie de merite importante pe care, de altfel, le-am relevat — credem — suficient. Există însă locuri în care, după părerea noastră, autorul monografiei stilistice se rezumă la simple consemnari (v. paragraful „Licențe prozodice“ și chiar „Aliterații“). Or, nimic mai contrar și mai  mpropriu pentru cercetarea stilistică dec t simpla menționare a faptelor, fază care trebuie depășită chiar și atunci c nd cercetătorul operează în creația unui mare artist.

Dacă ar fi să concludem, nu trebuie să uităm că meritul unei cercetări sporește cu at t mai mult cu c t, ven nd pe terenuri deja exploatare, se  nf ișeaz  cu elemente noi, originale. Or, G. I. Tohăneanu intră în categoria acestora din urmă,  ncerc nd tăria unei

maxime latinești reluată de o poezie eminesciană: Non idem este si duo dicunt idem.

CONSTANTIN CRIȘAN

WERNER BOSSERT: „POEZII“ *)

Autor a numeroase volume: „Vintul proaspăt“, „Torentul vieții“, „Noapte arzătoare“, „Bătrînul copac“, „Sărbătoarea livezilor“, cunoscut și ca un excelent sonetist, una din caracteristicile poeziei lui Bossert este că sugerează, cu fineță și expresivitate; e o poezie de atmosferă. Fie că zugrăvește frumusețile patriei, înfăptuirile ei în toate sectoarele de activitate, ritmul intens, entuziast al muncii sau slăvește omul nou, lirica lui Bossert apelează la gingașa sugestie. Iată un mod de a sugera plastic: „Peste oceane de țitei cresc forțe / și raze, casa noastră-n viitor / O mină mișcă porți și-aprinde torțe / lucrând la fericirea tuturor“. În versuri se ivește făptura înnoită, renăscută, a patriei: „Unde pământul se-neca în mlaștini / se-ntoarce brazda, bulgării se sparg: / în locul buturugilor de băștini, / plantează tineri zvon de codri, larg (...) / Ghețarii s-au topit; pe culmi retrase / un suflu liber azi a răsărit: / Partidu-ndrumă fluviu-aces-tor mase / prin timpul beat de soare, cucerit“.

Un poem în ritm fluent și plin de muzicalitate grăiește despre una din multele biruinți ale noastre: Bicazul: „Nici munții-n lumină / nu pot să te țină / în două i-ai rupt, / vigoarea le-ai supt / Se cațără ape pe treapta de lut / pe coaste, în sus, însă dealul e mut. / Și, iat-o: schimbată — în mare, ea bate / înalt, peste șapte cătune-necate / iar oamenii, casele-a șapte cătune / stau sorise în cartea istoriei — ruine; / țaranii săraci, temerarii plutasi / lucrează și dorm în clădiri de oraș. / Lumina și apa și aburul pîinii / de ei sînt făcute: tot ei sînt stăpîinii / Și-o forță, ca a lor, în-

*) E.P.L., 1966.

miită sub zare / se-nalță cu barajul din valul ce sare“.

Adesea poetul suav se aliază cu gînditorul meditativ: „Dă preț de sînge pentru fericire / de vrei să-i fie chipul neștirbit / ești liber doar prin visul cucerit“. Plasticitatea și suflul tonic al vieții sînt turnate în sonete de felul acestuia: „Ca floarea fără gînduri din grădină / ce vrea și nu vrea, dar nici-cînd pe sine / nu se privește, și nici pe vecine, / ci se-implinește-n cercuri de lumină, — / Așa nu-ți știi tu far-mecele pline, / dînd doar prin semne de-nțeleș, străină / c-aștepți pe cel ce trebuie să vină / să schimbe-n cîntec liniștea din tine. / Un rîset te ferește încă-n zare, / ca roua florilor de deș-teptare / de ceasul ca de foc, cînd poate-o stea, / arzînd, desăvîrșirea-o să-ți deie / prin sărutare, și vei fi femeie — / vigoare ce țîșnește-n viața ta“.

Un cîntăreț cu însușirea de a descoperi și slăvi lucrurile subtile, inefabile, era firesc să abordeze și tema originală a pomului care dă glas în lemnul vioării, și o săvîrșește cu o tandră ardoare. Continuînd linia elogierii lucrurilor cu tainica lor muzică, Bossert zugrăvește sculptorul, zugrăvîndu-se și de-finîndu-și propria sa artă: „Pun dalta și izbesc, de forță plin / în blocul mort, după știute norme, / să scot din piatră-al vieții chip senin / și-n jurul meu se iscă limpezi forme“, aceste limpezi forme de expresie fiind caracteristice și lui Werner Bossert.

Spre a încheia armonice, poetul sibian evocă, elogiîndu-l printr-o pană de zile mari, pe Eminescu la Sibiu: „...Dar mult n-a stat. Nu l-au păstrat în poartă / nici case vechi, nici parcuri verzi, nici ape; / prea plin de daruri, el s-a dus să-mpartă / poporului întreg, să-i fie-aproape. / O piatră pe cărarea lui pribeagă / azi tace, nimeni n-o mai înțelege / Cîntarea lui mai dăinuie doar vagă, / dar chipul dintre zvonuri nu s-alege / spre munți s-a-ndepărtat, spre roșii creste / care vedeau ce el veste-tise: zorii; / și-n tîmpinau, cu flăcări, ca-n poveste, / din para lui aprinse,

călătorii. / Și toate florile-i știau cuvântul, / sălbăticiunea, pasărea, fâgetul, / iar lacul calm în care doarme vântul / visează încă ce-a visat poetul“.

Ștefan August Doinaș a știut să fie pas fidel cu ritmul și tonul melodic al poeziei și a izbutit să-i redea și farmecul și mesajul, într-un vers muzical.

CAMIL BALTAZAR

ECKERMANN — ODISEEA UNUI SPIRIT CAPTIV *)

Într-o epocă care nu cunoaște uzul fonografului și utilitatea interviului, ideea de a nota convorbirile era, în preajma unui om mare, foarte ispititoare. Toți cei care l-au cunoscut pe Goethe — și numărul acestora este imens — s-au simțit ispitiți să transmită cuvintele sale și numeroși au fost acei care ne-au lăsat însemnări, mai mult sau mai puțin organizate, unele chiar de tipul „Convorbirilor“: von Müller, cancelarul curții; Riemer, preceptorul fiului lui Goethe și bibliotecar la Weimar; Soret, naturalist genevez, preceptorul prințului moștenitor... Pe toți i-a izbit folosul de a nota cuvintele unui asemenea om, spirit vast și minte cuprinzătoare, deprins să mediteze la rostul lumii și la condiția omului, capabil să îmbrățișeze, în virtutea unei fabuloase discipline de a raporta totul la un sistem precis de gândire, problemele cele mai variate ale omului și să găsească pe loc, pentru fiecare problemă, în fiace împrejurare, cuvântul cel mai potrivit și mai original, în spatele căruia se simțea mobilizată imaginația cea mai ageră și experiența cea mai surprinzătoare. Să soliciți cu un cuvânt inteligent, sau măcar plin de interes, cuvântul marelui om, era un fel de a-l invita să improvizeze răspunsuri pe

teme date — era, cu alte cuvinte, un joc superior, plin de emoții și delicii. Intra cu siguranță în interesul acesta viu și anume curiozitate prozaică și anume dorință de a forța într-un fel oarecare tainele cele veșnic lăcătuite ale geniului; dar nu încapă îndoială că rivna tuturor era sporită de interesul real pentru un om unic și pentru o cugetare a cărei strălucire lumina Germania toată. Goethe însuși care, de-a lungul timpului, în efortul cu adevărat titanic de a se exprima complet, îmbrățișase toate genurile literare, trebuie să fi fost atras de ideea unei asemenea cărți originale, în care prezența sa să fie consemnată de un intermediar, să se manifeste simbolic prin Voce și să se constituie în chipul cel mai pregnant din meditații. Sîntem de altfel într-o epocă și într-un mediu în care conversația nu e numai o obligație de curtean care practică gimnastica intelectului și cultivă cuvîntul prompt și vorba de spirit cu perspectiva meschină a politicii curente, conversația e mai ales un instrument de comunicare absolut indispensabil în sfera oricărei existențe superioare. Și Goethe e de regulă un amfitrion desăvîrșit, de o spontaneitate cuceritoare, un interlocutor plăcut, stăpîn pe vocea sa ca un actor și maestru neîntrecut al cuvîntului. Mai mult, spirit eminentamente didactic și cu deprinderea de a dicta lucrări foarte întinse, uneori numai pe baza unor însemnări sumare, se întîmpla foarte adesea, ca orice om care se știe ascultat, să vorbească cu aceeași grijă pentru logica expunerii și cuvîntul rotund pe care o punea în elaborarea oricărui text scris; trăsătură tipic goetheană: fără să piardă prea mult din spontaneitate și grație, vorbește ca și cum ar dicta. Mai lipsea în preajmă-i diacul pios, dedicat exclusiv memoriei sale, care să-l înregistreze perseverent. Acesta avea să fie Eckermann.

Există un cult al lui Goethe încă din timpul vieții lui, un cult căruia în antichitate nu-i găsim asemănare decît cu

*) Convorbiri cu Goethe, E.P.L.U., 1965.

acel al lui Socrate și, mai aproape de noi, cu acela al lui Tolstoi. Momentul cel mai tipic al cultului socratic sînt dialogurile lui Platon, „convorbiri“ secționare pe teme perfect circumscrise, dirijate riguros de obligația demonstrației filosofice, cu un personaj central închis în rolul unui filosof suveran, capabil să răspundă esențial la întrebări cardinale. Pe lângă acest sfînt grec, Platon mimează rolul modest al unui discipol. Cu alte puteri și în alte împrejurări, cam acesta și este rolul la care rîvnește în cele din urmă Eckermann pe lângă al său Mesia german: rolul unui apostol. Ideea scripturilor sale nu e nevoie s-o inventeze: ea plutește în juru-i și i se impune definitiv în preajma lui Goethe. Se poate chiar urmări pe textul **Convorbirilor**, progresul acesteia în preocupările lui Eckermann. La început îl atrage pur și simplu funcția onorabilă de secretar, ocazia unică, nesperată, de a trăi în preajma unui om mare și de a nota cuvînt de aur; mai tîrziu întrevede posibilitatea de a folosi **Convorbirile** pentru a deschide un drum lucrărilor sale originale, pentru a face cu alte cuvinte carieră literară; finalmente, cînd recomandarea formală a lui Goethe de a nu publica aceste convorbiri decît după moartea sa, îi interzice speranța de a fructifica imediat, în beneficiul propriei sale opere, reputația ce putea fi eventual agonisită, și mai tîrziu, cînd propria sa experiență de scriitor îi va fi luat orice iluzie, **Convorbirile** captează întregul său interes: lor le dedică, ca unei cărți de căpătîi, toate puterile. Ideea confiscă omul.

Cînd Goethe, în căutarea unui om care să se ocupe de treburile sale literare curente, îi propune să rămînă în preajmă-i, conținînd desigur pe entuziasmul și pe inteligența tînărului, mai de grabă decît pe cultura și pe experiența acestuia, Eckermann acceptă de îndată. Cînd o publicație engleză îi cere tînărului o corespondență cu privire la literatura germană, Goethe, vădit neliniștit să-l vadă îndepărtîndu-se de însărcinările pe care i le-a încredințat,

il convinge să renunțe. Și Eckermann renunță; va accepta de altfel, rînd pe rînd, toate însărcinările lui Goethe, fără nici cea mai mică încercare de a se sustrage acestei apropieri, primejdioase pentru orice spirit original și întreprind. Fascinația pe care o exercită Goethe asupra-i e paralizantă. Venit să-l viziteze pentru un ceas, va rămîne lângă el aproape nouă ani. Casa lui Goethe e așa dar un ținut magic; ca un alt Faust-vrăjitor, poetul a desfăcut pe pragul ușii unghiul pentagrammei pentru ca să ispitească spiritul entuziast al lui Eckermann să intre, dar nu l-a mai lăsat să iasă.

Odată fixat în hotărîrea de a nota convorbirile cu Goethe, toată inițiativa lui Eckermann pare să se cheltuiască în elaborarea conștiințioasă a unei întrebări. Sub ochii poetului, ca în fața unui sfînx de vîrsta universului, Eckermann are mai întotdeauna atitudinea eternă a omului care pune o întrebare, care așteaptă un răspuns. Iar dacă dialectica conversației îi cere lui însuși un răspuns, el ghicește întotdeauna gîndurile maestrului și-i oferă răspunsul pe care acesta îl așteaptă pentru ca conversația să poată propăși. O întrebare oarecare e de ajuns; mai puțin chiar: simpla sa prezență funcționează cu sugestia fecundă a unui auditoriu pregătit și atent.

Echivalentul acestei obediențe pe plan literar e un mimetism sui-generis, căruia îi datorăm una din cele mai interesante cărți de memorialistică. Căci nu trebuie să ne facem iluzii: prin tehnică și realizare, **Convorbirile** sînt niște memorii.

Urechea lui Eckermann este, cu siguranță, foarte dină, memoria îl slujește admirabil; cu toate acestea n-ar fi drept să vedem în Eckermann un simplu fonograf care debitează în mod obligatoriu tot ceea ce i s-a imprimat. Eckermann are înfățișarea unui discipol. Discipolul reproduce cuvintele profetului său: dar nu e un fonograf, e un evanghelist. Un purtător de cuvînt.

Convorbirile nu reproduc însemnări luate pe loc, în fața lui Goethe. Ceea ce ar fi fost și foarte dificil: nu numai pentru că ar fi lezat conveniențele la care Goethe era atât de sensibil și ar fi stânjenit o discuție cu adevărat prietenească, dar pentru că foarte adesea nici împrejurările înșiși nu permiteau o asemenea tehnică. Eckermann își face însemnările consecutiv discuțiilor și ele constituie baza materială pe care se vor întemeia ulterior **Convorbirile**. Cartea este așa dar o operă elaborată pe un spațiu de timp relativ lung și definitivată la distanță de ani. Oricât de fină ar fi urechea lui Eckermann și oricât de prodigioasă memoria sa, e în-doelnic că putea reproduce, fie și la distanță de un ceas, cuvântul exact al lui Goethe. Se poate presupune așa dar, cu deplină îndreptățire, că Goethe, în versiunea lui Eckermann, nu este decât un personaj modelat pe viu și în sensul acesta nu se poate refuza cu totul **Convorbirilor** calitatea unei opere de creație.

Dar unde începe aici creația? Ceea ce garantează autenticitatea dialogurilor — această autenticitate care a izbit numaidecât pe contemporani și care nouă înșine ni se pare incontestabilă — este în cele din urmă înălțimea ideilor și originalitatea gândirii: acestea sînt ale lui Goethe. Căci se poate pasișa un stil; se poate chiar imita un mod de gândire; poți chiar să pari genial fără să fii; dar nu poți să fii genial în virtutea unui simplu act de voință. Cît geniu e în cartea asta, e al lui Goethe. Și noi înțelegem perfect rațiunile unora dintre editori care trec **Convorbirile** în rîndul operelor goetheene. Dar **Convorbirile** sînt în linii mari o reproducere din memorie într-un stil goethean perfect pasișat. S-ar zice că întreaga experiență literară a lui Eckermann, consumată sub semnul lui Goethe, cunoașterea profundă a operei goetheene și contactul direct cu poetul n-au avut alt rost esențial decât să pregătească un pasișeur. Pasișa e într-adevăr uluitoare; pentru ca să mai găsim în literatură o asemenea aptitu-

dine va trebui să ne amintim de pasișele lui Proust: dar în timp ce pasișele acestuia sînt exercițiile miraculoase ale unui talent superior, capabil să-și făurească un stil propriu, de o admirabilă originalitate, talentul lui Eckermann, stimulat de spiritul respectului și obedienței, ascultă exclusiv de legea supunerii și imitației. Chiar cadrul fizic al **Convorbirilor**, ambianța lor, chiar notațiile lui despre sine însuși sînt, în cea mai mare măsură, oricît ar părea de ciudat, în același stil goethean caracteristic. Aici, în pasișă, e tot talentul lui Eckermann, aici se epuizează întreg efortul lui de creație.

Nici una din numeroasele, savantele și ingenioasele biografii, n-au făcut inutilă cartea asta ieșită deopotrivă din zelul unui discipol modest și geniul asupritor al unui poet. Mai mult chiar: posteritatea ironică a vrut să facă din aceste convorbiri, atât de importante sub raportul istoriei literare și estetice, o carte imitată¹⁾.

Ceea ce ne oferă Eckermann în **Convorbiri** nu este pur și simplu un repertoriu de cugetări, o oarecare idee de vastitatea preocupărilor lui Goethe. Trebuie spus — și s-a spus — că aceste meditații sînt, în toate direcțiile în care se exercită, de un interes considerabil. Un document echivalent, de o valoare atât de mare, nu mai aflăm în literatura modernă decât poate în **Correspondența** lui Flaubert — în definitiv și aceasta o convorbire purtată simultan, după normele genului epistolar și prin mijlocirea inventivă a poștii. Mai uimitor e însă că din aceste **Convorbiri** ale lui Eckermann, se constituie, încetul cu încetul, unul din portretele cele mai vii pe care le avem despre Goethe. Nu e, firește, un Goethe total — și Eckermann, scrupulos, are grijă să ne prevină — e un Goethe așa cum l-a văzut un discipol credincios sau, ca să exagerăm, un portret așa

¹⁾ Unele pasișe ale **Convorbirilor** lui Eckermann cu Goethe, nu lipsite de interes, au cunoscut o circulație destul de întinsă.

cum l-a văzut Eckermann prin ochii lui Goethe : un astru superb, la apusul lui. Un om scutit de cusururi meschine, chiar dacă nu fără unele slăbiciuni, mai asemănător cu imaginea prometeică pe care ne-o sugerează opera, decît cu aceea, nu lipsită de umbre, pe care ne-o oferă biografia. Poate că într-adevăr acest Goethe nu ne cucește atît de total și de durabil ca Shakespeare ; dar Shakespeare, topit în operă, are avantajul anonimatului ; în timp ce Goethe e obligat să înfrunte cu întreaga sa ființă examenul amănunțit al posterității, căci din timpul lui, cultul geniului și progresul tiparului au făcut anonimatul aproape imposibil și modestia, dificilă. Cine vrea să comenteze slăbiciunile unui om mare pentru satisfacția derizorie de a constata că sintem alcătuiți din același lut, va găsi chiar și în **Convorbiri** prilejul de a se agita ; dar există consemnate în portretul lui Eckermann unele trăsături care vor stimula întotdeauna în noi respectul și mîndria : stăpînire de sine, curiozitate neostentată, extinsă în tot vastul imperiu dintre cer și pămînt, un simț viu al naturii — cum numai la Tolstoi, contele țaran vom mai afla în chip atît de izbitor — o încredere nestirbită în destinul și în puterile omului, un cult al muncii, expresia cea mai tulburătoare a forței de creație. Căci Goethe a fost un mare muncitor, care și-a convertit tot fondul vital într-o operă

uriașă și de o strălucire solară De la Shakespeare încoace lumea nu mai văzuse încă dăruindu-i-se un șir atît de impunător de capodopere. Și nimic nu ni se pare mai tulburător — acolo unde unii înclină să vadă o inimă fosilizată în egoism și nepăsare — decît să-l vezi pe bătrînul domn, stăpînindu-și durerea cînd află de moartea fiului sau a prietenilor săi, economisindu-și puterile și comprimîndu-și emoțiile numai pentru a le investi și sacrifica acolo unde pot încă rodi : în operă. Și oare nu e mișcător să vezi un om atît de mare obligat să facă pe bolnavul ca să scape de vizitatori inoportuni, lacomi să se înfrupte din timpul lui puțin și prețios ? Omul prețuiește timpul ; timpul se măsoară în capodopere ; nimeni n-are destul timp ca să-și îngăduie să-l irosească fără folos : Goethe mai puțin ca oricine. „Dacă eu nu scriu — citez din memorie, din Anale cred, — nimeni nu scrie pentru mine“, spune el odată nepotelului, venit să-l tragă în salonul unde se petrece. Numai fapta e nemuritoare : „Convingerea continuității noastre — spune el odată lui Eckermann — izvoarăște după mine din noțiunea de activitate“. Dincolo de orice interes documentar și istoric, **Convorbirile** sînt una din acele cărți fermecătoare pe care oriunde le deschizi, și în orice ceas, pagina îți fixează atenția și cuvîntul te îndeamnă la meditație..

ALEXANDRU SEVER

O REINTERPRETARE RECENTĂ A LITERATURII AMERICANE

Până nu de mult, pentru marea majoritate a europenilor cultivați, literatura americană se reducea la câteva nume prestigioase: Edgar Poe, Emerson, Walt Whitman, Mark Twain, și la câteva teme mai mult sau mai puțin originale. Sub ochii noștri însă, literatura americană a început să se impună atenției și Premiul Nobel pentru literatură a venit pînă acum, în șase rînduri (Sinclair Lewis în 1930, Eugene O'Neill în 1936, Pearl Buck în 1938, William Faulkner în 1949, Ernest Hemingway în 1954 și John Steinbeck în 1962) să hărăzească acestei literaturi o consacrare oficială care nu poate fi trecută cu vederea.

Care sînt elementele care au dus la această consacrare? Ce aduce nou literatura americană, care este mesajul pe care reprezentanții de seamă ai spiritului american l-au transmis, în formă literară, cititorilor de peste ocean?

A încerca un răspuns la aceste întrebări înseamnă în primul rînd o incursiune în structura spiritului american, asupra căruia au stăruit atîția europeni, de la Tocqueville la André Siegfried și Hermann Keyserling. Totul s-a spus despre americanizarea rapidă a mentalității emigranților europeni, care uită, punînd piciorul pe pămîntul american, toate prejudecățile struc-

turate prin trecerea veacurilor în țările lor de baștină, și capătă parcă un suflet nou, purificat de trecut și avîntat spre viitor. S-ar zice că, străbătînd Atlanticul, se scaldă într-un fel de Lethe și-și întunecă memoria pe care o aveau pe pămîntul Europei, deschizînd ochii, mari și uimiți, asupra perspectivelor gigantice, de orice ordin, care-i așteaptă pe noul cîntănt.

O recentă lucrare, apărută la Cambridge și datorită unui critic englez¹⁾ pornește de la această temă pentru a interpreta liniile de dezvoltare ale literaturii americane, în cei aproape o sută cincizeci de ani ai existenței ei. Titlul este cît se poate de semnificativ: „The Reign of Wonder” — domnia minunii, a uimirii („wonder” are această dublă semnificație) — și lucrarea este o parafrază a titlului: literatura americană se impune prin capacitatea ei de a privi lucrurile cu prospețime și de a comunica senzațiile în același mod. Scriitorul american este într-o permanentă uimire, senzațiile sale sînt proaspete, netulburate de reminiscențe, de clișee, de analize. Aceasta revine la a spune că scriitorul american are o mentalitate de copil. Încă din secolul al XVIII-lea, Rousseau reușise să atragă atenția și să stîrnească admirația cititorilor cu comunicarea, într-un stil mlădios, a unor senzații proaspete resimțite într-o structură sufletească de autodidact. Mai tîrziu, Wardsworth privea copilăria ca pe o stare vizionară și propovăduia întoarcerea la această stare pentru a se putea regăsi prospețimea senzațiilor și originalitatea copilului. Iar Carlyle,

¹⁾ Tony Tanner: *The Reign of Wonder. Naivety and Reality in American Literature*. Cambridge, At the University Press, 1965, 388 p., indx.

mai explicit, scria, în „Saror Resartus“, că „omul lipsit de capacitatea de a se minuna nu este altceva decât o pereche de ochelari în spatele cărora nu sînt ochi de loc“.

Dar percepția directă, activă și entuziastă, presupune o memorie proaspătă, lipsa balastului trecutului, cu toate secularele lui prejudecăți. Presupune ceva mai mult: lipsa sau cel puțin restrîngerea capacității de analiză, de referință. Nimic nu poate ilustra mai bine aceasta decât comparația pe care o face autorul între Walt Whitman și Baudelaire, amîndoi poeți mari și care au avut de spus ceva nou într-o formă nouă. În timp ce la poetul american totul este spontaneitate, naivitate copilărească, și nimic nu este livresc, la Baudelaire cititorul descoperă o viziune rafinată și alambicată, frămîntată dintr-o permanentă și o lucidă putere acută de analiză și din reminiscențe clasice („Andromaque, je pense à vous“, de pildă), prin care i se comunică o viziune, este adevărat, din multe privințe nouă.

Încă mai semnificativă este comparația dintre proza lui Mark Twain și, de pildă, a lui Flaubert.

Participînd la emoțiile și ideile cititorilor lor, scriitorii americani au adoptat, inițial, un nou unghi de privire a realității, deosebit fundamental de acela al confracților lor europeni. Așa se explică interesul permanent și persistent, predilect, pe care l-au acordat scriitorii americani copiilor și copilăriei. Nu este vorba de un procedeu literar, de un patos calculat, ci de nevoia instinctivă de a căpăta o măturie proaspătă, nouă asupra lumii, ceea ce își găsește locul firesc în nașterile unor copii.

Pentru redarea unor viziuni noi era însă nevoie de un stil nou. Căci stilul, prin el însuși, proiectează o îndoită viziune, asupra lumii exterioare și asupra sufletului ascuns al povestitorului. Limbajul, scris sau spus, presupune și reflectă un mod selectiv de a percepe și de a înțelege lumea. Stilul implică o concentrare, spontană

sau voită, asupra anumitor aspecte ale realității, concentrare căreia îi corespunde ignorarea sau neglijarea altor aspecte. Sintaxa este aceea care dezvăluie calea aleasă de om pentru ordonarea percepțiilor, și atestă unghiul de privire al lucrurilor. Sintaxa poate fi deci, fie numai paratactică (prin care se ordonează numai percepțiile, fără corelarea sau selectarea lor), fie hipotactică, cînd intervine un element coordonator și subordonator.

Excluderea trecutului din perceperea prezentului este procedeu predilect al scriitorilor americani, cu toate consecințele stilistice ale acestei excluderi. Prin calitatea supremă, de vernacular (național, autohton) se tînde a ni se reda o imagine pe cît mai exactă și mai proaspătă cu puțință a obiectului observat, o imagine purificată cu grije de clișee, de asociații literare sau istorice. Această concentrare asupra prezentului le-a îngăduit scriitorilor americani să descopere lucruri și să abordeze teme pe care confracții lor europeni nici măcar nu le-au bătut. Dar aici, observă Tanner, rezidă, atît meritul, cît și scăderile literaturii americane. Dacă trecutul poate înăbuși adesea spontaneitatea, el poate însă ilumina inteligența, sporindu-i nebătut perspectivele. Refuzul de istorie i-a făcut pe scriitorii americani să piardă în consistență ceea ce cîștigau în spontaneitate și prospețime. „Gros de l'avenir“ poate fi prezentul, cum spunea Leibnitz, fiindcă este și „chargé du passé“. Iar Proust spunea că orizonturile noi nu le descoperi numai călătorînd, ci făurindu-ți ochi noi. Arta face totdeauna posibilă asemenea călătorii imaginare.

Dacă romanul englez pornește de la observația exactă a realității sociale pentru a formula un comentariu moral final, dacă romanul francez, pornind de la minuțioase experimentări psihologice și sociale, ajunge la generalizări care se pot discuta asupra emoțiilor personale sau asupra fenomenelor sociale, romanul american, de la Mark Twain la Hemingway și Henry

James, se dezvoltă după o cu totul altă schemă. Pornind, în general, de la o realitate minuțios observată, dar cu substanță sub-socială sau, adesea, non-socială — nimic mai just decît remarca lui Tanner că, într-o țară în care două treimi din locuitori trăiesc în aglomerări urbane mai mari de 50 000 de locuitori, cadrul majorității romanelor americane importante nu este orașul (cu excepția romanelor lui Henry James, Upton Sinclair sau Sinclair Lewis), ci un loc izolat: fluviul (Marc Twain), oceanul („Moby Dick“), mlaștina („Walden“) sau chiar drumul mare („Song of myself“) — romancierul american se avîntă, deodată, la anumite generalizări, tot spontane, dar, prin aceasta, pripite, de ordine filozofică, sociologică sau chiar metafizică. Este procedeu firesc unor oameni pentru care pragmatismul și „voiața de a crede“ sînt scheme congenitale, a unor oameni care, eliberați de constrîngerile și prejudecățile structurale ale istoriei și ale societății europene, cu mintea luminată de protestantismul individualist, aveau tendința de a se contempla numai pe ei, încercînd să-și generalizeze senzațiile, dintr-o nevoie firească, instinctivă, de generalizare și dogmatizare. Desfășurată în asemenea condiții și de pe asemenea baze, generalizarea nu putea fi decît pripită, adesea puerilă, venind să întîlnească viziunea inițială căutată de romancier. De la realismul dus adesea pînă la naturalism se sare brusc la idealism, de la immanentul brutal la transcendentul idilic. Experiența proaspătă, individuală, particulară, întunecă viziunea socială și a împiedicat, pînă acum, constituirea unei arte cu adevărat și sănătos realiste. Așa cum eroul romanului pedagogic al lui Rousseau — alt spirit eminent protestant, deci individualist — descoperirea totul, chiar și democrația, prin experiență directă, nemijlocită, ignorînd în mod deliberat tot ceea ce descoperiseră alții mai înainte, tot astfel romancierul american, repudiînd istoria, asociația și analiza, de dragul spontaneității și al

naiității, ajunge, nu numai la asemenea generalizări intempestive, insuficient motivate, dar și la o restrîngere fatală a temelor tratate. Axat în deobște pe cîteva teme simple, contrastive: uimire — oroare, satisfacție — deziluzie, admirație — repulsie, romanul american se impune totuși, este drept, printr-o serie de calități: integritatea viziunii morale, refuzul hotărît al compromisului și al complezențelor, compasiunea just îndreptată, generozitate, umor, iubire pentru lumea întreagă. Cei mai buni scriitori americani, un Walt Whitman, un Emerson, un Hemingway, au contribuit la completarea și reînsuflețirea viziunii noastre asupra lumii, făcînd realitatea să scîlbească, a avea, în ochii noștri și comunicîndu-ne ceva din capacitatea lor proaspătă de uimire și de admirație. Pentru europeni, robi ai mentalității istorice și ai maniiilor hiper-critice, lectura literaturii americane nu poate avea decît un caracter stenic. Dar dacă, în sens invers, excesul de spirit critic poate avea pentru o literatură urmările sterilizante pe care le-a avut alexandrinismul asupra literaturii eline, nu e mai puțin adevărat că, pentru o literatură încă atît de viguroasă și de plină de sevă, o ordonare, o selecție și o orientare critică nu pot fi decît bine venite, așa cum bine venită a fost critica lui Boileau pentru exuberanta literatură franceză de la jumătatea Marelui Secol. Rămîne de văzut totuși în ce măsură o asemenea critică, prin toată gama de procedee asociaționiste și istoricizante, prin analiză și filtrare, nu răpește spontaneitatea individuală fără a duce la triumful metodelor de investigație realiste.

Acum aproape o sută cincizeci de ani, Emerson afirma că omul modern, datorită excesului de intelectualitate, a pierdut cheia fermecată a minunii, așa încît muncitorul manual a rămas singurul care mai poate păstra raporturi firești cu universul, cu care are prilejul să ia contactul nemijlocit. Lumea apare omului modern ca haotică fiindcă el însuși este dezbinat în structura lui psihică. Frumusețea fiind interioară,

nu extrinsecă, pentru a putea contempla frumusețea lumii trebuia să ai un suflet de copil. Cheia fermecată au mînuit-o, pe rînd, și Walt Whitman — cel pentru care moartea, de parte de a fi o încheiere, era taina tuturor începuturilor — și Marc Twain, și Sherwood Anderson, și Gertrude Stein, și Ernest Hemingway, și John Steinbeck, și Henry James. Astăzi însă, raportul americanului față de istorie și de lume s-a schimbat. Mai sînt zece ani și se vor împlini două veacuri de la declarația independenței. Statele Unite se simt angajate pe plan planetar, chiar pe plan cosmic. Viziunea americanului nu poate să nu fi evoluat. Și o literatură nouă se pregătește să redea, în termeni artistici, această viziune nouă.

DAN A. LĂZĂRESCU

„PERSPECTIVE“

Tineri lirici de limbă germană¹⁾

De curînd a apărut la München o antologie a tinerilor poeți de limbă germană, elaborată și postfațată de un critic statornic al acestora, tînăr și el de altfel, Peter Hamm. În loc de prefață, numele și vîrsta celor 80 de autori. Cei mai „bătrîni“ au venit pe lume în 1930, cei mai tineri abia au împlinit 20 de ani. Numărul mare de poeți și titluri (fiecare e reprezentat prin cel puțin cinci poeme), îți sugerează dintr-odată abundența liricii născute în urma generației lui Enzensberger, Paul Celan și Ingeborg Bachmann. Cei prezenți sînt în parte fără volum, iar biografiile lor, la finele cărții, cuprind, în afara indicației geografice (aria antologiei include cele două Germanii

¹⁾ *Aussichten. Junge deutsche Lyrik, zusammengefasst und vorgestellt von Peter Hamm*, ed. Biederstein, München, 1966.

și zona de aceeași limbă din Elveția), studiile pe care mulți nu le-au terminat încă, și profesia actuală: unul e pictor, altul inginer, unul redactor de editură, altul lector universitar, unul teolog dacă nu chiar preot, altul tipograf sau actor, cu alte cuvinte o largă varietate de profesii, așa cum se întîmplă de obicei și pretutindeni. Înaintea acestei selecții, H. E. Holthusen și E. Kemp tipăriseră o culegere în 1956, iar Walter Höllerer redactase cîțiva ani mai tîrziu o altă antologie. Cea dintîi corespundea unui moment al reînfloririi, în poezia germană, a înnurilor către natură, a doua prefera instantaneele și microseismografia realității, transcrisă într-un soi de experimente destul de impersonale: antologitul le prezenta dinadîns fără numele autorilor, indicat abia la sfîrșitul cărții... Culegerea de față are în primul rînd calitatea de a-și lăsa eroii să se prezinte singuri, prin versurile lor și sub propria lor identitate, lăsînd cititorului libertatea de a trage o concluzie asupra perspectivelor lor. În postfață, criticul creionează cîteva tendințe generale, amintind în primul rînd lirica alienării omului de obiectele ce ies din mina sa, generînd deci implicit senzația neputinței de a le domina; tendință contrabalansată prin încercarea de a și le apropia și a *învîța* din nou realitatea, cu acea voluptate senzorială redescoperirii obiectelor. Indiferent de tendințe, peste toată această culegere plutește o tristețe apăsătoare, ce ne-o explicăm, dincolo de psihologia legitim torturată a unor scriitori provenind dintr-o țară împărțită, prin obsesia amintirilor. Cei mai vîrstnici nu aveau încă zece ani în timpul războiului. Totuși umbra sa stăruie halucinant:

*Intr-o zi
ni s-a schimbat cartea de citire
cu o armă,
Acum ea împărțea
moartea
la prețuri
mici, accesibile.
(Guntram Vesper)*

Un alt poet, Hubert Fichte, (distins la 31 de ani cu premiul *Herman Hesse*) simte în fiecare anotimp

acest miros de fum,
de crematorii și praf de pușcă,
de plutoane, de fosfor,
e mirosul toamnei timpurii.
Vara a mirosit ca întotdeauna
a grâu copt sub cizme,
a lapte, călcat de omizile metalice.
.....
A ce va mirosi iarna ?

Iar un pastor evanghelic, Jurgen Henkys, notează în zilele noastre un scurt recviem în amintirea victimelor ghetoului praghez :

*Nenumărate sînt semințele lui
Abraham, spuse Jahve.
Ca firele de praf, la picioarele sale --
Și înseamnă cu 77287 nume mici
zidurile acelei sinagogi din Praga.*

De altfel, obsesia nu e inexplicabilă cînd atîtea „*perechi de îndrăgostiți / se mai ascund încă în adăposturi*“, și adăposturile înseși „*putrezesc încet / habar n-au că războiul s-a terminat de mult*“...

Încercarea de a cocoloși remușcărilor e privită de mulți poeți cu un trist sarcasm. „*Visele rele ale omenirii*“ nu trebuie uitate, spune mai sus citatul Hubert Fichte. Nici cele despre război, nici cele despre Hiroșima, chiar dacă s-a făcut totul „*să imblinzim a-mintirile... să înăbușim, bandajînd în vată, conștiința lumii*“.

Generațiile bătrîne aproape au dispărut în război, ori nu sînt în stare să dea răspunsuri satisfăcătoare celor tineri. Bernd Jentzsch, notează această senzație (care se degajă în general din culegere):

*Cei pe care îi numeam părinții noștri,
nu ne-au putut explica nimic.
Tăceau ascultînd ordinele, în zăpadă.*

*Și noi ne-am trezit pe străzi moarte și
printre păsări așa, dintr-odată.
Cei care ne-ar fi putut fi tovarăși
de drum,
nu mai aveau pielea pe obraz.
Azi ne căutăm tovarășii
printre cei ce trăiesc.*

Lumea înconjurătoare fi înconjoară pe mulți cu o nevindecabilă singurătate, lăsîndu-i în voia incertitudinii, chiar în decorul unde :

*Totul e perfect ordonat ;
Dimineața plec de acasă,
seara mă întorc
uneori tîrziu.
Totul e perfect ordonat.
Dar pe dulap
valizele sînt
împachetate.
Așa trăiesc totuși tot timpul,
cu bagajul făcut...
(Ulf Miehle)*

Oamenii se rătăcesc în propria lor viață. Gabriele Wohman se simte mereu în căutarea a ceva care se depărtează : „*Ceva îmi scapă tot timpul*“. Pe țărîmul mării, privește aiurită soarta nesigură a familiei ei ; nesiguranță care trece, ca simbol, de granițele grijilor dintotdeauna ale riveranilor :

*Fiecare din noi așteaptă ceva
.....
Bărci trec prin fața noastră,
spuma se sparge de stînci
toți avem aerul că așteptăm poștașul
tata iese în față
mama îi spune stai
poate i se pare
că una din luntri e pentru el,
gata să-l ia și să-i schimbe drumul...
.....
Tata e departe,
poate ne-a uitat,
dar mama, nevasta lui,
singura care se purta frumos cu tata,
mai e și azi mîndră de el,*

— ce *spiritual* era — îi trecea prin
minte,
la sfert de oră după ce a închis ochii...

În această lume blocată de incertitudini, omul întâlnește oriunde ar întoarce ochii, și chiar în el însuși, un egoism care-l închide ermetic față de semenii. Yaak Karsunke, un poet ale cărui accente de amărăciune și distanță față de propriile sale sentimente îl amintesc pe Brecht, scrie :

stau la masa de scris — ocupat
să schimb grijile mele
cu cele ale deceniului

Un copil din cei care se joacă
sub fereastra mea
începe să țipe
în curte

dacă văd
(pe fereastră !)
că nu e fetița mea
mă întorc la masa de scris

aici
m-au adus —
ori poate nu am ajuns încă
destul de departe...

De la înstrăinarea de semenii la înstrăinarea de sine, e numai un pas („*Imi pare că sînt costumat*“ scrie Peter O. Chotjewitz). „*Nu mai știu nici eu însumi cum sînt*“. Dezumanizarea merge pînă la absurd. Uwe Herms își creionează „6 autoportrete“, care se termină astfel :

În capul meu
se izbesc multe mîini stîngi și drepte
În ventriculele și auriculele mele
suieră o limbă despăcată

Un asemenea univers e, bine înțeles, departe de a fi tonic. Cum se prezintă „*Inventarul*“ unui tînăr ca Rolf Heuer ?

Ne merge mai bine din an în an
mai mulți dinți în gură
mai multe experiențe și paragrafe,
mai multe serbări religioase,
mai mulți dinți în gură
.....
ca niște păsări rare sîntem,
fără aripi,
cu mai multe griji.

Totuși, pentru mulți dintre tinerii poeți incluși în antologie, istoria are și un sens ascendent, care va duce la eliberarea de frică. Atunci cînd orînduirea așează societatea pe temeliiile ei drepte, un Peter Bischsel, de exemplu, nu mai „*urea să se joace de-a realitatea*“. În acest caz, fiii se despart, în fine, de spaima ce a dominat ultimele decenii generațiile vîrstnice. Altele sînt la vîrsta de douăzeci de ani sentimentele lui Andreas Reimann din Leipzig :

Aici trăiesc, aici greșesc. Cu buricul
tăiat de frica de război a mamei,
liber de
complexul oedipian.
Fie ca acest crez al meu să se
împrăști în lume
Aici trăiesc. Și mă caut. Și mă regăsesc.

Pentru asemenea tineri, totul începe abia, nimic din ceea ce vor să le ofere părinții nu-i satisface: „*Nu ne veniți cu produse de gata*“ exclamă Volker Braun. „*Avem nevoie de experiment, nu de rutină*“. Iar Wolf Biermann dialoghează în viitor cu părinții :

Pentru voi,
prezentul e ținta
dulce a anilor voștri amari.
Pentru noi, acesta e abia începutul.
Nerăbdător
mă arunc eu însumi în luptă...

Forma sau stilul poemelor e variat. Dacă poezia „concretă“ e puțin reprezentată în carte (criticul pledează, reluând argumentele lui Enzensberger, nu pentru experimentul în sine, care anihilează pînă la confuzie personalitatea poetului, ci pentru experiențele care îl definesc și îl duc mai departe). Ori-care ar fi însă factura poeziilor incluse — mai apropiată de Brecht ori de Enzensberger, mai înrudită cu stilul baladelor și chiar cu ironia heiniană — toate folosesc un limbaj simplu, despuat de metafore și foarte

depărtat de inefabilul wilkean. Pare-se că pentru reconectarea cu această vîină lirică nu a sosit încă vremea în poezia germană (mai curînd poate la austrieci, dacă ne gîndim la o Christine Lawant.)

Desigur, din această antologie nu se desprind încă profiluri atît de tranșante ca ale generației anterioare. Culegerea ne deschide însă o amplă și încurajatoare perspectivă asupra liricii germane de mîine.

VERONICA PORUMBACU

— din țară —

„CONTEMPORANUL“, nr. 1033/966

Există o familie întreagă de scriitori pe care i-a revelat postum omenirii abia geniul unuia dintre ei. Prin Franz Kafka, literatura lor stranie, rămasă fără ecou la data când a fost scrisă, intră azi încărcată de grave semnificații în conștiința epocii noastre. Polonezul Bruno Schulz, obscur profesor de desen în amăritul Drohobycz, doborât ca un câine de gloanțele SS-iștilor, elvețianul Robert Walser, dispărut după publicarea a două romane în cel mai adânc anonim, par azi, a fi fost frați buni cu autorul Procesului.“

Cu aceste observații atât de adevărate, ne introduce Ovid S. Crohmălniceanu în apropierea personalității și în mijlocul operei martirizatului Blecher (Contemporanul, nr. 1033). Căci Ovid Crohmălniceanu îl consideră, pe drept cuvânt, pe Blecher, ca aparținând acestei familii de scriitori care „au văzut, în scris, nu o îndeletnicire artistică, ci o experiență existențială intimă“, scriitori „sortiți să resimtă în forme paroxistice conștiința bolnavă a epocii și să trăiască într-un neîntrerupt coșmar aclimatizat.“

Criticul reușește în câteva pagini să înfățișeze cu o claritate expresivă, fidelă, universul nocturn al lui Blecher, ordonând exetic, în urma unei profunde comprehensiuni, acea lume tulbură și chinuită.

„Ceea ce-l înrudește structural pe Blecher cu Kafka, cu Bruno Schulz sau cu Robert Walser, e mai ales facultatea de a se instala în nenorocire,

de a o accepta ca o condiție a vieții curente. Înainte ca boala să se manifeste, el înregistrează o agresivitate sistematică a universului împotriva sa“... „Lucrurile ies din neutralitatea lor și-l asaltează căutând să-l fascineze sau să-l terorizeze“... „Lucrurile conțin o „răutate“ a lor personală. Când îl prind în cursa pe care i-au întins-o, lucrurile își părăsesc brusc sensul comun, sînt apucate de o adevărată frenezie a libertății, adică devin independente unele față de altele.“

Originalitatea confesiunii lui Blecher, arată mai departe criticul, precum și puterea ei de a tulbura provine din modul în care autorul își acceptă, definitiv, total, condiția tragică existențială și „practic, irealitatea devine ambianța lui cotidiană, lumea, imediată“ pentru el. Actele pe care le relatează scriitorul „șochează prin insolitul lor, dar din determinarea obscură, tristă, cu care sînt făcute, se degajă o senzație morală de nesiguranță. Datele fixe ale universului încep să se clatine, un vînt de absurditate și desperare răvășește contururile ființelor și lucrurilor.“

„Puterea de a ne face să pătrundem cu el într-o „irealitate imediată“ vine din arta descripției minuțioasă a banalului pînă a-i împrumuta prin observația concentrată, insistentă, străpungătoare, o transparență derutantă. Termenul e echivalent cu ceea ce se înțelege prin realism fantastic cînd se vorbește de universul Kafkian.“

E. P. G.

TEATRUL LUI LUCIAN
BLAGA DE AL. PALEO-
LOGU.

„Obiectul încercării de față e de a reliefa tocmai teatralitatea dramaturgiei lui Lucian Blaga, caracterul ei „jucabil“ și marea, exemplara ei valoare spectaculară“, scrie Alexandru Paleologu la începutul frumosului său studiu. Frumos prin rigoarea demonstrației, acuitatea observațiilor precise, declanșând nenumărate implicații, dovada erudită apărând ca argument spontan (fără sterpului exhibiționism arhivistic, dovadă naivă de parvenitism cultural), exactitatea care structurează sobru un real entuziasm intelectual.

Alexandru Paleologu contestă, cu toată deferența admirativă necesară, teza lui Călinescu, după care teatrul lui Blaga nu ar fi reprezentabil:

„Numai de câțiva să băgăm de seamă că unele din trăsăturile enumerate în primul citat („multă poezie“, „conflict de idei“, „mitologismul“, „relativă stilizare a gesturilor“) aparțin și teatrului tragic grecesc.“

„Dar“, scrie mai departe autorul studiului „să nu se înțeleagă că teatrul lui Blaga ar fi cituși de puțin tributatar acestui model. E un teatru modern, legat de vastul curent antinaturalist și poetic care de la W. B. Yeats la Werfel și Claudel, de la J. M. Synge la Garcia Lorca, Ramon de Valle-Inclan și Michel de Ghelderode pînă astăzi la Beckett și Eugen Ionescu, a dominat marile linii ale dramaturgiei veacului nostru, în consonanță cu teoriile și acțiunea unei întregi suite de oameni de teatru, inovatori, de la Gordon Craig la Antonin Artaud.“

În continuare autorul studiului respinge teza după care teatrul lui Blaga ar fi un teatru creștin. „Adevărul este că în trei din piesele lui Blaga („Tulburarea apelor“, „Meșterul Manole“ și „Cruciada copiilor“) sînt în dezbatere teme creștine, care constituie acel fond social, comunitar, al ordinii din care

are loc ruptura tragică. Dar teatrul lui Blaga nu putea fi creștin în primul rînd pentru că o tragedie pur religioasă sau pur ireligioasă e de neconceput.. În al doilea rînd, teatrul lui Blaga nu putea fi creștin nu numai pentru că orientarea filozofică a autorului este declarat necreștină (și a dus în cele din urmă, cum se știe, la o ruptură zgomotoasă cu gruparea ortodoxizantă a revistei Gîndirea..) dar mai ales pentru că ceea ce este fundamental în toată opera lui Lucian Blaga și îi constituie simburile originare sînt tocmai acele trăsături păgîne și eresuri care apar nu numai „pe ici, pe colo“ cum spune Suluțiu.“

Blaga „avea o atenție deosebită pentru caracterul revelator al eresurilor ca simptome ale unor resturi păgîne convertibile poetic, „dar nivelul spiritual la care trăia era un păgînism de tip goethean, ce constituia fondul unui panteism filozofic analog (nu identic) cu al lui Goethe“ (subl. noastră).. îl interesa în primul rînd tendința spontană a poporului de a păgîniza și mitiza temele credinței.“

Al. Paleologu reliefează în continuare ideea că în „Tulburarea apelor“ se exprimă doctrina unui panteism imanent: „natura vizibilă și materia toată sînt investite cu logos. Tot ce poate fi mai în contradicție cu ortodoxia“.

Care este „cheia“ viziunii și creației lui Blaga? „Demonicul“ (în sens goethean) „e cheia întregii viziuni și creații a lui Blaga și joacă în teatrul lui un rol covârșitor. Aproape toate piesele lui Blaga au „o încărcătură demonică“. În genere se poate afirma că tragicul are întotdeauna ceva demonic“.

„Zamolxe intitulat „meșter păgîn“, demonstrează mai departe criticul, e o perfectă tragedie în care se înfruntă libertatea elementară a unei umanități iconoclaste și de o înșetare cosmică, reprezentată de Zamolxe, cu ordinea cetății și a legii reprezentată de Mag cu panteonul său“. În Zamolxe este exprimată o „demonie a teluricului, a imanenței“.

Alexandru Paleologu mai remarcă faptul că din Zamolxis, „divinitatea uraniană a geților, cu un cult ascetic și abstinent, așa cum susține Pîrvan, Lucian Blaga face un erou uman, cu o filozofie a pămîntescului, căruia, divinizat, i se consacră un cult „htonice“ și dionisiac. Evhemerismul nu e numai firesc la un dramaturg pentru care un erou tragic destinat morții nu poate fi o divinitate, dar exprimă și preferința lui Blaga pentru demonic. Tendința lui constantă e de a trage cât se poate mai mult ce e cultural către păgînesc și orgiastic și ce e zeitate către „htonice“.

P. G.

— de peste hotare —

„NOVII MIR“, nr. 8/1966

Acest număr e cel al 500-lea de la apariția revistei, în 1925. Desprindem din sumar articolul criticului V. Luksin „Scriitorul, criticul și cititorul“. E un articol polemic, în care autorul, reluînd disputele vii în jurul povestirii lui Al. Soljenițin „Curtea Matronei“ și a nuvelei lui V. Siomin „Șapte într-o casă“, combate subiectivismul, superficialitatea și dogmatismul în critică, refuzul de a-l urmări pe autor în „labirintul nesfîrșit al legăturilor și determinărilor“, care — după o expresie a lui Tolstoi — constituie esența artei.

Autorul definește locul criticului în raporturile sale cu scriitorii și cu cititorii. El nu crede că menirea criticii este de a-i ajuta pe scriitori să-și perfecționeze arta, ci să apere dreptul cititorilor la o artă mare, să-i apere împotriva rebutului artistic, împotriva platitudinii, împotriva unei literaturi văduvite de idei și de talent.

Analiza unei opere literare e o operație care pune la încercare conștiința criticului ca și cum ar avea în mii-

nile sale „nu file tipărite, ci destine ale unor oameni vii“. Dar pe lângă aprecierea propriu-zisă a operei, foarte importante sînt ideile pe care i le sugerează criticului, direct sau indirect, cartea. Se spune că Turgheniev a fost foarte supărat pe Dobroliubov pentru articolul scris despre romanul „În ajun“. Marele critic nu a „înjurat“ romanul. Dimpotrivă. El a tras însă niște concluzii revoluționare din analiza acestuia, și faptul l-a supărat pe autor. Exemplul este citat ca un argument împotriva tendinței unor critici de a-și aroga rolul de mentori ai scriitorului, validînd sau invalidînd opera prin raportare la idei preconcepute, la norme rigide.

Criticul scrie, deci, după V. Luksin, în primul rînd pentru cititori, urmărind să descopere pentru ei opera, să o retrăiască în amănuntele și subtilitățile ei, dar urmîndu-l pe autor, mergînd pe urmele sale, chiar dacă prin concluziile pe care le va trage îl va depăși. Un scriitor autentic are însă un avantaj indiscutabil față de critic. Dacă e valoroasă, opera sa e inepuizabilă și va constitui pentru fiecare generație de critici și cititori, pentru fiecare epocă, un izvor de noi descoperiri. De aici caducitatea judecății pripite, schematice sau simplificatoare. Conservatismul criticii, scrie V. Luksin, este mai periculos decît conservatismul cititorului, pentru că frînează afirmarea și recunoașterea valorilor reale. „Klim Samghin“, „Calvarul“, poemul „Bine!“ al lui Maiakovski au fost întîmpinate la început cu un scepticism, de care nu a fost cruțat nici „Donul liniștit“. De altfel asemenea exemple sînt multe, și nu numai în literatura sovietică. Marele merit al criticii autentice a fost și rămîne acela de a sesiza la timp valorile, chiar dacă noutatea pe care o aduc descumpănește la început, și de a nu le judeca cu norme și criterii prestabilite.

Revista publică, printre altele, notele postume ale lui I. Tînianov. Acesta a murit în timpul războiului (1943) și, printre alte manuscrise rămase de la el, s-au găsit trei capitole ale romanului

„Neamul Hannibalilor“. Scriitorul concepușe un mare roman despre Pușkin, și se gândise să înceapă cu istoria strămoșilor poetului. Nu-l interesau atât amănuntele genetice ale originii sale africane, cât izvoarele dragostei sale de libertate, ale pasiunilor sale, ale curajului său civic. Notele sînt o mărturie foarte interesantă a uriașei munci pregătitoare, a întinselor cercetări de arhivă pe care scriitorul le efectuase în anii 1930—1940, cînd pericolul fascismului se profila tot mai amenințător asupra lumii.

Romanul avea să fie și o replică la sălbătăciile fascismului.

I. P.

„ENCOUNTER“ nr. 8/1966

In al douăzeci și șaptelea an al apariției sale „Encounter“, cunoscuta revistă anglo-saxonă a trecut sub o nouă direcție. Inițial condusă de Robert Oppenheimer și Stephen Spender, revista nu mai este editată de faimosul „Consiliu pentru libertatea culturală“ — în realitate un organism al „războiului rece“ — ci apare în colaborare cu International Publishing Corporation — o cunoscută organizație editorială care obține periodic donații ale Fundației Ford, împreună cu editura Weidenfeld și Nicolson. Stephen Spender, care conducea efectiv revista pînă anul trecut, devine „editor correspondent“ (Corresponding Editor) în Statele Unite și în locul lui apare pe copertă numele lui Frank Kermode, fostul editor al părții literare a revistei „Spectator“. În comitetul de direcție mai întîlnim și alți colaboratori ai săptămînalului conservator independent „Spectator“: Anthony Hartley, John Gross, etc. Ce semnificații au aceste schimbări? Este greu să emitem o judecată de ansamblu, totuși se observă mai ales în ultimii ani o anumită îndepărtare a

revistei de la pozițiile războiului rece, tentativa de inițiere a unui dialog cu Răsăritul Europei și în general un eclectism mai pronunțat, care ține seama de schimbările petrecute pe planul relațiilor social-culturale în Europa ultimilor ani. Caracteristica tendință anticomunistă, expresie a așa-zisei „stîngi necomuniste“ pe care o descopeream în paginile revistei mai demult, apare acum foarte sporadic, lăsînd loc unei cercetări mai obiective și mai concrete a fenomenelor culturale contemporane.

Revista încearcă oarecum o dezideologizare programată. Dovadă în acest sens este articolul „Stînga intelectuală“ publicat de Francis Hope, și care susține teza imposibilității definirii precise a unei ideologii de stînga formulată programatic în peisajul cultural contemporan englez. Tendința ar fi aceea a „dizolvării“ și estompării ideologiei bine precizate într-un apolism ostentativ, chiar din partea celor care în trecut au aparținut anumitor curente de stînga. Fenomenul ar fi rezultatul unei succesiuni de deziluzii, începînd cu prima guvernare laburistă, cu falimentul „statului bineistării“ și terminînd cu avatarurile luptei de eliberare în fostele colonii britanice. Adevărul este că, deși există o anumită tendință de a transforma diferitele „decepții“ ideologice într-o teorie sui-generis a „noului spirit fără caracter de clasă“ („new classlessness“), o mentalitate radicală s-a înrădăcinat în literatură și chiar în cinematografia engleză. Ea e evidentă nu atât la decedata mișcare a „tinerilor furioși“, cît mai ales în starea de spirit a tinerilor scriitori și cinești care au descins din acest curent și care, fără îndoială, prezintă avangarda culturii britanice contemporane. Dacă piesele lui Osborne sau romanele lui Kingsley Amis înfățișau încă dintr-un bun început o anumită doză de ambiguitate (ceea ce nu le scade valoarea lor artistică de prim ordin), în schimb romanele lui Alan Sillitoe („Drumul spre înalta societate“, „Sîmbătă seara, duminică dimineața“, „Carnetul galben“), piesele

de teatru ale Scheylei Delaughney („Gustul mierii“), mișcarea „Free Cinema“ (Kingsley Anderson, Karel Reisz, Tony Richardson, Schlesinger, mișcare de care în mod semnificativ articolul nu amintește nimic, deși filmele produse de regizorii respectivi reprezintă astăzi principalul articol de export al culturii britanice), excepționalele puneri în scenă ale lui Joan Littlewood („Ah, ce război frumos!“) și, în sfârșit, trilogia lui Armond Wesker etc. — sînt semne incontestabile ale radicalizării spiritului literar britanic, în comparație, să zicem, cu perioada dintre cele două războaie. „Antiutopiile“ lui George Orwell, eseurile filozofante ale lui Arthur Koestler, cu problematica lor specifică — intelectualul sfîșiat între două extreme, — reprezintă într-adevăr „ziua de ieri“ a culturii britanice, reflectă un moment specific, depășit din punct de vedere istoric. Descoperirea de către noile generații a vieții marilor periferii industriale și a marilor orașe de provincie, apariția masivă în literatură a tînărului proletar nemulțumit de dominația în continuare (chiar sub guvernarea laburistă) a faimosului Establishment, reprezintă însă un proces complex, evident pentru orice observator al fenomenului cultural britanic: procesul complex de solidarizare cu categoriile „inferioare“ ale populației. Ortodoxia tipică a intelectualului flegmatic a făcut loc unui nou tip protestatar, chiar dacă deziluzionat și cinic, apoi revendicativ în spirit generos, la un mod subtil — intelectualist. Faptul se vede chiar în componentele psihologiei sociale. Pentru a da numai un exemplu, astăzi primele stele ale ecranului britanic încarnază personaje prin excelență descinse din mediul proletar (Rita Tushingham, Robert Finner și Tom Courtenay).

Într-un interesant eseu de critică dramatică intitulat „Idei și teatru“ (Ideas on the Drama), John Weightman ia atitudine în ultimile numere împotriva problematicii minore a unor piese de teatru, critică printre altele, piesa

„Tango“ de Slavomir Mrozek și subliniază caracterul oarecum desuet al renașterii cultului lui Bernard Shaw (cult vizibil în epidemia de reprezentării pe diferitele scene londoneze). Chiar dacă nu putem fi de acord cu unele judecăți ale criticului (în special în legătură cu piesa lui Mrozek), articolul trădează fără îndoială aceeași semnificativă exasperare față de manifestările subtile de snobism, de pieșele pline de o strălucitoare dialectică verbală, dar care nu abordează problemele timpului nostru. Numai că lui Weightman i-a scăpat sensul piesei lui Mrozek; fiindcă tocmai de „timpul nostru“ este vorba în „Tango“.

HORIA BRATU

„NEUE HEFTE“ nr. 7/966; „FILM BLÄTTER“ nr. 8/966

Încercarea de a face critică cinematografică într-un chip științific („wissenschaflich“), de a trata problemele de estetică cinematografică cu aceeași seriozitate cu care sînt tratate genurile tradiționale ale artei, sînt caracteristice mai ales pentru critica germană de film contemporană. Se urmărește, cu alte cuvinte, ca judecata de valoare să aibă o întemeiere și un suport argumentativ și istoric de o stringență asemănătoare judecății de valoare în istoria literară sau în critica plastică. Tendința de a construi critica de film ca știință, de a face din ea o Kunstwissenschaft i-a deschis de altfel acesteia porțile marilor reviste de cultură, care își fac un punct de onoare din a trata problemele actuale ale filmului, cu seriozitatea cu care, între cele două războaie mondiale, reviste precum „Kulturspiegel“ sau „Neue Deutsche Rundschau“ tratau probleme fundamentale ale literaturii. De altfel, din Germania ne vin și primele mari istorii ale cinematografeiei, concepute — atît în periodizare cît și în ceea ce privește aprecierea de valoare — cu stringența și rigoarea pe care marile tratate de Istorie literară universitare o

manifestă în raport cu operele clasice.

Fenomenul cinematografic se dovedește totuși mai complex și mai subtil decât posibilitățile și capacitățile teoretice ale universitarilor specializați în materie. Un exemplu semnificativ în această privință îl constituie, de pildă, felul în care câteva mari perioadice culturale germane au primit filmul „Cenușă”, realizat de Andrej Vajda, operă de seamă a cinematografiei poloneze contemporane. Vajda, cunoscut îndeosebi înainte prin opere care relevă ambiguitatea și caracterul-limită a unor situații istorice contemporane („Canalul”, „Cenușă și diamant”), și care, prin acuitatea relevării unei anumite condiții moderne a omului, a jucat un mare rol în definirea artistică a avântului cinematografiei poloneze contemporane —, părea cel mai puțin chemat să facă o epopee istorică, un film de epocă. De această opinie sînt cîțiva cunoscuți critici cinematografici germani, precum și Ulrich Gregor și Helmuth Schönbrunn („Neue Hefte”) sau cunoscutul profesor de literatură Walter Höllerer (în introducerea la Colocviul filmului polonez contemporan, reproducă în revista germană „Film Blätter“ nr. 8/1966). „O imagine de Epinal a istoriei”, „o încercare prezumțioasă de a învinge producțiile hollywoodiene pe propriul lor teren”, „o suprasaturație și impaciență față de cinematografia de idei”, „o atracție irezistibilă către decorurile de carton și către recuzita de mare spectacol” — iată cîteva din epitetele cu care primii doi critici citați gratifică lucrarea lui Vajda. Höllerer, mai subtil, vede în opera regizorului polonez o intenție de reconsiderare a filmului monumental istoric, intenție pe care însă o consideră eșuată prin forța însăși a legilor implacabile ale monumentalismului epopeic; chiar scenele din viața cotidiană a aristocrației poloneze îi par inspirate de o prejudecată a pitorescului și de tendința obsedantă de a transforma fiecare cadru într-un tablou de gen. Ștafeta avangardismului

în cinematografia poloneză — scrie el — a fost preluată de o nouă generație, de un Skolimovski, de un Roman Polanski; aceștia continuă mai departe linia experimentală, care a făcut în ultimele decenii gloria filmului polonez. Cît de departe sînt aceste considerații dogmatico-teoretice de o adevărată judecată de valoare, cît de sterilă rămîne în fond o asemenea *Filmwissenschaft* reiese pur și simplu din compararea acestor aprecieri cu impresia pe care și-o formează astăzi, „pe viu”, spectatorul român despre acest film important. (Am folosit înadins aceste exemple ale aplicării teoriei cinematografice generale, pentru că ele pot fi confruntate direct de cititor cu obiectul aprecierilor, adică cu acel film pe care coincidența face să ruleze în același timp pe ecranele noastre. „Cenușă” este un film prin excelență demistificator, construit cu subtilitate și rigoarea capodoperei. Avem în față o replică la adresa istoriei văzută ca epopee, o „anti-epopee” de mare anvergură (avînd la baza scenariului o piesă remarcabilă a romanului istoric polonez), o parabolă a istoriei poloneze, o auto-critică „istorică” făcută cu necruțarea și intransigența mării gândiri creatoare. Toate aceste elemente devin cu atît mai pregnante în lumina incontestabilei actualități a dramei, a semnificației filmului. Iată elemente care scapă unor cinești de catedră, și criticii citați discută fenomenul în lumina unor precepte generale, inevitabil abstracte în măsura în care nu surprind concretețea fenomenului și sînt străini de o experiență istorică imediată și fundamentală. În multe privința, „Cenușă” constituie un fel de replică la un tip de epopee în genul „Război și pace”, poate ușor nuanțată cu o filozofie a inutilității; însă de fapt teza filmului (fiindcă e vorba de un film cu teză!) nu este demonetizarea cu orice preț a eroismului, discreditarea bravurii legendare a luptătorilor, așa cum apare la prima vedere. E vorba totuși de destinul unei comunități istorice, e vorba

de critica unui donquijotism istoric, oarecum inevitabil în acest colț al Europei. Dorind cu orice preț să contribuie la eliberarea patriei lor și încercând să folosească momentul istoric favorabil al prăbușirii și destrămării marilor imperii adversare lui Napoleon, campionii luptei de eliberare ajung pînă la urmă mercenarii omului care a trădat revoluția, fiind obligați să lupte cu arma în mînă împotriva unor mișcări care urmăreau în fond aceleași scopuri. Filmul nu reprezintă o epopee monumentală, e adevărat, nu este o apologie a eroismului, dar cheamă la un eroism mai discret, mai subtil, la stimularea capacității de rezistență și supraviețuire, cheamă la folosirea înte-

grală a forțelor în scopul păstrării substanței biologice a națiunii în împrejurări vitrege și în condiții de dezastru național. Filmul constituie nu o ilustrare a unei pagini de istorie, ci figurează tocmai concluziile unor lecții istorice fundamentale, care obligă la o atitudine în care nu calitățile superficiale ale eroismului și devotamentului ci tocmai stimularea profundă a instinctului de conservare poate oferi premisele supraviețuirii istorice. Ce legătură au oare toate acestea cu eroismul de paradă și fanfaronada pseudo-istorică a superproducțiilor hollywoodiene ?

H. B.

G. COȘBUC ȘI SCRITORII TINERI

În anul 1907 (24—25 iulie) a murit la Galați Traian Anghelovici, un tânăr poet (23 ani), neafirmat în literatura timpului, deși colaborase sporadic la câteva reviste literare („Semănătorul“, 1904—1905, „Universul literar“, 1904, „Revista modernă“, 1904 etc.). Se pare că intelectuali gălățeni l-au apreciat și în colaborare cu familia poetului i-au publicat versurile în 1914 sub titlul „Cîntul valurilor“. O a doua ediție completată cu un „cuvînt“ autograf al fratelui său George Anghelovici și o prefață laudativă semnată de Alexandru Agnese apare în 1930, tipărită „pentru ajutorarea copiilor săraci“.

Versurile nu trezesc un interes deosebit și nu rezistă unei lecturi actuale. Volumul se deschide cu un portret al autorului, îmbrăcat militar, cu o decorație pe piept. Stampa amintește pe Vasile Cîrlova.

Prima poezie, cu care începe ciclul „Cîntul valurilor“, intitulată „Cuvîntul“, este dedicată „Apostolului Maxim Gorki“, căruia într-un ritm influențat de Coșbuc poetul îi cere :

„Apostole, apostol sfînt,
Tu cîntăreț de vremuri noi,
Ne ia din șirul de nevoi,
.....

Ne-ndreaptă ca mai buni să fim,
Și-nvață-ne să te urmăm,
Cîntarea ta să ascultăm,
La asprul vieții să gîndim.“

Interesul documentar al acestui volum îl constituie însă prefața, scrisă în 1907 și reproducă în facsimil și în ediția II (1930) semnată de G. Coșbuc. Textul curat din punct de vedere stilistic, bine cumpănit, aparent indulgent, dar suficient de critic, prezintă o contribuție la cunoașterea integrală a raporturilor dintre Coșbuc și literaturii ce se formau în epoca sa. Pentru cercetătorii de specialitate ca și pentru iubitorii de literatură și probleme literare reproducem „prefața“ volumului „Cîntul valurilor“ :

„A murit tînăr, și în mod violent, autorul acestor versuri. Ce fire avea, limpede se cunoaște din versurile lui; înclinațiunile poetice, pornirile spre visare au fost cum se vede elementul acestei firi.

Dar n-a avut vreme omul acesta, grăbit s-ajungă mai curînd la celălalt mal al vieții, n-a avut vreme nici să-și cultive sufletul, nici să-și dezvolte talentul. Cred că ar fi mers departe, dacă moartea nu l-ar fi întîmpinat așa de aproape.

Va găsi cetitorul în aceste versuri încorectitudini de limbă. Cauza e că mai toate poeziile se publică așa cum s-au găsit în caietele poetului, după ce a murit, deci sînt numai schițate de el, avînd să le mai netezească mai tîrziu, la publicare. Cîteva dintre ele au fost publicate prin felurite reviste și au atras asupra lor atenția unui cerc mai restrîns de oameni și e de netăgăduit că dacă el ar fi trăit cu trebuincioase îndrumări pe o cărare mai sigură, ar fi putut produce lucrări temeinice.

Cetitorul acum, cunoscînd împrejurările, va fi indulgent cu aceste puține și nelimpézite manifestări sufletești ale unui poet, rămas, din cauza morții premature, necunoscut.

1907

George Coșbuc“.

Nu se cunosc împrejurările în care Coșbuc a luat contact cu acest debutant. Este probabilă ipoteza unei șezători literare la Galați. Gala Galaction, într-o mărturisire autobiografică pe care o făcea prin 1954 studenților de la Facultatea de filologie din București, vorbea chiar de unele șezători literare la Galați, prin 1907, perioadă de atitudine antimonarhică a poetului. Profesorul Ioan Baciș din Brașov ne-a conflat în câteva rânduri amintiri personale despre Coșbuc. Marele poet era foarte atent cu tinerii scriitori pe care-i întâlnea în provincie. Împreună cu Ioan Baciș, tînăr pe atunci, colinda pe străzi zile și nopți întregi discutînd despre scriitori și cărți. Orele acestea prelungite erau adevărate lecții de poetică. Fie în împrejurări similare, fie în altele, Coșbuc a fost solicitat să scrie această „prefață” de circumstanță în care a prezentat pe un poet necunoscut.

În introducerea semnată de Al. Agnese se dau cîteva date biografice asupra lui T. Anghelovici*), dar nu se face nici o referire la relațiile cu Coșbuc.

Am socotit că textul reprodus mai sus va folosi cercetătorilor de istorie literară iar ideea exprimată în titlul acestui articol cred că ar putea fi continuată cu alte cercetări legate de contactul lui G. Coșbuc cu tinerii scriitori din vremea sa.

EMIL MANU

CU PRIVIRE LA TRADUCEREA OPERELOR LUI MIHAIL SADOVEANU

Poate fi tradus Mihail Sadoveanu într-altă limbă, de pildă în limba franceză? De putut se poate orice. Se poate anume găsi un echivalent mai mult sau mai puțin fericit arhaismelor sau slavismelor folosite de maestru, precum și reda înțelesul exact al fiecăreia din frazele sale în parte. Dar aceasta nu înseamnă a-l traduce într-o altă limbă. Căci farmecul prozei lui Sadoveanu nu rezidă numai în cele ce el spune, ci în felul cum spune, în armonia sonoră prin care ideile ajung pînă la noi, precum și în imaginea trecutului pe care o evocă un fel de a vorbi diferit de acela de azi, atît prin cuvintele folosite, cît și, mai ales, prin ritmul cu mult mai lent al succesiunii lor.

Deși în întregime diferit, atît ca temperament, cît și ca intelect și cultură, Mihael Sadoveanu amintește pînă la un punct de Anatole France. La ambiția scriitorii stăruie, asemănător unui fundal, o anumită imagine ce trebuie împărtășită cititorului cu privire la narator. La France, imaginea unui sceptic ironic dar binevoitor; la Sadoveanu aceea a unui bătrîn înțelept, împăcat și sfătos.

Cît despre arhaismele, slavismele și barbarismele atît de adeseori întîlnite în proza lui Sadoveanu, aș îndrăzni să spun că adevăratul lor rost nu pare să fi fost înțeles. Sadoveanu nu le-a folosit pentru că ele se revărsau spontan ca un prea plin, dintr-o excepțională bogăție lexicală; ele erau, poate, laborios căutate în vederea producerii unui anumit efect. Căci Sadoveanu urmărea mai presus de orice o anumită fluiditate eufonică în cadrul unei tonalități constante. Pentru aceasta trebuiau folosite materialele sonore cele mai adecvate, iar dacă acestea nu se găseau în limba curentă, ele trebuiau căutate în graiul de demult.

Într-adevăr, ceea ce ne izbește în primul rînd la Sadoveanu este o rostire egală. Pentru aceasta, toate cuvintele folosite se află, sub aspectul intonației, pe un același plan, iar accentele puternice lipsesc. Totul este orînduit în vederea unei curgeri line care să producă un fel de fascinație lentă în auz. Din acest punct de vedere folosirea arhaismelor pare să îndeplinească o funcție precisă: evocînd imagini neprecise, ele nu oferă gîndirii obișnuitele puncte de sprijin, ci lasă gîndul să alunece ușor, în direcția ce i-o arată autorul. La Sadoveanu,

*) Vezi și David Popescu, „Traian Anghelovici”, *Tînărul scriitor*, VI, 9, 1957, pag. 109.

arhaismul nu este un mijloc de a exprima ceea ce limba nu mai poate exprima astăzi, ci un instrument de sugestie: el transferă o anumită încărcătură afectivă din conștiința autorului în aceea a cititorului, folosind vagul atotcuprinzător al semi-comprehensiunii. Totodată, frecvența arhaismelor, a slavismelor și a barbarismelor, combinată cu tonul egal al rostirii, îi conferă ansamblului o sonoritate neobișnuită, ca să nu zicem o adevărată muzicalitate, făcută din ușoare variațiuni pe monotonia și melancoția unei teme constante. Iată pentru ce prea arareori vom întâlni la Sadoveanu expresii tari, violențe de limbaj. Ele ar risipi vraja și ne-ar readuce brutal pe pământ. Iată și rostul constantei bune cuvinte în vorbă a personajelor lui Sadoveanu. Ea tocește asperitățile gândului, chiar când acesta este agresiv, și împiedică astfel stridențele, corupătoare ale armoniei ansamblului, să se producă în auz. Și totodată frânează viteza de povestire. Într-un cuvânt totul este făcut în vederea unei anumite onctuoșități, care este la rîndul ei condiția necesară a muzicalității de care am vorbit.

Acum, dacă reluăm comparația cu France, dacă ne amintim că Gide a spus despre acesta că el reprezintă „triumful eufemismului; al celui mai bun eufemism“, ne dăm seama că ceva comun îi apropie pe acești doi mari scriitori (France și Sadoveanu). Ambii au reușit să facă în așa fel încît glasul lor pare să vină dintr-alte vremuri. Din acest punct de vedere s-ar putea spune că, deși nimic nu-i apropie intrucît privește conținutul, materia povestirilor lor, deși stilul lor se deosebește profund, France fiind prin precizia exprimării un clasic, iar Sadoveanu un romantic prin înțietatea acordată sonorității cuvintelor asupra semnificației lor, sub un anumit aspect (care nu ține seama de valoarea lor relativă) ei sînt echivalenți. Altfel zis, în ciuda unor enorme deosebiri, cu nici un alt scriitor nu l-am putea mai bine asemui pe Sadoveanu, ca impresie de ansamblu, decît cu Anatole France.

Revenind acum la posibilitatea traducerii lui Sadoveanu voi spune că dacă cele de mai sus sînt cît de cît adevărate, un lucru îmi apare evident: calea traducerii într-o limbă arhaică e o cale greșită (la fel, dar pentru alte considerații, traducerea lui France într-o românească arhaică; în schimb, faptul că un bun cunoscător al lui France a putut săvîrși în traducerea sa această greșeală, dovedește implicit justețea tezei noastre: echivalența, dintr-un anumit punct de vedere, intuitiv resimțită, a celor doi mari scriitori — limba lui Sadoveanu folosind, vrînd nevrînd drept model oricărei vorbiri arhaizante). În schimb, mi se pare cum nu se poate mai indicat ca o traducere a lui Sadoveanu în limba franceză să încerce să adopte — dacă și pe cît se poate! — stilul lui France, frecvenței arhaismelor substituindu-i-se frecvența eufemismelor care produc un rezultat simetric în proza marelui scriitor francez. Lucrul nu este desigur nicidecum ușor. El implică în persoana traducătorului lui Sadoveanu un talent de mare scriitor francez.

În concluzie, voi spune că Sadoveanu este tot atît de greu de tradus ca Emînescu și pentru același motiv: Sadoveanu nu este prozator, ci poet. Dacă alături de Valéry definim poezia: „o indisolubilă împletire de sunete și de înfelesuri“, iar proza: „orice se poate exprima tot atît de bine prin alte cuvinte sau aranjamente de cuvinte“, e clar că Sadoveanu nu e prozator. Ceea ce el spune nu poate fi povestit de un altul, într-o altă formă, fără a se schimba în mod radical și a-și pierde cu desăvîrșire caracterul sadovenian (și aceasta oricît de mare ar fi talentul adaptatorului respectiv). Încît voi încheia spunînd că ceea ce D-na de Staël — și după ea Paul Claudel — a scris despre Franța: „Nos meilleurs poètes lyriques, en France, sont peut-être nos grands prosateurs, Bossuet, Pascal, Fénelon, Buffon, Jean Jacques“ etc., e cel puțin într-un caz valabil pentru țara noastră. Sadoveanu e un mare poet.

Dar atunci... tot poet va trebui să fie și acel care va voi să-l traducă.

P. DINOPOL